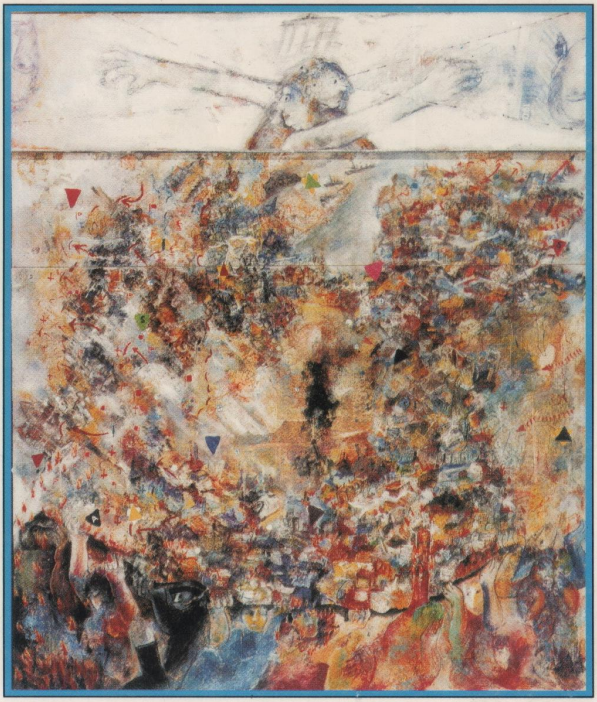
Tahsin Yücel

BEN VE ÖTEKİ

ÖYKÜLER

CAN

2. BASIM

TÜRK YAZARLARI

1. basım: 1998
2. basım: 2000

ISBN 975-510-802-5
© Tahsin Yücel / Can Yayınları Ltd. Şti. (1998)

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Eko Basımevi'nde basıldı. (2000)
Cilt: ZE Ciltevi
Dizgi: Gülay Altunkaynak

Tahsin Yücel
BEN ve ÖTEKİ

ÖYKÜLER

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
web sayfamız: http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

TAHSİN YÜCEL'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI

AYKIRI ÖYKÜLER / *öykü*
BEN VE ÖTEKİ / *öykü*
BIYIK SÖYLENCESİ / *roman*
HANEY YAŞAMALI / *öykü*
KOMŞULAR / *öykü*
PEYGAMBER'İN SON BEŞ GÜNÜ / *roman*
VATANDAŞ / *roman*

Tahsin Yücel Elbistan'da doğdu (1933); Galatasaray Lisesini (1953), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi (1960). XIX. ve XX. yüzyıl Fransız yazını ve göstergebilim alanında uzmanlaştı. Şimdi aynı bölümde profesör. Araştırmaları: (*L'Imaginaire de Bernanos, 1969; Figures et Messages dans la Comédie Humanie, 1973; Anlatı Yerlemleri, 1979; Dil Devrimi ve Sonuçları, 1982; Yapısalcılık, 1982*); deneme ve eleştirileri: (*Yazın ve Yaşam, 1976; Yazının Sınırları, 1982; Eleştirinin Abecesi, 1991; Tartışmalar, 1993; Yazın, Gene Yazın, 1995*); romanları: (*Mutfak Çıkmazı, 1960; Vatandaş, 1975; Peygamberin Son Beş Günü, 1992; Bıyık Söylencesi, 1995*); masalları: (*Anadolu Masalları, 1957*); öyküleri: (*Haney Yaşamalı, 1955; Düşlerin Ölümü, 1958; Ben ve Öteki, 1983; Aykırı Öyküler, 1989*). Birçok da çeviri yaptı. *Tahsin Yücel*'e *Haney Yaşamalı* için 1959 TDK Öykü Ödülü, *Peygamberin Son Beş Günü* için 1993 Orhan Kemal Roman Ödülü, çevirileri için de 1984 Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü verildi.

L'unica unità della Spagna è nel vagabondare di Don Chisciotte.

PAOLO VOLPONI

İÇİNDEKİLER

Önü 11
Dizge 15
Öteyaşama 31
Yaşadıktan Sonra 47
Dönüşüm 65
Yürümek 59
Benlem 112
Giz 125
İkilem 142
Ötesi 166
Denge 179
Üçlem 198
Cuma 208
Bebekler 212
Oğul 225
Sonu 243

ÖNÜ

Şimdi daha iyi anlıyorum: o dönüp dolaşıp kendi kendine gelmeleri de kendi kendinden kopmanın, başka başka insanlara bölünmenin, başka başka insanlarda parçalanıp ufalanmanın başlangıcıydı gerçekte. Ama bunu kendisi de bilemezdi: çok küçüktü, hem de çok dar bir alanda dönüyordu, en kolayın, en rahatın alanında: her şeyi adlara bağlıyordu. Ötegeçe'de bir çocuk, diyelim ki Ürüstem, aramıza ayağında yeni bir pabuçla geldi mi Memedali her şeyi bırakır, hışımla evlerine koşardı: "Kız ana, ne diye Memedali koydun benim adımı, neden Ürüstem koymadın?" diye çıkışırdı anasına. Anası bu değişmez kızgınlığın yeni nedenini öğrenmek ister, şaşırmış gibi yaparak "Neden oğlum?" diye sorardı. "Neden olacak?" diye gürlerdi Memedali: "Şimdi o kırmızı ayakkabıyı ben giyecektim!" Evlerinde, yazın yeşil, kışın kuru soğan eşliğinde gırtlaktan geçirilmesine çalışılan, yarı-yavan bulgur pilavının çevresinde toplandılar mı son bayramda yedikleri yemek gelirdi hemen gözlerinin önüne, sonra Ürüstem'lerin evinde her gün yeni bir bayram yemeği yenildiğini düşünür, üzgün üzgün çevresindekilere bakarak içini çekerdi: şimdi taşıdıkları adlarla adlandırılmakla kötü bir oyuna gelmişlerdi ona göre: adamca bir yemek bile yiyemiyorlardı. Bayram yemeklerini saymazsak, Memedali her yemekte bir kez daha kızardı bu işte. "Kız ana!" diye başlardı öfkeyle.

Ürüstem'in Hacer Bacısının Cumali'ye gelin gitmek üzere olduğu, bu gidişin sıkı hazırlıkları dolayısıyla, anasının Ürüstem'in anasına yardıma geldiği günlerden birinde,

Ürestem'lerin evinde, yanlış bir kapı iterek, belki keklik yürüyüşü, belki ak kolları, belki büyüklerden duyduklarımızın etkisiyle, hepimizin özlem dolu bir gözle baktığı Hacer Bacımızı Cumali'nin kucağında görünce de aynı zorlu öfkeyi duymuştu Memedali: asıl itmesi gereken kapıyı ittikten sonra, anasını görür görmez, odayı dolduran bir sürü insanın varlığına kulak bile asmadan, en yüksek, en kızgın sesiyle, kaçınılmaz soruyu sormuştu: "Kız ana, ne diye Cumali koymadın adımı?"

"Neden oğlum?"

"Hacer Bacımı ben alırdım şimdi kucağıma!"

Evet, hep böyleydi işte. Oynamaktan bıkıp da şöyle biraz oturduk mu hemen adlardan söz açardı. Öyle de konuşurdu ki, söylediklerinden etkilenmemek çok zordu.

O soğuk ikindide, Gariplik'le Ötegeçe arasındaki bahçelere doğru yürüdüğümüz sırada da aynı konuyu işliyordu: işte, üşüyorduk, sıcak giysilerimiz yoktu, nedeni açıktı bunun: Ürüstem değildi adımız, Nevzat da, Hamdi de değildi. Ürüstem, Nevzat ve Hamdi hiçbir zaman üşümezlerdi: Ürüstem, Nevzat ve Hamdi'ydi adları, oysa biz ikimiz donuyorduk. Memedali söylemiyordu, ben de hiç düşünmüyordum ya bir başka nedeni daha vardı üşümemizin: köylüler, bir iki gün önce, yukarıdan aşağıya doğru daralan, üstleri açık, altları kapaklı gübre sandıkları içinde, çullara sarılı ölüler getirmişlerdi eşekler üstünde, sandıklarıyla birlikte, Gariplik'in alt yanına, at, eşek, köpek ölülerinin atıldığı yere bırakıp gitmişlerdi: dört sandık ölü. Ama kaç tane? Bilmiyorduk. İkiye büküp sokmuşlardı ölüleri sandıkların içine, ne var ki, iyice sığdıramamışlardı: kimisinden iki ayak çıkıyordu dışarı, kimisinden daha fazla. Ben de, Memedali de sayıları yeni öğrenmiştik, sandıklardaki ölülerin sayısını da bilmek istiyorduk. Ne var ki yaklaşamıyorduk bir türlü, çok korkuyorduk, hele şimdi, yellerin, belki de başka şeylerin etkisiyle, çaputlar dağılıp ayaklar çırılçıplak ortaya çıktıktan sonra! Gene de her gün

biraz daha fazla yaklaşmak istiyorduk, belki yaklaşacaktık da, alışacaktık sonunda.

Söylediklerine göre, uzak bir köyde, mantar yiyip ölmüştü ölüler, şimdi gömülmek için, savcıyla hekimi bekliyorlardı, onlar da, sobalarının başından ayrılmak istemediklerinden olacak, geleceğe benzemiyorlardı. O soğuk ikindide de gelmemişlerdi, ama bu kez ölüler yalnız değildi: yeşil poşulu bir köylü kadın vardı aralarında. Bir sandığı yan yatırmış, karlara oturup ayaklarını sandığın geniş ağzının kıyılarına dayamış, iki eli sandığın içinde, didinip duruyor, bir ölüyü çıkarmaya çalışıyordu. Her zaman gelebildiğimiz yere dek gelip durmamızdan az sonra da çıkarmış, sandıktan kurtulan ölüyle birlikte, buzlaşmış karların üzerine devrilmişti. Olduğumuz yerde donup kalmıştık, birbirimizin elini tutmaktan başka bir şey gelmemişti usumuza. Sonra birdenbire yeşil poşulu kadının çığlık çığlık bağırdığını işitmiştik: "Memedali! Memedali! Memedali!" Unutamam, bir zorlu akıma tutulmuş gibi sarsılmıştı Memedali'nin eli. Sonra gene aynı çığlık çınlamıştı kulaklarımızda: "Memedali!"

Memedali'nin elini elimden kurtarmasıyla yeşil poşulu kadına koşması bir olmuştu: varmış, asker gibi karşısına dikilmişti. Ama kadın "Memedali! Memedali! Memedali'm!" diye haykırmakla kalıyordu, başını kaldırıp bakmıyordu bile Memedali'ye. Bir de ölünün taşlaşmış yüzünü öpüyordu durmadan. Durmadan çırpındığı için, ölü de çırpınır gibiydi, ama başka türlü, tüm bedeniyle, kalçadan bükülmüş bacakları bir yerde, bir havada. Ölü olan Memedali'ydi sanki: donmuş gibi duruyordu karşılarında. Neden sonra, benden yana döndüğünü, tıpkı gittiğindeki gibi, var hızıyla koşmaya başladığını görmüştüm. "Oraya dek gitti de saymadı," demiştim içimden. Ama hemen unutmuştum bu konuyu: Memedali sapsarıydı, çok üşüyordu, göğsü inip inip kalkıyordu, kim bilir, nasıl çarpıyordu yüreği! "Memedali," demiştim usulca. Başını çevirip bakmamıştı bile. Neden? Bilinmez. Belki artık tüm Meme-

dali'lerin öldüğünü düşünüyordu, belki de, yeryüzünün tek Memedali'si kendisi olmadıktan sonra, kendisine "Memedali!" diye seslenenlere yanıt vermenin gereksiz olduğunu.

Söylemek bile fazla, daha ötesini düşünemezdim o sırada: her şeye, herkese birden yönelmiş bir açılımın, dönüşsüz bir atılımın eşiğinde bulunduğunu, bundan böyle 'herkes' olacağını nereden bilecektim?

DİZGE

Topal Durmuş'un cenazesinden döndükten sonra, anlatılmaz bir ağırlık, bir suskunluk çökmüştü üzerimize. Bizim için yeryüzünde yapılacak, söylenecek, bakılacak hiçbir şey kalmamıştı sanki: ne zamandır Söylemez'in duvarının gölgesinde oturuyor, sessiz sessiz önümüze bakıyorduk.

"Zavallı Durmuş," dedi birden Memedali, "hiçbir zaman anlamamıştı düzeni."

Şaşkınlıkla yüzüne baktım.

"Evet, söylediğim gibi," diye karşılık verdi bakışıma: "başlangıçtaki bulanıklık yüzünden."

"Yani?" dedim.

Yani Altındiş'le oturmaya başladığı zaman, sıra çoktan Yusufa'ya gelmiş bulunduğuna göre, yalnız Nurhaklı'nın değil, Yusufa'nın da yerini almış demekti; ama, gene bu sıra karışıklığı dolayısıyla, yalnız Yusufa'nın ya da yalnız Nurhaklı'nın değil, her ikisinin karşısına dikiliyordu. Böylece, birinci evliliğinde Nurhaklı'nın karşıtıydı; buna karşılık, yıllarca can düşmanı gibi göreceği Yusufa'nın özdeşi durumundaydı: gecelerini Altındiş'le baş başa, koyun koyuna geçirirken, gündüzleri evde olup bitenleri bilmiyordu ya da bilmemeyi yeğ tutuyordu. İkinci ve daha sonraki evliliklerindeyse, Yusufa'nın karşıtı, Nurhaklı'nın özdeşi olmuştu: gecelerini başkalarıyla paylaşmak zorundaydı artık, düzen böyle istiyordu.

"Bunu ne zaman anladım, biliyor musun?" dedi. "Biraz önce, Yusufa'yı Gariplik'te gördükten sonra. Şimdiye değin hep yanlış yollara sapmışım."

Büsbütün şaşırdım: nedenini anlamak istediği olayların geçmişteki köklerini öğrenmeye çalışırdı hep, girdiği sokağın anlamını çıktığı sokaktan sorardı. Yusufa–Altındiş–Topal Durmuş üçlüsünün garip ilişkilerini açıklayabilmek için de aynı yolu denediğini biliyordum. Şimdi tutmuş, tüm o çabaların gereksiz olduğunu söylüyordu.

Memedali'nin yeni uslamlaması uyarınca, Yusufa'nın aylardır ustura görmemiş sakalını kazıtıp da başında tepesi bastırılmamış, tekerlek şapkası, sırtında kocaman yakalı, daracık kara ceketi, bacaklarında çok geniş paçalı, kara pantolonu, ayaklarında sivri burunlu, kara kunduralarıyla dolaşmaya başladığını görünce, kazancında da, yaptığı işlerde de hiçbir değişiklik olmayacağını, gene zengin evlerine su taşıyıp ölü yıkayıcılara yardım edeceğini, gene aynı yerlerde dolaşacağını bile bile, "Tamam, gene düzeltmiş işleri," dememizden yola çıkmak gerekirdi. Yusufa ilk ne zaman giymişti bu takımı? Kendisi mi diktirmişti? Bir başkası mı vermişti? Bu başkası kimdi? Altındiş mi? Bu giysi neden hiç eskimezdi, neden hiç buruşmaz, kirlenmek, solmak bilmezdi? Bir zamanlar birbiri ardından sıralayıp durduğumuz, ama kendisi sustuğu, kendi yaşında olanlar da kesin bir şey söyleyemedikleri için, nicedir yanıtsız kalan bütün bu soruları gereksiz buluyordu şimdi Memedali. Bu garip giysi konusunda gerçek bir açıklığa varmak istiyorsak, birkaç yılda bir değiştirildikleri için hiç mi hiç önemsemediğimiz öteki giysilerine, örneğin üç dört yıldır giymekte olduğu, gölgeliği kopmuş, bez kaskete, önü tümüyle kapalı, cepleri körüklü, yakasız boz cekete, paçaları dizlere dek düğmeli olmakla birlikte, hiç iliklenmediklerinden, bir o yana, bir bu yana yalpalanan, boz pantolona, arkaları terlik gibi ökçeye bastırılmış, her zaman tozlu yemenilere yönelmeliydik. Bu kılığa girdi miydi her yanı to-

za ya da çamura batar, saçı sakalı birbirine karışırdı. "İşleri bozuldu gene," derdik. Yaşlı kadınlar, "Koskoca kadı torunu bu durumlara mı düşecekti?" diye konuşurlardı. Karayı giydiği zamanlarda bir kadı torunu olmanın bilincini sürdürüyorsa, aynı bilinci o asker ya da bekçi giysisinden bozma, boz giysiye büründüğü zaman da sürdürmemesi için bir neden var mıydı? Böyle bir nedeni kuyudan su çeker gibi geçmişinden çekip çıkaramadığımıza göre, öncelikle bu iki giysinin belirttiklerine çevirmeliydik gözlerimizi: kara evlilik, boz bekârlık kılığıydı Yusufa'nın. Yusufa kara takımını giyince, karısı da hep aynı kılıkla, yani o yıllardır gördüğümüz, kahverengi manto ve yeşil başörtüsüyle dolaşmasa, bir de bu kılık değiştirmeler en az yılda iki kez birbirini izlemese, göstergeler küçümsenebilirdi. Ama böyle oluyordu işte. Kara takımını her giyişinde Yusufa'nın evine bir başka kadın girse, her çıkarışında da evinden bir başka kadın çıksa, gene koyu bir gölge düşerdi Memedali'nin belbağladığı göstergelere. Ama gelen de, giden de hep aynı kadındı, Altındiş'ti yani. Yusufa'dan ayrıldıktan sonraki dolaşmalarında, kahverengi mantoyla yeşil başörtüsü yerine bir kara çarşaf kullanmak üzere gittiği ev de hep aynı evdi: boyacı Topal Durmuş'un dört bir yanı kavaklarla çevrili, tek odalı, tek pencereli, küçük evi. "Bildiğimiz bir şey, ama bu da önemli," diyordu Memedali.

Öte yandan, Altındiş'in Yusufa'yı bırakarak kendisine dönmesi Topal Durmuş'un kılığında gözle görülür bir değişiklik yaratmasa bile, bu mutlu dönüşün yaşamı ve çalışması üzerindeki etkileri en azından bir kılık değiştirme oranında belirgindi. İzmarit toplamak için yazlık kahvelerde dolaştığımız çocukluk günlerimizden beri bildiğimiz bir şeydi bu: Yusufa'nın karaları çıkardığı günlerde, Durmuş'un üstü başı her zamankinden de kirli olurdu ya gözbebeklerinde tükenmez bir sevinç ışıldardı hep, hiçbir şey bozamazdı bu sevinci. Değneği elinden alınıp uzaklara fırlatılırdı: yakası açılmadık küfürler savurarak, ama sevin-

cinden hiçbir şey yitirmeden, yerde sürüne sürüne değneğine doğru ilerlerdi. Ayakkabı boyadığı sıralarda, değneği, fırçası, boya kutuları saklanırdı: durumu anladı mı önüne gelene söverdi ya hiç kızmadan, üzülmeden, hep aynı güleç yüzle arardı saklananları. Bir türkü söylemesi istenirdi: elini kulağına atıp başlardı hemen. Biraz öteden geçmekte olan kaymakama, belediye başkanına ya da polis komiserine sövmekten korkup korkmadığı sorulurdu: gözünü bile kırpmadan sıralardı küfürleri. Koca bir bardak dolusu mavi ispirto konulurdu önüne: iki çay şekerinin desteğiyle, birkaç dikişte mideye indirirdi. Cahan'dan yeni çıkmış, dipdiri bir balık getirilirdi: kedi gibi sesler çıkararak, kıvrandıra kıvrandıra, kaşla göz arasında yiyiverirdi. Ensesine ispirto dökülüp bir kibrit çakılırdı: yüzüne acının gölgesi bile vurmadan, kasketiyle vura vura söndürmeye çalışırdı. Yeter ki, çevresinde yarattığı kahkahalar paraya çevrilsindi.

Buna karşılık, Yusufa karaları giydi miydi bir durgunluktur çökerdi Topal Durmuş'un üstüne. Dünyanın parasını verseler, Yusufa'dan başkasına sövmezdi artık, bir türkücük olsun söylemez, önüne getirilen diri balıklara, ispirtolara, hatta rakıya bile tiksintiyle bakar, bir şeyini sakladıkları zaman, sessizce oturup bekler, şakalar şiddetlendiği zaman da küçücük çocuklar gibi, hüngür hüngür ağlardı. "Of, anam, of!" diye inlerdi ikide bir. Yusufa'nın bir kadı torunu olmanın bilincine Altındiş'le bir arada yaşarken vardığı doğruysa, Topal Durmuş'un da ölmüş anasını ancak Altındiş'ten uzak kaldıkça anımsadığı söylenebilirdi. Ama, ne olursa olsun, bu evrelerde kazancını artırmak için fazla çaba harcamamasının anlaşılmayacak bir yanı yoktu: evde kazan kaynamadığına göre, daha fazla kazanıp da ne yapacaktı? Buna karşılık, hele Memedali'nin söz konusu ettiği ilk bulanıklık göz önüne alınmazsa, böyle birdenbire dünyaya küsmesine, ikide bir hüngür hüngür ağlamasına akıl erdirmek oldukça zordu: her yıl en az iki kez yinelendiğine göre, çoktan alışmış olması gereken bir du-

rum değil miydi bu? Bu iş ilk kez başına geldiği zaman bile, biraz gözlerini açmış olsaydı, evliliğinin sona erdiğini sanıp umutsuzluğa gömülmezdi. Öyle ya, Yusufa'nın ilk ortağı değildi Topal Durmuş, kendisinden önce Nurhaklı vardı.

Şu da var ki, o zamanlar işler biraz daha değişikti. Nurhaklı eli bıçaklının biri olduğu için, Yusufa da ona uymak zorundaydı. Ortakların bu özelliği dolayısıyla, Altındiş kasabanın iki ucundaki iki ev arasında gönlünün dilediği gibi dolaşamazdı, hiç değilse öyle görünürdü: iki erkekten birinin kendisini alıp kaçırmak için bir olanak bulabilmesine, dolayısıyla özgür olmasına bağlıydı her şey. Gerçekten de, o günlerde Altındiş'i alıp kaçıran kişi bu işi başardı diye rahata ermiş sayılmazdı. Uygun durumu bulur bulmaz, bıçaklarını çekmeleriyle birbirlerinin üzerine yürümeleri bir olur, böylece Nurhaklı'dan daha iri, daha güçlü, daha bıçkın olduğu için kavgayı başarıyla sonuçlandıran Yusufa, ikide bir tutukevine dönmek zorunda kalır, buradan çıkar çıkmaz da ilk işi Altındiş'i yeniden ele geçirmeye çalışmak olurdu. Bundan yıllarca önce, karlı bir kış günü, tam altı ay soğuk ve ışıksız bir koğuşta pinekledikten sonra, sırtında yazdan kalma, yırtık pırtık ve incecik bir giysiyle sokağa bırakıldığı zaman da böyle yapmıştı: sabahın alacakaranlığında, Nurhaklı'nın damına çıkıp bacasının kepengini söküvermiş, ayaklarını bacanın deliğinden aşağı sarkıtıp ağır ağır kaymaya başlamıştı: buradan içeriye inerek Nurhaklı'yı sımsıkı bağladıktan sonra, onun yusyuvarlak açılmış gözleri önünde, altı aylık Altındiş özlemini dindirmekti düşüncesi. Ama başı baca düzeyini aşar aşmaz, sıkışıp kalmıştı içeride, yukarı çıkmak için harcadığı çaba bir karış daha aşağıya kaymasıyla sonuçlanmış, ondan sonra kılını bile kıpırdatamaz olmuştu, burnunun, dudaklarının çevresinde, sakalının, bıyığının tellerinde her dakika biraz daha kalınlaşan buzları bile dökememişti. Derken aşağıdan boğucu bir duman yükselmiş, az sonra da dumanın odaya dağılmasını kepengin kapanmış olmasına yora-

rak don gömlek dama çıkmış olan Nurhaklı'nın ağzından kurşun gibi fırlayan balgamın alnına yapıştığını duymuştu. Yaşamında ilk kez düşmanına boyun eğerek, "Oğlunu öldürdüm, ocağına düştüm, kurtar beni şuradan," diye yalvarmıştı ya Nurhaklı yanıt bile vermeden karakola koşmuş, Yusufa şişeden mantar çıkarılır gibi bacadan alınıp kelepçelenirken de kahkahalarla gülmüştü. Ne var ki, bu işten kimin daha zararlı çıktığını söyleyebilmek güçtü: Yusufa daha dün ayrıldığı koğuşa yeniden dönmüştü, ama çoktandır kötü kötü öksürüp duran Nurhaklı da saatlerce kar altında don gömlek dolaştıktan sonra korkunç bir titremeyle girdiği yataktan ancak Altındiş'in kolunda, aptes bozmak için çıkmıştı bir daha, bir iki ay sonra da öbür dünyayı boylamıştı.

Topal Durmuş işte bu olaya borçluydu Altındiş'in kocası olmayı. Ama bundan bilinçli olarak yararlanmış değildi. Yıllardır kasabadan uzaktaydı: on-on iki yaşlarında, ele avuca sığmazlığının yarattığı bir kötü rastlantı sonunda, sol bacağı gittikçe şişip kızarmış, acısıyla gece gündüz bağırmaya başlamıştı. Haykırışlarına dayanamayan komşular, anasını da kandırdıktan sonra, Adanalı bir şoförün kamyonuna atmışlardı onu. Aralarında topladıkları beş on kuruşu adamın avucuna koymuşlar, "Adana'ya kadar götür şu yoksulu, gerisini sütün bilir," demişlerdi. O da sütünün bildiğini yapmış olacak ki, Topal Durmuş, nice yıllardan sonra, bir ayak, bir değnek ve sedef kakmalı bir boya sandığıyla, kasabanın yolunu tutmuştu. Bindiği kamyon kasabaya yaklaşırken, yolcular arasına yeni katılmış birinden, anasının çoktan öldüğünü, tek odalı evlerinin yola gittiğini öğrenmiş, öğrenir öğrenmez de kamyonu durdurup inmiş, bir zamanlar söğüt dallarından atlar koşturduğu, tozlu yollarda, iki gözü iki çeşme, ağır koltuk değneğine dayana dayana, ağır ağır ilerlemeye başlamıştı. Neden sonra, güneş batarken, birlikte yolculuk ettiklerinden biri, Nurhaklı'nın küçücük evini çevreleyen kavakların dibinde, bir ölünün üzerine kapanır gibi sedef kakmalı sandığı-

nın üzerine kapanmış bir durumda, hüngür hüngür ağladığını görmüştü. Ne olduysa orada, o akşam olmuştu işte: insanların hiçbir şeyine ilgilenmez görünen Altındiş sürekli hıçkırıklarına kulak kabartarak kalkıp yanına gelmiş, bir süre tepesine dikilip uzun uzun süzdükten sonra, elinden tutup evine götürmüş, külbastısını onunla paylaşmış, sonra da, hangi düşünceyle, bilinmez, Nurhaklı'nın bıraktığı boşluğu onunla doldurmaya karar vermişti.

"Bir dama taşı gibi," diyordu Memedali.

Dama taşı nasıl dama bilmezse, Topal Durmuş da bu evdeki yaşamının gerçek anlamını bilmiyordu. Bu nedenle hiç de rahat değildi yeni evinde, hele ilk zamanlarda! İlk yıkılışı ne denli zorlu olmuşsa, ilk sevinci de o denli bulanıktı. Altındiş'in ilk ayrılışından dört-beş ay sonra, bir kasım akşamı, kavaklarla çevrili evin kapısını açıp da yüzüne mangalın sıcaklığı vurunca, anlatılmaz bir sevinçle dolmuştu içi: karısı dönmüştü demek! Dönmüştü, mangalı yakmış, sonra da, mangalın sıcaklığı yetmemiş gibi soyunup yatağa girmişti. Ne var ki, yatakta yalnız değildi: gencecik bir adamla, bakılmaması, anlatılmaması daha uygun düşecek bir durumdaydı. Topal Durmuş, ölü doğmuş sevinciyle birlikte bilincini de yitirmişçesine, hiç sesini çıkarmadan, olduğu yerde kalakalmıştı öylece: değneği koltuğunun altında, boya sandığının kayışı omzunda, ağzı açık. Öyle bakmıştı: tek ereği bir zamanlar aynı yer yatağında, aynı biçimde geçirdiği dakikaları gözlerinin önünde canlandırmakmış gibi, öfkeden uzak. Sonra, böyle uygunsuz bir düşlemeyi daha fazla uzatmanın yakışıksız kaçacağını düşünmüşçesine, yatağa arkasını dönmüş, sandığını omzundan indirerek bir köşeye çökmüştü. Yalnız bir şey duyuyordu: yüreğinin hızlı hızlı vurduğunu. Neden sonra kulağına pek de yabancı gelmeyen bir ses duymuştu: "Bize yiyecek, içecek bir şeyler getir." Geriye döndüğü zaman, karısının kımıltısız yüzünden önce, yatakta oturan delikanlının çıplak omuzlarını görmüştü. "Durmuş, şu ceketi uzat bakalım," demişti delikanlı. Topal Durmuş, ellerinin

üzerinde sürüklenerek kerevete doğru gitmiş, burada duran ceketi çıplak konuğuna götürmüştü. Konuk da ceketinin cebinden iki onluk çıkarıp avucuna sıkıştırmış, "Bize rakı, sucuk, ekmek, portakal getir," demişti buyurur gibi, kapıdan çıkacağı sırada da, "Bana bak: o kadar acele etme, çok da fazla gecikme," diye seslenmişti.

Topal Durmuş delikanlının bu son buyruğuna uyamayacak ölçüde şaşkın ve kuşkuluydu: sol koluyla sağ bacağının elverdiğince hızlı gidiyordu. Ama hızlı gitse ne olacaktı? Çarşı öylesine uzaktı ki o akşam! Soluk soluğa kalmıştı; üstelik, yürüdükçe bir uğultudur büyüyordu beyninde. Kahvelerde ayakkabı boyarken, delikanlıların kendisinden gülerek istedikleri şey geliyordu usuna, Altındiş kendi evindeyken hemen her gece yinelenenler geliyordu: kapının vurulduğunu duyarak yatağında doğrulur, "Kim o?" diye seslenirdi. "Aç, Durmuş, aç biz geldik, yabancı değiliz, aç şu kapıyı," derlerdi dışarıdan. Gerçekten de yabancı değildi bu sesler, kahvelerden bildiği seslerdi, gene de korkudan, öfkeden titrerdi Durmuş. Kapı durmamacasına çalındıkça, dışarıdaki delikanlılar, kimi zaman alttan alarak, kimi zaman öfkeyle bağırarak, açması için dayattıkça, Topal Durmuş söver de söverdi. Bu arada, Altındiş'i, sanki bütün bunların dışındaymış gibi, yatağında sessiz sessiz oturur görürdü. Dışarıdaki kalabalık umudunu kesip uzaklaştı mı Altındiş yeniden uzanırdı yatağa, Durmuş'a sırtını dönerdi, tek sözcük çıkmazdı artık ağzından. Topal Durmuş bu kesin sessizlikleri yataktaki delikanlının varlığıyla birleştirirken, birdenbire ezici bir soru belirmişti kafasında: "Ya gündüzleri?" Gündüzleri kapıyı çekip giderdi kendisi, karanlık basıncaya dek dönmezdi. "O zaman, o zaman..." O zaman, yatağındaki çocuk herkes gibi bir çocuk demekti; üstelik, Yusufa'nın yaptığı kalleşliği yapmıyor, karısını alıp götürmüyordu. Dengesiz adımları yavaşlayıvermişti: ne bir öfke, ne bir üzüntü kalmıştı içinde. Anlıyordu: kahvelerde delikanlıların söyledikleri doğruydu, ama Altındiş'in geri döndüğü de doğ-

ruydu. Dönmüştü ya, buna bakardı o! Ay ışığının altında, ıssız yolda, ağır ağır ilerlerken, sevinçli olduğu bile söylenebilirdi, ama eve varmaktan çok, Yusufa'yı görmek için sabırsızlanıyordu. Üç gün sonra görebilmişti ancak, görür görmez, kahkahalarla güldükten sonra, ana avrat sövmüş, sonra da, bütün bunlar yetmemiş gibi, kalçasının dibinden kesilmiş sol bacağının budaklı ucunu göstermişti ona.

Yusufa'ysa, gölgeliği kopmuş, boz kasketinin altında, alabildiğine çökmüş ve küçülmüş bir durumda, boş boş bakmakla yetinmiş, bir zamanların o bıçkın Yusufa'sı kendisi değilmiş gibi, ağzını açıp da tek sözcük söylememişti. İsteseydi, tam üç gündür karısına kocalık etmekte olan bu yarım, bu tek ayaklı, bu kendini savunma olanağından bile yoksun adamı bir vuruşta yere devirebilirdi. Bu sorunu kökünden çözmek için Nurhaklı'nın eski evinin kapısını kırarak Altındiş'i kahverengi mantosu ve yeşil başörtüsüyle donatıp kendi evine getirmesi de işten değildi. Öyleyse neden yapmıyordu bunu? Neden yılın yarısına yakın bir süreyi Altındiş'in bu topal çocukla geçirmesine boyun eğiyordu? "Bunun baş nedeni Altındiş'ti," diyordu şimdi Memedali. Yusufa bu işi kolayca yapardı yapmasına ya bakalım Altındiş böyle tek yönlü bir gidişe boyun eğer miydi? Altındiş iki koca arasında serbestçe gidip gelebildiğine göre, hiç kuşkusuz Yusufa da bilincindeydi dizgenin. Şimdi, Nurhaklı'nın ölümünden sonra, ayrıntı düzleminde kalan bir yöntem değişikliği olmuştu, buydu hepsi. Öte yandan, gene Memedali'ye göre, Altındiş'in bu iki adam arasında gidip gelmekten çok, iki ev arasında gidip geldiğini söylemek daha doğru olurdu: kocalar değişiyor, evler değişmiyordu. Bu evlerin her birinde sürdürülen düzenler de öyle. Öyle ya, o bulanık geçiş evresi bir yana bırakılırsa, birbirinden farklı olmakla birlikte hiç değişmeyen birer düzen sürdürülürdü evlerin her birinde. Altındiş'in iki ev arasında gidiş gelişleri belki yirminci, belki otuzuncu seferini tamamladıktan sonra, Memedali her iki eve de en sık uğrayanlardan biri olmuştu. Yusufa'nın kara ya da boz giysi-

lerle dolaşması, Topal Durmuş'un durgun ya da sevinçli olması Altındiş'in hangi evde bulunduğunu göstermekle kalmaz, Altındiş'in yanına varma zamanı ile yanına varma yordamında da değişiklik olduğunu gösterirdi.

Yusufa kara giysilerini giymiş de Topal Durmuş'un ağzını bıçak açmaz olmuşsa, Altındiş'i görmek için, kuşluk zamanıyla gün batımı arası, kasabanın batı ucundaki ıssız, küçük evin yolunu tutmak gerekirdi. Kapıdan içeri girme yordamı, şapkanın yerini sürgüye verirsek, kasabada bolşevik yaşayışı konusunda anlatılanlara benzerdi: kapı sürgülenmemişse, Altındiş içeride, yanında da kimsecikler yok demekti. Kapıyı itip giren konuk kendi eliyle sürgüyü sürer, sonra dizlerinin üzerinde kapağı yaldız işlemeli, kocaman bir albüm, bir köşede dalgın dalgın oturan Altındiş'in karşısına dikilir, cebinden çıkardığı paraları kerevetin üzerine yayardı. Altındiş, uzaktan, gözleriyle, paraları sayar, yeterli bulmuşsa, albümünü özenle bırakıp kalkar, yatağın içine oturup soyunduktan sonra, yorganı üzerine çekerek uzanırdı. Hiçbir zaman en ufak bir konuşma olmazdı konukla ağırlayıcı arasında. Konuğun sözlü bir ilişki kurma yolunda harcadığı tüm çabalar boşa giderdi. "Bugün hava güzel," gibilerden beylik bir söz edildiği zaman bile, Altındiş, "Her şey orada yazılı," dercesine, az önce elinden bıraktığı albüme dikerdi gözlerini. Ama gerek kendisi, gerek kimi konuklarca taşıdığı önem ne olursa olsun, her sözün yanıtını bu albümde aramak da saçma olurdu: dolaysız yanıtlardan yoksundu hiç değilse. Doğru mu, yalan mı oldukları kesinlikle bilinemese bile, gerçeklikleri konusunda hiç kimsenin kuşkuya düşmediği gölge-olayların zaman içinde sıralanışlarına göre düzenlenmiş, kalın bir albümdü bu. Altındiş'i önce bebek sepetlerinde, sonra süslü çocuk karyolalarında, kucağında oyuncaklarla, sonra, oymalı bir konsol önünde, hepsi birbirinden süslü, türlü genç kız kılıklarında, sonra aynı konsolun önünde, elinde çiçekler, etekleri yerlerde, bir gelinlik içinde, saçları ortadan taralı, yakası karanfilli, kocaman kravatlı bir genç

adamla kol kola, sonra, gene aynı konsolun önünde, kimi zaman kravatlı erkekler, güzel ve garip giyimli, yürek dudaklı genç kadınlar, kimi zaman biri oğlan, biri kız, çok süslü iki çocuk arasında, ama hep ortada, hep o saçları ortadan taralı adamla yan yana gösteren, sararmış resimlerle doluydu; en son resimde, bizim bildiğimiz Altındiş'e çok benzeyen bir Altındiş, bir tren penceresinden, yapayalnız, dalgın dalgın dışarıya bakardı. Konuklar, yüzüncü gelişleri de olsa, Altındiş'in yatağından çıkıp giyindikten sonra, en az bir kez, baştan sona, ağır ağır çevirirlerdi bu eski albümün yapraklarını. Nedeni güç anlaşılır bir saygıdan mı? Herkesçe benimsenmiş bir töreyi sürdürmek kaygısından mı? Bu albüm bu ıssız evin soğuk loşluğunda bir konuşma yerini tutarak Altındiş'in insandışı suskunluğundan gelen, ezici ağırlığı biraz olsun hafiflettiğinden mi? Ömürlerinde gördükleri tek albüm olduğundan mı? Bu sararmış resimlerle, o saçları ortadan taralı, güzel giyimli kocanın çoktan sona ermiş mutluluğunda kendi mutluluklarını görmek istediklerinden mi? Ne olursa olsun, Altındiş bilinmeyen yüzden bildik yüze, kocadan sevgiliye, yabandan yurda doğru gelirdi bu resimlerde; yanında da oymalı konsollu evi, yani bunca değişiklik, bunca devinim içinde hiç değişmeyeni getirirdi; son resim bir kopmayı, daha da kötüsü, bir tersine dönüşü kesinler görünse bile, oymalı konsollu ev, kendisini yitirenle birlikte, hep sürdürürdü geçerliliğini; bu kadarla da kalmazdı: gene kendisini yitirenle birlikte, yanıtsız soruların gizemsel boyutlarını kazanırdı. Altındiş'e ilk gelenler, onun donuk gözlerinde, gülmeyi unutmuş dudaklarında, kımıltısız ve duygusuz bedeninde, bir türlü biçimlendiremedikleri, bulanık bir sorunun karşılığını bulmaya gelirlerdi. Altındiş'se, kımıltısız bedenin devinen bedene verdiği karşılık hep yetersiz kalacağına göre, "Her şey burada yazılı," dercesine, konuğuna albümünü, en büyük, en vazgeçilmez zenginliğini sunardı: albüm sorulara bir yanıt getirmese bile, daha bir derinlik, daha bir acılık kazandırırdı; bu da bir tür yanıttı, daha çok sor-

mayı, dolayısıyla daha çok gelmeyi gerektiren bir yanıt. "Belki de hiçbiri değil," diyordu Memedali, "tüm bunlar doğru da olsa, Altındiş'in usuna bile gelmemiştir belki." Ona göre, Altındiş için önemli olan yalnızca varlığıydı albümün. Altındiş kendi türünden kadınların bir albümü, yani 'efendice' bir geçmişi bulunması gerektiğine inandırmıştı herkesi. Albümsüzler, daha genç, daha güzel, daha candan olmakla birlikte, onunla aşık atamıyorlardı. Doğrusunu söylemek gerekirse, hiç de yabana atılamazdı Memedali'nin açıklaması: içeride işini bitirip çıkan konuklar, hemen her zaman, kapının önüne çömelip sabırla sıra bekleyen birileriyle karşılaşırdı.

Yusufa'nın asker ya da bekçi giysisinden bozma kılığıyla dolaştığı evrelerde, Altındiş'in ve albümün özlemini çekenler, ancak yatsıdan sonra, kasabanın doğusuna düşen, dört bir yanı kavaklarla çevrili, küçük eve giderlerdi. Burada sıra beklenmez, içeriye hep birlikte girilirdi. Dizgeyi iyiden iyiye benimseyememiş görünen Topal Durmuş çoktan eve dönmüş olur, gelenlere ana avrat söverdi. "Yeter artık, kalkın gidin evimden," derdi ikide bir. Ama bu da dizgede bir öğeydi artık: gelenler alttan alarak dostluktan, arkadaşlıktan söz açar, yalnız iyi düşüncelerle, yani şöyle hep bir arada, hoş bir gece geçirmeye geldiklerini söylerlerdi. Kerevete yerleşip şundan bundan konuşur, hep birlikte, hem de büyük bir ağırbaşlılıkla, ünlü albümü birkaç kez gözden geçirir, sonra dumanlı gözlerle, derin derin göğüs geçirerek Topal Durmuş'a dönerlerdi. "Böyle de eğlence mi olur: ne içki var, ne meze," diye söylenirdi biri, ikisi, "hadi bakalım, koca Durmuş, göster şimdi erkekliğini: parası bizden, getirmesi senden."

Topal Durmuş, paraları cebe indirdikten sonra, sövüp sayarak kapıdan çıkarken, konukları, bütün bu olup bitenleri yüzünde en ufak bir çizgi bile oynamadan izlemiş olan Altındiş'e dikerlerdi gözlerini. Daha önce bir tek kişinin cebinde toplanmış olan paralar yastığın üstüne yığılırdı. Altındiş bunları da aynı soğuk bakışlarla değerlendirip ya-

tağın içine oturur, bir yandan soyunurken, bir yandan da paralarını yastığın üstünden altına kaydırır, sonra yorganı burnuna kadar çekerek sırtüstü uzanır, yatağını ilk paylaşacak olanı beklemeye başlardı. Hiçbir zaman fazla bekletilmezdi doğrusu. Elini çabuk tutmasını bilenlerden biri kaşla göz arasında yatağa dalar, sonra herkesin gözü önünde, coşkunluğu tekdüzeliğini hiçbir zaman yok edemeyen bir devinimdir başlardı. Ama yalnız konukta görülürdü bu devinim: Altındiş'in esmer, çopur yüzünde de, tombul bedeninde de kendi içgüdülerinden doğma hiçbir kımıltı görülmezdi, taş gibi yatardı hep. Böylece, her seferinde, insandan başka bir varlıkmış gibi bir izlenim uyandırırdı: yıllar yılı, canlılardan uzaklarda, hep yağmurda, karda kalmış, sellerde sürüklenmiş, her doğa olayından bir başka iz alarak kabuklandıkça kabuklanmış bir biçimsiz nesneydi sanki, hafiften aralık duran, yayvan ağzında parlayan, sıra sıra altın dişler de bu izlenimi azaltacak yerde artırırdı. Böylece bir 'son gün' havasını yansıtırdı her şey: ortak yatakta kendisine yapışan insan da doğanın herhangi bir nesnesine sarılarak bir akıntı ya da bir yıkıntıdan sağlam çıkmaya çalışan bir canlıyı andırırdı. Memedali, hem üzerine çöken bu izlenimi biraz olsun silebilmek, hem de Altındiş'in boyutsuz bir görünüş mü, yoksa gerçek mi olduğu bilinmeyen duymazlığının derecesini ölçebilmek umuduyla, gıdıklayıp çimdiklemedik yerini bırakmamıştı, gene de gözle görülür bir haz ya da acı belirtisi yakalayabildiği söylenemezdi: Altındiş hep aynı Altındiş olarak kalırdı: uzak, kımıltısız, soğuk. Üstelik, tüm bu denemelerden sonra, Memedali daha derin bir ürpertiyle giriyordu Altındiş'in koynuna: onun şaşmaz kımıltısızlığında, belki kendi içinden, belki başka bir yerlerden gelen, ama insan duyularıyla algılanamayan bir devinim, insanı amansızca sürükleyip götüren, kör bir doğa gücü sezinler gibiydi.

"İki evde de böyleydi," diyordu Memedali.

Yusufa evresinde, gündüzleri, o her zaman loş ve soğuk odadaki başbaşalıklar, her şeyin bitmiş göründüğü bir

anda ünlü albümün açılmasıyla acıklı bir oyunu düşündürtürdü. Bunlarla karşılaştırılınca, geceleri Topal Durmuş'un evinde, oldukça parlak bir ışık veren gaz lambasının tanıklığında gerçekleşen, toplu buluşmalar bir tür güldürü gibi görülebilirdi: Altındiş'te bir değişiklik olmasa bile yenilir, içilir, konuşulup gülünürdü hiç değilse, ışık ile kalabalık havanın ağırlığını dağıtır, Yusufa'nın evinde olduğu gibi yataktan çıkıldıktan sonra değil, yatağa girilmeden önce bakılan albüm de bir ölçüde istekleri kamçılardı. Ama ne olursa olsun, bedenin bedene verdiği karşılık, orada da, burada da aynıydı: yokluk ile varlık arasında bir kımıltısızlık. Kısacası, değişik evlerde sürdürülen değişik düzenler en eskiye her evrede bir başka kılıf geçirmek, böylece azalan konuk sayısını yeniden çoğaltmak içindi. Konukları gibi kocaları da buna boyun eğmek zorundaydı. Kocalarının biricik üstünlükleri, yalnız oldukları sıralarda, onunla konuşmak ve yemeğini paylaşmaktı belki. Ama kendilerine fazla bir yakınlık gösterdiği, güç durumlarında destek olduğu söylenemezdi. Örneğin kazandığı paraların birazını olsun onlarla paylaştığını gösteren en ufak bir belirti yoktu. Altındiş'in kazandığı paralardan yararlanmış olsalardı, yalnız onunla aynı çatı altında yaşadıkları sıralarda değil, ondan ayrıldıktan sonra da sırtüstü yatmaları gerekirdi. Oysa gerek Yusufa'nın, gerekse Topal Durmuş'un onunla oturmaya başlayınca daha çok çalıştıkları, daha çok para harcadıkları herkesin bildiği bir şeydi. Yusufa bozlara bürünür bürünmez, Durmuş'un bülbül kesilmesi biraz da bundandı. Birer dama taşıydılar kısacası. Altındiş onlara değil, onlar Altındiş'e çalışıyorlardı.

Daha uzun zaman süreceğe benzeyen bu düzenin birdenbire sona ermesi de bu yüzden olmuştu: Altındiş'in dişlerini yenilemek gerektiğini söyleyerek parasızlıktan dert yanan, bunun için de bir yerine beş çalışan Topal Durmuş, bir ağustos günü, öğleden sonra, önceden cebe indirdiği iki buçukluk karşılığında, kendisi için hazırlanan sofraya oturarak tam iki çiğ sazan yiyip yarım şişe mavi is-

pirto içmiş, türküler söylemiş, başında, sırtında, kesik bacağının ucunda, birbiri ardından çıkarılan yangınları kimsenin yardımı olmadan, kendi olanaklarıyla söndürmüş, avucuyla su içmek için Cahan'ın kıyısına çömeldiği bir sırada, beklenmedik bir tekmenin etkisiyle kendini suda bulunca da sapasağlam bir adam gibi, kahkahalarla gülerek yüzmeye başlamıştı. Böyle terli terli suya atılmasının karşılığı olarak bir iki buçukluk daha koparınca, sevinci büsbütün artmış, yazlık kahvenin güneşli bir yerinde, yeşil çimenlere uzanıp bir oynak türkü tutturmuştu. Ne var ki, türkünün sonuna doğru, birdenbire başında biterek ıslak pantolonunu çıkarmaya yeltenen küçük çocukların elinden kurtulmaya çalışırken, alışılmadık sesler çıkarmaya, kesilmiş bir horoz gibi çırpınarak kendini oradan ortaya atmaya başladığını görmüştük. Çocuklar korkuyla geri çekildikten sonra da uzun süre çırpınmıştı Topal Durmuş, kahvedeki delikanlılar, çaylarını, kahvelerini yudumlarken, kahkahalarla gülmüşlerdi. Evet, Topal Durmuş hiçbir zaman böylesine güldürmemişti belki çevresindekileri, ama neden sonra çırpınmalar seğirmeye, seğirmeler kımıltısızlığa dönüşünce, kalabalıktan bir adam, Durmuş'un üzerine eğilmiş, şimdi heykel gözlerine benzeyen, karaları silinmiş gözlerini özenle kapatarak doğrulmuş, "Gülünecek bir şey yok," demişti.

Bu adamın Yusufa olduğunu fark edince, Memedali şaşkınlıkla karışık bir ürpertiyle titremişti. Akşamın alacakaranlığında, sırtında Altındiş'li günlerinin kara giysisi, başında tepesi hiç bastırılmayan, kara tekerlek şapkasıyla, dört bir yanı kavaklarla çevrili, küçük evin kapısında belirdiğini görünce de aynı ürpertiyi duymuştu içinde. Sessizce kalkıp yanına gelmiş, "Altındiş bohçasını alıp gitti," diye fısıldamıştı, "kahverengi mantosunu giymişti, yeşil başörtüsü de başındaydı. Ama senin eve doğru gitmedi: yanında bir adam vardı." Yusufa hiç de şaşmamıştı buna: Altındiş'in yanındaki adamın kim olduğunu sorup karşılığını aldıktan sonra, her şeyi bildiğini göstermek istercesine ba-

şını sallayarak içeriye doğru yürümüş, şimdi, o herkesin bildiği yatakta, gözleri yumulu, çenesi bağlı olarak upuzun yatmakta olan Topal Durmuş'un başucuna oturmuştu: yoksul evin konuklarının en yaşlısı, en efendisi olarak, sabaha dek hiç kalkmamıştı buradan, eski bir düşmanın değil, kendisiyle yıllar boyu aynı alınyazısını, aynı ekmeği, aynı çabayı paylaşmış, ömürlük bir arkadaşın ölüsünü bekler gibi beklemiş, gözlerinde en ufak bir uyku belirtisi sezilmemişti. Ertesi gün, Durmuş'un yıkanması, kefenlenip Gariplik'e götürülmesi sırasında da geceyi uykusuz geçirmiş bir yaşlı adam gibi değildi; en çok çabayı o harcamıştı, ilk toprağı da o atmıştı üzerine. Mezarın kapanmak üzere olduğu bir sırada, Memedali kolumu sıkınca, ona bakmamı istediğini hemen anlamıştım: kara takım toza toprağa batmıştı. "Kahverengi manto da kirlenmiştir şimdi," diye fısıldamıştı Memedali. "Kirlenmemiş olsa bile onun için giyilmiyor: her şey bitti."

Ama kendisi her şeyi buradan başlatıyordu şimdi.

ÖTEYAŞAMA

Kurşun seslerini duymakla kalmamış, yere düşen tabancanın çıkardığı sesi de duymuştum, ama neden bilmem, tepeden tırnağa titreyerek küçük pencereye bakarken, en azından bu sesler kadar canlı, bununla birlikte, zamanca da, uzamca da uzak bir görüntü beliriyordu gözlerimin önünde: oraya buraya koşanların, birbirlerine tebeşirler, ayakkabılar fırlatanların gürültüsüne, tozuna, toprağına batmış sınıfta, birdenbire, can bağları kopmuş gibi donakalıyordu herkes; bütün gözler bir tek şeye, herkesin kendine yönelmiş gördüğü, pırıl pırıl bir tabancaya dikiliyordu. Neden sonra, bu izlenimimi anlattığım zaman, "Çok tuhaf, o sırada ben de aynı şeyleri görüyordum," demişti Memedali, "aynı korkuyla donmuştuk da ondan belki. Ya da gene oyun oynadığını düşünmek istiyorduk."

Evet, öyle olmalıydı. Derslerinde alışkın olduğumuz havaya uyarak her zamanki oyunlarımıza daldığımız bir sırada, belki birkaç, belki de bir tek kişi, onun sessizce sınıfa girdikten sonra, iskemlesine ilişecek yerde, kürsünün üstüne oturduğunu, sonra 'ebe çantası' dediğimiz o eni boyundan uzun, demir saplı, şişkin çantasından bir tabanca çıkardığını, tabancaya mermi sürerek bizlere doğru uzattığını görmüştü. Ama belki de bir tek kişinin gördüğü bu garip değişiklik tüm beyinlere aynı anda ulaşmıştı sanki: donakalmıştık hepimiz. Sonra, o hiç tanımadığımız, o korkunç ses yükselmişti:

"Kıpırdayanı yakarım!"

Bize böyle meslekten bir haydut gibi tabanca çeken öğretmenimizin aklını oynattığını, dolayısıyla tabancasındaki tüm kurşunları üzerimize boşaltmasının işten bile olmadığını düşünmüştük. Ama elindeki ayakkabıyı kim bilir kimin kafasına fırlatmak üzere havaya kaldırdığı sırada, suratına doğru uzanan tabancayı görerek olduğu yere, yani kürsünün dibine yığılıveren Hacı Durmuş'a ateş etmemesine bakılırsa, istemdışı bir devinimi kıpırdamadan saymıyor, dolayısıyla kafası hâlâ işliyor demekti. Az sonra, alabildiğine sertleşmiş, mavi gözleriyle, gözlerimizi tararken, gene çok korkunç bir sesle, "Bu işin sözünü ağzına alanın anasını ağlatırım," demesi de bir bilinçlilik belirtisiydi kuşkusuz. Bu nedenle, Memedali, tabancanın emniyete alınarak yeniden çantaya girdiğini gördükten sonra, Hacı Durmuş'u bir iki tokatla ayıltarak yerine götürmekten çekinmemişti. Donmuş gibi ayakta kalanlar da bu fırsattan yararlanarak yerlerine dönmüşlerdi. Ama daha hiç kimsenin korkusu geçmemişti doğrusu. Hele kürsüden atlayıp da üzerimize doğru yürüdüğünü görünce, hepimiz sapsarı kesilmiştik. Ne var ki, az öncekine hiç mi hiç benzemeyen bir sesle, üstelik o sesi de, söylediğini de unutmuş gibi:

"Az önce ne dedim size?" diye sormuştu.

Söylemeye gerek var mı, hiçbirimiz yanıt vermeyi göze alamamıştık. Susmamızı doğal bulmuş olacak ki, "Peki," dercesine tahtaya gitmiş, eline bir tebeşir alarak, "Ben tahtaya yazıyorum, siz de defterlerinize yazın," demişti. Sonra kara tahtada, "Kıpırdayanı yakarım!" sözlerini görmeyi beklerken, *"Le premier qui bouge, je le descends comme un chien!"* sözlerinin belirdiğini görerek yeni bir şaşkınlığa daha gömülmüştük. Ama çabuk silmişti şaşkınlığımızı: bu sözlerin az önce, sınıfa girince söylediğinin fransızcası olduğunu belirttikten sonra, o güne değin hiçbir öğretmenimizde görmediğimiz bir canlılık, bir coşkunluk, bir yetenekle, aynı bildirimin bu iki ayrı belirtiminin özelliklerini açıklarken, sanki iki koca dili anlatmıştı bize. Böylece bu

korkunç olay, en az iki ay süresince, sessiz olduğu kadar da büyük bir coşkunlukla, zamanın ilerleyişini duymadan dinlediğimiz, alabildiğine güzel derslerin başlangıcı olmuştu. Oysa bu olaydan bir saat önce, böyle bir şeyi düşünmek bile kahkahalarla güldürürdü bizi.

Memedali de, ben de yıllardır tanırdık kendisini. Yaz günleri, çimmeye giderken önünden geçtiğimiz bir küçük bağ evinde otururdu. Evinin yolu Gariplik'le Ötegeçe'nin bahçeleri arasından geçtiği için, sık sık karşılaşırdık. Yaz kış hep aynı kılıkta, yani elinde o ünlü ebe çantası, başında hiç görmediğimiz türden, bir yanına yeşil bir tüy sokulmuş, ufacık tekerlek şapkası, sırtında kürk yakalı, damalı paltosu, ayaklarında çok kalın ökçeli kunduralarıyla, hızla gelip geçen bu ak saçlı, yuvarlak, kırmızı yüzlü, ufacık adamın ortaokulda öğretmen olduğunu da, Ebe diye adlandırıldığını da bilirdik. Ama çantasından dolayı mı Ebe derlerdi kendisine, yoksa ufacık şapkasıyla kürk yakası arasında kocaman bir topuz oluşturan, ak, kıvırcık saçlarıyla bir büyükanneye benzediği için mi, bunu bile düşünmemiştik. Bizim öğretmenimiz değildi, Ötegeçeli de değildi, uzaktı bizden: her gece gördüğümüz yıldızlar nasıl ilgimizi çekmiyorsa o da çekmiyordu işte. Ama ortaokula başlayınca, tüm öğretmenler konusunda olduğu gibi, Fransızcacı konusunda da bilgi toplamaktan geri durmamıştık.

"Ebe'yi öğretmenden saymayın," demişlerdi: "yalnız eğlenilir onun derslerinde."

"Nasıl, çok mu güldürür ki?" diye sormuştu Memedali.

"Hayır, yalnız oturur o, kalesini bekler," demişlerdi.

"Şimdi anladım," dercesine başını sallamıştı Memedali. Sevinçliydi: ilkokulda, alışılmış sürenin iki katına yakın bir süre oyalanmışlardan olduğu için, orada başladığı elebaşılık görevini burada da sürdürmeye kararlıydı: görevini gönlünce yapmasına elverecek bir ders çıkıyordu işte karşısına. Böylece, bizim sınıfa ilk girişinde, Memedali'yi kürsünün üstünde, olanakların sağladığınca kusursuz bir efe

kılığında, yani başında mendilden bir serpuş, belinde mendillerden bir kuşak ve cetvelden bir kamayla, aşağıdan hem elleri, hem gırtlaklarıyla kendisine eşlik eden öğrenciler ortasında, sıkı bir harmandalıya başlamış bulmuştu Ebe. Ama oyunun durdurulmamasına kızmadığı gibi, durdurmaya da kalkmamıştı. Ne de olsa bir öğretmen olduğu, üstelik bizim sınıfla ilk kez karşılaştığı için, gürültüyü kesip ayağa kalkanlara oturmalarını söyledikten sonra, gelip iskemleye oturmuş, Memedali'nin şimdi çalgısız olarak sürüp giden oyununu masa üstünde kadın oynatan bir hacıağa gibi izlemeye başlamıştı. En zorlu gürültü bundan sonra kopmuştu işte: kahkahalarla gülmeyen, alkış tutup bağırmayan yoktu. Gene de hiçbir değişiklik sezilmiyordu Ebe'nin yüzünde, çok doğal bir şeymiş gibi harmandalı oyununu izliyordu. Ancak uzun dakikalardan sonra, oyun kendi kendini yinelemeye başlayınca, başka yana çevirmişti gözlerini. Kürsünün üstü boş olmadığı için kucağında tuttuğu çantasından defterini çıkarmış, ellerini birbirine vurarak gürültüyü birazcık yatıştırdıktan sonra, dünyanın en doğal sesiyle, Memedali'nin numarasını, adını, soyadını okumuştu. Zorlu bir kahkaha daha kopmuştu o zaman.

Eskilerden dinlemiştik: derslerinde gürültüyü kestirtmek için başvurduğu biricik yol ellerini birbirine vurmaktı, bunu da bir öğrenciyi tahtaya, daha doğrusu yanına çağırmak için yapardı. Ama buna daha ilk dersinde, tek sözcük öğretmeden başlamasına, çağırdığı öğrencinin de kürsüde harmandalı oynayanın ta kendisi olmasına gülmemek elde değildi. Bu rastlantı Memedali'yi çok daha başka türlü etkilemişti kuşkusuz: kürsüden inerek süklüm püklüm karşısına dikilmiş, titreyen bir sesle: "Buradayım," demişti. Kahkahalar gittikçe şiddetlenirken, Ebe çantasından çıkarıp önüne koyduğu kitabı okumasını söylemişti Memedali'ye. Memedali okumamak için dayatmıştı, ama öğretmenin dediği olmuştu sonunda: o okumuş, Ebe düzeltmişti, hem de uzun dakikalar boyunca, hep yeniden başlayarak. Sonra kitabı kapatıp konuşmaya başlamışlardı. Derken, zi-

lin çalmasına yakın, Ebe gene ellerini birbirine vurmuş, karşısındakine pes dedirtmiş bir güreşçiyi tanıtmak istercesine, Memedali'nin kolunu bileğinden tutup kaldırmış, "Sizlere çok akıllı bir arkadaşınızı tanıtır, kendisini yürekten kutlarım: fransızcadan on aldı!" demişti. Sonra, coşkun alkışlarımız arasında, akıllı arkadaşımız başında serpuşu, belinde kamasıyla yerine dönerken, Ebe küçücük bir kâğıt parçasına Memedali'nin notuyla numarasını yazarak katlayıp çantasına atmıştı.

Zilden sonra Memedali'nin çevresinde toplanmıştık. Ama tüm sorularımızı yanıtsız bırakmıştı Memedali. Bahçede baş başa kaldığımız zaman, bana da hiçbir şey söylememişti. Gözleri ileride, bahçenin üst yanındaki bayırda, kısacık bacaklarıyla karşılaştırılamayacak ölçüde geniş adımlarla dolaşan Ebe'nin üzerindeydi. Belliydi, çok etkilenmişti. Oysa, ancak bir dersinde bulunmuş olmakla birlikte, kar, yağmur, çamur demeden neredeyse tüm ders aralarında, bu bayırda, bu düzenli adımlarla yürüdüğünü de, derslerinde, yanına çağırdığı öğrencilerle neler konuştuğunu da öğrenmiştik. Karşısındakine bir kitap uzatır, "Hadi, oku bakalım," derdi. Karşısındaki kitabı türkçe gibi okumaya başlar, o da, bıkmadan, yorulmadan, sözcük sözcük düzeltirdi. Sonra sözcük ya da tümcelerin türkçe karşılıklarını sorar, yanıt alamayınca kendisi söyler, sonra, birdenbire çoktandır görmediği bir dostla karşılaşmışçasına konuşmaya başlar, çevresi, düşünceleri, tasarıları konusunda, sonu gelmez sorular sorardı öğrencisine. Çoğu öğrenciler kendisini işletmeyi yeğleyerek olmayacak yanıtlar verirlerdi ya Ebe kulak bile asmazdı böyle şeylere, öğrencisinin kolunu tutup havaya kaldırır, "İşte örnek bir arkadaşınız daha," derdi: "fransızcadan altı aldı. Uğraş olarak da çöpçülüğü seçmiş bulunuyor. Kendisine başarılar dilerim."

Hiç kimseye altıdan aşağı not vermediğini bildiğimizden, bu kutlama bizi çok güldürürdü, ama böylesine tok bir sesle, böylesine düzgün konuşması, gürültüyü yatıştır-

ma konusundaki güçsüzlüğüyle çelişir gibiydi. İsteseydi, kolaylıkla sustururdu belki herkesi. Arada sırada, "Susun biraz, uslu durun biraz," dediği oluyordu ya anlamını yitirmiş bir alışkanlık gibiydi bu: hemen unutuyordu söylediğini. Tam "Susun!" dediği sırada, iki öğrenci arasında bir şakalaşma ya da bir kavga ilgisini çekiyor, gülmeden, ama kızgınlıktan da uzak yüzle, olanlara bakıyordu. Sonra çantasından çıkardığı küçük defteri uzun uzun karıştırıp bir numarayla bir ad okuyor, aynı şeyler yeniden başlıyordu. Ama neden bu deftere değil de küçücük kâğıtlara yazıyordu notları? Neden hiçbir öğrencinin adını öğrenmek istemiyordu? Kimilerini hiç tahtaya çağırmazken, kimilerini haftada dört-beş kez çağırması nedendi? Eskiler hiçbir yanıt bulamamışlardı bu sorulara, biz de "Rastlantı," deyip geçiyorduk.

Ne var ki, bu yıl, bizim sınıfta, Memedali'nin her hafta birkaç kez tahtaya çağrılmasını da rastlantı olarak nitelemek zordu. Bu iş ne zamandır sürdüğüne, Ebe defterini uzun uzun karıştırınca, gözlerinin 420 Memedali üzerinde duracağını hepimiz sezdiğimize göre, bu adın ötekilerle eş değerde olduğunu söyleyemezdik: yüzünün çizgileri, sesinin özellikleri Ebe'nin belleğinde bir yerlere takılmış olmalıydı. Memedali kürsüye dirseğini dayadıktan sonra, aralarında başlayan konuşmanın ders sonuna dek sürmesi de bunu gösterirdi. Ebe'nin ders araları kutsal olmasa, zilden sonra da sürdürürlerdi belki söyleşiyi. Görünüşe bakılırsa, Memedali'yi en çok üzen de bu zillerdi. Ama bir gün, gene baş başa çalışıp konuştukları bir dersin sonunda, sanki hep böyle yaparlarmış gibi, konuşa konuşa çıktıklarını, bahçeye geçerek bayırda, yağmurun altında, aynı düzenli, aynı geniş adımlarla, yan yana yürüdüklerini görmüştük. Tüm güzelliği, öğelerinin birbirine denkliğinde yatan bir oyun oynuyorlardı sanki. Artık konuşmuyorlardı, ama konuşsalar bile, ancak 'Şıst şıst!' ya da 'Hey hey!' gibi kısa, kesik oyun ünlemleri olabilirdi söyledikleri. Şaşmamak elde değildi: demek uzaktan uzağa, dalgın gözlerle,

Ebe'nin yürüyüşünü izlerken, bu yürüyüşü yalnız kafasıyla değil, ayaklarıyla da ezberlemişti Memedali; öte yandan Ebe'nin iki ders arasında yanında bir öğrenciyle dolaşması gibi, bu iki insanın tıpa tıp birbirine benzeyen yürüyüşleri de öyle şaşırtıcı bir şeydi ki, yalnız öğrenciler değil, başta müdür olmak üzere tüm öğretmenler de bahçeye dolarak bu garip oyunu izlemeye başlamışlardı. Ürkek bir sıkıntı çökmüştü hepsinin üstüne. Ama olsa olsa, Ebe'yi okuldan uzaklaştırmak için, bu durumdan nasıl yararlanacaklarını bilememelerinden gelen bir sıkıntı olabilirdi bu.

Öyle ya, müdürün de, öğretmenlerin de Ebe'yi hiç sevmedikleri hepimizin bildiği bir şeydi. Durumları öğretmenlerle yakınlık kurmaya elverişli kimselerin çocuklarının anlattıklarına bakılırsa, müdürümüz kaç kez yukarıya yazı yazarak bu yardımcı, yani sonradan olma, yani hiçbir önemi, hiçbir değeri bulunmayan öğretmenin buradan alınmasını istemişti ya çabaları kendi açısından olumlu bir sonuç vermemişti: Ebe'nin geçen yıl gelen bir denetmeni bülbül gibi gâvurca konuşarak hayran bırakmasını anlata anlata bitiremiyordu eskiler. O da işite işite bıktığı yanıtı vermişti müdüre: "Her zaman böyle olmasa bile ne çıkar? Bunca dersin boş geçmesi daha mı iyi?" Müdür de, öğretmenler de, bu değişmez yanıta bakarak, Ankara'da önemli bir masanın başında, Ebe'nin ta buradan sırtını dayadığı bir güçlü kişi bulunduğu sonucunu çıkarıyorlardı. Ama o zaman bu adam hiç kimseyle ilişki kurmadığı bu ıssız kasabadan başka bir yer seçmez miydi? O güçlü kişiden burayı istediği için buradaysa, hiç değilse bayramdan bayrama, bu güçlü kişiye bir iki satırlık bir mektup yazması, bu güçlü kişiden bir iki satırlık bir mektup alması gerekmez miydi? Gerekirse, böyle bir kişinin varlığını yoksamak da gerekirdi: buraya geldi geleli, postayla hiçbir ilişkisi olmamıştı Ebe'nin. Kasabada hiç kimseyle görüşmemesine gelince, o ünlü yürüyüşten sonra, çoktan gerilerde kalmış bir şeydi bu. Şimdi tüm ders aralarında, okulun bahçesine çıkanlar, o kendine özgü yürüyüşüyle, Memedali'yle yan

yana dolaştığını görebilirlerdi. Her ikisi için de iyi bir şeydi bu kuşkusuz. Yalnız Memedali'nin bir gizi ya da bir dostluğu böyle uzun zaman kendine saklamasına şaşıyordum ben.

Ama biliyordum, biraz geç, biraz sınırlı bir biçimde de olsa, eski alışkanlığına bir kez daha dönecekti, hem de beklenmedik bir biçimde.

Bir akşam, kapımızın çalındığını duyunca, hepimiz yüzümüzü buruşturmuştuk: çoktandır kurduğumuz bir düş gerçekleşmişti o akşam, bir sini baklava yapmıştık: tatlımızı kimselerle paylaşmak zorunda kalmadan, doya doya yemek düşüncesindeydik; ayrıca, nicedir kurulan düşlerden, çekilen sıkıntılardan, harcanan çabalardan sonra, kırk yılda birkaç dilim baklava yiyoruz diye Tanrı'nın günü baklava yermiş gibi göze gelmek de istemiyorduk. Bu nedenle, erkenden sürgülemiştik kapımızı. Ama baklava saklanıp ağızlar silindikten sonra, kapıyı açıp da Memedali'nin güleç yüzünü görünce, bütün bu gizleme çabalarını gereksiz bulmuştum, hiç değilse kendi açımdan. Hele yanında Ebe'yi de görünce, baklavayı gizlememiz fazlasıyla üzmüştü beni, fazlasıyla da şaşırmıştım. "Ne var böyle bakacak be? Bir öğretmen bir öğrencisinin yaşayışını yakından görmek isteyemez mi?" demişti Memedali. Konuklara yol göstermiştim. Doğrusu ya, Ebe olduğu gibi görmüştü yaşamımızı. Altına üç dört minder birden konularak baş köşeye oturtulduktan sonra, saygı dolu sorularımızı elden geldiğince kısa sözlerle yanıtlayıp da kıyıda kalmayı yeğ tuttuğunu belli edince, duvara asılmış, yeni bir resime bakarcasına, ikide bir yüzüne bakıp gülümsemekle yetinerek kendi aramızda konuşmaya başlamıştık. Sonra sözler içinde bulunduğumuz çetin kışın üzerinde toplanmıştı. İşte o zaman değişivermişti her şey: duvarda asılı resim görevini iyice benimsemişe benzeyen Ebe, sesli bir resim olmuştu birdenbire: kıpırdamıyordu, dudaklarını bile oynatmıyordu, ama şiddeti kesinlikle belli olan bir yel uğultusu yayılıyordu tüm varlığından.

Bunu hemen anlayamamıştık kuşkusuz. Gözlerimiz üzerine neden sonra çevrilmiş, bir daha da ayrılmamıştı: solukların doğal iniş çıkışları dışında, en ufak bir kımıltı yoktu bedeninde; yalnız, sıkıştırılmış bir hayvan gibi, gözlerini gözlerimizde dolaştırıyordu. Sonra çevresinde gittikçe daralan bir çemberi yarmak istercesine, ama gene kıpırdamadan, korkunç bir gök gürültüsüyle gümbürdemişti. Memedali'yi saymazsak, korku ve şaşkınlıkla ürpermeyen kalmamıştı içimizde. Bereket versin, Ebe çabuk değiştirmişti havayı: birdenbire yerinden fırlayıp da bacaklarını havada düz bir çizgi oluşturacak bir biçimde açtıktan sonra, hazır ol duruşunda önümüze dikilmesi üzerine, kahkahalarla gülmeye başlamıştık, anam bile katılmıştı bize. Bu oyun konusunda koltuk kabartıcı ilk sözler de ondan gelmişti: çok güzel yaptığı bu oyunları herhalde çocukluğunda öğrendiğini söylemişti Ebe'ye. Sonra beklenmedik bir şey yapmış, bir iki saat önce, öfkeyle sakladığımız baklava sinisini getirip Ebe'nin önüne koymuş, "Buyur, ye," demişti. Ama Ebe, "Bunu daha hak etmedik," diye yanıtlayıp ayağa kalkmıştı. İşte o zaman hepimiz, kapısı kapalı, iki küçük penceresi bezirlenmiş kâğıtla kaplı, damı da yeni loğlanmış odamızın içinde, birbiri ardından, yağmur, dolu, kar yağdığına tanık olmuştuk. Kar da, yağmur da, dolu da yağmıyordu kuşkusuz, ama Ebe odamızda koşarken, şapkasını kafasına bastırırken, yakasını kaldırırken, silkelerken, buna inanmamak elde değildi. Kupkuru kunduralarını kilime silip oturduğu zaman, bir sağanaktan çıkmış gibiydi. "Çok üşüdük, buyurun, baklava yiyelim, iyi gelir," demişti sonra. Hep birlikte, iştahla baklava yemiştik. Bu sırada, anamın eşsiz baklavası konusunda söyledikleri, yalnızca kitaplarda bulunabilecek türden sözlerdi. Giderken de böyle güzel sözler söylüyordu hep. İşin tuhafı, bütün bunlar her gün işittiğimiz sözlermiş gibi geliyordu bize, yanıtlarımızın da aynı türden sözler olduğunu sanıyorduk.

O gece, her şeyin değiştiğini, ertesi gün, dersinde de, aynı adamı bulacağımı sanmıştım. Aynı adamdı kuşkusuz, ama çok ölgün görünüyordu. Dün akşam bizim eve gelen Ebe isteseydi, bir çırpıda susturabilirdi herkesi, en azından bütün bu gürültüyü kendi çevresinde yoğunlaşan bir kahkaha sağanağına dönüştürebilirdi. Neden yapmıyordu bunu? Neden böylesine güçsüz bir öğretmen olarak kalıyordu? "Kim bilir?" diyordu Memedali. Anlaşılmaz bir kaygı, bir uzak korku vardı sesinde. Şimdiye değin Ebe konusunda hiç konuşmamayı yeğ tutmuş olan dostumun şimdi sık sık ondan söz açması da bu kaygı, bu uzak korku yüzündendi belki. Bu arada, nedenini kesinlikle anlayamadığım bir suç yüklüyordu kendi kendine: iki ders arasında, birlikte dolaşmaya başladıkları günden sonra, Ebe'nin dengesini bozduğunu söylüyordu. Üzüntüsünü dağıtabilmek umuduyla, bu adamın geçmişi konusunda hiçbir bilgimiz olmadığını, dolayısıyla nasıl bir dengeyi yitirdiğini söyleyemeyeceğimizi öne sürmüştüm. Memedali derin bir iç çekişten sonra karşılık vermişti: "Ama ona inanıyorum." Sonra, bize geldikleri akşam, Ebe'nin evinde geçen, alışılmamış bir tatsızlığı anlatmıştı: tatlı tatlı oturup konuşurken, birden başını kollarının üstüne dayayıp hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı bizim Ebe. Memedali, şaşkınlık içinde, hıçkırıklarla sarsılan bu başı kaldırmaya yeltenince, beklenmedik olduğu kadar da zorlu bir tekmenin etkisiyle kendini yerde bulmuş, toparlanmasına zaman kalmadan, acı yüklü bir ses içini ürpertmişti: "Düzenimi bozdun, yerle bir ettin." – "Ne düzeni? Ne oldu ki? Ne yaptım ki?" diye sormuştu Memedali birkaç kez. Ama Ebe doyurucu bir yanıt vermemişti. "Dostluğunla," demişti yalnız. Şu da var ki, ne olduğunu pek kavrayamadığımız bu düzeni biraz daha bozmak pahasına da olsa, Memedali'nin dayatmasıyla, bize geldikleri o akşamın ilerlemiş saatlerinde, ayrılacakları sırada, Ebe basbayağı özür dilemişti: "Bütün suç bende," demişti ona. "Sen benim eski kendimdin, korkmuyordum. Ama çok çabuk büyüdün, çabuk büyü-

yorsun, yakınlara getiriyorsun beni. Gene de gel. Ama artık büyüme." Umutsuzca başını sallıyordu Memedali, "Gel de çık işin içinden," diye söyleniyordu, "gel de çık bakalım!"

Küçük evin kapısından girdi mi elinde ne varsa fırlatıp atardı Ebe, sonra, birdenbire, vurulmuş gibi, odanın ortasına yıkılıverirdi, karşı duvarın orta yerinde asılı duran, kocaman bir kadın resmine doğru sürüklenirdi buradan, duvarın dibine gelir, yüreğinin üst yanını sağ eliyle avuçlar, sağ kolunu bu dalgın bakışlı kadına doğru uzatırdı, uzanan kolun ucunda eğreti bir nesne izlenimi veren, yumuk eli üç dört kez, kısa, kesik devinimlerle inip kalkar, sonra beden gevşer, kol düşer, yumuk avuç açılırdı. Memedali gülerdi. "Gülünecek bir şey değilmiş," diyordu şimdi. "Bu kadına yüreğini sunup ölüyordu, her akşam ölüyordu." Ama kısa sürüyordu ölümü, üstelik, yüreksiz olarak doğrulup kalktığı zaman, her şey şaka, her şey oyun oluyordu: kentler, insanlar, duygular, uğraşlar, dersler. Yüreğinin ağırlığından kurtulan Ebe, anlatılmaz bir canlılık, anlatılmaz bir derinlikle anlatıyordu her şeyi. Ama bizim bildiğimiz türden bir anlatma değildi bu: neden söz açılmışsa o oluyordu Ebe, Paris oluyordu örneğin: kendi sokaklarında, kendi parklarında, kendi anıtlarının önünde, bir yabancı gibi dolaşmaya başlıyordu; sonra Paris olmaktan çıkmadan, bir genç adam olup gene kendisi olan bir genç kızın ardına düşüyor, Memedali'nin anlamadığı bir dille, söz üstüne söz atıyordu; ya da İspanya'da bir güreş alanı oluyordu: hem alanı, hem izleyicileri, hem boğayı, hem de güreşçiyi canlandırıyordu; kara tahtada ikircikli bir rakam oluyordu ya da; bir oraya, bir buraya atılıyor, bir yere tutunmaya çalışıyor, ama tam bir yere yerleşip de varlığını kesinleyeceği sırada, kendi kendini yiyerek kaşla göz arasında siliniyordu. Memedali de kahkahalarla gülüyordu bütün bunlara.

Ama o akşamdan sonra, oyunlar gittikçe azalmıştı. Şimdi yalnız oyunlarla, öykünmelerle yetinmiyor, bunlara

oldukça belirli sözler de eklediği oluyordu. Ne var ki, daha büyük bir bütüne bağlanmıyordu bu sözler. Zamana göre dikey bir yol mu, yatay bir yol mu izliyordu oynayıp söyledikleri, yoksa her şey birbirine mi karışıyordu? Söylemek kolay değildi. Bu sözlerin, bu oyunların yaşadıklarıyla doğrudan bir ilgileri bulunup bulunmadığı da belli değildi. Öyleyse nasıl açıklamalıydı bu havada dönenleri? Memedali ne diyeceğini bilemiyordu. Bununla birlikte, akşamları, evine her girişinde, yüreğini kendi eliyle sökerek sararmış bir kadın resmine sunduğuna göre, bu işin içinde de bir 'kadın parmağı' aramak gerektiği düşünülebilirdi. Ne var ki, okuduğumuz kitaplara bakılırsa, böylesine güçlü bir parmağın kendi dışında kalan bütün parmakları silmesi gerekirdi. Oysa dudakları yürek biçiminde boyanmış bu uzun kirpikli, iri gözlü, dantela yakalı genç kadının bulunduğu duvar, kimi oturmuş, kimi ayakta, kimi utangaç, kimi arsız, ama hepsi de anadan doğma çıplak kadınlarla kaplanmıştı. Tüm bu kadınların varlığı *bir* kadın parmağı savını çürütmez miydi? "Yüreğini verdikten sonra, ne bu kadın, ne de ötekiler çekiyor gözlerini. Sağ yana düşen duvardaki kent resimlerine de, onun karşısına düşen duvarı kaplayan, acayip kılıklı erkeklerle, kadınlarla dolu oyun resimlerine de bakmıyor. Belki de bomboş görüyor hepsini, pencerenin bulunduğu duvar gibi bomboş görüyor," diye söyleniyordu Memedali. Böylece, bir kez daha, dirilişlerinden sonraki davranışlarında topluyordu düşüncesini: "Kendisiyle ilgili mi, değil mi bunlar? İş bunu bilmekte. Son günlerde de kavgalarla bozdu: durmadan kavga ediyor. Ama kendisi de var mı bu kavgalarda, bir türlü kestiremiyorum," diyordu. Bir akşam, kadın yüzünden bir kavga çıkmıştı örneğin, karşılıklı yumruklar savrulmuş, bıçaklar çekilmiş, derken Ebe, düşmanına indirdiği zorlu bir yumruktan sonra, taş gibi yere yıkılmış, ama o yıkıldıktan sonra, dört bir yandan korkunç bir "Yuh!" yükselmişti. "Sen söyle şimdi: kavga hangi duvardaydı?" diye soruyordu Memedali. Bir başka akşam da dakikası dakikası-

na uymayan bir kadınla çekişmişti uzun uzun: yalvarmalardan, bağırmalardan, sonra gene alttan alıp gene yalvarmalardan sonra, birdenbire, şapkasını giyip çıkmış, elleri ceplerinde, gözleri yaşlı, sokaklarda dalgın dalgın dolaşmış, ama eve döner dönmez, paltosunu bile çıkarmadan, aynanın önüne oturmuş, en azından yarım saat süresince, şapkanın başına en güzel uyan duruşunu bulmaya çalışmıştı. Böylece, tam her şeyi anlamak üzere olduğunu sandığı bir sırada, şaşırıp kalıyordu Memedali.

"Peki, kendisine soramaz mısın? Susarsan, dostluk hakkın nerede kalır?" demiştim bir gün.

"Eskiden belki olurdu, şimdi olmaz," demişti.

"Nasıl olur? Hiçbir şey söylemiyor musun ona?"

"Evet, hemen hemen. Dostluğum hep bakıp dinlememde. Örneğin durup dururken bir savaş çıkıyor. Bir asker vurulup düşüyor, bir düşman askeri."

"Nasıl yani?"

"Nasıl olsun istiyorsun? Vuran da o, vurulan da! Atıyor kurşunu, sonra vurulup düşüyor. Bir iki çırpınma, bir kımıltısızlık. Hiçbir şey olmamış gibi kalkıyor sonra, yüzüme bakıyor, 'Sen beni hiç yanıltmadın,' diyor. Hepsi bu. Ama ilk sıralarda, aşağı yukarı hep ben konuşurdum."

"Hangi konuda?"

"Her konuda. Örneğin Ötegeçe konusunda. Aklıma eseni söylerdim işte. O da dinlerdi yalnızca. Evine gittiğim ilk günden sonra, susma sırası bana geldi: şimdi en çok o konuşuyor, ama, biliyorsun, başka bir konuşma onunki."

"Yani çok güzel bir oyun."

"Evet, öyle, ama hiç anlaşılmıyor," diye içini çekmişti Memedali.

Tabanca olayı çıkagelmese, daha çok içini çekerdi belki. Ama bu garip olaydan birkaç gün sonra, sonsuz bir güven içinde, kendisi için her şeyin aydınlandığını söylüyordu. Açıklamasına gelince, Ebe'den duyduğu bir sözle özetliyordu bunu: yaşamadan yaşamak. "Evet, tek ereği buydu," diyordu. Bu sözlere ancak şaşılırdı kuşkusuz. Ne var

ki, Memedali'ydi o, boş konuşmazdı: bir bir sıralıyordu kanıtlarını. Ona göre, Ebe, bir zorunluk sonucu, yani istemeden gelmemişti buralara, kim bilir, hangi serüvenlerden sonra, dolaylı bir biçimde de olsa, bu serüvenlerle ilgili her şeyi, yani bütün yaşadıklarını elden geldiğince indirgemek, böylece hiç değilse kendi açısından, bunları gerçek olmaktan çıkarmak için gelmişti. Geçmiş günlerde de böyle olan mevsimleri, yeryüzünün sıcağını, soğuğunu yoksayarcasına, hep aynı kılıkta gezmesi bundandı, insanlarla bağıntıyı en aza indirmesi de, son dostluğun kendisini bunalıma gömmesi de bundandı. Üstelik, bilinçli bir biçimde, tam bir meydan okumayla yapıyordu bunu: bir zamanlar gönül verdiği kentlerin, oyunların, gönül verdiği kadının ve genel olarak kadınların resimleri, hep evinde, gözlerinin önündeydi, ama anmak için değil, cansızlıklarını, yani kendisine karşıtlıklarını her gün yeni baştan kesinlemek için asmıştı bunları. Buna karşılık, pencere, yani ışık, bomboş, resimsiz bir duvardaydı. Her akşam göğsünden söktüğü yürek, çoktan sökülmüş bir yürekti. Bu sararmış resimlerin tanıklık ettiği ölü geçmişi parça parça, bölük pörçük oynamaksa, bu geçmişi biraz daha gerçekdışı kılmak olacaktı. Bu nedenle, önceleri, Memedali'yle dostluk kurmakta bir sakınca görmemişti.

Ama unuttuğu bir şey vardı: geçmişini, nasıl bir biçimde olursa olsun, böyle sık sık, üstelik bir başkasına oynamak, bu geçmişi yavaş yavaş bir saplantı durumuna getirecek, gerçekliğini de artıracaktı. Bir pamuk ipliği üzerinde, büyük bir gözüpeklikle kurulan denge böyle bozulmuştu işte. Ne olursa olsun, artık eski Ebe değildi: bir oyunun, bir konuşmanın orta yerinde dalıp gidiyor, kendisinden başka hiç kimsenin duymadığı bir sesi dinliyor, neden sonra, bir uykudan uyanmış gibi doğrularak, "Her şey bir uğultu," diye söyleniyordu. Son günlerde, benim de aralarına katılmama izin vermesi, geçmişin dayanılmaz uğultusunu canlı seslerle bastırabilmek içindi belki. Gene de olmuyordu işte: yaşamadan yaşamaya değil, Memeda-

li'nin getirdiğine, yani başka türlü bir yaşamaya yardım ediyordu varlığım, uğultu dinmiyordu. Bütün bu umutsuz çabalardan sonra, bir sabah, sınıfta öğrencilerine tabanca çekmesi de eski denge için değil, bir başka denge içindi kuşkusuz: geçmişin uğultusu kesilmediğine göre, hiç değilse gerçekteki uğultuya son vermek istemişti Ebe. Bunu da hakkıyla başarmıştı: gündüzleri, derslerinde, düzen ve sessizlik başlamıştı artık; işitilen biricik ses kendi sesiydi: geçmişin en suçsuz, en duru sesi. Ama daha önce bu derslerin gürültüsünden rahatsız olan müdürümüz şimdi de sessizliğinden rahatsız oluyor, Ebe'ye açtığı savaşta bir türlü erişemediği başarıyı bu yoldan sağlamaya çalışıyordu.

Hepimizi tek tek odasına çağırtarak bu anlaşılmaz düzenin nedenini araştırmış, en sonunda, tüm kırık notlarını düzelteceğine söz vererek Hacı Durmuş'a her şeyi anlattırtmış, sonra gerçeği bilmenin üstünlüğünden yararlanıp tanıkları çoğalttıkça çoğaltmıştı. "Her şey tamam: gerisi kendiliğinden gelir artık," demişti öğretmenlere. Ebe'nin görevine son verildiğini bildiren belgeyi de kendi eliyle, gene bir sabah dersinde, bizim sınıfa getirmişti. Bu belgeyi okurken, Ebe'nin tepeden tırnağa sarsıldığını, birkaç kez renk değiştirdiğini görmüştük. Ama çabuk toparlanmıştı: "Anlaşıldı, şimdi çık dışarı!" diye bağırmıştı müdüre. Duraladığını görünce de kendisinden çok daha genç, çok daha iri olan bu adamı hepimizi şaşırtan bir güçle, omuzlarından tutarak kapıya dek götürüp dışarı çıkarmış, yeniden eski yerine geldiği zaman, "Çocuklar, buradan da kovulduk işte, bu sizinle son dersim," demesiyle hepimizin tüylerini ürperten, uzun ve korkunç bir kahkaha koparması bir olmuştu.

Sonra bu ürpertiyi gidermek için olacak, hiçbir geçiş, hiçbir giriş yapmadan, Memedali'nin de, benim de çok iyi bildiğimiz oyunlara başlamıştı: gök gürültüleri, karlar, yağmurlar, kendi kendilerini çalan çalgılar. Ürperti şaşkınlık, şaşkınlık hayranlık, hayranlık sevinç olmuştu böylece, bir kahkahadır sarmıştı sınıfımızı. O gün, öbür derslerinde

de, ders aralarında da aynı şeyi yapmıştı. Bahçede, çevresinde oluşturulan, uçsuz bucaksız kahkaha halkasının içinde, duyulmadık sesler çıkarıyor, hoplayıp zıplıyordu durmadan. Doğanın her türlü ağırlığını silkip atmıştı sanki, yüzünde de anlatılmaz bir sevinç vardı. Ama tamamlamasını engellemeyi hiç kimsenin göze alamadığı derslerinin sonunda, hızla uzaklaşırken, arkasından yetiştiğimiz zaman, alabildiğine küçülmüş, ezilmiş, daha da yaşlanmış gibiydi, şaşkınlıkla bakmıştı yüzümüze: sanki bizi tanımamıştı. Sonra kekeleye kekeleye, "Bugünlerde beni aramayın: işlerim çok," demişti. Ardından bakakalmıştık. Neden sonra, Memedali hızlı hızlı yürümeye başlamıştı: eskiden bayırda, Ebe'yle yürüdüğü gibi, tıpkı o yürüyüşüyle. Böylece, o ılık mayıs ikindisinde, sonra mayıs gecesinin karanlık serinliğinde, saatlerce, ağzımızdan tek sözcük çıkmadan yürümüştük. Sonra Memedali durmuş, "Ne işi olabilir ki! Hadi, gidelim biz gene," demişti. Koşmaya başlamıştık. Ama kapısını çalıp durmamız da, bağırıp çağırmalarımız da hiçbir sonuç vermemişti: açmamıştı kapıyı.

İşte, bütün bunlardan sonra, umudumuzu kesip giderken duymuştuk tabanca seslerini. Sonradan, başkalarıyla birlikte, kapıyı kırıp içeriye girdiğimiz zaman, sözünü ettiği işleri çoktan bitirmişti. Resimlerle donatılmış üç duvarın üçünün de ortasında birer kurşun izi vardı, bir kurşun da pencereye, yani en son evrenine sıkmıştı, böylece sağlamıştı dengeyi. Kendisine gelince, ak saçları kıpkırmızı, upuzun yatıyordu yerde: sağ kolunu tam alnından vurduğu, dalgın bakışlı kadına doğru uzatmıştı, yumruğu sımsıkı kapalıydı.

"Koparmış da verememiş," diye inledi Memedali.

YAŞADIKTAN SONRA

Şimdi, hiç değilse ben, bir tek insan gibi değil, birkaç insan gibi düşünürüm Karadede'yi. Oysa küçüklüğümüzde, kendisini hep öyle bulduğumuzdan, öyle kaldığını gördüğümüzden olacak, dünya kuruldu kurulalı varolan bir nesne gibi, zamanla niteliği değişse bile, hep göz önünde bulunduğu için, uğradığı değişimler kolay kolay sezilemeyen bir ulu ağaç, bir eski konak gibi tanırdık onu. Yaz günleri, çimmeden dönerken, onun bahçesinin yol kıyısına düşen büyük armut ağacına da bir iki taş savurma gözüpekliğini gösterdiğimiz olurdu. Bahçenin ta öbür ucunda, kasketinin çevresine dolanmış, kavuniçi sarığı, kış olsun, yaz olsun, hiç sırtından çıkarmadığı o topuklarına dek inen, kara kaputuyla, kocaman bir korkuluk gibi dikilivermesi, topladığımız armutları yere atarak, "Karadede! Karadede!" çığlıklarıyla, var hızımızla kaçmamıza yeterdi. Değil öyle dikilmesi, bir şakacının "Karadede!" diye fısıldaması bile yeterdi: arkamıza bakmadan yağlardık tabanları. Hiçbir zaman ardımızdan seğirttiği, bir küfür ya da bir taş savurduğu olmamıştı. Gene de her şeyden çok korku uyandırırdı içimizde. O kadar ki, bizlerden pek de büyük, pek de güçlü olmayan bir torununun yanına yaklaşmak bile bizim için bir gözüpeklik gösterisiydi. Öyle ya, yalnız kendisi değil, karısı, çocukları, torunları da her şeyleriyle yabancı, her şeyleriyle üstün yaratıklar gibi gelirdi bize, bu izlenimi silmek için de hiçbir şey yapmazlardı. Karadede, bahçesinden ayrıldığı ender zamanlarda, Ötegeçe'nin öte geçesinden çarşıya doğru giderken, boyunun ve kapu-

tunun uzunluğundan çok, bu uzaklık, bu yabancılık yüzünden, yerden bir karış yukarıda, boşlukta yürüyormuş gibi bir duygu uyanırdı içimizde. Arada bir çevresine baksa, bir komşuyla konuşsa, bir çocuğa gülümsese, başka türlü olurdu kuşkusuz, ama bakmazdı, gülümsemezdi, kolay kolay konuşmazdı: çarşıda, örneğin bir bakkalın önünde, konuştuğunu duyduğumuz olmuştu ya gerekenden fazlasını söylediğini hiç duymamıştık: "Bir kilo tuz," demişse, tuzu yağlığına boşalttırdıktan sonra, parası avucunda, öylece beklemiş, susmasıyla karşısındakini zorlamıştı konuşmaya.

Ama hele sessizliğinde, bir önceden-düşünülmüşlük, bir yapaylık aramak saçmaydı. Çünkü herkes bilirdi ki, gazetelerin diline düşse, 'yüzyılın dostluğu' diye nitelenebilecek bir dostlukla bağlı olduğu Yarpızlı'nın karşısında bile aynı sessizliği sürdürdü Karadede. Bir söylentiye göre, Karadede'nin buralardan çok uzaklarda, düşünülemeyecek kadar çalkantılı serüvenlerde yüzdüğü gençlik yıllarında başlamıştı dostlukları, aynı canlılıkla sürüp giderdi. Yanında bir çocuk gibi duran bu ufak tefek, bu uzun kaputlu, kır sakallı adamın kış yaz demeden, ayda bir kez, sırf onu görmek için ta Yarpız'dan kalkıp bizim kasabaya gelmesi bir yana bırakılırsa, bu dostluk ilk bakışta pek de fazla bir güçlülük izlenimi uyandırmazdı ya hep kendi çevreleri dışında, İpsiz'in kahvesi gibi hem kasabanın ta ucunda, hem de her bakımdan kuşkulu bir yerde buluşmaları, yemek zamanı gelip çıkınlar açılınca, sözlerle olmasa bile, ellerle, gözlerle, kaşlarla azıklarını birbirlerine sunup paylaşmaları, ayrılmaları sırasında, kalanın, gözleri gidenin üzerinde, olduğu yerde mıhlanıp kalması, gidenin de, katırını ikide bir geriye döndürerek, mıhlanıp kalmış olana dakikalarca bakması, köklü bir dostluğu değil de neyi gösterirdi? Hiç. Gene de, hiç değilse dış görünüşüyle, bu şaşmaz buluşmalarla, bu öğle yemekleriyle sınırlanmış bir dostluktu: önlerine bakıp dururlardı hep. Yalnız, bazı bazı, ikisinden biri, karşı durulmaz bir gereksinimle aynı derecede güçlü bir

baskı arasındaki iç çatışmada, kendi ağırlığını ortaya koyarak birincisine sağladığı başarıyı perçinlercesine, "Ee, daha daha nasılsın?" diye sorar, karşısındakiyse, "Bildiğin gibi," dercesine dostunun yüzüne bakar, sonra bu kadarcığından bile utanmış ya da sorma sırası kendisine geldiğine göre şimdi çatışmanın kendi içinde başlayacağını anlamış da ürkmüş gibi, gözlerini ayaklarının ucuna dikerdi. Ellerindeki uzun tespihlerin şıkırtısından başka bir şey işitilmez olur, neden sonra, yeniden birbirine dikilmiş, bildik gözlerin çıkardığı kıvılcımla, bu kez ikincisinin ağzında, o değişmez soru tutuşurdu: "Ee, daha daha nasılsın?" Ta akşama kadar böyle sürüp giderdi bu. Ama bu kesik yankılar arasında, en azından yarımşar saatlik sessizlik süreleri yer alırdı. İşte böyle: tanıdığımız ilk Karadede'nin başlıca niteliği olduğu gibi, büyük dostluğunun da niteliğiydi sessizlik. Ama sonra, yavaş yavaş, yerini tam karşıtına bırakırken, bu büyük dostluktan başka sığınak bulamamıştı.

Orası öyle ya, Karadede'nin bunca yıldan sonra, kendi kendine karşıt bir insan olmak pahasına, sessizlikten sese geçişine ne demeliydi? Tutarlı bir açıklama bulmak zordu doğrusu. Fazla fazla, bu geçişin Karadede görme gücünü yitirdiği ölçüde gerçekleştiği söylenebilirdi. Gerçekten de, gözleri her şeyi görürken, insanlardan elden geldiğince uzak duran bu adam, gözleri toprakla uğraşmasına elvermeyecek oranda zayıflayınca, insanlar arasında sık sık boy göstermeye başlamıştı. Bu boy göstermenin kendine özgü bir yanı da yoktu: Ötegeçe'nin tüm yaşlı erkekleri gibi o da gününün büyük bir bölümünü Aşağı Cami'nin tahta döşemeli örtmesinde oturmakla geçiriyordu. Cami bizim ilgi alanımıza girmezdi, ama özel olarak ilgilenmeyecek kadar iyi tanıdığımız komşular arasında Karadede'yi de sık sık görmeye başlayınca, biraz Memedali'nin baskısı, biraz da sümüklü çocuk yaşını atlatmış olmanın bilinciyle, biz de aynı örtmede oturur olmuştuk. Hiçbir zaman da canımız sıkılmamıştı. Öyle ya, bulunduğumuz yerin kutsallığı yaşlıların konuşmalarına pek etkimiyor, her şeyi, hatta en

açık saçık konuları bile konuşuyorlardı. Ama bizi en çok şaşırtan Karadede'nin o zamana değin pek ender işittiğimiz, çok kalın, çok gür sesinin de yükselişiydi. Bizi her gün bu yaşlı kişilerin dizleri dibinde oturmak zorunda bırakan bu ses, Karadede'nin sessizliğinin sona erdiğini belirtmekle kaldığı için, şaşkınlığımız geçmiyordu bir türlü. Bir cuma günü, birdenbire, hiç yapmadığı bir şeyi yaparak, yani camiye, öğle namazına gelerek insanlar arasına katılmış, böylece yaşamına yepyeni bir yön vermişti, ama topluma mı, yoksa Tanrı'ya mı yöneliyordu, yoksa gene doğa tutkusunu mu sürdürmekteydi, buna kesin bir yanıt vermek zordu. Şimdi bu caminin örtmesinde, komşular arasındaydı ya, çevresindekiler ne söylerlerse söylesinler, o bu söylenenlerle kendi değişmez konusu, yani orman arasında, nedeni anlaşılmaz bir ilişki kurarak, herkesi can kulağıyla dinlemek zorunda bırakan bir yetkeyle, ormanlardan, ağaçlardan söz ediyordu hep. Bu yetkeyi de, bu yetkeye verilen değeri de anlamak güçtü. Öyle ya, Karadede'nin sözlerinin kendisi için bir tutarlılığı, bir sürekliliği bulunsa bile, dinleyenler için böyle bir şey söz konusu olamazdı: hiçbir şeye bağlanmadan, bir iki sözcük, bir iki tümce içinde, bir hava fişeği gibi parlayıp sönüyorlardı. O bir orman gezintisinden söz etti mi insan elinde olmadan dünya yolculuğuna benzer bir şeyler düşünüyordu, ama koca bir yaz boyunca, konuşmalarını tek sözcüğünü kaçırmamasıya dinledikten sonra, bütün öğrendiğimiz, eskiden uzun yıllar boyunca orman kolculuğu yaptığıydı. Bir de doğayı, doğada da her şeyden çok ağaçları sevdiği sonucunu çıkarıyorduk sözlerinden. Ne var ki, günün birinde, her şeyi yeni bir konuya, hapisane konusuna getirmeye başladığı zaman, kim bilir hangi koşullar altında, oldukça uzun bir süre kapatıldığı anlaşılan, bilinmedik bir hapisaneyi, hatta yalnızca hapisane havasını ormandan daha az sevdiğini söyleyebilecek biri çıkamazdı içimizden.

Konuşmasındaki süreksizlik de, bunun sonucu olan bulanıklık da aynı biçimde sürüp gidiyordu hep. Nasıldı,

neredeydi bu hapisane, ne tür insanları barındırırdı, ne zaman? Her türlü suçlunun kapatıldığı bir yer miydi, yoksa savaş tutsaklarını mı almıştı kıskacına? Kendisinin işi neydi orada? Yaşlılar da çok sormuşlardı ya hiçbir yanıt alamamışlardı sorularına. Ne var ki, ne denli süreksiz, ne denli karışık sözler içinde olursa olsun, hapisane, bir insan ortamı olduğundan, daha canlı, daha insansı bir yüzle beliriyordu. Ayrıca, değişik zamanlarda söylenmiş, başsız sonsuz sözler birleştirildi mi ortaya oldukça açık görüntüler çıktığı da olmuyor değildi. Örneğin, bilinmeyen bir yerde, alabildiğine geniş, soğuk, çok da kalabalık bir koğuşta, herkesin bir iki saat içinde kurşuna dizileceği ya da ipe çekileceği haberi yayılınca, hepsinin en korkağının, dünyanın en mutlu haberini almışçasına, tam üç gün, üç gece süren, deliksiz bir uykuya dalışı, belki başka zaman, başka yerde, ama gene böyle bir haber üzerine, sessiz, çelimsiz bir tutsağın, belki de o üç gün, üç gece uyuyan adamın, koğuşun kabadayısının tepesine dikilerek, dünyanın en doğal işini yaparcasına, herkesin önünde, başından aşağı işemesi, ötekininse, başından aşağı buğulu sular akarken, doğa ve toplum olaylarının en olağanı karşısındaymış gibi bir ahmakıslatana gösterilen tepkiyi bile göstermeden, bir elinde sigara, bir eli şakağında, öylece duruşu, bu başsız sonsuz sözlerden çıkardığımız, bir daha da belleğimizden silemeyeceğimiz görüntülerdendi.

"Bu denli görüp geçirmiş bir adam nasıl böyle olabilir ki? Hep böyle miydi, yoksa sonradan mı değişti?" diyordu Memedali. Ama kendisinin bile veremediği yanıtı kim verebilirdi ki? Fazla fazla, yalnız kendince bilinen bir dünyanın deneyimlerini bizim yetersiz dilimize sığdırmaya çalıştığı, ancak, eski dünyasının değişmez mantığından sıyrılamadığı için, bunu pek de başaramadığı söylenebilirdi. Arada bir-iki dünya arasında birleştirici bir çizgi belirse bile, iyice kesinleşmeden siliniveriyordu. Yeryüzüne daha yakın bir alana yöneldiği zaman da böyle olmuştu.

Güneşli bir öğle sonu, koltuklarının altında kitapları, güle oynaya okula dönen beş altı çocuğa, "Koşun! Koşun!" diye bağırmıştı Karadede. Hiç aceleleri olmamakla birlikte, birdenbire koşmaya başlamıştı çocuklar. Karadede'nin dostları gibi biz de çocuklardan önce kendisine bakmıştık. Şimdi de okulla hapisane arasında bir ilişki mi kuracaktı? Hiçbir şey anlaşılamamıştı o gün, sonraki günlerde de öyle. Yalnız, yavaş yavaş, sesli dünyasında yeni bir yönelişin biçimlendiği görülüyordu: öğrenciler caminin önünden geçerken, Karadede ne yapıp yapıyor, onlara söyleyecek bir şeyler buluyordu: "Okuyun! Okuyun!" diyordu bir gün, başka bir gün: "Koşun, okuyun da çabuk adam olun," diye bağırıyor, daha başka bir gün: "Memur olun, kaymakam, yazıcı olun, tahsildar olun," diyerek adam olmanın anlamını açıklıyor, daha başka bir gün de onlara memur yaşamının elverişli yanını gösteriyordu: "Oturduğunuz yerde para kazanın!" Çevresindekiler de kafa sallayarak, "Doğru," diye onaylıyorlardı. Ama bu bölük pörçük sözler yeterince çoğaldığı zaman, hiç çekinmeden, "Doğru," deyip benimsedikleri şeyleri Karadede'nin hiç de doğru bulmadığını görüyorlardı. Öyle ya, araya giren uzun boşluklarla sonu gelmez yinelemeleri bir yana atarak ufak bir düzenleme yaparsak, aşağı yukarı şunlardı Karadede'nin çocuklara söyledikleri: "Okuyun, hepiniz okuyun ki, fırınlar kapansın, fırıncı, ayakkabıcı, terzi, çiftçi, kalaycı kalmasın, tahsildar da bomboş dükkânlardan toplasın vergileri! Okuyun ki, memleket batsın, yollar gibi tarlalar da, ormanlar da, ırmaklar da ziftlensin. Okuyun, hepiniz okuyun, kendini bilmezlerin veletleri!" Bu sözler ilk onayladıklarının tam tersi olsa bile, çevresindekiler, iliklerinde son yargı gününün buruk akımı titremişçesine, "Çok doğru," demekten geri durmuyorlardı. Hatta, Karadede'ye duydukları nedeni anlaşılmaz hayranlığın son noktasına yaklaştığı seziliyordu her şeylerinden. Hiçbirinin yiğitlikle bir ilgisi kalmamıştı, ama Karadede, "Ölün," dese ölürlerdi belki. Buna yanaşmasalar bile, Karadede günlerce iki davul ara-

sında yürümeyi göze alsa da herhangi bir seçim için adaylığını koysaydı, hiç mi hiç duralamadan, tümden ona verirlerdi oylarını.

Ama sanki daha yüce, daha şanlı bir düzeye geçmek için bu konuyu bir basamak yapmışçasına, Karadede bu çizgide bırakmıştı toplumculuğu. Böylece, herkesin daha geniş açılmalar beklediği bir sırada, birdenbire, ortalıkta görünmez olmuştu. Dostları, caminin örtmesinde yolunu beklemekten bir sonuç alamayınca, başta imam olmak üzere, aralarından en saygıdeğer kişileri evine yollayıp durumu onların aracılığıyla öğrenmeye karar vermişlerdi. Kıymat Bacı topluluğu saygıyla buyur ettiyse de, kocasını sordukları zaman, birer konuk gibi değil, sevgili bir suçluyu götürmeye gelmiş kişiler gibi görmüştü onları, sorularına verdiği yanıtlar birer omuz silkme olarak kalmıştı. Oğulları daha açık davranarak büyük dostunun yanına gittiğini söylemişlerdi ya, ünlü buluşma günü gelip çatınca, erkenden İpsiz'in kahvesine damlayan Yarpızlı'nın, akşama dek yalnız başına tespih ettikten sonra, kimseciklere, "Eyvallah," diyemeden yola çıktığı da gözden kaçmamıştı. "Bizi ancak kendisi aydınlatabilir artık," demişti Memedali. Dediği de çıkmıştı doğrusu: bir sabah, hiçbir şey olmamış gibi, yüzünde anlatılmaz bir gülümseme, kasketinin çevresinde de, kavuniçi sarık yerine, pırıl pırıl bir yeşil sarıkla örtmeye geldiği zaman, hiç değilse yirmi ağızdan birden çıkan, "Nerelerdeydin?" sorusuna hep öyle gülümseyerek "Şeyhdireği'nde yüreğimi dinliyordum," gibi bulanık bir yanıt vermesine karşın, bunu izleyen sözlerinden, yokluğunun kesin nedenini olmasa bile, ereğini çıkarmak güç olmamıştı: Hac'ca gidiyordu Karadede! Her şey hazır olduğuna, tüm adaylarla birlikte o da haftaya yola çıkacağına göre, buna çoktan karar vermiş olmalıydı. Ama öteki hacılar daha bir yıl öncesinden, sanki çoktan hacı olmuşçasına, kasım kasım kasılırken, Karadede'nin bu işi böylesine gizli tutarak kararını karısıyla oğullarından başka hiç kimseye çıtlatmaması nedendi? Her şeyinde olduğu gibi

bunda da bizim akıl erdiremediğimiz bir başka karanlık nokta yoksa, uzun bir yokluktan sonra, değişmez kılığında büyük bir devrim yapmış olarak ortaya çıktığına göre, onun da bir etki ereği güttüğü söylenebilirdi.

Ne olursa olsun, bu erek umduğundan da parlak bir biçimde gerçekleşmişti: Karadede yalnız hacı adaylarının değil, katmerli hacıların bile en şanlısı oluvermişti birden. Şimdiye değin, bir iki akraba dışında, herkese kapalı kalmış kapısının, tam yedi gün süresince, tüm kasabaya açık tutulmasının da bunda büyük etkisi olmuştu kuşkusuz. Evinin bütün alt katını kaplayan Şeyhdireği adlı yeri görme olanağına ilk kez böyle kavuşmuştuk. Burada, şimdi adı kimseciklerce bilinmemekle birlikte, bir zamanlar çok etkili olan bir şeyhin yaşamış olduğu söylenirdi. Karadede uzun yolculuğundan dönmeden önce, adağı olanlar mevlit okuturlarmış burada. Sesleri daha bir göksel duyurmak, insanları tanrısallığından kuşku duyulamayacak bir başka dünyaya götürmek gibi bir özelliği varmış. Bu nedenle, kapısının uzun zaman kapanmamak üzere, yeniden açıldığını görünce, içeriye ilk sızanlar biz olmuştuk. Eskiliğiyle parlayan, emektar bir ortadireğe çakılmış, birkaç Çingene çivisine asılmış bir semerle bir baston, direğin dibinde de kocaman bir post görmüştük, dip köşede de islerini örümcek ağları örtmüş bir ocak çarpmıştı gözümüze, geri yanı kerpiçle kara topraktı. Ocağın üst yanına asılmış bir gaz lambasıyla aydınlanan bu penceresiz odada, Karadede bir zamanlar herkesin alay konusuyken şimdi çocuklardan bile saygı gören Deli Yusuf'un elinden tutmuş, uzun boyuyla karşılaştırılamayacak oranda küçük ayaklarının üzerinde, ikide bir "Allah!" diye haykırarak şaşırtıcı bir hızla dönüyordu. Koca bir hafta boyunca, her gece, büyük bir kalabalık ortasında, kendisine ayak uydurmaya çalışan birkaç kişiyle birlikte dönüp durmuştu işte böyle.

Evin üst katını da kasabanın dört bir yanından gelen kadınlar dolduruyordu. Onlar arasında dönen yoktu, ama en azından yarısı, her gece, sesinin var gücüyle ilahi söylü-

yor, kimileri de oldukları yerde bir zaman çırpındıktan sonra, kendilerini yerden yere vuruyor, sonra upuzun uzanıp kalıyorlardı. Mevlitlerde de görürdük böylelerini, ama burada esrikleşenler öylesine çoktu ki, birini ayıltıp kaldırmaya zaman kalmadan, bir başkası atıyordu kendini yere. Ötegeçe hiçbir zaman bunca esinli kadını bir arada görmemişti. Bu kadınların erkekler, hiç değilse Karadede karşısındaki davranışları da değişmişti birdenbire: kaçmıyorlar, o kapıda görününce yüzlerini örtmüyorlardı. Yüzlerini örtmek şöyle dursun, yukarıdaki konuklarını da unutmayan Karadede, aşağıda yeterince dönüldüğünü düşünüp de yanlarına geldiği zaman, ilahileri de, esrikleşmiş benzerlerini de unutarak çevresinde toplanıyorlardı hemen, yaşlılar boynuna sarılıp sırtlarını sıvazlattırıyor, kızlarla gelinler elini öpüyorlardı. Sonra, birçokları, uykudan yumulmakla şaşkınlıktan büyümek arasında bir türlü denge sağlayamadıklarından titreyip duran, yorgun gözlerini çevrelerinde dolaştırarak dizlerinin dibinde oturan çocuklarını da kapıp getirerek önüne dikiyor, "Dedesi şuna da oku," diye yalvarıyorlardı. İnsanlarla hiçbir zaman böylesine kaynaşmamış olan Karadede, çocuğun titrek elini avuçlarına alarak, eski bir köy imamı rahatlığıyla, yalnızca 'lâilâheillallah'ı anlaşılan bir şeyler mırıldanıyor, bütün bu işlemler bitince, "Hakkınızı helal edin!" diye haykırıyor, kadınlar da hep bir ağızdan: "Helal olsun!" diye gürlüyorlardı.

En sonunda beklenen gün gelmiş, Karadede, bir kuşluk zamanı, başındaki zümrüt yeşili sarık yetmiyormuş gibi, eline de çarşaf gibi bir yeşil bayrak alarak, bir kamyonun üstüne, buğday çuvallarının arasına kurulup oturmuştu. Dört oğlunun dördü birden, üzerine konmuş olabilecek tüm günahları silkmek istercesine, başının üstünden dört bir yana bozuk paralar saçmışlar, adayları uğurlamaya gelenler, kutlu kuruşlardan bir ikisini kapabilmek için, kendi kendini yemek istercesine çırpınan bir yığın oldukları zaman, kamyon boğuk bir homurtuyla sıyrılmıştı ara-

dan. Memedali, kaşla göz arasında toplayıverdiği bir avuç bozukluğu çevresinde toplanan yaşlılara dağıttıktan sonra, dalgın gözlerle yola bakmış, "İşte bitti," diye söylenmişti.

Ama bir hazırlık bitmişti yalnız. Dönüşünde, etkisi doruğa ulaşmıştı Karadede'nin. Sesi de öyle. Bir zamanlar ancak arada sırada, üç beş sözcük süresince yükselen kalın sesi, Yarpızlı'yla karşı karşıya geçirdiği saatler bir yana bırakılırsa, kutsal yolculukta geçirdiği bir hastalığın mı, yoksa varlığını, dolayısıyla hacılığını belli etmek gereksiniminin mi sonucu olduğu pek anlaşılamayan, zorlu bir ıhlamayla sürekli olmuştu bir bakıma. Etkisinin artmasına gelince, biraz da artık yalnızca camide değil, her yerde boy göstermesindendi. Onun uzaktan, başında yeşil sarığı, elinde o eski şeyhin bastonu, ıhlaya ıhlaya ilerlediğini görüp de, "Hey gidi mübarek adam, camiye gidiyor gene," diye söylenen bir kadın, birdenbire yolunu değiştirerek kendi evine yöneldiğini, kapıyı itip içeri girdiğini görüyordu.

Bir kez de bize gelmişti böyle. Baş köşeye kurulduktan sonra, kendisini nasıl ağırlayacaklarını bilemeyen anamı, bacımı, kutsal varlığından ışık kapmak dileğiyle koşup gelerek duvarlar boyunca dizilmiş kadınları tersleyip durması coşkuyla dinlenmesini önlememişti. Çok sevdikleri Kıymat Bacı'nın ardından atıp tutarken bile. Öyle ya, Karadede o gün ikide bir karısını yeriyordu nedense: kendisi gibi yaşlı olmakla birlikte, iğne deliğinden iplik geçirmeyi gelinlerinden daha iyi beceren Kıymat Bacı'yı körlükle niteleyerek, "En iyisi kör Kıymat, o da çamlara fetva verir," diyordu. "Tutturmaz mı ben Kâbe'ye giderken: götüreceksin de götüreceksin! Ulan, bu kör gözlerinle... Buyur: geleceğim! Bak, dur hele! Yok! Dur, kör Kıymat: boş gelmem elbet: hiç değilse iki *sürprizim* olur..." İşte böyle. Karadede kim bilir nereden öğrendiği bu garip sözcüğü üstüne basa basa yinelerken, kadınlar 'amin', dercesine 'heye'ler sıralıyorlardı. Karadede, "Anlamaz ki," deyince de, hep birden, "Anlamaz fıkara," diye baş sallıyorlardı. Ama Karadede sanki başka yerdeydi, karısıyla konuşuyordu: "Şimdi anla-

dın mı, dangalak: hacı ettim seni, bedel ile, oturduğun yerde, kör Hacı Kıymat. Bu sürprizin birincisi, ikincisi heybede: bu kefeni ta Kâbe'den getirdim sana: nasılsın, iyi misin?" Karadede'nin yüzü bir tatlı gülümsemeyle aydınlanırken, anam hıçkıra hıçkıra, "Bana da nasibolur mu, Hac'emmi?" diye sormuş, Karadede de kaşlarını çatarak, "Bana sorma," demişti. "Bana sorma, Minever, yüreğine sor, o bilir. Ona söyledilerse, gidersin, yoksa yok." Bacım işi sağlama bağlamak isteyerek, "Yüreğinde yazılı mı?" diye üsteleyince, Karadede birdenbire sinirlenmiş, "Yüreğine sorsun!" diye bağırmıştı. Sonra çevresine toplanmış ölümlüler sürüsü birdenbire silinmişçesine, kendi evrenine dalıp bir o yana, bir bu yana sallanmaya başlamıştı, sonra ne türküye, ne ilahiye, ne de konuşmaya benzeyen bir ses yükselmişti:

Kâbe'nin yolları bölük bölüktür,
Benim yüreciğim delik deliktir,
Dünya dedikleri bir gölgeliktir,
Caanım Kâbe'm, gözeel Kâbe'm...

En azından yarım saat süresince, hep bunu söylemişti Karadede: bir o yana, bir bu yana ığralanarak, bitirdikçe baştan alarak. Sonra, bu sonu gelmez yinelemelerin doğal sonucunu çıkarırcasına, "Yeşil taşım, güzel taşım, tek taşım," diye inlemeye başlamış, kadınlar, gözleri hep onun üzerinde, hıçkırıklarını boğmaya çalışırken, Karadede ak sakallarını bizim kara kilime sürerek, "Yüzümü sürdüğüm, kurban olduğum, kara gözlü yeşil taşım," diye bir ağıt tutturmuştu. Sonra birdenbire, aynı konunun bir başka yanını ele alırcasına, "Halil'im! Halil'im demiş Allah'ım sana. Biricik Halil'im demiş. Yüreğine yazdım demiş. Bu yeşillik senin demiş: senin için yarattım." Daha böyle uzun zaman söylenirdi herhalde, ama anam epeydir kesik hıçkırıklarla sürdürmeyi başardığı ağıdını tutamaz olup da hüngür hüngür ağlamaya başlayınca, Karadede doğruluvermiş, "Sen ona kurban ol, Minever," demişti.

"Kurban olayım," demişti anam.

"Bastığı toprağa kurban ol, Minever, ayağının tozuna kurban ol!"

"Heye, kurban olayım," demişti anam, eteğinin ucuyla gözlerini silmişti, ama gözyaşları durmamıştı. Üstelik, öbür kadınlar da hüngür hüngür ağlıyorlardı şimdi. Karadede bir zaman da "Affet beni, affet beni, Allah'ım, ne olursun, affet beni," diye yalvardıktan sonra, kutsal bastonuna dayanıp ayağa kalkarak her şeyi anlamsız bir karaltı gibi gören gözlerini çevresinde dolaştırmış, sonra, az önce yüzünü yerlere sürüp hıçkıran adam değil de her derdin çaresini avucunda tutan pirmiş gibi, "Bana bir soracağınız var mı?" demişti. Bacım da bu soruyu bekliyordu sanki: "Hacı Dede, neden her şey ateş pahasına?" diye sormuştu. Karadede kaşlarını çatarak, "Ben karışmam," diye yanıtlamıştı bu soruyu. Bacım bu kez de "Hacı Dede, pirince tuz, yağa patates karıştırıyorlar, ne diyorsun?" diye sormuş, Karadede gene terslemişti: "Ben karışmam dedim ya sana!"

Ama bunu herkesin söyleyebileceği gibi, "Beni ilgilendirmez!" anlamında söylemiyordu kuşkusuz, çok önemli sorunlarla uğraştığından, bir zincirin küçücük bir halkasından öte bir şey olmayan bu sorunu astlarına bırakmış bir komutan gibi söylüyordu. Ne var ki, aynı şeyleri daha da açıklaştırarak onun adına ben söylesem, örneğin: "Karadede karışmaz bu işe, yani bu iş onu doğrudan doğruya ilgilendirmez, o bütün bunların bağlandığı büyük dizgeyle uğraşır," desem, hiç kimse yeterli bir yanıt aldığını düşünmezdi. Aynı sözler, daha güdük bir biçimde de olsa, Karadede'nin ağzından çıktı mı yeterli, dolayısıyla mantıklı oluyordu.

Darendeli'nin açtığı sinemaya karşı yürütülmekte olan boykotu da böyle kaldırmıştı. Bütün camilerin imamları, böyle iğrenç bir gâvur icadını değil görmek, önünden geçmenin bile ne kadar cehennem işkencesine patlayacağını rakama vurmuşlar, şaşmaz hesaplarının sonuçlarını anlatıyorlardı. Müftü de bu günah yuvasının kapatılması için

gün aşırı kaymakamın eşiğini aşındırmaktaydı. Babalar da çocuklarına buraya girmeyi yasaklamışlardı ya, yapının önünden geçmenin kaç yıllık cehenneme patladığını bildikleri, dolayısıyla sıkı bir denetim yapabilme olanağından yoksun bulundukları için, fazla bir şey gelmiyordu ellerinden. Ama Darendeli işinin eninde sonunda bozulacağını çok iyi biliyordu. Bu nedenle, kurtuluşu Karadede'yle anlaşmakta görmüştü. Neler konuştuklarını kimsecikler bilmiyordu, ama bir yatsı namazından sonra, Karadede, "Bedir'in bir arslanı" gibi öne fırlayarak "Arkamdan gelin, sinemaya gidiyoruz!" diye bağırınca sinemayı görmeye mi, yoksa yıkmaya mı gittiğini düşünmeden, başta imam olmak üzere, tüm cemaat ardına düşmüştü hemen. Karadede, koluna giren delikanlının yardımıyla, ön sıralarda bir iskemleye oturup görmeyen gözlerini perdeye diktikten sonra da müftü bile bu konuda ileri geri konuşmak yiğitliğini gösterememişti bir daha. Bir gün, caminin örtmesinde oturulurken, "Hacefendi, neden böyle ıhlarsın ki?" diyerek öç almak istemişti, ama "Sana ne?" gibi sert bir yanıt karşısında boynunu bükmekten başka bir şey yapamamış, çevresindeki yaşlılar da, "Ayıbettin, müft'efendi," deyince, iyice ufalmıştı.

Karadede nasıl uyandırıyordu bu sonsuz saygıyı? Bu yetkeyi, bu inandırma gücünü nereden alıyordu? Memedali'ye sorarsan, türküden: yüzünün, bedeninin, sesinin tükenmez türkülerinden. Memedali inançla söylüyordu bunu, üstelik, kendi ağzından işittiğine göre, en küçük bir kuşkuya yer olmadığını ileri sürüyordu. Kendisi söylemiş olsa bile, bunu tek açıklama olarak benimsemek pek de doğru olmazdı ya tutturdu mu tuttururdu bizimki. Öte yandan işin içindeki Karadede olunca, böylesine bulanık bir açıklama bile büyük bir değer taşırdı. Bu garip açıklamayı getiren olaya gelince, Karadede'nin yaşayışının en değişmez yerinde, İpsiz'in kahvesinde başlamıştı.

Karadede ile Yarpızlı, azıklarını yedikten sonra üzerlerine çöken ağırlığın etkisiyle, başlarını önlerine eğmişler,

uykuyla uyanıklık arasında, suskun suskun oturuyorlardı. Karadede, neden sonra, "Ee, daha daha nasılsın?" demek üzere, başını kaldırdığı zaman, güneşte kalmış dostunun yüzünden gözlerine bir ışık yansıdığını duyarak belki de yıllardan sonra ilk kez, alışılmışın dışına çıkmış, "Yüzünde bir şey parlıyor, nedir o?" diye sormuştu. Yarpızlı da ondan geri kalmayarak, "Gözlük," yanıtını verince, Karadede, anlamını unuttuğu bir sözcüğü yineler gibi, belki kırk kez, üst üste: "Gözlük, gözlük, gözlük," diye söylenip durmuştu. Sonra gene gözlerini yere dikmişti. "Ee, daha daha nasılsın?" demek için bile açmamıştı ağzını. Ama ayrılmak üzere dışarı çıktıkları sırada, alışılmışın yasak sınırını bir kez daha zorlamıştı:

"Gözlüğün gözünde mi?"

"Gözümde."

"Bana tak şunu."

Yarpızlı'nın incecik gümüş çerçeveli, yuvarlak gözlüğünün yaylı uçları kulaklarının ardına oturunca çabuk çabuk gözlerini kırpmıştı Karadede, gülümsemekle buruşmak arası bir değişim geçirmişti yüzü. "Görüyorum, seni görüyorum," diye kekelemişti. Sonra, birdenbire aydınlığa kavuşmuş gözlerini, yitirdiği bir şeyi arar gibi uzun zaman, Yarpızlı'nın yüzünde gezdirmiş, sonra da beklenmedik bir gözlemi dile getirmek istercesine, "Demek senin gözlerin de görmüyordu?" diye sormuştu.

"Görmüyordu."

"Hiç söylemedin."

"Söylemedim."

"Bunu nereden akıl ettin?"

"Oğlan Maraş'tan getirdi."

"Maraş'tan mı getirdi?"

"Maraş'tan getirdi."

"Senin oğlan mı?"

"Benim oğlan."

Karadede kısa bir duralamadan sonra:

"Bir iki gün bende kalsın mı?" diye sormuştu.

"Olur, kalsın."

"Böyle dönebilir misin?"

"Dönerim."

"Doğru söyle?"

"Dönerim, katırım götürür, hem de karanlık olacak nasıl olsa."

"Evet, nasıl olsa karanlık olacak," demişti Karadede. Sonra İpsiz'in yardımıyla katırına binen Yarpızlı'ya, sıradan bir konuk uğurlar gibi, "Güle, güle," demiş, ama dostu tozlu yolda uzaklaşırken, gözden silininceye dek ardından bakmış, neden sonra, gözlüğü çıkarıp kaputunun cebine koyarak evinin yolunu tutmuştu. Evde de el sürmemişti gözlüğe, gözleri görmediği için bir türlü başa çıkamamaktan dert yandığı tahtakurularının hesabını görmek için bile takmamıştı. Ama, ertesi sabah, gözlerini açar açmaz, bu gözlüğü bulup takmak olmuştu ilk işi.

Böylece yeni bir evre daha başlamıştı Karadede'nin yaşamında. Kim bilir, böyle bir evrenin başlamak üzere olduğunu sezmişti de onu yeni bir günle birlikte başlatmak istemişti belki.

Ne olursa olsun, Karadede o güne dek gitmek alışkanlığında olduğu yerlerin hiçbirine gitmemişti gözlüğü taktıktan sonra, yapmak alışkanlığında olduğu şeylerin hiçbirini yapmamıştı. Bastonu bırakınca başka tutamağı kalmamış gibi, iki eli gözlüğünün iki sapında, teslim olmuş bir asker çekingenliğiyle, sokaklarda ağır ağır ilerliyor, "Merhaba"ların hiçbirini duymuyordu. Neden? O sırada Memedali bile bir şey söyleyemezdi. Gene de, sürekli olarak izlenirse, iyi kötü bir açıklama bulunabilirdi. Yıllardır adım atmadığı bir sürü sokaktan geçtikten sonra, çarşıya gelmişti. Oğullarının dükkânları önünde dikilip durmuş, elleri gözlüğünün saplarında, donmuş gibi, uzun uzun bakmıştı her birine. Hepsi de aynı şeyi söylemişti: "Buyur, baba, hoş geldin, gel, otur hele." Karadede, yalnız çenesiyle, oturmayı düşünmediğini belirtmişti onlara. Bütün bunlardan sonra, daha derin, daha karışık bir düşüncesi yoksa,

bir bakıma beşte bir sayılsa bile, çok zorlu, çok da uzun sürmüş bir özlemi dindirmeye çalıştığı söylenebilirdi. Oğullarını bir bir gördükten sonra, yaşının elverdiğince hızlı adımlarla evinin yolunu tutması da bunu gösterirdi. Düşüncesi gerçekten özlem dindirmekse, tam zamanını bulmuştu: bütün gelinleri, bütün torunları Kıymat Bacı'nın çevresinde toplanmıştı evde. Hiçbiriyle konuşmamıştı, ama başta Kıymat Bacı olmak üzere, tek tek izlemişti hepsini. Sonra tam da sofra hazırlanırken, yemenilerini ayaklarına geçirmesiyle dışarı çıkması bir olmuştu.

Elleri hep gözlüğünün saplarında, Cahan boyunca kasabanın dışına doğru yürümüş, Battal Köprüsü'nü, Suçatı'yı geride bırakarak tozlu söğüt ağaçlarının altına gelmişti. Yorgun değildi, yürümek istiyordu daha, ama birdenbire durakalmıştı olduğu yerde. Memedali'ye bakılırsa, "Ben öldüm, işte ben öldüm," diye düşünmüştü bu sırada. Neden bilmiyordu. Yalnız, aynı gün, onunla konuşurken, "Yaşa, yaşa, yetti be!" gibi bir söz ettiği göz önüne alınınca, bilinçsiz bir özlemin birdenbire karaya vurmuş bir belirtisi sayılabilirdi bu düşünce. Ama bir dışta kalmışlık, bir yabancılık duygusunun belirtisi de sayılabilirdi. Öyle ya, yeryüzünü 'ayna gibi' yeniden gördükten sonra, anlatılmaz bir yabancılık duygusu çöreklenmişti içine: ta içinde, amansız bir sızı gibi, her şeyin dışında, ötesinde olduğunu duyuyordu. Bu yabancılıkla gelmiş, yeni bir şey daha vardı: belki de nicedir seslerinden tanıdıklarını yüzlerinden tanımakta güçlük çekmesinden kaynaklanan, tek telli bir yargılama tutkusu: çirkinlikle, değişmişlikle niteliyordu herkesi ve her şeyi: Kıymat Bacı değişmişti, çirkindi, oğulları değişmişlerdi, çirkindi hepsi, torunları, gelinleri, tüm tanıdıkları değişmişlerdi, hepsi de çirkindi. Nasıl? Ne bakımdan? Bir ipucu vermiyordu. Değişme tam bir çirkinlik ölçüsü de değildi: işte sokaklar, evler değişmemişti, Cahan değişmemişti, ama onlar da çirkindi. Yoksa çirkinlik varolmak mıydı? Öyleyse, yürümek boşunaydı.

Bir söğüt ağacına belini verip oturmuştu. Suda oynaşan küçücük balıklara bakmıştı bir zaman, gözlüğü takalıdan beri kesilmiş 'ıh'ların yerini doldurmak istercesine, "Allah, Allah! Allah, Allah!" diye söylenirken, bir kuş sesiyle irkilmişti. "Bülbül," diye söylenmişti Karadede, başını yukarı kaldırmıştı. Uzun zaman, daldan dala atlayışını izlemişti bülbülün. İşte bu izleme sırasında düşünmüştü hep türkü söylediğini: bahçesinde çalışırken, düşünürken, evde, Kıymat Bacı'yla konuşurken, sevişirken, caminin örtmesinde, ormandan, hapisaneden söz ederken, binlerce yıllık insan işlerine sırt çevirenlerden yakınırken, Şeyhdireği'nde yüreğini Kâbe yolculuğuna hazırlarken, Kâbe dönüşü durmadan 'ıh'larken, kadınları, erkekleri azarlarken, bitmek, değişmek bilmeyen bir türkü söylemişti hep, şu sıskacık bülbül gibi. Düşüncesi, her zaman olduğu gibi, sonsuz yinelemelerde kendi kendini boğmak üzere, eş kavramlar ararken, Karadede, birdenbire, Memedali'nin varla yok arası gülümsemesiyle karşılaşmış, beklenmedik bir rahatlıkla gevşeyivermişti: "Gel, otur, del'oğlan," demiş, Memedali sevinçle yanına çökünce de "Tam güz," diye eklemişti. Bu mayıs sonunda böyle bir sözü tuhaf bulmuştu Memedali, gene de, otların, ağaçların körpe yeşiline baka baka, "Evet, dede, tam güz gibi," diye yanıtlamıştı. Ama buna kızmıştı Karadede, "Gibisi de ne oluyor!" diye kükremişti. Memedali boynunu bükerek, "Evet, gibisi fazla," demişti ya şaşkınlığı bir ürperti olup çıkmıştı. Karadede'nin gözlüğü çıkarıp da, bir daha hiç takmamak üzere, kaputunun cebine yerleştirdiğini görünce, büsbütün artmıştı ürpertisi. Neden sonra yeniden bulunmuş aydınlıktan nasıl el çekilirdi? Ama bunu sormasına zaman kalmadan, Karadede, "Kalk bakalım, götür beni, Şeyhdireği'ne," demişti. İki dost gibi, kol kola, ağır ağır, Ötegeçe'ye doğru yürümüşlerdi. Karadede işte bu yürüyüş sırasında anlatmıştı anlattıklarını, sonunda da tüm o karışık sözlerin noktasını koyarcasına: "Boş, boş, boş," diye söylenmişti.

Yaşamının son evresinde, kimselerle görüşmeden, konuşmadan, tek başına yaşadığı Şeyhdireği'nden çıkıp da, güvelenmiş, tozlu bir eşya gibi, bir duvar dibinde güneşlendiği ender zamanlarda, ak-sarı yüzünü gördüm mü hep bu son sözü gelirdi usuma, sonra kendi kendime sorardım: üç 'boş' bir araya gelince usa sığmaz bir doluluk mu belirtirdi, yoksa tam bir boşlukta mı türkü söylerdi Karadede, bildiğimiz Karadede'den başkası değil miydi, hiçbir şey yok muydu geride? Evet, belki.

Ama gel de inandır Memedali'yi.

DÖNÜŞÜM

Kamyon Hafız'ın kamyonu kendi kaldırdığı tozun içinde silinip de uzak bir sese dönüşünce, Memedali derin derin göğüs geçirdi, "Hadi, biz de gidelim artık," dedi. Ama sanki bir başkası konuşmuştu: olduğu yerde duruyordu öyle, kirpikleri bile kıpırdamıyor, varı yoğu Kamyon Hafız'ın kamyonunda Yarpızlı'yla birlikte gidiyormuş gibi, gözlerini uzaklaştıkça aklaşan toz bulutundan ayıramıyordu bir türlü. Neden sonra, gene hiç kımıldamadan, üstelik benimle değil de kendi kendine konuşurcasına, "Her şey bir rastlantı," diye söylendi, "başkası söylese gülüp geçerdim, ama bir rastlantı her şey baştan aşağı."

Ne yalan söylemeli, gülmemek için zor tuttum kendimi: yüzü öyle bir havaya bürünmüştü ki, görenler en büyük gerçeği dile getirdiğini sanırlardı. Bununla birlikte, sözlerinin gerisini dinledikten sonra, Memedali'ye hak vermemek kolay değildi: şu dünyada her şeyin başı rastlantıydı gerçekten, belki yüce bir usun belirlediği, ama kaçınılmaz bir gidişin değil, beklenmedik biçimlerde birbirini izleyip beklenmedik biçimlerde kesişen, dağılmış yumaklar gibi kaşla göz arasında dolaşarak yüzlerce yerinden düğümlenen rastlantıların sonucuydu her şey, hiç değilse Yarpızlı'nın yaşamında: nicedir kanı çekilip iyice soğumaya yüz tutmuş, uzun bir savaşın son günlerinde, sağ ayağındaki bir azgın nasır yüzünden, pisi pisine tutsak düşüp o uzak ülkeye götürülmesi, o uzak ülkede, kocaman tutsak koğuşunun demir kapısı aralanıp da içeriye itildiği zaman, Karadede'nin, yani bunca insan arasında tanıdığı tek

kişinin, savaştan önce, delikanlılık çağında, iki kasaba arasındaki bir güreş karşılaşmasında, kendisinden en az bir kat daha iri, en az bir kat daha güçlü olmakla birlikte, bir türlü sırtını yere getirememiş olmasına hiçbir zaman akıl erdiremediği bu yaman güreşçinin kucağına düşmesi bir rastlantıydı. Aylardan sonra, bir akşam, birdenbire, sırtlarında sırmalı tören giysileri, bellerinde parıl parıl kılıçlarıyla içeriye dalan iki gâvur subayının koca koğuşta, bunca adam arasından Karadede'yle kendisini seçerek yaka paça dışarıya çıkarması da bir rastlantıydı. Bundan sonra, birer çuval gibi atıldıkları, çok süslü arabanın içinde, uzun sürmüş bir özlemi dindirircesine, dostunun yüzüne bakarken, arada bir tek heceli sözcüklerle, dayanılmaz bir bunalımı paylaşmaya çalışırken, son kez birbirlerine baktıklarını, son kez konuştuklarını, çok geçmeden, korkunç bir patlama içinde, koca evrenin incecik bir duman gibi dağılıp gideceğini düşünürken, kendini birdenbire bir ışık evreninin orta yerinde, yüzlerce kişi arasında, rahat bir koltukta bulması da rastlantıydı. Hemen sonra, nereye getirildiklerini anlamasına bile zaman kalmadan, bu rahat koltukta uzun yaşamının en büyük serüveninin başlaması da rastlantıydı, hepsi, hepsi rastlantıydı, baştan sona rastlantı. Yansımaları koca bir yaşam boyu sürecek olan, kısacık serüvenin bizlere ulaşması da öyle: Tekelci'nin küçük oğlu Muharrem, yerleştirilmemiş bir evin kargaşalığı içinde, nicedir kapağı açılmayan, eski gramofona yazıları bile silinmiş eski plağı koymasa, ne Memedali kendini çoktan umudu kestiği büyük gizin eşiğinde bulacak, ne de Yarpızlı şimdi o kamyonun üstünde, toz duman içinde, yeniden erişilmesi olanaksız bildiğine doğru yol alacaktı.

Ama olmuştu işte: Kızılcoba'daki evin damı birkaç yerden akmaya başlamış, Nevres Hanım bir sürü kabı kacağı damlayan yerlere dizmişti. Eline ilk gelen kaplardı bunlar, bir seçme yaptığı söylenemezdi. Ama bir açık dolayısıyla kaç gündür canı burnunda olan Tekelci, yerlerdeki kapkacak arasında, kadı dedesinden kalma gümüş tükü-

rük hokkasını da görünce, birdenbire çılgına dönerek bağırıp çağırmaya başlamış, hem bu evden, hem de 'koskoca bir kadı'nın anısına gereğince saygı göstermeyen karısından öç almak için bulacağı ilk eve taşınmaya karar vermiş, Muharrem'in de daha yarım saat önce geldikleri yeni evde, yağmurdan sırılsıklam olmuş yastıklar, yorganlar, kilimler arasında, eski plağı gramofona koyacağı tutmuştu. Aradan bir dakika bile geçmeden, tam da Tekelci'nin elinde bir oklavayla Muharrem'e doğru yöneldiği sırada, kapının birdenbire, gürültüyle açıldığını, yaşından beklenmeyecek bir hızla Yarpızlı'nın içeriye daldığını, hiç kimsenin yüzüne bakmadan, ağzını açıp tek söz söylemeden, odanın ortasında duruverdiğini, ömründe ilk kez bir insan evine girmişçesine, alabildiğine büyümüş, parıl parıl gözlerle çevresini araştırdığını, sonra eski plak bir testere cızırtısı içinde durunca, başını önüne eğerek öylece dikilip kaldığını görmüşlerdi.

Hemen sonra, belki gene bir rastlantı sonucu, Muharrem eski plağı yeniden döndürünce, Yarpızlı ayaklarının ucuna basarak yatak yığınının öbür yanına geçmiş, burada gözlerini gramofona dikerek bir dost gülümsemesiyle gülümsemeye başlamıştı. Tekelci, Nevres Hanım ve Muharrem, şaşkın gözleri beklenmedik konuğun üzerinde, "Bu hep böyle sürüp gidecek mi?" diye düşünürken, Yarpızlı'nın anlatılmaz bir sevinçle, "Bu," diye söylendiğini, sonra şaşırtıcı bir çabuklukla, cızırtılı plaktan yayılan, alışılmamış sesleri başkaları da işitsinler diye mi, yoksa, gizini bir kendisinin bildiği bir mucize sonucu, bu garip seslere bağlanan görüntüler de içeriye dolsun diye mi, bilinmez, kapıyı ve pencereleri ardına kadar açtığını, gramofon sustuktan sonra da hiçbir şeye bakmadan, hiç kimseye bir şey söylemeden, ayaklarının ucuna basarak, ağır ağır çıkıp gittiğini görmüşlerdi.

Ertesi gün, aynı odada, aynı gramofonun başında, Tekelci Memedali'yi karşısına oturtmuş, büyük savaşlar kazanmış, şanlı bir komutan gibi konuşuyordu:

"Anladın mı şimdi oğlum?" diyordu. "Buna *Dokuzuncu* derler işte!"

Memedali şaşırıp kalmıştı: Tekelci'nin hep bu *Dokuzuncu* sözcüğünü yineleyerek böbürlenip durmasına, böyle her '*Dokuzuncu*' deyişinde ağzından kocaman bir bakla çıkarırmış gibi davranmasına akıl erdiremiyordu; ne zamandır, Yarpızlı'yı her düşünüşünde iliklerinde duyduğu umutsuzluk çöreklenmişti gene içine.

"Ne dersen de, Yarpızlı'nın çaldığı ıslık buna hiç benzemiyor," demişti.

Tekelci kahkahalarla gülmüştü o zaman:

"Benziyor diyen kim?" diye yanıtlamıştı sözlerini. "*Dokuzuncu* derler buna, oğlum: bir iki ıslıkta biter mi sandın? Caz mı bu?"

"Yani ne demek istiyorsun? Biraz açık konuş," demişti Memedali.

Tekelci, o çok savaşlar kazanmış, büyük komutan kabarmasını bir an bile bırakmadan, oldukça uzun ve ayrıntılı bir açıklamaya girişmişti, en azından yarım saat sürmüştü konuşması.

Gene de Memedali'nin fazla bir şey anladığı söylenemezdi; yalnız, kendi buluşu olması nedeniyle, Tekelci ikide bir yinelediği için midir nedir, *Dokuzuncu* türünden yüce ezgilerle caz adı verilen, tatsız ve yüzeysel ezgileri birbirinden ayıran en belirgin öğenin davul olduğu, çünkü yüce ezgilerde bu çalgının ancak arada sırada, caz adı verilen, yüzeysel ezgilerde ise sürekli olarak gümbürdediği kalmıştı belleğinde, bir de şimdi gramofonda küçücük bir parçasını dinlediği *Dokuzuncu*'nun çok güzel ve çok uzun bir yapıt olduğunu, birkaç yüz yıl önce, yaşamının acılar içinde geçmiş olması yetmiyormuş gibi, bir de sağırlığı tatmış bir adamın elinden çıktığını öğrenmişti. Şu da var ki, Memedali'nin dinlediklerini gereğince izleyememesi, bu konuları hiç mi hiç bilmemesinden çok, bilmemenin, bilmemek yüzünden yanılmanın ezikliği içinde kıvranmasından ileri geliyordu: ikide bir, dinlediklerinden koparak kendi

kendine çevriliyordu düşüncesi: ölüsüyle, dirisiyle, acıları ve sevinçleriyle, koca kasabayı avucunun içi gibi bildiğini sanırdı Memedali, oysa şimdi, her zaman gülünç ve yüzeysel bulduğu, gösteriş düşkünlüğüne güldüğü şu adamı, Tekelci'yi dinlerken, doğup büyüdüğü Ötegeçe'de bile, her şeyi bilmenin olanaksız olduğunu anlıyordu: en silik kişileri, en ufak nesneleri bile bütün evrene bağlayan nice bağlar vardı da biz bilmiyorduk, durmuşluğun, kapanmışlığın simgesi gibi görünen şeyler bile, derinden derine, başka yerlerin ve başka şeylerin türküsünü söyleyip duruyordu da biz duymuyorduk: işte Yarpızlı! Gittikçe artan bir ağırlık çöküyordu Memedali'nin üstüne, Tekelci'yi daha fazla dinleyememişti.

"Yani onun ıslığındaki de *Dokuzuncu*, Muharrem'in plağındaki de, öyle mi?"

"Evet."

"Eyvallah."

Memedali, kasabanın dışında, çukurlarında sarı sular göllenmiş, ıssız yollarda, tek başına, bir uyurgezer gibi yürürken, Yarpızlı'ya iyice yaklaştıktan sonra, aylarca yerinde saymanın umutsuzluğundan gelen, uzun sürmüş yanılgısını düşünerek dudaklarını ısırıyor, kendini bir türlü bağışlayamıyordu. Bu kadarla kalsa, gene iyi: bana da çok kızıyordu, hiçbir uyarıda bulunmadım diye. Ama o sıralarda herhangi bir uyarıya kulak verecek durumda olmaması bir yana, kendi düşündüğüne karşıt bir uyarıya kulak vermesi, aylardır en ufak bir gelişme göstermeden, bunalımlar içinde sürüp giden, umutsuz bir arayışı biraz daha uzatmaktan başka hiçbir işe yaramayacaktı.

Yıllar geçti o günlerin üzerinden, ama bugünmüş gibi belleğimde: bunaltıcı bir öğle sıcağında, kavaklara doğru yürürken, bir sürü gırtlaktan aynı anda çıkan, zorlu bir kahkaha duyarak olduğumuz yerde duruvermiştik. Güldüren de, gülenler de görünmüyordu ya biz her şeyi tüm ayrıntılarıyla görür gibiydik: "Yarpızlı bubuladı dedi gene," diye mırıldanmıştı Memedali. Sonra kafasında beliren gö-

rüntünün bir de gözleri önünde yinelenmesinden korkmuş gibi, kolumdan çekerek geri döndürmüştü beni. Bu sıcakta yolu iki katına çıkarmak hiç hoşuma gitmemişti, ama sesimi çıkarmamayı yeğ tutmuştum: belliydi, çok üzgündü Memedali, bir durgunluktur çökmüştü üstüne, konuşmuyor, hep önüne bakıyordu. Neden sonra, kavakların gölgesinde, serin çimenlere uzanıp kendi evrenlerimize daldığımız zaman, kafasında bir o yana, bir bu yana yalpalayan, içinden çıkılmaz düşünceye iyi kötü bir nokta koymak istercesine:

"Yarpızlı iyiden iyiye daraldı artık," demişti, "deliler gibi."

Kollarımın üstünde doğrularak şaşkınlıkla yüzüne bakmıştım.

"Nasıl mı diyorsun?" demişti Memedali, "Şemsettin'le Şaban'ı düşün."

Şemsettin'le Şaban'ı düşünmüştüm: önemli bir görevi simgelercesine, hiç değişmeyen bir kılık, durmadan yinelenen birkaç sözcük ve devinim, buydu hepsi: tüm varlıkları, tüm yaşamları. Şemsettin'e, "Hop!" dedin mi topuklarına dek inen, basma entarinin eteklerini kaldırarak gizli yerlerini gösterirdi hemen, Şaban'a, "Bak, Şaban! Ağan geliyor!" dedin mi uçları göğsüne değen ak ve seyrek sakallarını hızının yelinde dalgalandıra dalgalandıra, "Anaa!" diye haykırarak kaçıp giderdi.

Yarpızlı da ne zamandır, çarşıda, sokaklarda, tozlu köy yollarında, tek başına, dalgın dalgın gezerken, birdenbire, hem de en beklenmedik durumlarda, yönünü değiştirerek insanlara doğru geliyordu: gırtlağını yırtarcasına bağırarak karpuz satan Çeten Ali'nin önüne dikiliyordu örneğin, "Karpuza gel, vatandaş, karpuza: suyunda boğulanlar oldu, diliminde donanlar oldu!" diye sürüp giden haykırışlarını dinliyor, dinledikçe gözlerinden tüm varlığına yayılan bir çocuk gülümsemesi doğuyordu yüzünde, "Oğlum, sen kimin oğlusun?" diye soruyordu; Çeten Ali, bir elinde koca bir bıçak, bir elinde kan kırmızısı bir kesik

karpuz, "Ben mi, dayı? Büyüğü bırakıp da küçüğünü evlendiren pezevengin oğluyum!" deyip gene karpuzlarına dönüyor, Yarpızlı da üstelemiyordu, ama gene ağır ağır uzaklaşırken, anlatılmaz bir biçimde, "Bu, bu!" diye söyleniyor, büzülmüş dudaklarından bir garip ıslık yayılıyordu. Çayırda, tepeden tırnağa aklar giymiş, koyu esmer bir cambazın, ellerinde denge sırığı, gözleri bağlı, oyunların en zorunu göstereceği sırada, Yarpızlı usulca kalabalığa sokularak elini tüm benliğini esmer cambazda yoğunlaştırmış bir çocuğun omzuna koyuyordu; esmer cambaz, neredeyse çevredeki kuşları bile etkisi altına alan, koyu sessizlik içinde, bağlı gözleri gökte, kendisine bu kez de yardımcı olması için Tanrı'ya yakarmaya başlıyor, yakarının hep böyle sürüp gidecekmiş izlenimini vermeye başladığı bir sırada, var gücüyle, "Allah!" diye haykırmasıyla havaya zıplayıp kendi çevresinde dönerek gene telin üstüne düşmesi bir oluyordu: o sallanan telin üstünde dengesini bulmaya çalışırken, Yarpızlı önündeki çocuğun kulağına doğru eğilerek, "Bu, bu!" diye fısıldıyor, ıslığını çala çala uzaklaşıyordu. Ya da gene hiç beklenmedik bir zamanda, çevresiyle hiç mi hiç ilgilenmeden, dalgın dalgın geçip giden bir komşunun, diyelim ki Beşira'nın yolunu kesiyor, "Böyle derin derin neyi düşünüyorsun?" diye soruyordu; Beşira'nın düşünceleri bitip tükenmek bilmezdi, o sıralarda kafasını en çok kurcalayan doğaötesi sorun hangisiyse, onu atıyordu ortaya: mezarda, imamın son duayı da okuyup gitmesinden sonra, tepemize dikildiği söylenen sorgu meleğinin bir dudağı yerde, bir dudağı gökte olduğu doğruysa, kendisini yalnız bizim, yani ölünün değil, başkalarının, yani yaşayanların da görmeleri gerekmez miydi? Yarpızlı tatlı tatlı gülümsüyordu komşusuna, usla usdışını kucak kucağa getiren bu garip soruya en kesin yanıtı verircesine, "Bu, bu," diye mırıldanıyor, sonra da Beşira'nın yolunu kesen kendisi değilmiş gibi, alışılmış ıslığını tutturuyor, bir "Eyvallah" bile demeden çekip gidiyordu.

Yarpızlı'nın alışkısı yavaş yavaş insanları güldürmeye başlıyordu böylece, insanları güldürdüğü için de bir deli gömleği niteliğine bürünüyor, Şaban'a, Şemsettin'e benzetiyordu onu. Şaban ile Şemsettin'in biricik varolma nedenleri, dillerinin ve bedenlerinin değişmek bilmez yinelemelerinde insanlara beklediklerinin çıktığını görmenin sevincini tattırarak kahkahalar yaratmakmış gibi gelirdi bize, alabildiğine indirgenmiş varlıklarının gerisinde bir başka varlık bulunabileceğini usumuza getirmezdik. Yarpızlı da, bilinen ve bilinmeyen yanlarıyla, tek ve saydam bir düzlemde erimeye başlıyordu onlar gibi. Kısacası, Memedali, "Yarpızlı iyiden iyiye daraldı," derken, "Başka bir şey yok geride," demek istiyordu. Bu nedenle de üzgündü: kendi sözleriyle kendi başarısızlığını kesinliyordu açıkça. Nicedir ardına düştüğü bir gizin gerçekten var olup olmadığı konusunda bile hiçbir şey bilmemeye boyun eğdiğini belirtiyordu. Oysa, biz bizi bildik bileli, kış yaz demeden, hem de sırf yarım saatte bir, "Nasılsın, ee, daha daha nasılsın?" diye değişmez bir soruyu yinelemek üzere, ayda bir kez, ta Yarpız'dan bizim buraya gelerek sabahtan akşama kadar İpsiz'in kahvesinde Karadede'yle oturması bile, yalnız Memedali'nin değil, herkesin kafasını karıştıran bir şeydi. Neden susarlardı böyle? Otuzar günlük ayrılıkları sırasında birbirlerine söyleyebilecekleri hiçbir şey gelmez miydi başlarına? Yaşlılıkları dolayısıyla, üzerinde durulmaya değer hiçbir olayla karşılaşmadıkları düşünülebilse bile, arada bir önlerine getirilen çaylarla birlikte, çaylar gibi tazelenecek anıları da olmadığı düşünülebilir miydi? Anıları da yoksa neye dayanabilirdi dostlukları? Neden buluşurlardı? Neden hep burada? Neden ayda bir? Hep yanıtsız kaldıkları için, yinelendikçe keskinleşen sorulardı bunlar. Ama o zamanlar Yarpızlı gözümüzden uzaktı hiç değilse, başka bir kasabanın, yani başka bir evrenin insanıydı, üstelik Karadede'nin dünyadan el etek çekerek Şeyhdireği'ne kapanmasından sonra, bizim buralara uğramaz olmuştu; yüzünü bile unutmuştuk.

Ne var ki, Memedali'nin kavaklar altında oflayıp puflamaya başlamasından şöyle böyle üç yıl önce, biricik oğlu Mustafa bizim buraya atanıp da bir bakıma iyi, bir bakıma kötü bir rastlantı sonucu, Kızılcoba'ya, yani Ötegeçe'ye oldukça yakın bir semte yerleşince, iş değişmişti: bizden biri sayılırdı artık. Ama dış varlığıyla sık sık karşılaştığımız bir insan olarak bizlere çok yakın görünse bile, iç varlığıyla bizlerden alabildiğine uzaktı gene. Herkesle, herkesten önce de bizim Memedali'yle çoktan yakınlık kurmuş olan, güleç oğlunun tersine, Yarpızlı, konuksever komşu çatılarının altında bile, bir başka ülkede yaşar gibiydi.

Asık yüzlü, kendini beğenmiş bir insan değildi öyle, büyüklerle dostça selamlaşıyor, çocuklara kardeş kardeş gülümsüyor, zaman zaman, tüm yaşlılar gibi, Aşağı Cami'nin örtmesine oturup konuşmalara kulak kabarttığı, herkesin doğru bulduğu sözleri onun da başıyla onayladığı oluyordu. Ama hepsi bu kadardı: bunca yıldır herhangi bir konuşmaya katıldığı görülmemişti. Herhangi bir soruyla karşılaşınca kıpkırmızı kesiliyor, ağzından çıkacak her sözcük bedeninin vazgeçilmez bir parçasını ya da sonuna yaklaşmış ömrünün koca bir yılını götürecekmiş, üstelik bu kaçınılmaz kopmalara dayanılmaz sızılar eşlik edecekmiş gibi, son derece tutumlu davranıyor, en ayrıntılı soruları bile bir 'evet', bir 'hayır' ya da bir 'bilmem'le geçiştirdikten sonra, arkadan gelecek bir başka soruyu önlemek istercesine, gözlerini önüne dikerek derin derin göğüs geçiriyordu. Bir küçücük 'evet' için sonsuz çabalar harcamış gibi soluk soluğa kaldığını, kızarıp terlediğini görenler, konuşmayı sürdürmeyi göze alamıyorlardı. Böylece, ister istemez, herkese ve her şeye gülümseyen bir gölge olarak kalıyordu aramızda, ulaşılmaz evreninden bizim bilinçlerimize ulaşan, soluk mu soluk göstergelerde ne bir artma oluyordu, ne bir eksilme, hiçbir yere götürmüyorlardı bizi. Hiç beklenmedik bir zamanda, Karadede'nin cenazesiyle gelen göstergelerse, Memedali'yi yeni bir umutla

coşturduktan sonra, eskisinden de karanlık bir umutsuzluğun en son noktasında, "Yarpızlı iyiden iyiye daraldı," demesine yol açan göstergelerdi.

Bir ölü mezara götürülürken, çok olağan bir iş yapar gibi şaşırtıcı bir hafiflikle, gider, tabuta omzunu verir insan, bir süre taşır, sonra aynı hafiflikle bir başkasına bırakır yerini. Tabuttaki bir yoksul ölüsü değilse, fazla fazla bir saniyelik bir iştir bu. İnsan, bu kısa sürede, omzunda bir ölü taşıdığını düşünse bile ürpermez, çünkü, tabutun paylaşılmış ağırlığı bizim ölüm düşüncemizle oranlı olmadığından mıdır, nedir, ölmüş bir insan taşıma duygusu, hele ilk duyuluşu da değilse, kolay kolay omuzlardan yüreğe inmez. Ama Karadede'nin cenazesinde hiç de böyle olmamıştı: omuzlarımızdan önce iliklerimizde duymuştuk bir ölü taşıdığımızı. Ne var ki, Karadede'nin ağırlığı omuzlarımızdan değil, Yarpızlı'nın yüzünden yansıyordu yüreklerimize: Yarpızlı ölümün en keskin görüntüsüydü o gün. Bir koluna oğlu Mustafa, bir koluna Mustafa'nın bir arkadaşı girmişti: böylece iki genç adamın iri gövdeleri arasında sıkışmış bir durumda, bedenini yitirmiş bir yüz gibi duruyordu karşımızda. Evet, böyle: dayanılmaz bir acının en yüksek noktasında donarak taş kesilmiş bir yüzdü yalnızca. Hiç kımıldamadan, hiç sarsılmadan, çizgilerinde bir gölge bile oynamadan, sessiz sessiz ağlıyordu durmadan, hem de ne zamandan beri! Karadede evinin avlusunda, teneşirde yunarken, kefenine sarılırken, Aşağı Cami'nin önünde namazı kılınırken, usta eller ve omuzlar üstünde, ağır ağır Gariplik'e doğru ilerlerken, Gariplik'te, aynı usta eller üstünde, mezarına inerken, Yarpızlı hep aynı biçimde, sessiz sessiz ağlıyordu: kendi başına, yapayalnız bir adam gibi, çevresinde olup bitenlerle en ufak bir ilgisi bulunmayan, evrensel bir yıkılışın acısına batmış bir yüz olarak. Bu her şeyden kopmuş yüzde ölüm öylesine canlı bir biçimde somutlaşmıştı ki, şöyle bir bakmamızla irkilerek başımızı çevirmemiz bir oluyordu. Daha sonra, onun bulunduğu yana hiç bakmaz olmuştuk.

Bu yüzden olacak, Karadede mezarına yerleştirilip de büyük oğlu Kadira, göğsüne toprak atmak üzere, kefeni araladığı zaman, Yarpızlı'nın nasıl öyle birdenbire yanında biterek bileğine yapışıverdiğini pek az insan algılayabilmişti. Bileğini demir bir kıskaç gibi kavrayan bu el kefeninde kımıldamadan yatmakta olan babasının mı, yoksa bir başkasının eli miydi, Kadira da anlayamamıştı, içgüdüyle gözlerini yummuştu yalnızca, hiç bitmeyecekmiş gibi gelen, uzun bir an süresince, olduğu yerde donup kalmış, sonradan anlattığına göre, içimize yeryüzü yaşamının dizginlenmez gücünü dolduran, alabildiğine arı bir toprak kokusundan başka hiçbir şey duymamıştı. Bir süredir Gariplik'in üzerinde bir kurşun ağırlığıyla donup kalmış, derin sessizliğin ardından, insanda çok uzaklardan, belki de toprağın derinliklerinden geliyormuş gibi bir izlenim uyandıran, canlı, oynak, ama alabildiğine hafif bir ıslık duyarak gözlerini açtığı zaman, önce hâlâ yarıdan fazlası kefenin içinde duran sağ elinin bileğine kenetlenmiş, ufacık, buruşuk eli, sonra da bu ufacık elin bileğine yapışmasıyla daha bir genişlemiş olan aralıktan babasının rengi gitmiş yüzüne bakan Yarpızlıy'lı görmüştü.

En büyük şaşkınlığı o zaman duymuştu işte: sabahtan beri, yüzüne her bakışında iliklerine dek ürperdiği Yarpızlı'yla karşılaştırılınca, tanınması olanaksız bir Yarpızlı'ydı bu Yarpızlı; gözleri dostunun yumuk gözlerine dikili, yüzünde sonsuz bir mutluluk, anlatılması olanaksız bir çocuk gülümsemesi, bizim bildiğimiz havalarla en ufak bir benzerliği bulunmayan, tuhaf bir yinelenim içinde uzayıp kısalan, kısalıp uzayan bir hava çalıyordu ıslıkla. Öylesine dalıp gitmiş, çevresiyle ilgisini öylesine kesmişti ki, ömrünün sonuna dek hep burada, bu durumda, bu ıslığı çalacakmış gibi geliyordu insana. Ama Kadira bir süredir tuttuğu soluğu bırakıp da derin derin soluyunca, büyü birdenbire bozuluvermişti: Yarpızlı, ıslığına da, gülümsemesine de ara vermeden, Kadira'nın bileğini bırakıp kalkmış,

mezarı çevreleyen, büyük kalabalığın içinden bir gölge gibi kayarak Ötegeçe'ye doğru uzaklaşmaya başlamıştı.

Aynı anda, ortak bir buyruğa uyar gibi, onun gittiği yöne dönmüş, ezici bir şaşkınlığın kıskacında, arkasından bakakalmıştık. Bir Kadira durumunu değiştirmemişti: parmakları hâlâ kefenin içinde, öylece çömelmiş duruyordu. "Bileğimi bıraktığını anlayamadım da ondan," demişti sonradan, "el değil de demir derdin, sert mi sert, soğuk mu soğuk. Ama sertlik kendisinden çok dokunuşundaydı. Başımı kaldırıp baktığım zaman, olduğundan da küçük görünmüştü gözüme, üflesem uçacak gibiydi. Ağır olan dokunuşuydu, evet: Yarpızlı gittikten sonra da bırakmıyordu bileğimi."

Gerçekten öylesine sert, öylesine soğuk muydu dokunuşu, orasını bilmem, ama kendisinin tüy gibi hafif olduğu Gariplik'in çakur çukur yokuşunu düzlüklerin en pürüzsüzü üzerinde kayar gibi inişinden belliydi: ilk şaşkınlık geçtikten sonra, arkasından koşmaya başlayan oğlu, ta mezarlığın dışında, Ötegeçe'ye inen, incecik yolda yetişebilmişti Yarpızlı'ya. Sonra, eve varıncaya dek, ayağına ayak uydurmakta bayağı zorluk çekmişti: yüzünde o yepyeni, ama artık iyiden iyiye kök vermiş görünen gülümseme, dudağında hiç kimsenin hiçbir ezgiye benzetemediği o ıslık, uçar gibi gidiyordu eve doğru.

Eve varıp kerevette her zamanki köşesine bağdaş kurmasından sonra da ne ıslığında bir değişiklik olmuştu, ne gülümsemesinde. Oğlunun ısrarlı sorularına, ardı arkası gelmeyen homurdanmalarına aldırdığı bile yoktu, yaramazlıklarının yol açtığı tüm azarlara bildiği tek sözcükle karşılık veren küçücük bir çocuk gibi, ıslık çalıp gülümsüyordu yalnızca. Mustafa şaşırıp kalmıştı, ne diyeceğini bilemiyordu. Oğluydu, nicedir onunla aynı çatı altında yaşıyordu ya bildikleri bizim de bildiklerimizdi aşağı yukarı: hiçbir zaman, hiçbir gizini açmayan, hiç kimsenin hiçbir işine karışmayan, kabuğunun daracık aralığından yeryüzüne sessiz sessiz gülümsemekle yetinen bir yabancı olarak

tanıyordu babasını. O sırada bizden fazla bir bildiği varsa, ıslığıyla gülümsemesini evde de sürdürdüğüydü.

Ertesi sabah, köşesine çekilip düşlere daldığı bir sırada, Şeyhdireği'ne gidip Kuran okutması, dostunun oğullarına başsağlığı dilemesi söylenince, istifini bile bozmamıştı: gene aynı ıslığı tutturarak uzak uzak gülümsemekle yetinmiş, bütün gün oğlunun bu gereklilikten söz açtığı her seferde, yüzünde bir şaşkınlık belirmişti. Diri diri toprak kokan mezarda, kefenin aralığından, Karadede'nin cansız yüzüne bakarken, onu şimdi durmamacasına çaldığı bu ıslığa dönüştürmüştü de ondan mı? Belki de. Oğlu Mustafa daha basit bir neden gösteriyordu buna: "Yaşlılık işte," diyordu. Belki gerçekten böyle düşündüğünden, belki babasının herkesten ayrı bir insan olabileceğini akıl edemediğinden, belki de, 'Babam bunadı' ya da 'Babam delirdi' demeye dili varmadığından. "Peki, o ıslık?" diye sorulduğu zaman da, "Bilmem ki," demekle yetiniyordu, "bilmem ki, yaşlılık işte. Ben de ilk orada işittim herkes gibi. Bildiğimiz bir hava olsaydı, iyi kötü bir şeyler söylenebilirdi. Ama bizim bildiğimiz havaların hiçbirine benzemiyor. Bilinmeyenden de bir şey çıkmaz ki."

Memedali o günlerde Yarpızlı'nın Şaban ya da Şemsettin gibi daralmış bir insan olabileceğini aklının ucundan bile geçirmiyordu kuşkusuz, daraldığını düşünmek şöyle dursun, derin varlığının en kesin göstergesiyle karşı karşıya bulunduğu görüşündeydi. Bu nedenle, Mustafa'yla aynı düşüncede olamazdı: Yarpızlı'nın bilinmeyen bir hava çalması bilinen bir hava çalmasından çok daha aydınlatıcıydı ona göre. Ama nasıl? Bilinmeyen bilinmeyen kaldığı, yani hiçbir şeye bağlanamadığı sürece bizi hiçbir yere götürmeyeceğine göre, Memedali bu ıslığı birdenbire doğuvermiş bir esine bağlamak istemiyordu: Yarpızlı'nın mezarlıkta Kadira'nın bileğine yapışarak aralanmış kefeni kapamasına engel olması, o sırada doğuvermiş bir esin, kendiliğinden bir davranıştı belki, eski dostu son bir kez daha görme dileğiyle açıklanabilirdi, ama dileğini gerçekleştirdiği dakika-

da, birdenbire çalmaya başladığı garip ıslığa, belki ilkin Karadede'nin yüzünde çaktıktan sonra benliğinde yansıyan, bilinmedik havaya gelince, kurumuş bir kaynağa bağlı olsa gerekti. Kurumuş, daha doğrusu kurumuş sanılan kaynağın o anda, orada fışkırmasıysa, olsa olsa Yarpızlı'nın bu kaynağa çok eskiden, Karadede'yle birlikte, o uzak ülkede ulaşmış olmasıyla açıklanabilirdi.

Böyle düşünüyordu Memedali.

Ne var ki, uzak ülkede geçirdikleri, uzun tutsaklık yaşamı, bu garip ıslıkla ilgili bir ipucu sağlamak şöyle dursun, karmaşık bir çocuk düşü kadar bulanıktı bizim için: Yarpızlı, döndü döneli, dişe dokunur hiçbir şey anlatmamıştı bu konuda: Karadede'nin neden sonra, çok kısa bir 'evre' süresince anlattıklarıysa, bölük pörçük türkü kırıntılarından öte bir şey değildi. Hiç savaş görmemiş erler bile, tezkereyi alıp döndüler mi haftalarca, aylarca anlatırlardı serüvenlerini; hiçbir şeyi anımsamasalar, yüzbaşının adını anımsarlardı. Onlar neden anlatmamışlardı peki? Bilinmeyen bir nedenle anılarını bir daha bulamamasıya yitirmişler de öyle mi dönmüşlerdi gâvur içinden, yoksa bilinmeyen bir yöntemle, gâvurlar tüm geçmişlerini parçalamış da öyle mi yollamışlardı onları? Olur ya, böyleydi belki de. Ama hiçbir şey de yok değildi. Kimi eski dostlar karşı karşıya geldiler mi başka zamanlarda, başka kimselerle hiç yapmadıkları şeyleri yaparlar, örneğin en olmayacak şeylere kahkahalarla güler, en önemsiz şeyler için ölümüne üzülürlerdi. Çevrelerindeki kişiler, örneğin çocukları, onlara baktıkça şaşarlar, "Bunlar delirmiş!" derlerdi. Bir incir çekirdeğini doldurmaz sandıkları, küçücük şeylerin belki yalnız iki eski dostta yaşayan bir bütünde yankılandıkça büyüdüğü uslarına gelmezdi. Karadede ile Yarpızlı da, ayda bir gün, İpsiz'in ıssız kahvesinde, karşı karşıya tespih çekerken, fazla fazla yarım saatte bir, "Ee, daha daha nasılsın?" diye söyleşirken, basit ve değişmez sorularında sonsuzu içerir, çoktan darmadağın olmuş bir bütünün parçalarını bir araya getirmek, parçalanmışı yeniden kurabilmek

için, bilinçli ya da bilinçsiz, ama sürekli bir çaba harcarlardı belki. Karadede'nin her şeye kapanmış yüzünde, Yarpızlı'nın sesini duyduğu şey de olsa olsa, dağılıp gitmiş bütünün bir parçası olabilirdi: çoktan yitirilmiş bir ilk göz ağrısının, kişi ister istemez her şeyi unutup dümdüz bir yaşam düzenine ayak uydurduktan sonra, birdenbire yeniden ortaya çıkarak her şeyi alt üst etmesi gibi, bu parça da Yarpızlı'nın nicedir durgun durgun akıp giden düzenini değiştirivermişti.

Bu bakımdan, Karadede'nin cenazesinden sonra, Yarpızlı'nın yaşamına bu ıslığın, yeniden sokağa çıkmasından sonra da bu 'Bu, bu!'ların girmesi, büyük bir dönüşüm gibi görünüyordu Memedali'ye. Ona göre kendinde başlayıp gene kendinde biten, kör yinelemeler değildi bunlar, tam tersine, gerçekleşmelerinin her birinde, nesneleri, sözleri ve olayları bizim bilmediğimiz bir kavrama, bizim erişemediğimiz bir dizgeye bağlıyorlardı: Yarpızlı çok eskiden gözleriyle gördüğünü şimdi ancak değneğiyle tanıyan bir kördü bir bakıma: iki 'bu'dan birincisi değneğiyle dokunduğu, ikincisi bir zamanlar gözleriyle gördüğüydü.

"Yani Beşira'nın sorunları, Çeten Ali'nin karpuz satışı ya da bir cambazın telde gözleri bağlı yürümesi bizim bilmediğimiz bir dizgenin belirtileri mi?" diye sormuştum.

"Evet," demişti Memedali, "Yarpızlı için, elbette."

"Ya o ıslık?"

"O ıslık da, söylemiştim, bütünün bir parçası işte, hiç değilse küçük bir göstergesi, Çeten Ali'nin karpuz satması gibi."

"Ama gene de..."

"Bir gün bunun kanıtlarını da vereceğim, göreceksin," diye söylenmişti.

Tekelci'nin evinden ayrıldıktan sonra, ıssız yollarda yürürken, hep bu konuşma beliriyordu belleğinde, o sıcak yaz günü, kavakların gölgesinde, "Yarpızlı iyiden iyiye daraldı," derken yüzde yüz yanıldığını, araya araya önüne kadar geldiği, bulunmaz kapıdan geri döndüğünü düşünü-

yordu. Ne olursa olsun, bunca bocalamadan, bunca umutsuzluktan sonra, gene aynı kapının önündeydi: bu kez geri dönmeyecekti. "Tekelci'nin yeni evinde, Muharrem'in plağını izleyen 'bu' hangisiydi, biliyor musun, ikincisi," demişti o akşam. Gözlerinin içi gülüyordu, sevinçten uçacaktı neredeyse: bu tek 'bu', sırf tekliğiyle bile bir özdeşlik, hiç değilse, bir eşdeğerlilik göstergesiydi; bu da, Tekelci'nin açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla, değişmez ıslığa bağlandığına göre, bir zamanlar sözünü ettiği 'bütün' boş bir düş değil demekti: Tekelci'nin anlata anlata bitiremediği *Dokuzuncu*'ya bağlanıyordu her şey ya da onunla yakından ilgili bir şeye.

Memedali bundan sonrasının dümdüz bir yol olduğunu söylüyordu.

Bu 'dümdüz yol' sözü biraz içlendirmişti beni, "Demek gene yolculuk var," demiştim içimden: yeni bir dost ya da yeni bir giz ardına düştü mü bir karabatak olup çıkardı Memedali, kolay kolay ortalarda görünmezdi bir daha. Tüm zamanını yeni dostla geçirdiğinden mi? Hayır, tek başına da olsa, sürekli bir biçimde, yeni dostun evreninde yaşamak istediğinden. Yeni dosta, yani Yarpızlı'ya gelince, uzun sürmüş bir küskünlükten sonra, güldürülecek bir çocuk, bahçeye alıştırıldıktan sonra, tümüyle evcilleştirilecek bir kuştu artık: Memedali, Tekelci'yle bir kez daha uzun uzun konuştuktan sonra, küskün çocuğa söylenecek tılsımlı sözü bildiğini, yabanıl kuşun önüne konulacak tılsımlı yemi avucunda tuttuğunu sanıyordu. Ona göre, Yarpızlı şimdiye dek herkesten uzak kalmışsa, böyle bir sözcüğü kimsecikler bilmediği, kimseciklerin eline böyle bir yem geçmediği içindi: kimsecikler *Dokuzuncu*'dan söz etmemişti ona.

Gerçekten de, aradan bir hafta bile geçmeden pek öyle sıkı fıkı konuşmamakla birlikte, Memedali'nin sevdiği yollarda, yan yana yürüdüklerini, arada bir, iki eski dost gibi birbirlerine gülümsediklerini görmüştük. Bu da az şey değildi doğrusu. Ne var ki, Memedali'nin bunca çaba har-

cayarak Tekelci'den öğrendikleri, yani Yarpızlı'nın gâvur içinde dinlediği sesleri yeryüzüne indiren adamın tam da bu eşsiz sesleri yeryüzüne indirmeye çalıştığı sıralarda sağır olması, bu yüzden bu sesleri hiç değilse bizim gibi duyamaması, aynı adamın, bin bir acı içinde geçmiş bir yaşam süresince, belki de biricik avuntuyu yarattığı bu seslerde bulmuş olması, Yarpızlı'ya pek o kadar etkimemişti: bu seslerin kaynağında şöyle ya da böyle, yani aşağı yukarı bizim gibi bir adam bulunabileceğini düşünmemişti o, şimdi de düşünemiyordu. Hem düşünse ne olacaktı, düşünmese ne olacaktı? Yarpızlı bu türlü bilgilere hiç gereksinim duymamıştı. Büyük serüveni konusunda bütün bildiği bir sözcüktü: *Dokuzuncu*. O gece, koğuştan alınarak itile kakıla sokuldukları arabada, şapkalarını bir köşeye atıp yakalarını açarak karşılarına oturan, fitil gibi sarhoş subaylar, kimi zaman şaşkın ve ürkek yüzlerine bakıp kahkahalarla gülerek, kimi zaman dertli dertli içlerini çekerek, sözcüklerinin ancak binde biri anlaşılabilen, çetrefil dillerinde bir 'gelmeyen kadın', bir de '*Dokuzuncu*' sözü etmişlerdi durmadan, sonra o ışığa batmış yerde, büyük serüven başlamadan önce, dört bir yandan kulaklarına gelen konuşmalarda da hep bu '*Dokuzuncu*' sözcüğü yineleniyordu: adı *Dokuzuncu* olacaktı. Neden *Dokuzuncu*? Bunu bile araştırmak gelmemişti usuna. "Nedense neden!" diyordu: Mustafa neden Mustafa'ysa, Yarpız neden Yarpız'sa, *Dokuzuncu* da onun için *Dokuzuncu*'ydu *işte*. Üstelik türkçe olarak işitmemişti bu sözcüğü, başka bir anlamı da olabilirdi. Ama olsa ne değişirdi, olmasa ne değişirdi: bu değildi önemli olan.

Kısacası, bir süredir Memedali'ye gösterdiği şaşırtıcı yakınlık, zaman zaman, tutkulu, titrek bir sesle, art arda sıralanan bilgilerden ileri gelmiyordu. Memedali'nin bir anda bütün üzüntüleri yerle bir eden, dost bakışının, en öfkeli insanların bile karşılıksız bırakamadıkları, varla yok arası gülümsemesinin de fazla bir etkisi yoktu bu işte. Dışarıdan bakanlar inansın, inanmasın, yalnızca Memedali'ye

değil, herkese ve her şeye yaklaşmak isterdi o: susan bir insan olması kaçan bir insan olmasını gerektirmezdi, tam tersine! Hele şimdi, Karadede'nin cenazesinde ünlü ıslığını çalmaya başladığı dakikadan bu yana, insanlara ve nesnelere doğru sürekli bir atılımdı yaşamı, karşılığında elle tutulur hiçbir şey beklemeden, sırf sonsuz bir sevgiyi kesinlemek, ödenmesi olanaksız bir gönül borcunun gereğini yerine getirmek üzere, uzun süre yurdundan uzak kalmış bir yaşlı köpek gibi, usulca bacaklarına sürtünmek, sessizce önlerine kıvrılıp yatarak burnunu ayaklarının ucuna doğru uzatmak, fazla rahatsız etmezse, gözlerini gözlerine dikmek isterdi. Neden? Çok eskiden, güreşlerde, ele avuca sığmayan, ufacık gövdesinin akıllara durgunluk veren oyunlarıyla, göz açıp kapayıncaya dek, dağ gibi adamların sırtını yere getirdikçe zıp zıp havalara sıçramakta hiçbir sakınca görmeyen Yarpızlı, şimdi dünyanın en alçak gönüllü insanı mı oluvermişti? Hayır, çok benzese bile, alçak gönüllülükle ilgisi yoktu bunun: burada, yani Yarpız'da ya da Albıstan'da, her şey biraz kendi evi, kendi yatağı, kendi tarlası, kendi oğlu, kendi karısı, kendi babasıyla özdeşleşiyordu da ondan. Ama böyle olunca da kendi evi, kendi yatağı, kendi oğlu, kendi karısı olmuyordu adamın, hiçbir evin, hiçbir ağacın, hiçbir insanın gölgesinde uzun süre yatamıyordun. El yurdunda dalgın dalgın gezerken, kendi bahçende de bulunan kuşlarla ya da çiçeklerle karşılaştın mı özlemin sızısı biraz körelir, yurdunun çok da uzakta olmadığını düşünürsün, ama uzaklık değişmez: bilirsin ki, yıllarca da arasan, buralarda bulamazsın bahçeni. Yarpızlı bu durumdaydı işte: bahçesinin bölük pörçük parçalarını görüyordu her yerde, her şey, herkes bahçesinin varlığını belirtiyordu, ama hiçbir şey kendi bahçesine götürmüyordu onu, hiçbir şey kendi bahçesiyle özdeşleşmiyordu; gene de, daha iyisi elinden gelmediğine göre, durmamacasına bildik kuşlara, bildik çiçeklere doğru gidiyordu Yarpızlı, uzun uzun, usul usul, sevgiyle sürtünmek istiyordu onlara.

Memedali, Yarpızlı'nın kendisiyle saatlerce yan yana yürümesini, eski bir dost gibi konuşmasını bununla açıklıyordu işte: kendisine anlatılanların içeriğiyle fazla ilgilendiği yoktu, orası doğruydu, ama ikide bir, hem de büyük bir tutkuyla *Dokuzuncu*'dan söz ettiğini görünce, bayağı çarpılmıştı Yarpızlı: hep aynı konunun çevresinde dönüp durduğuna göre, hangi yoldan giderse gitsin, bu çocuk da kendi aradığı bahçeyi arıyor demekti, öyleyse kendi düzleminde bocalayan, bir bakıma kendisiyle özdeşleşen bir insandı, başkalarından farklıydı: kendisine doğru yürünen değil, kendisiyle yürünendi: şöyle böyle üç kuşaklık bir uzaklıkla, yani aşağı yukarı yaşamın iki ucundan, birlikte *Dokuzuncu*'ya doğru yürüyorlardı. Bu nedenle, Memedali'nin en güzel sözleri, en anlamlı davranışları karşısında bile, "Bu, bu!" diye mırıldanarak değişmez ıslığını tutturduğu olmuyordu hiç. Öte yandan, gene Memedali'ye göre, birlikte başkalarına doğru gittikleri, sonu gelmez bir yolculukta, yan yana yürüdükçe birbirleriyle özdeşleştikleri, birbirlerinde silinip gittikleri için, Yarpızlı hiçbir düşüncesini, hiçbir anısını gözlemiyordu kendisinden. Kendisiyle konuştuğu sıralarda başkalarının karşısında tüm varlığını sarsan o ezici çabayı harcadığı da söylenemezdi.

Ama Yarpızlı herkes gibi konuşmuyordu kuşkusuz: bunca yıldır sustuğu için konuşmayı unutmuş olduğundan mı, Memedali karşısında değil de yanında bulunduğuna, yani kendisinden farksız olduğuna göre, herhangi bir açıklama gereksinimi duymadan, beyninde dalga dalga dönen, sayısız görüntüler içinde, ancak kolaylıkla ele gelenleri arada bir sözcüklere iliştirmekle yetindiğinden mi, yoksa tüm bu görüntülerin sözcüklerle denkleştirilmesi olanaksız olduğu için mi, bilinmez, çoğu kez anlaşılamayacak kadar bulanık ve bağıntısız oluyordu sözleri. Ne olursa olsun, yavaş yavaş kendi doğal evreninden insan ortamına doğru ilerlerken, çıkardığı doğal sesler içinde arada bir anlamlı sesler de beliren bir bebeğin mırıldanmalarına benzeyen, dolaşık söylenilerinden anlaşıldığı kadarıyla, Meme-

dali'nin varsayımı her gün yeni baştan doğrulanıyordu: burada, yani Yarpız'da ya da Albıstan'da yolunu her şeyin gösterdiği, ama kapısına hiçbir şeyin götürmediği yitik bahçe *Dokuzuncu*'ydu: doğrudan doğruya olmasa da dolaylı olarak, gösterge düzleminde, her şey *Dokuzuncu*'yla birleşiyor, *Dokuzuncu*'da bütünlüğe ererek bildik bir yüzle gülümsüyordu. Yarpızlı işte o zaman bubulayıp ıslığını çalıyordu.

Ama neden böylesine geç anlamıştı bunu? Daha doğrusu, neden böylesine geç belli etmişti? Sonu gelmez bubulamalarıyla değişmez ıslığının böyle bir bağıntıyı belirlediği doğruysa, *Dokuzuncu*'yu dinlediği, unutulmaz gece ile Gariplik'te Kadira'nın bileğine yapışarak kefenin aralığını kapamasını önleyip de son bir kez büyük dostunun cansız yüzüne baktığı tüyler ürpertici dakika arasındaki çok uzun suskunluk nasıl açıklanırdı? Memedali bunu da düşünmüştü kuşkusuz: tuttuğu yön konusunda Yarpızlı kuşkuya düşecek diye ödü koparak, taylıktan çıktı çıkacak bir atı eyere alıştırır gibi, sabırla, özenle, dolambaçlı sorular sorup durmuştu ona, günlerce sürmüştü bu iş. Ama, çok kısa ve çok bulanık bir biçimde de olsa, yanıt en sonunda gelmişti:

"Papazlıksa papazlık dedim!" demişti Yarpızlı.

İki gâvur subayının arasında, yan yana, *Dokuzuncu*'yu dinlerken, ikisi de büyülenip kalmışlardı oldukları yerde, ilk dakikalardan sonra, ne ölümü düşünmüşlerdi, ne başka bir şeyi. Aynı arabanın içinde, aynı subaylarla, koğuşa dönerken de, koğuşta, ot yataklarına uzandıktan sonra da, anlatılamayacak kadar oynak ve çok renkli bir düşün sonsuz yumuşaklığında yüzer gibiydiler: ağızlarından tek sözcük çıkmamıştı, başlarını kaldırıp hiçbir şeye bakmamışlardı, birbirlerine bile. Özellikle Yarpızlı'nın hiçbir şeye bakmamasında bir bilinç payı da yok değildi: yatağında gözünü hep yumuk tutuyor, varlığını değişmez ıslığına özdeş bir uyumla, ılık bir yumuşaklık içinde ığralayıp duran, alabildiğine güzel düşten uyanmamak için, uyumak bile is-

temiyordu. Buradaki gibi orada da, sabah aptesini alma saatini şaşmaz bir doğrulukla bildiren horozların yeni yeni ötmeye başladıktan sırada, Karadede böğrünü dürttüğü zaman, Yarpızlı hâlâ uyumamıştı.

Belliydi, dostu da uyumamıştı, ama kendisi gibi rahat ve hoşnut görünmüyordu o. Koğuşun lambalarının buz gibi soğuk aydınlığında, yatağının üzerinde, başı omuzlarına gömülü, kımıldamadan oturuyor, şişmiş gözkapaklarının arasından, insanın içini ürperten donuk bir bakışla bakıyordu.

"Anladın, değil mi?" demişti neden sonra.

"Neyi?"

Karadede nöbetçiyi öfkelendirmekten korkmadan:

"Neyi olacak!" diye gürlemişti, "Pezevenkler kiliseye götürdüler bizi, gâvur etmek istediler. Putlarını görmedin mi: kiliseydi orası. O meretleri de papazlar bağırttı, kılıklarından anladım. Dur bakalım, arkası da gelir daha. Deyyuslar, deyyus gâvurlar!"

Sonra, mutsuz duruşunu değiştirmeden, ama daha alçak bir sesle, art arda küfürler sıralamış, inançlarına amansızca el uzatan gâvurlara sövüp saymış, daha sonra, güneş dağılırken, avuçlarını açıp gözlerini tavana dikerek üst üste üçer kez, bildiği duaları okumuş, ama bunca duada bir solukluk bir rahatlık bile bulamayınca, büsbütün sinirlenmiş, gittikçe artan bir öfkeyle sövmeye başlamıştı. Söverken de, Tanrı'ya el açarken de, bildiğimiz öfkeleri fazlasıyla aşan bir şeyin, varlığı bir kefen gibi saran, buz gibi soğuk bir korkunun gittikçe koyulaşan gölgesi vardı sesinde. "Duymadın mı, hep aynı şeyi söylüyordu dürzüler: *Dokuzuncu* da *Dokuzuncu*," diye söyleniyordu, "ne demek bu? Ne demek olacak: dokuz, dokuz, kör tıkız!" Gündüzleri gecelerinden de karanlık olan o buz gibi tutsak koğuşunun ıslak duvarları arasında düşlenmesi bile olanaksız görünen, mutlu çocukluk oyunlarında, hep bir yenilgiyi, bir çıkmazı haber veren bu sayıyı düşündükçe, korkusu en son sınırını zorlamaya başlıyordu: çocuklar bile bilirdi ki, dokuz

aşılması en zor çizgiydi. Öyleyse? Gene ana avrat sövmeye başlıyordu Karadede. Bu deyyus memleketinde, bu ıslak, bu isli duvarlar arasında, ölümün bir kurtuluş olacağını düşünmüştü hep, ama bir türlü ölmeyip de ölümle her gün burun buruna gelirken, açlıklara, susuzluklara, bitlere, pirelere, sıra dayaklarına, kısacası tutsaklığa boyun eğmek yetmezmiş gibi, bir de gâvur içinde gâvur olup bir besmele bile çekemeden ölebileceğini düşünmek zoruna gidiyordu. En kötüsü, o Allahsız heriflerin ortalığa bayıltıcı bir tütsü gibi saldıkları, şeytan işi sesleri, harama uçkur çözercesine, seve seve dinlemiş, kulaklarını tıkamayı bile düşünmemiş olması nedeniyle, şimdiden az çok gâvurlaşmış olduğunu sezmesiydi: bundan sonra bir daha böyle yerlere götürülmeseler bile, bu kadarı yeterdi belki. Şimdiden belli olmuyor muydu? Oturup Tanrı'ya yakarmak varken, gâvur gibi küfür üstüne küfür sıralaması da bunu göstermiyor muydu?

Kendisi bu korkunç bunalımlar içinde kıvranıp dururken, dostunun, şu koca gâvur koğuşunda dilinden anlayan tek kişinin, biricik memleketlisinin, biricik din kardeşinin birdenbire Albıstan'da bir Albıstan havası çalarcasına, evet, öylesine rahat, öylesine umursamaz bir yüzle, şeytan ezgisinin en can alıcı yerini incecik bir ıslıkta yinelemeye başladığını görünce, Karadede beyninden vurulmuşa dönmüştü:

"Ne o?" demişti öfkeyle. "Papazlığa mı başladın?"

Dostunun yüzünde şakadan iz bile yoktu, ama Yarpızlı gene de şaka konuştuğunu düşünmek istemişti, hiçbir şey olmamış gibi sürdürmüştü ıslığını: çok güzeldi, üstelik yeni yeni çıkarıyordu daha, kesmek olmazdı. Ama Karadede çılgına dönmüştü:

"Kes be!" diye haykırmıştı. "Kes dedik sana! Sen benden de gâvurmuşsun!"

Sonra da hışımla kalkıp gitmişti.

Şaşırıp kalmıştı Yarpızlı, ne yapmalıydı şimdi, ne demeliydi Karadede'ye, bilemiyordu. Doğrusunu söylemek

gerekirse, bütün bütün de tutarsız bulmuyordu dostunun düşüncesini. Belki de sırf o gece için, böyle bir erekle hazırlanmış olan tüm o irili ufaklı, biçim biçim, parıl parıl aygıtlar, hızla gelip dikildiği o yüksek yerde, ak saçlarından beklenmeyecek bir çeviklikle, deliler gibi devinen o incecik adam, görünmez iplerle onun küçücük değneğine bağlıymışçasına, yalnız onun bildiği anlaşılan bir düzen uyarınca, kimi oturduğu, kimi ayakta durduğu yerden, kimi aygıtı, kimi kendi sesiyle, onun baş döndürücü devinilerine karşılık vermeye çalışan tüm o kara giysili adamlar ve kadınlar, her şeyden önce de onlar böyle çırpındıkça yalnız kulaklarda değil, kanda, iliklerde yankılanan tüm o doğaüstü sesler, her gün görülen şeylerden değildi kuşkusuz, bir bityeniği bulunabilirdi işin içinde: bu gâvurlar iki dosta gâvurluğu sevdirerek onları da gâvur etmek ereğiyle, en güzel, en büyük, en etkin güçlerini göstermek istemiş, bu erekle bilinmedik bir büyüye başvurmuş olabilirlerdi, buna bir diyeceği yoktu. Küçük değnek hızla aşağı inip de sesler patladığı zaman, korkuyla koltuğa yapıştığını yadsımıyordu: değneği elinde tutan, ak saçlı, incecik adamın, şeytanın kendisi olmasa bile, en yaman elçilerinden biri olması gerektiğini düşündüğünü de yadsıyamazdı. Ama yadsıyamayacağı başka şeyler de vardı: daha ilk dakikalarda, bu seslere yavaş yavaş ısınıp da ürpertisi geçince, kara giysili adamlara başka bir dinin, başka bir memleketin insanlarına değil de örneğin birkaç günlüğüne bizim oralara gelmiş bir cambazın tel üstünde seke seke gidişine bakar gibi bakmaya başlamış, şimdi arkadan gördüğü, incecik, ak saçlı adamı da gene bizim oralarda, örneğin Karadede'lerin Şeyhdireği'nde, döndükçe esrikleşen dervişlere benzetmiş, bir gâvur büyüsünün etkisiyle şeytanın kıskacına düşmüş olabileceğini aklının ucundan bile geçirmeden, "Bunlar da tıpkı bizim gibi din taşıyor," demişti kendi kendine. Sonra yavaş yavaş, çevresinde ne varsa, hepsi silinip gitmişti. Yarpızlı gâvur elinde bir zavallı tutsak olmaktan çıkmış, uğursuz nasırı geçivermişti: bir yandan bu eşsiz, bu düşü-

nülemeyecek kadar güzel sesleri dinlerken, bir yandan da, sınırsız bir mutluluk içinde, memlekette, evinde, tarlasında, gençliğinde, çocukluğunda, sevgilerinde dolaşıyordu, hem de çok yakın, çok yoğun, çok parlak ve Tanrı'ya daha yakın bir biçimde. Bu nedenle, kendisine bir ölçüde hak vermekle birlikte, dostunun vardığı kesinliği paylaşamıyordu bir türlü, sırf o ıslığı çalmakla papaz olmaya gelince, bunu düşünemiyordu bile.

Öte yandan, *Dokuzuncu* salt bir güzellik değildi, karşı konulması olanaksız bir güçtü her şeyden önce: Yarpızlı'yı her dakika kendine doğru çekiyordu. Ama şimdi, üzerinden zaman geçtikçe, ses ve görüntü olarak, belleğinde yavaş yavaş solgunlaştıkça, bunaltıcı şakalardan hoşlanan, zifir gibi bir karanlıkta bize seslenip duran, sonra, sesine doğru yürüdük mü, bu kez de bir başka köşeden seslenerek başımızı döndüren, umutla umutsuzluğa, mutlulukla mutsuzluğa durmadan yer değiştirten bir dosta benzemeye başlıyordu: bir sesin en güzel memleket görüntüleriyle birlikte, yeni yeni belirdiği bir sırada, başka bir ses başka görüntüler getiriyor, her şey birbirine çarpıp bölünüyordu. Yarpızlı'nın bu bölünen, bölük bölük kayıp giden sesleri hiç değilse bir ölçüde durdurabilmesi için, sonsuz bir çaba harcaması, benliğini belleğinde yoğunlaştırması gerekiyordu. Ama bu da yaşamını başsız sonsuz bir düş yapıp çıkıyordu ister istemez, Yarpızlı her şeyin silinip gitmesinden korkuyordu. Bu durumda, Karadede'nin cansız yüzüne bakarken yeniden çalmaya başladığı ıslık, ilk biçimden çok sönük bir iz olmakla birlikte, getirdiği görüntülerle, memleketin bütün bütün silinmeyeceğine tanıklık ediyor, öte yandan, her saniye karanlığın bir başka köşesinden gelen dost sesine iyi kötü bir karşılık oluyor, dost sesi kesildiği zaman, her şeyin yoğun bir sessizliğe dönüşmesini önlüyor, bu kez de kendisinin karanlıkta dosta doğru seslenmesini sağlıyordu. İşte tüm bu nedenlerle, bu ıslığı çalmadan edemiyordu artık: avluda, ayakyolunda, Karadede'nin bulunmadığı her yerde, durmadan, bıkmadan bu ıslığı çalı-

yor, bu ıslığı çalabilmek için, Karadede'den bayağı kaçmaya başlıyordu. Ama uzun süre kaçamazdı ki. Ya Karadede kendisini buluyordu, ya kendisi Karadede'yi; dişini sıkması gerekiyordu.

Birkaç gün sonra, bir akşam, boş bulunmuş, gene ıslığa başlamıştı Karadede'nin önünde. Karadede küplere binmişti:

"Basbayağı papazlık bu seninkisi!" demişti.

Bu kez kalkıp gitmemişti, ama kesin bir bozuşmayla sonuçlandırmak istediği anlaşılan, uzun ve iğneli bir konuşmaya girişmişti: anladığı kadarıyla, Yarpızlı bu ıslığı gâvurluğa iyiden iyiye bulaşmış olduğu için çalıyordu. Bir zamanlar bacak kadar boyuyla, en iri, en güçlü babayiğitleri bile kaşla göz arasında yere sermesinin de gösterdiği gibi, şeytanlığa doğuştan yatkın olduğu için böyle yapıyordu herhalde; kendisi, çok üzülmekle birlikte, buna fazla karışamazdı, ama böyle ikide bir karşısında şeytan ıslıkları çalınarak göz göre göre zehirlenmeye de boyun eğemezdi. Kararı kesindi artık: onun ağzından bu papaz ıslığını bir kez daha işitecek olursa, bir daha yüzüne bakmayacak, memlekete döndükleri zaman da onun gâvur içinde gâvur olup papazlık ettiğini söyleyecek, memleketin camilerine girmesini kesinlikle önleyecekti.

Yarpızlı acı acı gülüyordu bu sözlere: bir ıslıkla papaz olunabiliyorsa, papazlık hiç de zor, hiç de kötü bir uğraş değil demekti.

"*Bir kelimeyişahadet*'le Müslüman olunur," diye gürlemişti Karadede.

Yarpızlı'nın hazırdı: "O başka, bu başka!" diyecekti, ama birdenbire değiştirmişti düşüncesini, susmayı yeğlemişti: bu dostluğu nasıl yıkardı? Tıpkı burada, İpsiz'in kahvesinde olduğu gibi, orada da karşı karşıya oturup zaman zaman birbirlerini süzerler, tıpkı burada olduğu gibi orada da, çok uzun aralıklarla, en kısasından, en beyliğinden sorular sorarlardı birbirlerine: "Bu sabah nasılsın?" derlerdi örneğin. "Gece iyi uyudun mu?" derlerdi, "Postal

gene ayağını vurdu mu?" derlerdi. Yanıtlar da sorular gibi yalın olurdu her zaman. Ama kısacık sorularıyla kısacık yanıtlarında nice durumlar, nice düşünceler özetlenirdi; daha da güzeli, orada el içinde olduklarından, burada el içinden geldiklerinden, bir saniye baktıkları, dalgın gözde, orada memleketi, burada gurbeti görürlerdi: bu dostluk da bir başka *Dokuzuncu*'ydu.

Bu nedenle, utanmış bir çocuk gibi başını önüne eğmişti Yarpızlı:

"Bir daha çalmam," demişti.

"Çok iyi edersin," diye yanıtlamıştı dostu. "Şunu da unutma sakın: bir gün memlekete dönecek olursak, hiç kimseye söylemeyeceğiz bu işi, karımıza, kızımıza bile."

Koskoca bir dostluğu bir çırpıda yıkıvermeyi göze almasından da anlaşılacağı gibi, Karadede'nin dürüstlüğüne diyecek yoktu: yalnız kendisi için değil, dostu için de korkuyordu, yalnız kendi ayıbını değil, dostunun ayıbını da saklamak istiyordu: yazgı işte, bir kez işleri ters gitmiş, tutsak düşmüşlerdi, bu ayıbı bir kez göğüsledin mi, bitlenmekmiş, pislenmekmiş, dayak yemekmiş, gâvurun kenefini süpürmekmiş, hepsi bu ilk ayıbın, tutsaklığın defterine geçerdi, yani o kadar da ayıp değildi, ama gâvurun kilisesine gidip gâvurların ortasında papaz meşki dinlemeye gelince, basbayağı gâvurluğa bulaşmaktı bu, gâvurluğa bulaşmak da, söylemek bile fazla, ırzına geçilmiş bir adam olmak gibi yüz kızartıcı bir şeydi.

"Haksız mıyım?"

"Hayır, haklısın."

Çok eskiden, ilk ve son güreşlerinde, nereden çıkardığını kendisinin de bilmediği, şeytansı oyunlar bir yana bırakılırsa, Yarpızlı ömründe birinci kez ikiyüzlülük ediyordu dostuna. Ama buna sırf dostluk uğruna boyun eğmesi bir yana, Karadede'ye bir noktaya değin hak verdiği göz önüne alınırsa, yarım bir ikiyüzlülük sayılırdı. Ne var ki, "Haklısın," demekle iş bitmiyordu: karşısındaki rahat etsin diye okkanın altına sen gidiyordun, tüm memleket gi-

diyordu. Öyle ya, şimdi bu ıslığı bırakmaya boyun eğdikten sonra, yalnızca kendisi değil, tüm memleket tutsak düşmüş gibiydi; memleketin hiç değilse arada bir bizim olabilmesi için, Karadede'nin papazlık simgesi olarak gördüğü bu ıslığı uzun uzun çalması, Karadede'nin papaz olarak nitelediği adamların soluklarından ve ellerinden doğmuş olan o eşsiz sesleri bütün varlığıyla düşünüp belleğinde canlandırması gerekiyordu. Gene söylüyordu, hiç kuşkusuz bir şeytan parmağı bulunabilirdi bu işin içinde, ama şeytan, düşte, düşüncede de olsa, bizi memlekete götürüyorsa, bizi memlekete götüren tek varlıksa, o zaman...

O zaman Karadede'nin çatılmış kaşları geliyordu gözlerinin önüne, orada kesiyordu uslamlamasını. Çok eskiden, daha tutsak koğuşlarının varlığını bile bilmediği sıralarda, tutsak koğuşlarına hiç mi hiç benzemeyen yerlerde, sevdikleriyle konuşup gülerken, birdenbire yutkunarak sustuğu olurdu, gülemezdi, konuşamazdı artık. "Ne var, ne oldu?" diye sorarlardı, "neden sustun birdenbire?" Yanıt hazırdı: "Bilmem," derdi her seferinde. Ama çok iyi bilirdi: tam ağzını açtığı sırada, orada bulunmayan biri gözünde tüterdi de ondan, farkında bile olmadan, dilinin ucuna dek gelen sözü bu orada bulunmayan için hazırlamış olduğunu anlardı da ondan. Şimdi de aynı durumu yaşıyordu aşağı yukarı: Karadede'yle karşı karşıya otururken, sırf bu ıslığı çalamamak yüzünden, gitmeyi en çok istediği yolun başında, bir taş gibi donup kalıyordu. İlk askerlik dönüşü, babasının "Ben ölmeden o bu eve gelin gelemez," diye kestirip atması üzerine, saygı uğruna, sevgi yerine ilgisizliği benimsediği gibi, şimdi de, dostluk uğruna, memleket yerine tutsaklığı benimsiyordu.

"Her neyse," diye söyleniyordu, "dönünce memlekette olacağız."

Karadede gülüyordu bu söze:

"Yok, başka yerde mi olacaktın!" diyordu.

Haklıydı kuşkusuz: insan memlekete dönünce memlekette olmazdı da nerede olurdu? Ama Yarpızlı da haksız

değildi: "Dönünce memlekette olacağız," derken, memlekete döndüğü zaman, bir bakıma *Dokuzuncu*'ya da dönmüş olacağını, bunun sonucu olarak, belleğinde her gün biraz daha bulanan bu sesleri biraz olsun ilk biçimlerine yaklaştırmak için sonsuz çabalar harcamak zorunda kalmayacağını, ucunda en büyük dostluk bulunan bu ıslığı çalmak için hiçbir gereksinim duymayacağını söylemek istiyordu. Böylece, her ikisi de, memlekette memleketi bulamayacaklarını akıllarının ucundan bile geçirmediklerini göstermiş oluyorlardı.

İşin kötüsü, uzun yıllar süresince, tozundan görünmez olmuş, gereksiz nesneler gibi, oradan oraya atılıp durduktan sonra, günün birinde, "Kalk bakalım, gidiyorsun," denilip de memlekete geldikleri zaman, akıllarına gelmeyen başlarına gelmişti: işte dönmesine dönmüşlerdi, ama hiç dönmemiş gibiydiler. Karadede, beşer karışlık duvarlarını yaşamının sınırları olarak belirlediği bahçenin her baharda yinelenen döllenmelerinde belki hâlâ bir dönüşün olanaklarını aramaktaydı. Yarpızlı'nın sevip sevip alamadığı kadın da, babasını kırmamak için evlenip alışkının etkisiyle bağlandığı karısı da ölmüştü, giderken kucakta bıraktığı oğlu şimdi kocaman bir adamdı, bir zamanlar yel gibi koştuğu yollarda şimdi ancak yürüyordu, bir zamanlar tüm gözlerin kendisinde toplandığı güreşlerde, şimdi başkalarına çevrilmiş, sayısız gözler içinde bir çift yorgun gözden öte bir şey olamıyordu, bir zamanlar bedenine serin bir mutluluk gibi yayılan kaynaklar, şimdi, çürük dişlerinden başlayarak, tüm varlığını başsız sonsuz bir sızıya dönüştürüyordu. Oysa *Dokuzuncu*'da hiç de böyle değildi, her şey yerli yerinde, her şey en eksiksiz, en güzel biçimindeydi. Dalıp gidiyordu Yarpızlı: gerçek memleketin *Dokuzuncu*'da kaldığını sezinliyor, garip bir tersine dönüşle, memlekette *Dokuzuncu*'yu özlüyordu. Neden? Bilmiyordu, ama anlamak o kadar da zor değildi: *Dokuzuncu*'da memleketi daha güzel, daha yoğun bir biçimde görmüş olması, *Dokuzuncu* yalnızca memleketi değil, gençliği de ge-

tirmiş olduğu içindi; şimdi, gençlik de, *Dokuzuncu* da geçmişte kaldığı için, güçleri ne olursa olsun, birer anı olmaktan kurtulamadıkları için, hiç belli etmeden birbirleriyle özdeşleşiyor, birbirlerinin yokluğunu daha çok acılaştırıyor, birbirlerini daha çok bulandırıyorlardı. Her şey öylesine bulanıktı ki, gâvur içinde topu topu birkaç gün süresince çalabildiği güzel ıslığı unutup unutmadığını bile bilmiyordu.

Ama, nereden geldiğini, nasıl geldiğini kendisinin de bilmediği bir esinle, dostunun yüzüne son bir kez daha bakmak üzere, kefeni aralayan bileğe sımsıkı yapıştığı zaman, Karadede'nin yüzünü böylesine kımıltısız ve anlamsız bir duruma getiren güce karşı bir başkaldırı büyümüştü içinde, gözlerinin kardığını, kulaklarının uğuldadığını duymuştu, sonra, hiç de kafasında yokken, kısacık bir an süresince, ama tümüyle, tüm gücüyle *Dokuzuncu* çınlamıştı beyninde, sonra, başkaldırısından mı, yoksa *Dokuzuncu*'dan mı fışkırdığını bilemediği o ezgi parçası, kendisine bağlanan tüm görüntülerle birlikte, dostunun yüzüne vurmuş, güçlendikçe güçlenmişti: Yarpızlı, hiçbir şey düşünmeden, daha doğrusu, süregelen herhangi bir düşünceyi izlemeden, birdenbire doğmuş bir sevinç patlaması içinde, "Papazlıksa papazlık!" demişti kendi kendine. Sonra de eski ıslığı çalmaya başlamıştı işte.

Şimdi Memedali'yle konuşurken, eski kuşkularını çok gerilerde bırakmıştı, yüzde yüz haklı buluyordu kendini. *Dokuzuncu* memleketti. Yalnız Karadede'nin bunu anlamadan ölmüş olması canını sıkıyor, güreşin dışında kalan her şeyde olduğu gibi, bu konuda da çok edilgen davrandığı, ona bu gerçeği göstermeye çalışmadığı için kendi kendine kızıyordu. Karadede'nin cenazesinden sonra, evden hiç çıkmadığı, hiç kimseyle konuşmadığı sekiz on gün süresince, yalnızca ıslık çalmakla kalmamıştı, düşünmüştü de: ne *Dokuzuncu*'yu dinlemek gâvurluk olabilirdi, ne de onun alabildiğine soluk ve küçük bir izini ıslıklarda yinelemek: gâvurlukla memleket nasıl bağdaşabilirdi?

"Peki, o ak saçlı adam, o çalgıları çalanlar, onlar gâvur değil miydi?" diye sormuştu Memedali.

Memedali bu soruyu sorduğu zaman, Ötegeçe'ye tepeden bakan, çıplak dağın eteklerinde, yassı bir kayanın üstünde, yan yana oturuyorlardı. Yarpızlı şaşkınlıkla Memedali'ye çevirmişti gözlerini:

"Onlar mı?" diye kekelemişti. "Onlar mı? Hayır, değildi. Neden gâvur olsunlar?"

Memedali'nin de gâvurluğu mu tutmuştu, neydi, kolay ve şaşmaz bir mantıktır tutturmuştu, sıkıştırdıkça sıkıştırmıştı zavallıyı. Ama Yarpızlı eski Yarpızlı değildi sanki, boyun eğmek istememişti:

"Gâvursa gâvur, ne çıkar?" diye yanıtlamıştı.

"Ama seni tutsak edenler de gâvur değil mi, dövenler, aç susuz bırakanlar da gâvur değil mi?"

"Evet, gâvur," demişti Yarpızlı.

Başını önüne eğip susmuştu bir süre, ama bu kadarla kalmamıştı karşılığı: çıplak kayanın üstünde, tıpkı İpsiz'in kahvesinde, Karadede'yle karşı karşıya oturup yarımşar saatlik aralarla, 'ee, daha daha nasılsın'larını sıraladıkları günlerdeki gibi, uzun sususlarla bölünen ve hep aynı koşutlukta demirleyen kanıtlar sermişti Memedali'nin önüne: evet, gâvurdu bu adamlar, orası öyleydi, ama toprak da şöyle bir silkindi miydi evimizi başımıza yıkardı, su boğardı insanı, ateş yakardı, ama susuz da, topraksız da, ateşsiz de yaşanamazdı, toprak da, su da, ateş de çok güzeldi. Özlemi de bu nedenle bir ölçüde dinmişti ya: şimdi, yani Karadede'nin cenazesinden bu yana, alabildiğine bölünmüş, alabildiğine dağılmış bir biçimde de olsa, neredeyse her şeyde *Dokuzuncu*'yu, yani memleketi bulur gibiydi. Alçak gönüllülükle, hayranlık ve bağlılıkla, durmamacasına insanlara ve nesnelere doğru gitmesi, durmamacasına onlara sürtünmek, ayaklarının dibine kıvrılıp gözlerini gözlerine dikmek istemesi bundandı.

Karşıda, uzak dağlara, uzak dağların üstündeki bulutlara batan güneşin bakır rengi vurmuştu. Yarpızlı içini

çekmişti derin derin, sonra, kıvraklıklarına kendisinin de şaştığı düşüncelerini noktalamak istercesine, "Bu, bu!" demişti yüksek sesle, der demez de yüzünün kızardığını duymuş, gözlerini yere dikmişti; yaşamında ilk kez, kendi sözünü, kendi davranışını *Dokuzuncu*'ya bağlıyordu. Bu da bir tür kendini beğenmişlik değil miydi? Memlekete dönmek için umutsuzca yol ararken, çoktandır memleketteymiş gibi davranmak değil miydi? Ne oluyordu böyle bu Yarpızlı'ya? Gene de şöyle biraz düşününce, yüzde yüz haksız sayamıyordu kendini. Kanıtlar usuna kendiliklerinden iniyorlardı: şu yeryüzünde her memleketin kendi dili, her insanın kendi memleketi vardı, ama herkes bilirdi ki, tüm memleketlerin üstünde aynı güneş dolanıyordu; *Dokuzuncu* gerçekleşirken, anlatılamayacak kadar güzel insan sesleri hep birden, tek ses gibi yükselince, söylediklerinin tek sözcüğünü anlamasak bile, kendimizi kendi memleketimizin en güzel süresinde bulabiliyorduk. Neyi gösterirdi bu? Yarpızlı da biraz orada olmasa, yani biraz her yerde olmasa, *Dokuzuncu*'da memlekete dönebilir miydi? Dönemezdi kuşkusuz.

Bizim Memedali böyleydi işte: usul usul yaklaşarak çabucak kendine bağlardı adamı, ama bir yandan kendine bağlarken, bir yandan da, hiç belli etmeden, usul usul kendine götürürdü onu, kendi benliğinin güzelliğine getirirdi: işte Yarpızlı, yavaş yavaş yaşamının anlamına varıyor, kimi zaman da oldukça açık bir biçimde dile getiriyordu bunu. Bir zamanlar herkesçe alaya alınmayı bile doğal bulurken, şimdi kendi kendini de sevmeye, hatta neredeyse beğenmeye başladığı söylenebilirdi. Kısacası, Memedali'nin şaşmaz kılavuzluğunda, *Dokuzuncu*'nun tüm evrene dağılmış, sayısız parçalarından birini daha buluyordu Yarpızlı: kendi kendini. Ama Yarpızlı demir atıp kalmak için gelmemişti kendine. Biliyordu ki, bir parçaydı; bir parça olduğuna göre de, ulaşsın, ulaşamasın, tüm yaşamı bütününe yönelmek, hiç değilse bütününü anımsayarak parçalığını duymak, bununla avunmak olacaktı. Bu nedenle, örneğin

radyoda güzel sesli bir kadın içli bir özlem türküsü söyleyip de oğlu, gelini ve konuklar, "Çok güzel!" dedikleri zaman, kendisi de, "Bu, bu!" diye mırıldansa bile, "Ben *Dokuzuncu*'yu dinlemişim," diye düşünmekten, yeni baştan *Dokuzuncu*'nun düşüne dalmaktan kendini alamıyordu.

Bununla birlikte, bir güz ikindisi, Hacı Bey'in kahvesinde, bir arkadaşıyla tavla oynayan oğlunun yanında sessiz sessiz otururken, kasabanın sarı saçlı, genç hekimi birdenbire elini omzuna koyup da "Gözün aydın, Hasana: Ankara'da *Dokuzuncu* çalınacak. Gider misin? Bütün masrafların benden," dediği zaman, bir an bile duralamadan, "Giderim, kesene bereket," diye yanıtlamıştı ya çok da fazla sevindiği söylenemezdi. Neden? *Dokuzuncu*'nun da tüm ezgiler gibi istendikçe yeniden yaratılabilen bir güzellik olduğunu anladıktan sonra, koca ülkede yalnız kendine özgü sandığı, büyük ayrıcalığı yitirmek üzere oluşuna mı üzülüyordu? Hayır, tam tersine, uzak ülkede yaşadığı, eşsiz serüveni bir kez de Ankara'da yaşayabileceğine inanmıyordu da onun için fazla sevinemiyordu. Karadede, Efendimiz'in aşkıyla Kâbe'ye gitmişti, ama orada Efendimiz'i değil, Efendimiz'in mezarını bulmuştu. Ankara yolculuğu da aşağı yukarı böyle bir şey olurdu herhalde.

"O başka, bu başka!" diye atılmıştı Memedali, "bir de Mevlit'i düşünsene."

"O bir öykü."

"Radyodaki türküler?"

"Türkü işte."

"Ya çaldığın ıslık? Ya Muharrem'in plağı?"

"Onlar nire, *Dokuzuncu* nire!"

Memedali susakalmıştı, çoktan anlamış olması gereken ancak şimdi anlıyordu: *Dokuzuncu*'yu bir ezgi olarak görmüyordu Yarpızlı, kim bilir hangi çabalar, hangi koşullar, hangi rastlantılar sonucu, bir kez, yalnız bir kez, kısacık bir süre için, yeryüzünün belirli bir noktasında yoğunlaşıp gözle görülür, kulakla duyulur olmuş bir bütünlük olarak, Tanrı'nın ya da doğanın eşsiz bir gücü olarak

görüyordu. Çaldığı ıslığa, Muharrem'in plağına gelince, *Dokuzuncu*'yla bütün ilgileri, uzaktan uzağa ona yönelmeleriydi, Beşira'nın ikilemleri gibi.

İkisi de susuyordu şimdi. İki candan dost gibi değil de bir rastlantı sonucu yan yana gelmiş iki yabancı gibi kendi düşlerine dalmışlardı. Neden sonra, Yarpızlı bozmuştu sessizliği, ama bu kez Memedali'yle değil de kendi kendine konuşur gibiydi.

"Hay Allah! Ne güzel!" diyordu. "O gün bugün hiç ayrılmamışlar birbirlerinden. Ama çok yaşlanmışlardır herhalde."

Memedali şaşkın şaşkın başını kaldırmıştı:

"Kimler?" diye sormuştu.

"Kimler olacak! Onlar, oradakiler!"

"Ha! Evet!"

Evet, böyle, iyice anlaşılıyordu şimdi: Yarpızlı o gece, orada gördüğü insanların bu kez de Ankara'da, incecik, ak saçlı adamın elindeki küçücük değneğin devinimlerine uyarak aynı mucizeyi yeni baştan yaratmaya çalışacaklarını sanıyordu. Şimdi çok yaşlanmış olsalar bile, bir mucize daha yaratmamaları için hiçbir neden yoktu. Gene de, ne yalan söylemeli, Yarpızlı bu mucizenin o mucize olabileceğini ummuyordu: aynı cambazlar aynı ipte aynı sıçramayı denerlerdi sık sık, aynı güreşçiler sık sık aynı güreşçileri aynı kurt kapanına düşürürlerdi, her seferinde de güzel olurdu oyunları, coştururdu, ama bunların yüzde yüz aynı oyunlar olduğu söylenemezdi. Ak üstüne karayla yazılmış *Mevlit* bile her okunuşunda aynı *Mevlit* değildi.

"Ama *Mevlit* gene de *Mevlit*'tir," demişti Memedali.

"Evet," diye söylenmişti Yarpızlı, "*Mevlit* gene de *Mevlit*'tir."

Sonra gözlerini yere dikmiş, bir daha da ağzını açmamıştı. Kısa susuşlarla kesilen tüm 'öyleyse'ler karşılıksız kalıyor, Memedali dostunun yüzüne daha bir şaşkın bakıyordu: ne oluyordu böyle? Yarpızlı sözlerini yineleyerek kendisiyle alay mı etmişti, yoksa bunca kanıtlar yetmez-

ken, kör bir yinelemeden öteye geçmeyen, dümdüz bir benzetme her şeyi aydınlatmış mıydı birdenbire? Yoksa Yarpızlı gene aynı *Dokuzuncu*'ya varacağını çoktan sezmişti de kötü bir rastlantıyla umut kırıklıklarının en büyüğüne uğramaktan korktuğu ya da bu yaşta taşınamayacak ölçüde zorlu bir sevinç patlamasını elden geldiğince geciktirmek istediği için mi sezmemiş gibi davranıyordu? Kesin bir şey söylemek kolay değildi doğrusu. Bununla birlikte, o akşamdan sonra, her geçen gün ereğine biraz daha yaklaştığını sezdiği söylenebilirdi.

Gerçekten de, *Dokuzuncu*'da giyilmek üzere diktirilmiş, yepyeni giysisiyle, Kamyon Hafız'ın kamyonunun ön bölmesinde otururken, anlatılmaz bir sevinç vardı yüzünde. Yerinde duramıyordu, ikide bir pencereden başını çıkararak sarı saçlı hekimi yanına çağırıyor, Ankara'da kendisini karşılayacak olan dost, bineceği taşıt, kalacağı ev, yatacağı yatak konusunda, *Dokuzuncu*'nun yeniden yeryüzüne ineceği yer ve saat konusunda, kimseciklerin usuna gelmeyecek sorular soruyordu. Belliydi, ufacık bir terslik sonucu en büyük ergiyi kaçırabileceğini düşünüyor, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmamak istiyordu. Üzerinde soru sorma gereğini hiç duymadığı bir konu varsa, o da dönüştü. Ama Memedali çok doğal bulunuyordu bunu: kendisinden dinlemişti: kişi tutsak edilip de yurdundan uzaklara sürüklendi mi beyin bitip tükenmek bilmeyen anı yüküyle, beden yıllardır alışılmış, şaşmaz devinileriyle dirense bile, el yurdu uykulara dek sızar, çirkin gerçekliğinin ağırlığını duyururdu; yastık, yatak, battaniye, iskemleler ve duvarlar, bedenin devinilerine sinsi sinsi yeni yönler verir, el yüzleri dost yüzlerin uzaklığını kesinlerdi, gerçek yurt düşe dönüşürdü böylece, ama bir de "Kalk bakalım, gidiyorsun!" dendi mi, isterse daha varılmamış olsun, yurt bütün görüntüleri, bütün yüzleri, bütün sesleri ve bütün kokularıyla yeniden ışıyıverirdi. Yarpızlı'ya da böylece, bir hesaba göre ikinci, bir hesaba göre üçüncü kez, "Kalk bakalım, gidiyorsun!" denilmişti: tutsaklıktan yurda dönüyordu.

"Dönüşün dönüşü olmaz," diyordu Memedali.

YÜRÜMEK

"Bu havada yürünmezdi," diyordu Memedali. "Bulutlar çok alçaklardaydı, çok karaydı; toprağa basmıyordun da kapkara bir suya gömülüyordun, daha çok gömülmeyeyim diye duruveriyordun. Kâtiba da bunu yaptı işte: durdu, ama yalnız bir an için," diyordu. Hakkı vardı Memedali'nin: öyle kesin ve dönüşsüz bir duruş olarak değil, dıştan gelme bir baskı altında, bir kısacık mola olarak nitelemek gerekirdi Kâtiba'nın davranışını. Yaşaması sonu gelmez bir yürüyüş olmuştu, durmayı düşünemezdi. Yıllardır hep yürür görürdük onu: çarşıda, Köprübaşı'nda, Cahan kıyılarında, Ötegeçe'nin daracık sokaklarında, kasabanın uçlarında, sessiz, kısa adımlarla yürür dururdu sabah akşam, ağır ağır, yerden toz kaldırmaktan korkarcasına, gözleri uzak bir boşlukta. Hiç yorulmaz mıydı? Neden yorulmazdı? Çoklarının söylediği gibi, kafayı üşüttükten sonra tabanlarındaki ateşi duymaz mı olmuştu? Yoksa böyle usul usul, böyle yere basmaz gibi yürüyerek yorgunluğunu mu uyutuyordu? Gel de anla!

Memedali saçma buluyordu böyle soruları. "Kâtiba da yorulurdu kuşkusuz. Neden böyle hiç bıkmadan yürüyordu? Kime doğru, neye doğru yürüyordu? İş bunu bilmekte," diyordu. Biliyordu da. Kâtiba durmamacasına Zöhre Bacı'ya doğru yürüyordu ona göre, Zöhre Bacı ister önüne, ister arkasına düşsündü, gittiği yön ne olursa olsundu, ona doğru bir yürüyüştü her yürüyüşü. Yürümek ille de ilerlemek, ille de varmak değildi kuşkusuz. Kendisi de bilirdi bunu, çocukluğunda böylece aya doğru, güneşe doğru

yürüdüğünü düşünürdü. O zaman da böyle olurdu işte: ne açılır, ne kapanırdı araları. Ama ister yaklaş, ister yaklaşma, varılmak istenen şeye doğru yürümek güzeldi, durmakla bir tutulamazdı. Bir bakıma durmakla bir olsa da. Bu nedenle, Adana'da, Elaziz'de bile, hep Zöhre Bacı'ya doğru yürür dururdu Kâtiba.

Bununla birlikte, aya doğru yürüyen bir çocuk gibi, bir kadına doğru gelmenin altmışını aşmış bir adama yetmediği zamanlar da olmaz değildi. Kâtiba bizim buradan uzaklarda duramazdı o zaman, kalkar, ıssız evine gelirdi, gene Cahan kıyılarında, çarşıda, Köprübaşı'nda, Ötegeçe'de sürdürürdü yürümesini. Komşular işin içyüzünü bilmezlerdi. "Gene kovulmuş fıkara!" derlerdi. Oysa iki oğlu da, iki gelini de, beş torunu da hep el üstünde tutardı Kâtiba'yı, büyük oğlu Elaziz gibi bir yerde posta müdürü olmasını, küçük oğlu Adana gibi bir yerde yargıçlık yapmasını Kâtiba'nın küçücük bir dükkânda yıllar yılı çalışmasına borçlu olduğunu bilirdi. Bir bunak da saymazlardı onu, çok çalışmış, çok yıpranmış, saygıdeğer bir yaşlı adam olarak görürlerdi. Bu nedenle, anaları öldükten sonra, küçük dükkânını sattırtarak alıp götürmüşlerdi onu; yanlarında rahat etsin istiyorlardı. Rahattı da, gelinleri güzel yemek yapıyorlardı, cebinde harçlığı eksik değildi, çocuklarını, gelinlerini, torunlarını seviyordu. Yürümesine gelince, nerede olursa olsun, ay gibi değişmeyen, ay gibi eski bir Zöhre Bacı'ya yöneldiğine göre, her zaman aynı yürümeydi, anlatılmaz bir büyüme, sonsuzluğa doğru bir gelişmeydi, her zaman, her yerde güzeldi. Gene de bir an geliyor, her şey eksik, her şey güdük görünüyordu gözlerine ya da her şey yolunda bir engel oluyordu.

Diyelim ki, Elaziz'de postacı oğlunun yanındaydı, yürümeye çıkmıştı. Elinde olmadan çevresine bakıyordu: "İşte topal bir adam, bir ayağı kısa," diyordu içinden. "İşte tam üç katlı bir ev, kapısını yeşile boyamışlar," diyordu. Sonra, birdenbire eski bir türkü geliyordu usuna: "Elaziz uzun çarşı, dükkânlar karşı karşı." Olduğu yerde durarak

çevresine bakıyor, "Olur şey değil!" diye söyleniyordu. Elaziz Çarşısı'nın gerçekten de uzun olmasına, dükkânların gerçekten de karşı karşıya bulunmasına, eski türkünün gerçekten de doğru konuşmasına şaşıyordu. "Evet, hepsi doğru, dükkânlar karşı karşı," diyordu içinden. Ama bu kesinlik rahatını kaçırıyordu: tek gerçeği bir değişmez Zöhre Bacı olduğundan mıdır, nedir, her zaman gördüğü nesnelere bile kuramsal olarak bilip de gerçekliklerine pek o kadar inanmadığı şeyler gibi bakardı hep; o sırada, Elaziz'in dükkânlarının kendisini yalancı çıkardıklarını, kendi dünyasında olmadığını seziyordu. Hiçbir yerde kendi dünyasında değildi belki, ama burada, kendi varlığından daha gerçek gibi görünen bu el dükkânlarının önünde, uzaklığı kurşun gibi ağır geliyordu birdenbire. Ötegeçe'yi özlüyordu.

Diyelim ki, Adana'da yargıç oğlunun evindeydi: oğlunu da, gelinini de, torunlarını da çok sevdiğini düşünüyordu, gülerek bakıyordu onlara: "İlhami Zeloş'u kucağına aldı işte, yanağını öpüyor," diyordu içinden. Kendisi de yanına çağırıyordu Zeloş'u, kucağına oturtup yanağını öpüyordu. Ama birdenbire ayakları yere sağlamca basmıyormuş gibi, yapılanlar, yaptıkları boşuna bir devinimmiş gibi bir duygu uyanıyordu içinde. Oğlunun karısıyla konuşmasına, çocuklarını sevmesine bakarken, kendisi de torunlarını severken, bütün bunları yaşanmamış bir anıyla, erişilmez bir Zöhre Bacı'yla birlikte geçirilebilecek bir yaşamın anısıyla karşılaştırıyordu ister istemez, kendine de, çevresindekilere de acıyordu. Öyle ya, gerçeği gerçekdışı bir şey yapıyordu bu karşılaştırma: Kâtiba birer özenti, birer öykünme gibi görmeye başlıyordu bu yaşananları: oğlu, gelini ve torunları, hiç bilmedikleri, görmedikleri, hiçbir zaman yaşamadıkları, yaşayamayacakları bir gerçeğe öykünüyorlardı durmadan. Tekkelerde hu çekerek dönenler de böylece, bilinçle ya da bilinçsizce, şöyle bir sezinlemekle kaldıkları bir özlemi dile getirmezler miydi? Kâtiba'nın yürümesi gibi. Evet, doğru, yürümek de dönüp durmaktı

bir bakıma. Ne var ki, bu türlü karşılaştırmalardan, bu türlü yorumlardan sonra, bir başka yürüyüş düşü kuruyordu o: Ötegeçe gözünde tütüyordu. Ötegeçe başkaydı! Ötegeçe'yi düşünmek bile, herkese yukarıdan bakmasına yol açıyordu.

Hepimiz bilirdik: Kâtiba alçak gönüllü adamdı, hiç kimseden üstün bulmazdı kendini. Ama iş bu konulara dökülünce, belediye çavuşu Hacela'dan başka herkesten ileride bulunduğunu düşünürdü. Memedali'ye sorarsan, haksız da sayılmazdı bunda: özlemini gerçekten tanıyan adamdı Kâtiba, hiçbir zaman ulaşamamış bile olsa, yürümüş, yaklaşmış adamdı, ermişliğin eşiğinden dönmüş adamdı. Geri dönmek acı olsa bile, bir zamanlar eşiğe dek geldiğini unutamazdı.

Kendisinin kendi çocuklarını okutup adam ettiği gibi, babası da Köprübaşı'ndaki o küçücük dükkânı açmıştı Kâtiba'ya. Küçüktü ya çok güzeldi. Kızların, delikanlıların ellerinde, başlarında, ceplerinde, koyunlarında taşıdıkları, küçük parlak nesnelerle donanmıştı: taraklar, aynalar, tokalar, kremler, çakılar, çakmaklar, çekecekler, tespihler, sigara tabakaları, cep fenerleri. Küçük dükkândaki küçük iskemleye oturduğu gün de her zamanki gibi, ama her zamankinden çok daha hızlı bir biçimde, Zöhre Bacı'ya doğru yürümüştü gene. Gelenlerle konuşmuştu, şakalara gülmüştü; taraklar, çakmaklar vermiş, para almıştı; gene de hiç ara vermemişti yürümesine. Ama, akşamüstü dükkânı kapadıktan sonra, kuru kuru yürümeyi bırakarak daha gerçek, daha dolu bir yürüyüşe başlamıştı: cebine bir ayna, bir tarak, bir de krem kutusu koymuş, Ötegeçe'ye, yani Zöhre Bacı'ya doğru gelmişti. Akşamdı, kendisine doğru geldiğinden başka kimsecikler yoktu ortalıkta, biraz uzağına oturmuş, o her zamanki, o sonsuz ve değişmez hayranlıkla yüzüne bakmaya başlamıştı. Zöhre Bacı da hep kendisine bakıyor, o her zamanki, o tatlı ve değişmez gülümsemesiyle gülümsüyordu.

"Dükkânı açtın mı?" diye sormuştu.

"Açtım," demişti Kâtiba.
"Ya, açtın demek!"
"Açtım."
Zöhre Bacı başını önüne eğmişti.

O böyle önüne bakarken, Kâtiba sabırsızlanıyordu. Hep böyle gelirdi Zöhre Bacı'nın yanına, ta çocukluğundan beri, döner, dolaşır, gelirdi, ama bugün başka türlü gelmişti gene de, bu gelişi en çok beklediği gelişti. Zöhre Bacı'ya anlatmak istiyordu bunu, "Ben bu işe iyice varım artık!" demek istiyordu. Bu da zor bir şey değildi; komşular kendisini biraz bön, biraz beceriksiz bulurlardı ya Kâtiba anlatmak istediğini nasıl anlatacağını çok iyi biliyordu. İşte cebindeki aynayı çıkarmıştı, işte Zöhre Bacı'nın önüne atmıştı usulca! O da başını kaldırıp yüzüne bakmıştı, gülümseyerek, ama sorar gibi. Sorulacak ne vardı ki? Kâtiba, "Ben varım artık," diyordu işte. Ama nedendir, bilinmez, aynayı attıktan sonra, Zöhre Bacı'yla göz göze gelince, "Varım," diyememişti bir türlü, "Yok mu sandın?" diye kekelemişti. Zöhre Bacı koynundan kendi aynasını çıkarmıştı o zaman, bir eliyle ona kendi aynasını gösterirken, bir eliyle de Kâtiba'nın aynasının Kâtiba'ya doğru atmıştı. Sonra kendi sözleriyle karşılık vermişti ona: "Yok mu sandın?" Kâtiba sarsılmıştı, ama yılmamıştı; bu kez de tarağı atmıştı Zöhre Bacı'nın önüne, bu kez de aynı sözler çıkmıştı ağzından. Ama sanki bir engele çarpmış da yankılanmıştı sesi: "Yok mu sandın? – Yok mu sandın? Evet, böyle: Zöhre Bacı, kendi tarağını gösterdikten sonra, Kâtiba'nın Kâtiba adına, "Ben iyice varım artık!" demek için ayaklarının dibine gelen tarağını da geri yollamıştı. Kremini de geri yollamıştı: kremi de vardı! Kâtiba, aynanın, tarağın, krem kutusunun ayakları dibinde, öksüz öksüz duruşuna bakmıştı bir zaman, tıpkı Zöhre Bacı gibi gülümseyerek. Sonra, böyle öksüz öksüz durmaları yüreğini sızlatmışçasına, ama hep gülümseyerek, toplayıp cebine koymuştu bunları. Sonra kalkmış, hiçbir şey söylemeden uzaklaşmaya başlamıştı, ikide bir arkaya dönerek, her ar-

kaya dönüşünde, Zöhre Bacı'nın hep öyle gülümsediğini görüp kendisi de gülümseyerek.

Kâtiba umutlarının bu korkunç yıkılışında nasıl gülümseyebiliyordu? Birdenbire açılmış yaralar ilk anda sızlamadıklarından mı? Anlamsız bir erkeklik gururundan mı? Gülümsemelerin en güzeline bir surat asmayla karşılık verip de onu silivermekten korktuğundan mı? Yoksa, farkında olmadan, benliğinin derinliklerinde, bir yanlış anlamanın ağırlığını mı duyuyordu o sırada? Doğrusu bu olmalıydı. Öyle ya, aynı şeyleri yapmışlardı aşağı yukarı, aynı sözleri söylemişlerdi. Kâtiba ayna göstermişti, Zöhre Bacı da ayna göstermişti; Kâtiba tarak göstermişti, Zöhre Bacı da tarak göstermişti; Kâtiba krem göstermişti, Zöhre Bacı da krem göstermişti. Bütün bunlar karanlıkta bir ışık yakmaksa, ikisi de yakmıştı ışığını. Zöhre Bacı belki göstergeyi görmüştü yalnızca, nesnelere aldırmamıştı: nasıl olsa kendisinde de bulunan şeyler oldukları için almamıştı attıklarını. Öte yandan, Kâtiba, "Yok mu sandın?" derken, "Ben iyice varım artık," demek istediyse, Zöhre Bacı'nın da aynı sözle aynı şeyi belirtmek istemediği nerden belliydi? Bu, 'Yok mu sandın'da tüm varlıklarıyla kucaklaşmışlardı da Kâtiba anlamamıştı belki. Anlaşılan, boyu gibi sevgisi de aşıyordu Zöhre Bacı'yı: böylece, bu kucaklaşmada, kollarında duran Zöhre Bacı'nın yüzünü değil de gözleri düzeyindeki boşluğun yüzünü görüyordu Kâtiba. Bir günlük dükkâncıydı daha, yaşamanın eşiğindeydi. Şöyle biraz eğilip de, şöyle biraz gerileyip de bakmayı akıl edememişti.

Bu nedenle, babası, artık evlenmesi gerektiğini anlattıktan sonra, kulağına hiç mi hiç ilgisini çekmeyen bir ad fısıldadığı zaman, Kâtiba boynunu bükmekle yetinmiş, "Sen kimi istersen o olsun," demişti: ermişliğin, yani olağanüstünün, yani en yücenin eşiğinden geri dönüp yeryüzüne çivilenmesinden sonra, hiçbir kadın bir başka kadından daha iyi ya da daha kötü olamazdı Kâtiba için. Gene de sevmişti karısını, çocuklarını da sevmişti. Çocukları ke-

sinlikle söyleyebilirdi bunu; yaşasaydı, karısı da söyleyebilirdi: candan bağlıydı hepsine de, bir dediklerini iki etmezdi. Karısıyla konuştuğu, sevişiği sıralarda, bazı bazı koca bulut gölgeleri gibi görüntüler vururdu gözlerine, ama hızı kesilmezdi: bir benzerlik yoktu ki arada! Karısıyla sevişirken, konuşurken, doğal bir şey yapardı, oysa Zöhre Bacı'yla konuşmak, Zöhre Bacı'yla sevişmek, doğaüstü bir serüvene katılmak, bir mucize yaratmaktı. Mucizeyi başka bir Ötegeçeli'nin, belediye çavuşu Hacela'nın yaşaması da rahatını kaçırmazdı; hiç kıskançlık duymazdı. Fazla fazla imrenerek bakardı Zöhre Bacı'nın kocasına; kendisinin erişemediği bir noktada, insan evrenini aşan bir alandaydı; nasıl kıskanırdı onu?

Nice yıllardan sonra, Adana'da, yargıç oğlunun evinde, bizim buradana gelmiş biri, "Belediye çavuşumuz Hacela da sizlere ömür; çoluk çocuk bırakmadan gitti fıkara," dediği zaman da her şeyden çok Zöhre Bacı'nın artık mucize yaratamayacak bir duruma düşmüş olması üzmüştü Kâtiba'yı. Hacela'nın boş bıraktığı yeri şimdi kendisinin doldurabileceğini düşünmemişti bile. Artık çok fazla kalmıştı yeryüzünde; öte yandan, ayaklarındaki bağlar, hiç durmadan bir değişmez Zöhre Bacı'ya doğru yürümesine engel olmadıklarından, hiçbir zaman fazla duyurmamışlardı varlıklarını; şimdi de yokluklarını duyurmuyorlardı. Bir tek istek büyüyordu içinde: Zöhre Bacı'nın o her zaman aralık duran çatal kapısından içeri girmek, ona başsağlığı dilemek, yarım saat karşı karşıya oturup dertleşmek onunla.

Bir hafta sonra Ötegeçe'deydi.

Bavulunu yere koyup kapısının kilidini açtı, içeriye girdi, katlı duran kilimi yaydı, üstüne bir minder attı, minderde biraz oturdu, sonra kalktı, üstünü değiştirdi, kapının önüne çıktı. Birkaç komşu geldi yanına. Onlarla konuştu, Hacela'nın Gariplik'e göçüşünü bir de onlardan dinledi, dertli dertli içini çekti. Zöhre Bacı'nın evinin yolunu tuttu: üç ev ötedeydi. Çatal kapıdan avluya girdi, dik

merdivenden yukarıya çıktı, Zöhre Bacı'nın oturduğu odanın kapısını tıkırdattı. Zöhre Bacı karşısında belirdi hemen, tatlı ve değişmez gülümsemesiyle gülümsedi, "Hoşgeldin, Kâtiba," dedi. Kâtiba, Zöhre Bacı'nın gözlerinde bir alaylı kuşku görmekten mi korkuyordu, nedir, "Hoş bulduk," diyemedi, "Başın sağ olsun," diye kekeledi. Zöhre Bacı tatlı ve değişmez gülümsemesini bir lamba gibi söndürdü o zaman, gözlerini yere dikti, "Başım kesilsin," dedi. Gariplik'e bir eş ya da bir oğul yollamış olan her kadının yanıtıydı bu yanıt, ama Kâtiba Zöhre Bacı'nın her şeyini bambaşka, her şeyini yepyeni bulurdu. Bu nedenle, "Zöhre çok dertli," diye düşündü, bir bulanık ağrıdır yayıldı içine. İçinde bu ağrıyla konuştu hep: Zöhre Bacı'nın Adana ve Elaziz konusunda, çocukları, gelinleri, torunları konusunda sorduklarına kısa kısa yanıtlar verdi. Kendisi hiçbir şey sormadı. Bir şey sormak şöyle dursun, yüzüne de doğru dürüst bakmadı Zöhre Bacı'nın. Zöhre Bacı rahat rahat, tatlı tatlı konuşurken, o hep içini çekiyor, gözlerini önüne dikiyordu. Aynasını, tarağını, kremini yeniden cebine koyduğu sıradaki delikanlı utangaçlığı çökmüştü üzerine. Arada bir, zorlu bir çaba sonunda, başını şöyle kaldırıp baktığı zaman da Zöhre Bacı'nın gözlerinin hep kendisine dikili olduğunu görüyor, çok keskin bir ışıkla karşılaşmış gibi, gözlerini kırpa kırpa, başını yeniden önüne eğiyordu. Nicedir düşünü kurduğu, bulunmaz yarım saati çok zor doldurdu böylece, doldurur doldurmaz ayağa kalktı, Zöhre Bacı biraz daha oturmasını, yemeğe kalmasını söyledi, hem de birkaç kez, içtenlikle. Ama Kâtiba yaslı bir kadını rahatsız etmek istemezdi, dul bir kadın hakkında dedikodu çıkmasına yol açmak da istemezdi, kalmadı.

Kâtiba'nın sonu gelmez yürüyüşleri bu günden sonra büsbütün sıklaştı: gecenin iyice ilerlemiş saatlerinde bile, kapısından bir gölge gibi kayarak sokaklara daldığını, çarşıda, Köprübaşı'nda, Cahan kıyılarında, Ötegeçe'nin daracık sokaklarında, o bildik ve sessiz adımlarla, toprağa basmazcasına, ağır ağır yürüdüğünü görüyorduk. Şaşıyorduk,

bayağı ürperiyorduk. Ama Memedali hiç şaşmıyordu: "İster istemez böyle olacaktı," diyordu. Kâtiba yürümelerinde daha diri bir mutluluk bulmaya başlamıştı ona göre, çünkü artık daha yakın olmasa bile, daha gerçek, daha canlı bir Zöhre Bacı'ya doğru yürüyordu. Ama bunun bilincinde değildi kuşkusuz: sonu gelmez yürümenin birdenbire nitelik değiştirerek Zöhre Bacı'nın Hacela'ya varmasından önceki yürümeye dönüştüğünü bir türlü sezemediği için, Elaziz'den, Adana'dan mektup üstüne mektup yazarak burada tek başına zayıf düşeceğini, artık geri dönmesi gerektiğini söyleyen oğullarına verilecek tutarlı bir yanıt bulamadığı gibi, gitmemeye bir neden de göremiyordu: ister kasabanın uçlarında, isterse Köprübaşı'nda bulunsun, Zöhre Bacı'ya doğru yürüdüğüne göre, Adana'da, Elaziz'de de yürüyebilirdi gene, yaşadığından biliyordu. Nasıl olsa, hiçbir zaman, hiçbir yere götürmüyordu yolu, bir yönü şöyle bir belirtmekle kalıyordu. Hepsi buydu. Elaziz'e gitti. Yanılmamıştı, burada da Zöhre Bacı'ya doğru yürüyordu. Ne var ki, bu kez, şimdiye dek hiç duymadığı bir sıkıntı büyüyordu içinde. Elaziz'de iki aydan fazla duramadı. Adana'ya gitti. Adana'da yürümek de Zöhre Bacı'ya doğru yürümekti, başka türlüsü düşünülemezdi. Ama Elaziz'deki sıkıntı burada da yakasını bırakmıyordu. Birkaç ay da Adana'da yürüdükten sonra, Ötegeçe'den, yani Zöhre Bacı'dan bu kadar uzakta yaşayamayacağını anladı. Çocuklarına açık açık söyleyemiyordu bunu, "Beni su, toprak çekiyor, gitmemek olmaz," diyordu.

En sonunda kalkıp geldi.

Geldikten sonra, Adana'da, Elaziz'de Zöhre Bacı'ya doğru yürümekle bizim burada, en çok da Ötegeçe'de Zöhre Bacı'ya doğru yürümenin neden farklı olduğunu iyice anladı. Hay Allah! Zöhre Bacı'ya burada da kavuşamıyordu, ama hiç değilse karşılaşıyordu onunla! Kendisi Zöhre Bacı'yı görüyordu, Zöhre Bacı da kendisini. Nasıl da düşünmemişti! Zöhre Bacı kaşlarının altından kendisine bakıyor, kendisini görüyordu, basbayağı, olduğu gibi! İşte

böyle, karşılaşıyorlardı onunla! Nasıl da düşünmemişti! Kimi zaman günde bir, kimi zaman günde iki, kimi zaman günde üç kez karşılaşıyorlardı Ötegeçe'de, çok kısa bir süre için de olsa, köksüz ve çiçeksiz bir biçimde de olsa, birbirlerine doğru yürüyorlardı. Kâtiba başka bir tanıdıkla karşılaştığı zaman kullanmayı usundan bile geçirmediği, ama Elaziz'i, Malatya'yı, Maraş'ı, Antep'i, Adana'yı görmüş bir adam olarak, bir posta müdürü, bir de yargıç oğul yetiştirmiş bir baba olarak, kullanmaya fazlasıyla hak kazandığı bir üstünlüğü kullanıyordu her seferinde: Zöhre Bacı'nın elini sıkıyordu. Sonra çocuksu çocuksu gülerek bakmaya başlıyordu ona, konuşmasını bekliyordu.

"Nasılsın?"

"İyiyim. Ya sen?"

"Ben de. Sağol."

"Şükürler olsun."

"Çocuklardan haber alıyor musun?"

"Alıyorum, hepsi iyi."

"Haydi!"

"Haydi!"

Sonra biri bir yana gidiyordu, öteki başka bir yana. Bir zamanlar "Yok mu sandın?" sözlerinin belki bir kaynaşma çağrısı olmakla birlikte ereğe varamamaları gibi, daha çok bir çağrı, bir yüreklendirme belirtisi olan bu, "Haydi!" sözcüğü de istenmeyen bir ayrılışın noktasını koyuyordu her seferinde. Gene de hiç yoktan iyiydi. Bir gün, sabahtan akşama dek, Ötegeçe'de bir aşağı bir yukarı dolaşıp da Zöhre Bacı'yla bir kez olsun karşılaşamayınca, bunu daha iyi anladı. "İnsanlar büyüdükten sonra ne kadar az karşılaşıyorlar! Kapı bir komşu da olsalar ne kadar az karşılaşıyorlar!" diye düşündü. Karşılaşmamak kötüydü, Elaziz'in dükkânları arasında yolunu şaşırmakla birdi, boşlukta bomboş bırakıyordu adamı: hiçbir şey bilemiyordun. Her şeyi bilmek gerekirdi oysa, en ufak ayrıntılara değin, her şeyi bilmek gerekirdi. Zöhre Bacı bugün hiç çıkmadığı bu evde ne yapardı? Nasıl otururdu? Nasıl kal-

kardı? Gözleri nelere takılırdı? Neler düşünürdü? Zöhre Bacı'dan ayrı yaşamanın en kötü yanı buydu işte, göremek, bilememekti, Zöhre Bacı'yla bir arada yaşamanın en güzel yanı da bunun tersi: istediğin dakikada öğrenebilirdin ne yaptığını: çatal kapıdan girerdin, dik merdivenden çıkardın, görürdün, istersen, gördüğün yetmiyormuş gibi, sorardın bir de: "Ne yapıyorsun?" Evet, buydu en güzeli, mutluluk buydu, bundan daha güzel, bir şey istenemezdi. Bu noktaya dek geldikten sonra, "Öyleyse neden?" diye de soracaktı ister istemez.

Ama, bu soruyu sorduktan sonra, karşılıklı 'Yok mu sandın'ları düşünmemesi de kolay değildi, Hacela'nın kırmızı şeritli şapkasının, lacivert urbasının, parlak kemerinin görüntüsü karşısında ezilmemesi de kolay değildi. Büyük sevgisinin, yani sonu gelmez yürüyüşünün tek yönlülüğü tüm ayrımları, tüm değişimleri gizliyordu gözlerinden: iş bilir komşuların aracılığıyla, bir dediğini iki etmeyen oğullarının yardımıyla, her şeyi kolayca yoluna koyabileceğini düşünmüyordu da kırmızı şeritli şapkanın yanında Köprübaşı'ndaki küçük dükkân gibi sönüp gitmeyecek bir görüntü arıyordu. Boş gezmekle yaratamazdı böyle bir görüntüyü, Elaziz'de, Adana'da dikilmiş urbalarla da yaratamazdı. Hiç değilse oğulları gibi kâğıtlı kalemli bir iş bulmalıydı Zöhre Bacı'ya varabilmek için. Ama nasıl? Rakamların birdenbire tutuluvermiş dilini beyninde yeniden işletmeye çalışan, çok yorgun bir çocuk gibi, kurumuş dudaklarını ısıra ısıra, kendine bir iş arıyordu. Günlerce, haftalarca aradı. Buldu da: küçük bir kâğıda bir iki rakam yazarak bir insanı bir yolculuğa başlatırdı: eline uzatılan bir küçük kâğıdı ortasından bölüp bir insanla paylaşarak bu insana bir başka dünyanın kapısını açardı. Kolaylıkla yapabilirdi bunları.

Ama sinemacı güldü bu düşüncesine. Otobüsçüler de güldüler. Gülünecek bir şey yoktu gerçekte, açıklıkla, ağırbaşlılıkla ortaya koyuyordu düşüncesini: evlenmek istiyordu da onun için iş arıyordu. Gene gülüyorlardı ona,

oğullarının para yollayıp yollamadığını soruyorlardı. Kâtiba'nın yanıtı gene açıktı: elbette yolluyorlardı, o istese daha fazlasını da yollarlardı, bu değildi önemli olan. Arkasından, "Oğul parasıyla evlendi!" denilmesini istemiyordu da onun için iş arıyordu. Ne var ki, parasız olmasa bile, çok az bir paraya, en az paraya, ayda beş on liraya çalışabilirdi. Gene gülüyorlardı, ne diye oğullarının yanına gitmediğini, gidince de neden öyle çabucak geri döndüğünü soruyorlardı. Kâtiba terliyordu, ama altta kalmıyordu: evet, oğulları da, gelinleri de çok seviyorlardı kendisini, evet yanlarında rahat ediyordu, ama o da herkes gibi kendi evi, kendi karısı olsun istiyordu, işte bunun için gelmişti yanlarına. Otobüsçüler de, sinemacılar da yarım anlıyorlardı her şeyi, Kâtiba'nın herhangi bir kadınla baş göz olmak istediğini sanıyorlardı. Bu nedenle, gene gülüyorlardı ona. "Kusura bakma, Kâtiba şimdilik boş değil bu yer, boşalırsa çağırırız," diyorlardı. Kâtiba boynunu büküp çıkıyordu. "Kâtiba iyice bunadı," diyorlardı.

Kâtiba bunamamıştı kuşkusuz, ama bunalıyordu. Bir zamanlar, nerede olursa olsun, hep Zöhre Bacı'ya doğru yürümek bayağı içini serinletirdi, anlatılmaz bir mutluluk verirdi ona. Şimdi durum tümüyle değişmişti: görülmüşe, uzaktan uzağa yaşanmışa, değişmeze doğru yürümüyordu artık, yaşanmak, görülmek istenene, değişmiş olana doğru yürüyordu: o eski, o her zamanki, o sonsuz Zöhre Bacı'ya doğru yürümüyordu artık, Hacela'dan dul kalarak çatal kapılı evde yalnız oturan, yaşlı Zöhre Bacı'ya doğru yürüyordu. Hem de kesinlikle varmak istiyordu bu kez, varmak ve kalmak istiyordu. Bu yüzden, yürürken de bunalıyordu. Son günlerde, yürüdüğü alan da çok daralmıştı: yalnızca Ötegeçe'de, daracık sokaklarda yürüyordu. Gene de çok az karşılaşıyordu Zöhre Bacı'yla. "Allahım! Büyük insanlar ne kadar az karşılaşıyorlar!" diyordu içinden, bunalıyordu. Kara bulutların çok alçaklara indiği o güz gününde daha çok bunaldı, alanını daha da daraltti, her yana duvarlar çekilmiş gibi, Zöhre Bacı'nın eviyle kendi evi ara-

sında gidip geldi saatlerce, Zöhre Bacı karşısında belirmedi. Zöhre Bacı'nın belirmesi geciktikçe, bir gömülme duygusudur büyüdü Kâtiba'nın içinde. "Dünyanın sonu mu geldi?" diye söylendi. Dünyanın sonu gelmemişti kuşkusuz: insanlar, Kâtiba'dan uzakta, biraz daha güç, biraz daha sıkıntılı bir biçimde bile olsa, gene eski günlerdeki gibi götürüyorlardı yaşamlarını: kimi eller kimi küçük kâğıtları ortadan ikiye bölerek kimi insanlara bulutların böylesine alçaklara inmediği bir dünyanın kapısını açıyordu, kimi eller kimi küçük kâğıtlara bir iki harf, bir iki rakam yazarak kimi insanları gökyüzünün böylesine kararmadığı yerlere götürecek bir yolculuğa başlatıyordu. Gene de her şeyin yolunda olduğu söylenemezdi; tüm eylemler yarımdı: Kâtiba'nın Zöhre Bacı'ya varmasını, çatal kapıdan girip dik merdivenden çıktıktan sonra, Zöhre Bacı'nın kapısını iterek, "Nasılsın?" diyebilmesini, her gün, her yerde Kâtiba'nın Zöhre Bacı'yı, Zöhre Bacı'nın Kâtiba'yı görebilmesini belirlemiyordu hiçbiri. Kâtiba gittikçe daha çok gömüldüğünü duyuyordu. Büsbütün gömülmektense, azıcık durmak istedi, evine girdi.

Evinde, bükük boynuyla, mosmor yüzüyle, tüm yaşamını simgelercesine, yerden bir karış yukarıda, ağır ağır sallanan ayaklarıyla, duruşunun çok kısa sürdüğünü, gene yürüdüğünü söylüyordu. Evet, gene yürüyordu Kâtiba, yalnız hem dar, hem de sonsuz bir alanda, Zöhre Bacı'da yürüyordu. Ama göremiyorlardı bunu, bambaşka şeyler anlatıyorlardı.

Herkes Memedali değildi ki!

BENLEM

Memedali'nin o hiç atılmaz sanılan şaşırtıcı adımı atmasından önce, İdiris'in evi de, evinin çevresi de Ötegeçe'den kesinlikle kopmuş yerlerdi bizim için: bu evin önünden geçmek şöyle dursun, yakınına gelmek bile düşünemeyeceğimiz bir şeydi. Alt kattaki büyük odanın pencere demirlerinin son derece sağlam, kapısının her zaman kilitli olduğunu bilirdik, ama pencereden dalga dalga ortalığa yayılan, katlanılmaz kokuyu, ta nerelerden duyulan, insandışı sesleri, ikide bir pencerede beliren, tüyler ürpertici görüntüyü de bilirdik. Ürüstem gibi düşüp bayılmasak da bir an olsun kendimizi tutabilsek bile, bu kokunun, bu sesin, bu görüntünün gecelerce uykularımızı kaçıracağı kuşku götürmezdi. En iyisi, İdiris'i ve evini yok saymaktı bu durumda, biz de öyle yapardık. Bu nedenle, bir öğle üzeri, dostumuzu Cahan'ın karşı kıyısında, korkunç pencerenin önünde, rahat rahat otürur görünce, tepeden tırnağa titremiştik hepimiz, acıyarak bakmıştık ona: tıpkı şimdi bulunduğu yer gibi onun da bizlerden koptuğunu, bizlere yabancı bir evrene göçtüğünü düşünmüştük. Bizlerden kopmak şöyle dursun, tüm çevresiyle birlikte İdiris'i yeniden Ötegeçe'ye getirmek, böylelikle, orta yerde kocaman bir yara gibi duran, taş kesilmiş bir boşluğu doldurmak üzere olduğunu nereden bilecektik? Kaçarcasına uzaklaşmıştık oradan.

Birkaç saat sonra, birdenbire karşımda beliriverince, ben bile kaçmak istemiştim bu yeni Memedali'den, ama

her zamanki gibi gülümsemiş, hem de yolumu keserek ellerini omuzlarıma bastırmıştı:

"Biliyorum, benden kaçmak istiyorsun," demişti, "İdiris'le konuştum diye. Bunda ne var ki?"

"Nasıl? Konuştun mu?" diye kekelemiştim, "İdiris'le mi?"

Yüzümde sözlerinden doğmuş, ürpertili şaşkınlığı izlercesine, öyle durup uzun uzun bana bakmıştı Memedali, sonra da dünyanın en doğal sözünü söyler gibi karşılık vermişti:

"Evet, konuştum..."

Hiçbirimize açmamıştı, ama çoktandır kurduğu bir şeydi bu.

Söylemek bile fazla, Memedali de çekiniyordu bu donmuş evin önünden geçmekten, donmuş ev, yaklaşıldıkça yoğunlaşıp ağırlaşan, korkunç koku, insandışı, anlaşılmaz, zehir gibi acı sesler onu da tepeden tırnağa sarsmıştı her zaman. Ne var ki, düşünüp taşındıkça, bir türlü kendine yakıştıramıyordu bunu: ağamın, yıllardan beri, aşağı yukarı ayda bir kez, İdiris'in hep kilitli kapısını kendi eliyle açarak korkusuzca odasına girdiğini biliyordu; İdiris'in ağam içeriye girer girmez, gece gündüz hiç durmadan bağırıp çağıran, eline geleni parçalayan, önüne gelene saldıran bir İdiris olmaktan çıkarak kuzu gibi bir adam oluverdiğini de biliyordu: "Demek ki, buralara yaklaşmak pek de öyle olmayacak bir şey değil," diyordu kendi kendine. Başkasının kolaylıkla yaptığını kendisi neden yapamayacaktı? "Yapacağım: ölümden öteye yol yok," demişti sonunda. İşte yapmıştı da: aşılmaz sınırın ötesindeydi. Katlanılmaz kokulara, katlanılmaz çığlıklara meydan okurcasına, elleri ceplerinde, gözleri yerde, ağır ağır yürüyüp gelmiş, tam pencerenin dibine, İdiris'in parmaklıklar arasından şöyle bir elini uzatınca, gırtlağına sarılıvermesinin işten bile olmadığı bir yere oturup duvara belini vermekten de çekinmemişti.

Ama, doğrusunu söylemek gerekirse, Memedali sanki İdiris'e değil de kendi kendine ulaşmaya çabalıyordu burada: başka bir çocuğu izlercesine, kimi zaman var gücüyle bağırarak fırlayıp gitmek, kimi zaman bir daha kalkmamasıya yığılıp kalmak üzere olduğunu seziyor, kimi zaman da yer ve gök bile silinip gidiyordu: hep burada, bu boşlukta yalpalanıp duracakmış gibi geliyordu Memedali'ye. Neden sonra, bir mucize olmuş gibi, yüreği alışılmış vuruşlarına kavuşunca, burnunun direğini sızlatan kokunun da, sonu gelmez çığlıkların, anlatılmaz homurtuların da pek öyle katlanılmaz şeyler olmadığını düşünmüştü: "Neredeyse alıştım," demişti içinden. Sonra, birdenbire, yaptığının sonucunu hiç düşünmeden, tüm gücüyle, "İdiris!" diye seslenmişti. Seslenişi içeride hiçbir değişiklik yaratmamıştı, ama Memedali yılmamıştı: bağırıp durmuştu öyle, dayattıkça kalınlaşan, güçlenen, İdiris'in çığlıklarını bile bastıran bir sesle, başka bir şey bilmezmiş gibi: "İdiris! İdiris! İdiris!.."

En sonunda, İdiris'in bu dayatma karşısında yavaş yavaş zayıflayan sesinin büsbütün kesildiğini sezinlemişti. Şimdi, büyük bir olasılıkla, İdiris'in kendisini dinlemeye başladığını, öyleyse daha başka şeyler söylemek, daha başka şeyler yapmak gerektiği düşünmüştü Memedali. Ama aynı anda, döşemeyi süpüre süpüre yaklaşan, ağır ayak seslerinin ardından, burnunda daha da keskinleşmiş bir koku, alnında güz güneşinin sıcağını bile bastıran bir soluk duymuş, yüreği göğsünden kurtulmaya çabalarcasına çarpmaya başlamıştı. Memedali tüm bedeninin, belki de tüm bilincinin, köz gibi bir tere dönüştüğünü duyar gibi olmuş, sonra, umutsuz bir çabayla, yani sırf bir korkuyu dağıtmak, sırf bir şeyler söylemiş olmak için:

"İdiris, nereden geliyorsun?" diye sormuştu. "Söylesene hadi, şimdi neredesin?"

Hiç beklemediği bir şey olmuştu o zaman: İdiris, yıllardır içinde yürüdüğü, koyu karanlığı yararak bilinç düzeyine gelmek, böylece nerede bulunduğunu kendisi de

anlamak istercesine, apak gözleri boşlukta, kocaman elleri pencere demirlerinin üzerinde, uzun süre, kımıldamadan durmuştu öyle. Memedali kendini tutup beklemiş, sonra gene sırf bir şeyler söylemiş olmak için, eski sorusunu yinelemişti:

"Sana soruyorum, neredesin şimdi?"

İdiris kirpiklerini bile oynatmamıştı, ama sanki ağzından değil de tüm bedeninden yayılan, sonu gelmez bir inilti, bir ıhlama tutturmuştu. Anlamsız seslerdi bunlar, herkesin yüzde yüz dilsiz, yüzde yüz deli bildiği bir adamın ağzından anlamlı sözler çıkmasını beklemek de saçma olurdu. Gene de can kulağıyla dinlemişti Memedali; sonra başka hiç kimseninkine benzemeyen homurtular, iniltiler arasında, ikide bir yinelenen, anlamlı bir insan sözü seçer gibi olmuştu: "Cehennem." Fırsatı kaçırmamıştı.

"Cehennem mi? Cehennemde işin ne?" diye sormuştu.

Aldığı tüm karşılık, boğucu kokularla birlikte, boğucu kokular gibi, dalga dalga yayılan o anlamsız, katlanılmaz sesler olmuştu gene. Ama Memedali bu kadarının bile insansı bir yanıt sayılabileceğini düşünüyordu: hiç değilse kendisine saldırmıyordu İdiris; öte yandan, iyice dinlenince, varlığından yayılan seslerin de hep aynı kalmadığı, durmadan değiştiği seziliyordu: işte şimdi, son sorudan sonra, yaralı bir hayvan gibi inlemeye başlamıştı; evet, yalnız inliyordu, sönük sönük, alçacıktan. "Bir köpek gibi," diyordu Memedali, "geri gelmiş bir köpek gibi." Alıştıkları yerlerden koparılıp götürülmüş, itilmiş, kakılmış, dövülmüş köpekler de, neden sonra bir yolunu bularak eski yurtlarına döndükleri zaman, eşiklerde böyle inlerlerdi. Ne var ki, benzerlik yalnız sesteydi: İdiris hep kendi evindeydi, ama yurduna dönmüş bir İdiris olduğu söylenemezdi.

"Belki gene döner," diyordu Memedali.

Fazla fazla bir sözcüğünü anladığı, daha doğrusu anladığını sandığı bu garip dertleşmeden önce, belki yalnız bir korkuyu, bir tiksintiyi yenmekti dostumun istediği, tü-

müyle yüzeysel bir merakı gidermekti, ama şimdi, yüzeye dokunduktan sonra, bu kadarıyla yetinmiyordu. Ötegeçe'nin Ötegeçe'den alabildiğine uzaklaşmış parçasına yeniden girdiği, böylelikle, hiç değilse kendi açısından, kopmuş bir bağı yeniden düğümlediği bu günlerde, İdiris'i de nicedir uzak kaldığı yere, yaşayan, duyan, konuşan, susmayı ve uyumayı bilen insanların yurduna getirmek istiyordu, ne desek boştu: en azından günde iki-üç kez, İdiris'in penceresinin önüne çökerek insanın iliklerini donduran o çetrefil dertleşmeyi bir kez daha başlatmak, onun için kaçınılmaz bir dostluk göreviydi artık, yenilmez bir gereksinimdi. Bazı bazı, oyunların ya da şakaların en gergin yerlerinde bile, birdenbire aramızdan ayrılarak donmuş eve doğru koşmaya başladığını görenler, "İdiris'in pis kokusu burnunda tüttü gene!" diyorlar, kahkahalarla gülüyorlardı. Bir ağam gülmüyordu bu işe, "En sonunda oynatacak bu çocuk, yazık olacak!" diyordu. Bir yıl önce, İdiris'e gittiği bir sırada, Memedali kendisiyle gelmek istediği zaman da aynı şeyi söylemişti aşağı yukarı: "Deli misin? Delirmek mi istiyorsun?"

Ağamın da bir bildiği vardı kuşkusuz.

Ne zamandır İdiris'le iyi kötü bir yeryüzü bağıntısı kurabilen tek insandı, ama bu üstünlük onu ezerdi: nerede olursa olsun, İdiris'in karısının sarı yüzü karşısında belirdi mi tepeden tırnağa titrerdi ağam. Gene de, çağırdığı zaman hiç nazlanmazdı nedense: kasketini gözlerinin önüne indirir, hiçbir şeyi görmeden, hiçbir şeyle ilgilenmeden ağır ağır, bir uyurgezer gibi giderdi ardından. Bizler için aşılması olanaksız sınırı geçtikleri sırada, kadın derin derin içini çeker, "Ölmedi gitti!" diye söylenirdi. Ağam yanıt vermezdi. Yoldaşının bu sözleri kendisine böyle tatsız bir iş yüklediğinden dolayı üzgün olduğunu belirtmek için mi, yoksa içten gelen bir isteği dile getirmek gereksinimiyle mi söylediğini anlamaya çalışmazdı. Nasıl olsa, saçma sözlerdi bunlar, zemherinin azgın soğuklarında bile, açık duran bir pencerenin ardında, gece gündüz, durup dinlen-

meden bağıran, kendi pislikleri içinde yatan, pencereye bırakılan yiyecekleri bile çoğu kez bu pisliklere karıştıran, gene de hep böyle dinç kalan bu adam Azrail'e kolay kolay yenilmezdi. Bu korkunç işkenceden hiçbir zaman kurtulamayacağını düşünerek, anlatılmaz bir sıkıntıyla kapıyı iterdi ağam, sonra çabucak içeriye girer, var gücüyle bağırmaya başlardı: "Kes sesini! Ben adamı ne yaparım, bilirsin!"

Çok eskiden, İdiris'i bağlamak için dakikalarca didinip de bu işi bir türlü beceremeyen bir sürü adama, "Çekilin hepiniz, bana bırakın!" diye bağırdığı zaman gerçekleştirdiği mucizeyi bir kez daha gerçekleştirirdi böylece: İdiris'le kişilik değiştirirdi: kendisi kapının önüne dikilerek, sesinin var gücüyle, öfkeli öfkeli bağırıp durur, İdiris birdenbire sus pus olarak geri geri gidip duvara yapışır, bomboş gözleri önüne dikerdi, suçlu bir çocuk gibi büzülüp kalırdı olduğu yerde. Yakınları ancak bundan sonra gelirlerdi: büyük kızı döşemeye sıvanmış pislikleri kazır, küçük kızı bunları süpürür, karısı da İdiris'in yanına gider, kolaylıkla giydirilip çıkarılabilecek bir biçimde hazırlanmış olmakla birlikte, ne zamandır üzerinde kayışlaşmış oldukları için, çıkarılmaları giydirilmelerinden çok daha zor olan giysilerini çıkarır, onu çırılçıplak soyardı. Sonra, baş döndürücü bir çabuklukla, başından aşağı sıcak sular dökülürdü altı elden, aynı çabuklukla keselenip sabunlanır, derken, yavaş yavaş, donuk ve acayip bir kahverenginin altından, pembemsi bir insan derisi, artık yalnız iriliği, çıplaklığı, bir de ayak bileklerindeki bukağıyla sarsıcı olan bir insan görüntüsü çıkardı ortaya. Bir yandan döşemede göllenmiş sular süpürülüp yerler silinirken, bir yandan da İdiris bir çocuk gibi giydirilir, o ayın en güzel, en temiz, en zengin yemekleriyle doyurulurdu. Ağamın çetin görevi sonuna yaklaşmış olurdu böylece: üç kadının ardından çıkarak kapıyı kilitler, sonra, gülümsemeye çalışarak, "Hadi, bana Allahaısmarladık," diye kekelerdi. Ama kadınlar bırakmazlar, hiç değilse bir yorgunluk kahvesi içmesini is-

terlerdi. Bu da aşağıdaki iş kadar tatsız gelirdi ağama: yeryüzünde İdiris adında bir adam yokmuşçasına, rahat rahat kahvelerini içerek havadan, sudan konuştukları sırada, bu kadınla bu kızların yüzlerinin sapsarı solgunluğunda, gözlerinin isli cam donukluğunda, İdiris'in çığlıklarının en korkuncunu görürdü. Yanlarından ayrıldıktan sonra bile, kolay kolay üzerinden atamazdı bu izlenimi. Koşarcasına bize gelip köşedeki mindere oturur, "Makineyi getirin," derdi. Getirirdik. Bir çocuğu sever gibi okşardı makinemizi, büyük bir özenle tozunu alır, inceden inceye temizler, yağlar, kolunu çevirip işleyişini dinler, sonra duvara yaslanır, gözlerini üzerine dikerdi, uzun sürmüş bir özlemi dindirir gibi, kımıldamadan bakardı bir süre.

Memedali buna da bir kulp takıyordu şimdi: ağamın, makinemizde, karısı ve kızlarıyla, bugünü ve geçmişiyle birlikte, tüm İdiris'i yok etmeye, hiç değilse biraz olsun köreltmeye çalıştığını ileri sürüyordu. "Nedenini bilirsin kuşkusuz, olanları en iyi sen görmüştün; bir düşün," diyordu.

Düşünüyordum: insanların, nesnelerin, oldukları yerde, oldukları gibi taşlaştıkları bir anda, bir sonsuz sessizlik içinde, kucağında anamın tek tutamağı, Ötegeçe çocuklarının en büyük merak ve övünç kaynağı olan dikiş makinemizle, parlak çizmelerinin sesini evrenin donmuşluğunda yankılandıra yankılandıra, İdiris evimizin içinden çatal kapımıza doğru yürüyordu. Eşiğimizi aşar aşmaz sonrasızlığa atacaktı sanki adımını; sonrasızlığa ayak basmasından sonra da her şey bitecekti, hiç değilse bizim için; nesneler ve insanlar, bu arada anamla ben, yeniden canlansak bile, dünya artık eski dünya olmayacaktı: ters yüz olmuş bir ortamda yaşayacaktık. Ama, tam sınır aşılırken, beklenmedik bir ışık patlamıştı birdenbire: sırtında rengini yitirmiş asker giysisi, elinde dalga dalga sarı ve kahverengi boyalı, tahta çantasıyla, ağam askerden dönmüştü. Çantasını atmasıyla makineyi çekip alması bir olmuştu, yeni baştan döndürmüştü dünyamızı. İdiris makineyi geri almaya kal-

kınca, büsbütün hızlanmıştı dönüş: anam şimdi yerde duran makinenin üzerine kapanarak, bir ölüye ağlar gibi, çığlık çığlığa ağlarken, ağamla İdiris kavgaların en korkuncuna başlamışlardı. Taşlar gibi indirilen, karşılıklı ve sayılmaz yumrukların korkunç sesini kulaklarımdan çok, etimde, kanımda duyuyor, dev adamın kara-kuru ağamı çok geçmeden cansız bir yığın olarak bırakıp gideceğini düşünüyordum. Ama umutsuzluğumun en son noktasında, birdenbire, ağamın o kocaman adamı bir kaya gibi devirip sırtına oturduğunu, başını kaldırıp kaldırıp yere vurduğunu, düşmanının, zorlu bir çabayla, kendisini kapımıza doğru savurarak doğrulmasından sonra, ağamın kaşla göz arasında kılıfından çıkarılmış tabancaya bağlanan, dondurucu umudu da sildiğini görmüştüm: alıcı bir kuş gibi üstüne dikilmişti İdiris'in. Hemen sonra, bir tekmenin etkisiyle, üç dört adım öteye savrulmuş, ama tam yere kapaklanacağı sırada, şimdi kendi elinde bulunan tabancayı İdiris'in başına doğru fırlatmıştı. Kara demir İdiris'in alnında şaklarken, ikisi de yıkılmıştı. Ama ağam hemen sonra sıçrayıp kalkmış, İdiris öylece kalmıştı. Ne var ki, kocaman gövdenin kımıltısızlığı bile ürpertiyordu insanı. Bu ürperti kendisini de sardığından olacak, ağam düşmanını kollarından çekerek Cahan'a doğru sürüklemiş, kanlı başını bir süre suya daldırmış, sonra, titremeye, kımıldamaya başladığını görünce, gene sürükleye sürükleye eski yerine getirmiş, arkasına bakmadan, ağır ağır yürüyerek kapımıza gelmiş, anamın elini öpmüştü.

Buydu bütün gördüğüm.

İdiris'in bu olaydan sonra bir türlü eski İdiris olamadığı herkesin bildiği bir şeydi, ama bu olayla görme ve konuşma yeteneğini yitirerek çıldırması arasında en azından bir buçuk yıllık bir süre bulunduğu da herkesin bildiği bir şeydi. Memedali böyle uzun bir süreyi göz önüne almak istemiyordu: ona göre, makinemiz iki İdiris'i birbirinden ayıran en kesin çizgiydi: o eski ve korkunç kavgayla, Cahan'ın bulanık sularına daldırılan kanlı başla açıklamak is-

tiyordu her şeyi. Şaşıyordum: nasıl bilebilirdi ki? Alt üst olmuş bir beyinde, titrek, sarı-mavi bir parıltının amansız gümbürtüsünden söz edebilmek için, hiç değilse İdiris'in sonu gelmez konuşmalarında anlamlı bir iki söz belirmesi gerekirdi. "Belirmiyor, ama biliyorum," diyordu Memedali. En tuhafı, ağamın da böyle düşündüğünü, ama bilerek ya da bilmeden, bunu bizden gizlediğini ileri sürüyordu: "Görmüyor musun?" diyordu, "İdiris'in yanından çıkınca, makinesiz edemiyor fıkara!" Bu kanıt da yetersizdi bence; ağam bizim makineye bu kavgadan sonra bağlanmıştı, ama her şey bu kadarla kalmamıştı ki! Ağam, bu kavgadan sonra, hasta bir çocuk taşır gibi, dükkân dükkân dolaştırmıştı makinemizi; dükkânlarda sökülüp takılırken hep başında beklemiş, tek çivi artmasın diye gözlerini dört açmıştı. Ustalar tek çivi artırmamışlardı gerçekten; ne var ki, en eskileri bile günlerce uğraştıktan sonra, "Ölmüş artık, adam olmaz bu makine," demişlerdi. İnanmak istememişti ağam: yıllar öncesinden kalmış, tüm yazıları silinmiş olsa bile, her bir parçası pırıl pırıl ışıldayan bir aygıtın bir düşmede işe yaramaz bir demir yığınına dönüşmesini usuna sığdıramamıştı bir türlü; alıp Antep'e götürmüştü. Orada da ustalardan aynı sözleri duyunca, şaşırtıcı bir inat ve sabırla bizim evin yaz odasına kapanmış, önünde ölü makine, elinde yetersiz bir iki araç, hiç kimseyi içeri almadan, sabahlardan akşamlara, akşamlardan gece yarılarına dek, soluk almamasıya çalışmış, sökmüş, takmış, eğriltmiş, doğrultmuş, belki kırk, belki elli gün sonra, kucağında tıkır tıkır işlemeye başlamış bir dikiş makinesi, alabildiğine incelip sararmış yüzünde anlatılmaz bir sevinçle, kapının önüne çıkmış, tüm Ötegeçe'yi bir baştan bir başa çınlatmak istercesine, "Oldu: işliyor!" diye haykırmıştı. Ağamın makinemize bağlılığı bununla da açıklanabilirdi. Ama tutturdu mu tuttururdu Memedali: İdiris'in sözsüz konuşmalarına, tutarsız davranışlarına daha çok değer veriyordu.

"Gözlerimle gördüm, biliyorum: ağan bileğinin zoruyla susturmuyor İdiris'i, sesiyle susturuyor," diyordu.

"İdiris benim sesime de alıştı hemen. Ama üç sese hiç alışamıyor: karısıyla kızlarının seslerine. Onların yukarıda yürümeleri bile kudurtuyor adamı. Bundan da hiçbir şey çıkaramıyor musun? Ne kadar severdi onları, bilmiyor musun?"

Biliyordum elbette, akşamları, pencerelerinin altından geçenler, dışarıda hiç gülmeyen bu adamın, karısının her sözüne gevrek gevrek güldüğünü, başında boz tekerlek şapkası, sırtında mendil cebi parlak kalemlerle dolu, lacivert ceketi, elinde körüklü çantası, bacaklarında yanık toprak rengi binici pantolonu, ayaklarında kavuniçi çizmeleriyle bastığı yerleri sarsa sarsa yaklaştığı sezilir sezilmez, ya içeriden, ya dışarıdan, sıkı sıkı kapatılıp susturulmuş yoksul kapıları önünde, yeri, göğü gümbürdeten bir İdiris'in sesine hiç mi hiç benzemeyen, sımsıcak bir sesle, kızlarına türkü ya da ninni söylediğini duyarlar, bir adda tüm kinlerini, tüm ilençlerini yoğunlaştırmak istercesine, dişlerinin arasından, "İdiris!" diye söylenirlerdi. Bu adamda bu sıcak ses çok aykırı gelirdi onlara, onda insan yaratılışının beylik bir çelişkisinden çok, ürkütücü bir şeytanlık sezerlerdi: hemen sıvışıverirlerdi oradan.

"Şimdi de en sevdikleri bozuyor kafasını," diyordu Memedali, "en sevdiklerini sevmiyor, başkalarını seviyor."

Ona göre, şimdi İdiris, görmeyen gözleri, tutuk dili, bukağılı ayaklarıyla, yeni bir İdiris olarak, yok olmuş bir İdiris'in ezdiklerine varmaya çabalıyordu. Memedali'nin sesini duyunca, hemen koşup pencereye geldiğine, ağamın sesini duyunca, boynunu büküp sustuğuna göre, tümden bilinçsiz olduğu söylenemezdi: İdiris anımsıyordu, bundan hiç kuşkusu yoktu Memedali'nin. Ne var ki, yalnızca uğultusunu ve sızısını, dayanılmaz bir ağırlık olmuş özlemini duyduğu, zifir gibi karanlık bir alandaydı anımsadıkları. İşte bu karanlık alana doğru sürüklenip duruyordu odasının içinde, bir iki tekmede kırdığı kapıların, yeni gelinlerin üstünden çektiği yorganların, ak saçlı hastaların altından aldığı döşeklerin, acımadan alıp götürdüğü sinile-

rin, leğenlerin, kazanların, kilimlerin, kendisini görür görmez taylar gibi kaçan, yalınayak çocukların, ağlayarak ayaklarına kapanan, koca koca adamların yanlarına varmak, onların sıcaklığına sokulup terini koklamak, geri dönmüş bir emektar köpek gibi, ellerini yalamak istiyordu. Böyle söylüyordu Memedali.

İkide bir İdiris'le konuşmaya gitmesi bundandı: bukağılı ayaklarına, kör gözlerine, tutulmuş diline getiriyordu özlediklerini, hem de çok kolay getiriyordu: Kabak Hacı oluyordu örneğin. "İdiris, Kabak Hacı'yı bildin mi?" diyordu pencereden. "Borcumun yarısını, daha ilk gelişinde, tıkır tıkır saymıştım avucuna, öbür yarısını ertesi gün verecektim; satıp savdım, bulup buluşturup getirdim, tam dediğin saatte. Ama tuttun, tamamını istedin benden, daha önce bir kuruş para almadığını söyledin. 'Ayaklarını öpeyim, etme, eyleme, bunu bana yapma,' diye yalvardım. Kılın bile kıpırdamadı, İdiris! 'Makbuzunu göster! Makbuzun hani?' diye bağırdın. Üstelik, herkesin içinde tokatladın beni. Aklında mı?" İşte böyle. Ama bu kadarla kalmıyordu Memedali, bir 'döküm'ü bitirir bitirmez bir başkasına başlayarak İdiris'e yeni bir sesle sesleniyordu: "İdiris, ben geldim, Yavan Osman, beni iyi bilirsin. Altı liracık borcumu iki aycık geciktirmeme göz yumacaksın diye en güzel tavuklarımı kendi elimle keserek kapına getirdim her cuma. Bir haftacık daha beklemeni söylediğim zaman barut kesildin gene de. Kızın çeyiz sandığını alıp götürdün. Gelinim çocuk düşürdü, neredeyse ölecekti körpecik. Aklında mı acaba?" Memedali'ye sorarsan, her şey aklındaydı İdiris'in ya da kolaylıkla anımsıyordu. İniltilerde sezilen değişmelerden anlıyordu bunu ya da anladığını sanıyordu: İdiris'in, bu sancılı iniltilerle, eksik ve bulanık bir biçimde de olsa, ortamını birdenbire değiştiriverdiğini, en tam, en geniş, en aydınlık dünyaya döndüğünü duyuyordu. İnsan özünün en sonunda onda da beliren, tükenmez gücü mü hazırlıyordu bu dönüşü? Yoksa başka bir şey mi? Memedali bu konuda kesin bir şey söylemiyordu, ama dö-

nüşün gerçekliği konusunda hiç mi hiç kuşkusu yoktu: her sızıyı bir başka türlü belirleyen, uzun inlemelerden sonra, sıkı sıkı yapıştığı demirleri bırakarak, yaralı bir hayvan gibi, odanın en karanlık köşesine doğru sürüklenip oraya kıvrılmasından, kıvrılır kıvrılmaz derin bir uykuya dalmasından çıkarıyordu bu şaşırtıcı sonucu. "Deliyse de başka türlü bir deli o," diyordu.

İnanmak istemiyordum.

Aylardan sonra, kendisiyle birlikte, aşılmaz sınırı geçerken de aynı inançsızlık vardı içimde. Ama pencereye geldiğimiz zaman, birdenbire benliğimi saran, büyük şaşkınlık yalnızca korkumu değil, kuşkumu da tuzla buz etmişti:

"Peki koku?" diye kekelemiştim.

"Koku moku yok artık," demişti dostum.

Sonra kolumdan çekerek yanına oturtmuştu beni. Elim yüreğimin üstünde, omzumu duvara verip gözlerimi yummuştum. Belki hemen, belki çok sonra, Memedali, dost bir sesle, "İdiris, ben geldim!" diye seslendiği zaman açmıştım gözlerimi. Bir daha seslenmesine ya da bana bir açıklamada bulunmasına zaman kalmadan, delinin kocaman ellerinin demirlere yapıştığını görmüştüm. Sonra dostluk birdenbire bitivermişti sanki. Memedali konuşmaya başlamıştı: "Minever Bacı'nı iyi bilirsin; kızlarının fistanlarını dikerdim bayramlarda, bir kuruş almadan, komşuluk hatırına. Gene de götürmek istedin makinemi. Hem de ne için? O sırada damadım gelmese..." Sözlerinin burasında, birdenbire duruvermişti Memedali. İdiris'in yanıtı başlamıştı: bitmeyecek gibi gelen bir inilti: en uzun, en acı, en açık yanıt. Öyle ya, sessizliği döven çizme gıcırtıları duyuyordum bu iniltilerde, anamın çığlıklarını, ağamın yumruklarını, İdiris'in tekmelerini görüyordum, iliklerim donuyordu. Belki de hiçbiri gerçek değildi bunların; Memedali usa sığmaz bir şeytanlık daha bulmuş olabilirdi. Ama o sırada, İdiris'in kır saçlarla gölgelenen alnından, kara, çatık ve çok kalın kaşlarına doğru inen, damla damla terlere

bakarken, gördüğümden, duyduğumdan nasıl kuşkulanabilirdim? "Evet, o türküyü söylüyor!" diyordum kendi kendime. Çok eskiden, uzun ve sıkıcı bulduğum, kısacık bir ayrılıktan sonra, anamın yardımıyla eşekten inip de kapımızın eşiğine dikildiğim zaman, hiç işitmediğim bir ses çınlamıştı kulaklarımda: bulanık, belli belirsiz, gene de bildik bir ses: Cahan'ın, kerpiç evlerin, sokakların, çocukların, büyüklerin, tavukların, köpeklerin, ineklerin, görünen ve görünmeyen, konuşan ve konuşmayan tüm dost varlıkların birbirinde erimiş sesi: Ötegeçe'nin türküsü. O gün bugün, arada bir işitirdim bu türküyü. "Durun bir dakika, dinleyin," derdim çocuklara: "Ötegeçe türkü söylüyor." Gülerlerdi sözüme: "Delisin sen," derlerdi. Şimdi, İdiris'i dinlerken, çocukların bana haksızlık ettiklerini daha iyi anlıyordum, çünkü o da böyle bir türkü söylüyordu. Ama daha güçlü bir şey vardı onun türküsünde: hiçbir insan sözüne yer vermemekle birlikte, katışıksız bir insan sesiyle katılıyordu evrene, uzadıkça enginleşen bir acıyı, en çoğumuza yönelen bir özlemi somutlaştırıyor, sonra, pencereyi aşar aşmaz, Ötegeçe'nin türküsüne katılıyordu, daha da yoğunlaştırıyordu onu. Kim olsa anlardı artık. Ürüstem bile. Korkunç kavgaya gelince, gerisini görmek istemiyordum:

"Gidelim," diyordum Memedali'ye.

Başlarımız önümüzde, tek sözcük konuşmadan uzaklaştığımız sırada, İdiris'in incecik karısı arkamızdan dua ediyordu bize: "Toprak diye avuçladıklarınız altın olsun," diyordu. Bense, neden bilmem, gözlerini doğup büyüdükleri topraklarda yummak isteyenlerin yerden göğe kadar haklı olduklarını düşünüyordum.

GİZ

Ölümünden üç gün sonra, bacısının oğlu leblebici Hacosman'ın, yani kasabadaki biricik akrabasının ardından, Dudu Bacı'nın eşiğinden içeriye girdiğimiz sırada, Memedali kolumu sıkmıştı. "Aç gözünü, kapalı bir kapıdan geçiyorsun," demişti. Durum pek de elverişli değildi ya ister istemez gülümsemiştim: 'kapalı' bir kapıdan geçiyorduk gerçekten: yaklaşık yirmi kişiyi kapsayan bir mutlu azınlık bir yana bırakılırsa, herkese kapalı kalmıştı Dudu Bacı'nın kapısı. En yakın komşularıydık, biz bile ancak şimdi, ölümünden üç gün sonra girebiliyorduk evine.

Ama kapıdan içeri girmemizle kendimizi karanlıkta bulmamız bir olmuştu. Sonra, iki kişinin yan yana yürümesine bile elvermeyecek ölçüde dar ve eğri büğrü bir koridorda, minare merdiveni çıkar gibi, döne döne ilerlemek zorunda kalmıştık. Bu da yetmiyormuş gibi, her üç adımda bir, üç dört karış yüksekliğinde engeller çıkıyordu karşımıza, tökezleyip yere kapaklanıyorduk. Nice güçlükler içinde bir süre ilerledikten sonra, içinde bulunduğumuz bu kıvrıntılı koridorun evin tek koridoru olmadığını anlamıştık: hepsi birbirine benzeyen ve her biri bir başka koridora açılan, basık kapılar çıkıyordu karşımıza. Bu kapılardan girip de birkaç adım ilerledik mi küf kokan bir toprak duvarla burun buruna geliyorduk. Neden sonra, iki büklüm olarak, daracık bir kapıdan geçmiş, tavana yakın bir yerde, irice bir kitap büyüklüğünde bir küçük pencereden başka hiçbir yerden ışık almayan bir düzlüğe, evin biricik odasına ulaşmıştık.

Birbiri ardından yanıp sönen kibritlerin ışığında, öylesine karanlık yerlerden gelmiştik ki, bu azıcık aydınlık bile gözlerimizi kamaştırmıştı: üzerinde olup bitenleri, açık açık görmemekle birlikte, ses olarak doğrudan doğruya, yorum olarak Dudu Bacı'nın ağzından dinlediğimiz ünlü yatağı bile neden sonra seçebilmişti gözlerimiz. Pencerenin bir iki karış aşağısındaydı yatak, yani yerden bir adam boyu yukarıdaydı, bir yanına dört beş basamaklı bir tahta merdiven dayanmıştı. Daha kapıda başlayan bir sürü engelden, bir sürü tuzaktan sonra, yatağın böyle bir yere konulmasına akıl erdirmek kolay değildi, hele arkadaki avlu duvarından atlayıp gelenlerin dışarıdan hiç de yüksek olmayan pencereden başlarını uzatınca içeride olup bitenleri rahatça görmelerinin işten bile olmadığı düşünülürse. Ama Dudu Bacı'nın ilk kocası Halil Efe, nereden geldiği bilinmeyen bir esintiyle, İngiliz gâvuruyla Yunan gâvurunun sıkı bir işbirliği kurarak kendisine saldırmaya karar verdiklerine bir Tanrı'ya inanırcasına inanıp da belki aylar, belki yıllar boyunca, tek başına didinerek bu şaşırtıcı savunma düzenini kurarken, saldırıların yalnızca kapıdan gelebileceğini düşünmüştü. Ölünceye kadar da değiştirmemişti kanısını. Elinde çakaralmaz av tüfeği, sabahtan akşama dek kapının önünde oturur, düşmanı orada beklerdi. "Düşman yalnız buradan mı gelir, Halil Efe? Başka yerden gelemez mi?" diye soruldu mu üşenmeden ayağa kalkar, ön duvarın bir başından bir başına tüfeğinin dipçiğiyle bir çizgi çekerdi: "Sınır burasıdır," derdi güvenle. Bu bakımdan, yatağının o küçük pencerenin dibinde bulunmasında anlaşılmayacak bir şey yoktu: sınıra en uzak noktadaydı, üstelik, başka bir çıkar yol kalmayacak olursa, düşmandan kaçmak için de buradan daha iyi bir yer bulunamazdı.

Ne olursa olsun, Halil Efe'nin ölümünden sonra, Dudu Bacı'nın anlattıklarıyla yaşadıklarını karşılaştırarak aradaki tutarsızlıklara yerlerde debelene debelene gülmek konusunda çok işimize yaramıştı bu durum. Son kocasıyla evlendiği güne değin, Dudu Bacı'nın gizi gizemi yoktu bi-

zim için: her şeyini anlatırdı. Ufacık bir kusuru vardı yalnız: kimi olayları atlardı konuşmalarında, kimi olayları da fazlasıyla büyütürdü. Bunun da hiç mi hiç önemi yoktu: hep yatakla ilgili yaşantılarını anlattığı için işin gerçeğini anlamak fazla fazla üç dört saatlik bir uykusuzluğa mal olurdu bizlere: arkadaki avlu duvarından usulca atlayıp küçük pencerenin dibine çömeldik mi, konuşmalardan olsun, konuşmalar kadar anlamlı soluklardan olsun, yeterince anlardık her şeyi.

İşimiz gücümüz buydu o yıllarda: kapılardan, bacalardan, pencerelerden, duvar kovuklarından, Ötegeçe'nin kocamış gelinleriyle kocamış güveylerinin gerdek seslerini dinlerdik. Ne var ki, Dudu Bacı'nın ikinci kez gerdeğe girdiği geceden sonra, bizim için öteki gerdeklerin fazla bir önemi kalmamıştı. Örneğin Emiş Bacı'nın yetmişinden sonra yeni bir koca daha denediği gece, Dudu Bacı kim bilir kaçıncı kocasını eve alalı bir haftayı geçiyordu. Gene de hiçbirimiz Emiş Bacı'yı dinlemeye gitmemiş, Dudu Bacı'yı izlemeyi yeğ tutmuştuk. Alışkanlıklarımıza yüzde yüz ters düşen bir tutumdu bu: dediğim gibi, Ötegeçe'de pek sık rastlanan kocamış gelinlerle kocamış güveylerin ilk gecelerini dinlemek en büyük eğlencelerimizdendi bizim. Üstelik oldukça ilginç bir durum vardı ortada: Emiş Bacı, Dudu Bacı'dan en az on beş yaş büyük olması bir yana, tam beş yıldır kocasız yaşıyordu; ayrıca bu beş yıl boyunca, "Bir daha evlenmeye kalkarsan, seni delik deşik ederim," deyip durmuş olan torunu Hacı'nın askere gidişinin haftasına rastlıyordu gerdek gecesi. Biz gene de Dudu Bacı'yla o zamanki kocasını bir kez daha dinlemeyi yeğlemiştik. Biliyorduk çünkü: isli gaz lambası üflenir üflenmez bir körpe cilvedir tutturacaktı Dudu Bacı, çatlak bir çocuk sesiyle, ama hiçbir çocuğun akıl edip söylemeyeceği, bizim bile çoklarını ilk kendisinden öğrendiğimiz, bir başka çağdan, bir başka dilden gelmişe benzeyen, ter kokulu sözcükler sıralayacaktı art arda. Ama tüm bu yabanıl sözcüklerin en büyük etkiyi sağladığı durumlarda bile, oyun

arkadaşı eninde sonunda horlamaya başlayacak, Dudu Bacı yerinden doğrulup zavallı adamı öfkeyle sarsacak, homurdanacak, inleyecek, aralıklı oflar çekecek, sonra da umutsuzca uyuyacaktı. Uyuyacaktı ya, ertesi gün, kapı önlerinde, birbirlerinin başında bit ayıklayan gelinlere doğru yürürken, sağ eli dimdik havada olacak, başparmağıyla serçe parmağı avucunun üstünde birbirleriyle birleşirken, ortada kalan parmaklar yukarıyı gösterecek, Dudu Bacı gelinlerin alay dolu yüzlerine küçümsercesine bakarak, "Üç!" diyecek, sonra da aralarına oturup ayrıntıların uzun öyküsüne girişecekti. Aynı şeyleri bir başkası anlatsa, çabucak sıkılırdı insan, ama Dudu Bacı'nın hep aynı konu çevresinde dönen, sonu gelmez öykülerinden hiç kimse bıkmamıştı.

İşin şaşırtıcı yanı, Dudu Bacı yıllar yılı sustuktan sonra başlamıştı bu tatlı öykülerine. İlk kocasının soğuk savaş yaşamını paylaştığı yıllarda, ondan sessiz kadın yoktu Ötegeçe'de: bir gölge gibi gidip gelirdi hep, Halil Efe görevi başında, yani elinde tüfek, kapının önünde düşman beklerken, birdenbire yere yığılarak kaşla göz arasında ruhunu teslim ettikten sonra da Dudu Bacı tam iki yıl süresince aynı sessiz yaşamı sürdürmüştü, daha da sessizleştiği bile söylenebilirdi. Üstelik, gittikçe eriyip ufalıyor diyeceği gelirdi insanın. Kara kuru bir kadındı oldum olası, kocasının ölümünden sonra daha bir incelmiş, bir deri, bir kemik kalmıştı. Evinin savunmasından başka hiçbir şeyi dert etmeyen kocasının zamanında olduğu gibi, gene her işe koşuyor, hiçbir zaman yorgunluktan ya da başka bir şeyden dert yandığı olmuyordu. Ötegeçe'nin yaşlı dullarının iyilik meleği Urup Fadime ak kanatlarını onun da üzerine gerinceye dek sürmüştü bu durum. Aslına bakılırsa, Dudu Bacı'yı ikinci kez baş göz etmek çok daha önce söz konusu olmuştu, Dudu Bacı'nın Urup Fadime'den kaç kez yardım istediği de herkesin bildiği bir şeydi. Ama, her seferinde, Urup Fadime umutsuzca başını sallamış, "Arıyorum aramasına ya çok zayıfsın, kimse istemiyor," demişti. Yüz-

de yüz doğruydu söylediği: yaşlı dul isteklileri daha çok köylülerdi, işlerini yoluna koyduktan sonra, yaşamlarının son evresinde bir kasaba kadını sarmak isterlerdi. Ama alacağı kasabalı kadının etli butlu, akça pakça olmasını şart koşardı hepsi de.

En sonunda, bir zayıf kadın isteklisi çıkıp da hepimizi şaşkınlığa gömdüğü zaman, Dudu Bacı iki buçuk yıllık duldu. Gene de epeyce direnmişti görünüşte. Urup Fadime en azından on kez kapısına gelmişti. Dudu Bacı dudaklarını öne çıkarıp çenesini yukarı doğru kaldırarak, "Olmaz," diyor, istemiyordu. Nedenini sonradan öğrenmiştik: Dudu Bacı ikinci bir evlenmeye karşı değildi; tam tersine, kendisi istemişti bunu: küflü yalnızlığı gevşerdi biraz, biraz dinlenirdi de, ama o da Halil Efe gibi İngiliz ile Yunan'ın evine göz diktiklerine mi inanıyordu, nedir, bunca yıldır bekçiliğini paylaştığı köstebek yuvasını bırakıp gitmeye gönlü elvermiyor, "Evimde ölmek istiyorum," diyordu. Bu durumda, köylünün ağzından girip burnundan çıkarak burada oturmalarının daha iyi olacağına inandırmak düşmüştü Urup Fadime'ye; adam da, bereket versin, çocuklarıyla kavgalıydı, üstelik evliliğin ilk günlerini kasabada geçirmesi her bakımdan daha rahat, daha uygun olacaktı. Bu nedenle, fazla güçlük çıkarmamıştı.

Böylece, yağmurlu bir ekim günü, tahıl yüklü bir kağnının üstünde, tepeden tırnağa suya batmış, iriyarı, kır sakallı bir köylünün, Halil Efe'nin yıllar boyunca, canla başla koruduğu kapıya dayandığını görmüştük. Sabahtan beri hiç ortalarda görünmeyen Dudu Bacı, sırtında pembe çiçekli yepyeni bir basma, başında oyalı bir bürgüyle eşiğe çıkmıştı. Biz de tam bu sırada kağnının çevresinde halkalanıvermiştik. Memedali daha da ileri giderek kağnının üstüne çıkmıştı, çuvalları bir bir yokluyor, içlerinde neler bulunduğunu kestirmeye çalışıyordu. Sonra kağnıdan inmiş, usul usul bir şeyler konuşan gelinle damadın arasına girerek, "Çuvalları içeriye taşıyalım mı, Dudu Bacı?" diye sormuştu. Dudu Bacı, beklenmedik bir öfkeyle, hem de bir

köpek kovar gibi, "Hoşt!" demişti Memedali'ye. Sonra bizlere dönerek, "Dağılın lan, it dölleri!" diye bağırmıştı. "Hiç mi kağnı görmediniz?" Yumruklarını beline koymuş, çatık kaşlarının altından sert sert süzüyordu hepimizi. O da, niceleri gibi, tam yurdunu başkalarına bıraktığı sırada, dövüşken, kahraman kesiliyor ya da öyle görünmek istiyordu: bir saniye daha dursak, üstümüze saldıracağı açıktı. Beş altı adım gerilemiştik ister istemez. Kır saçlı adam da getirdiği çuvalları kendi sırtında taşımıştı.

Anlamıştık: Dudu Bacı'nın kapısı kocasından başka herkese kapalı kalacaktı gene.

Ne var ki, aynı günün gecesi, büyük bir sessizlik içinde küçük pencerenin altında toplanmıştık hepimiz. Kısık petrol lambasının soluk ışığı dökülüyordu pencereden. Arada bir, bu ışık sert bir üflemeyle sönüyor, ama hemen arkasından bir kibrit çakılıyor ve lamba yeniden yanıyordu. Başımızı kaldırıp bakmayı göze alamıyorduk ya her şeyi görür gibiydik: adam sabırsızlanıyordu, ama daha bir gün önce nikâhı altına aldığı kasabalı kadına sabırsızlığını açık açık söyleyemediği için, içindeki gerilimin göstergesi olarak lambayı üflemekten başka çıkar yol bulamıyordu. Dudu Bacı'ya gelince, daha dün karşılaştığı bir adamla karanlıkta kalmaktan çok, karanlıkla birlikte gelecek şeylerden çekiniyor, adamın lambayı üflemesiyle onun da avucunda hep sıkı sıkı tuttuğu kibriti çakarak, elleri yana yana, lambayı yeniden yakması bir oluyordu. Aynı edim on kez yinelenmişti belki de, bizi bile sıkmaya başlamıştı. Neden sonra, lamba bir kez daha sönmüş, arkasından kısa süren bir boğuşma olmuştu. Çocuklardan birinin başına bir kibrit kutusu gelmişti. Sonra bir boğuşma daha duymuştuk, sonra Dudu Bacı'nın titrek ve güçsüz birkaç çığlığını. Sonra her şey öteki pencere diplerinde dinlediklerimize benzemişti.

Ama ertesi sabah, hiç mi hiç beklemediğimiz bir durumla karşılaşmıştık.

Dudu Bacı, kapısının önünden geçen ırmakta yüzünü yıkamak için dışarı çıktığı zaman, sırtı yıllarca taşınmış, ağır bir yükten kurtulmuş, yeni giysiler içinde beli doğrulmuş gibiydi, yüzündeki oldukça derin kırışıklarda bile yeni bir gençlik izlenimi uyandıran bir ışıltı vardı. Keklik gibi seke seke girmişti içeri. Aradan beş dakika geçmeden, başında gene yepyeni, alacalı bir örtüyle dışarı çıktığını görmüştük. Yepyeni bir yürüyüşle, hızlı hızlı gidiyordu, toprağa basmıyordu da parmaklarının ucuyla şöyle bir sıyırıyordu sanki. Koltuğunun altında sarı çizgili bir yatak çarşafı vardı, bu çarşafın görülmesine özen gösterir gibiydi. İlkin hiçbirimiz anlayamamıştık bunun nedenini. Öyle ya, üzerinde kızlığının sona erdiği çarşafı taşıdığı nereden gelecekti usumuza? Bizim orada gerdek çarşafları gelinin anasına babasına götürülür, onlar da namuslarının en büyük göstergesi olarak, övünçle saklarlardı bunları. Dudu Bacı'nın ne anası, babası vardı, ne de onların yerini tutabilecek bir akrabası. Ama böylesine değerli bir kanıtı evde bulundurma onurunu kendisine saklayacak değildi ya: Urup Fadime'ye götürüyordu. Bu işleri o pişirip kotardığına göre, Urup Fadime kız anası sayılırdı bir bakıma. Dudu Bacı'nın gerçek kadınlık niteliğini ancak ikinci evliliğinde kazanmasına gelince, buna da fazla şaşmamak gerekirdi: ilk kocası her şeyden önce bir kahramandı: tek başına iki devlete birden karşı koymakla geçirmişti ömrünü.

Ama, neden sonra anlaşılıyordu ki, kocasına çok bağlı olmakla, başkalarıyla evlendikten sonra bile belli bir ölçüde ona bağlı kalmakla birlikte, bir kahramanla yaşamak Dudu Bacı'ya pek yaramamıştı: ancak ellisinden sonra, ikinci evliliğinin eşiğinde buluyordu gerçek benliğini. Yeni kocasının durumu iyiydi, şunun bunun işine koşarak ömür çürütmüyordu artık. Bütün gününü kapı önlerinde, komşu kadınlarla gevezelik etmekle, geceki yatak serüvenlerini ballandıra ballandıra anlatmakla geçiriyordu. Ama sonradan görmüşlükten midir, nedir, biraz fazla büyütüyordu her şeyi: parmaklarının kimi zaman biri göstermesi,

kimi zaman da hiçbir şey göstermemesi gerekirken, her sabah üçü gösteriyordu. Ne olursa olsun, hiç diyecek yoktu keyfine. Ama ikinci kocası, ilk karısını, çocuklarını, torunlarını, evini, tarlalarını özleyip de köyüne gidince ("Bilemedin on beş gün," demişti), Dudu Bacı gene eski Dudu Bacı oluvermişti: yağmurdan çıkmış bir tavuk. Adam giderken bol para bırakmıştı, kağnıya yükleyip getirdiği un, bulgur, mercimek, fasulye, nohut ve gendime de en azından iki yıl beslerdi Dudu Bacı'yı: hiçbir eksiği yoktu. Gene de kadınlar arasında otururken somurtup duruyor, dudakları birbirinden ayrılmıyordu. Kocasının gitmesinin üzerinden bir ay bile geçmeden, yeni bir koca getirmişti eve. Yeni koca bir önceki gibi kağnı dolusu tahılla gelmemişti, ama bir öncekinden daha iri, daha gençti.

Anlaşılan, ya kısmeti açılmış, ya da artık yaman bir ün kazanmıştı; çünkü üçüncüsüyle de kalmamıştı Dudu Bacı; şöyle böyle bir ay da onunla oturduktan sonra, bir başkasına açmıştı kapıyı. Böylece, Halil Efe'nin benzerine az rastlanır kalesinde kocalar kocaları kovalamaya başlamıştı. Dudu Bacı'nın hiçbir evliliği uzun sürmüyordu artık: ya adamlar ondan bıkıp gidiyorlar ya da yetersiz oldukları gerekçesiyle Dudu Bacı onlara yol veriyordu. Gene de uzun süre boş kaldığı olmuyordu hiç. Bizlere de iş çıkmıştı böylece: her gece, sıra gözetmeden, penceresinin altında nöbet tutuyorduk. Penceresinin altında dinlediklerimizle ağzından dinlediklerimizi karşılaştırıyor, Memedali'nin bu konuda yaptığı sonu gelmez yorumları dinleyerek katıla katıla gülüyorduk. Gülmemek de elde değildi doğrusu. Ama Dudu Bacı'nın gecelerinin gülünçlüğün son sınırında anlatılmaz bir acılık kazandığı evreler de olmadı değil. Örneğin, o adamdan önceki son kocası Ömera'yla geçirdiği ilk geceyi çok iyi izlemiştik. Ömera, Dudu Bacı'nın art arda sıraladığı öbür kocalardan farklı olarak, köylü değil, kasabalıydı, ayrıca çapkınlığıyla ün salmış bir adamdı, ta ilk gençlik günlerinden daha birkaç yıl öncesine kadar sürdürmüştü bu ününü, gel gör ki, o gece daha

ilk dakikada gevşeyivermişti nedense. Dudu Bacı, birinciden bile hiçbir şey anlamadığını unutmuş gibi, "Ömer Ağam, Tanrı hakkı üçtür," diye dayattıkça, Ömera, "Peki, peki," diye yanıtlamaktan geri durmamakla birlikte, Tanrı'nın tanıdığı hakkı gençliğinde fazlasıyla kullanıp tüketmiş olması bir yana, Tanrı'nın da, kulunun da hakkını veremeyecek kadar uykuluydu, soluyup duruyor, bunca yıllık ünüyle birlikte kendisi de ağır ağır eriyip ufalıyordu sanki. Şıpır şıpır terleyişini yalnızca kafamızda değil, bedenimizde de duyuyorduk. Öyle ya, biz de terliyorduk gerçekten: birbirinden daha büyük konuşan iki ünlü kişinin bir arada geçirdiği ilk geceyi dinlediğimizi unutmuştuk, eğlenmekten çok, sıkılıyorduk. Sıkılmadan da başka bir şeydi, basbayağı bir bunalımdı üzerimizdeki: Ömera'nın bunalımı. Ömera durmadan küfrediyordu. Ama küfürleri de, kendisi de hep aynı noktada kalıyordu: bozuk plak gibi demenin tam yeriydi. Dudu Bacı'nın, o çok iyi bildiğimiz gece sesiyle, "De hele, kurban olduğum, de hele!" türünden yalvarmaları da, türlü cilveleri de, "Ömer Ağam, bu ne biçim Ömer Ağalık?" türünden kışkırtmaları da hiçbir sonuç vermemişti.

Vermemişti vermesine, ama ertesi sabah, Dudu Bacı'nın her zamanki gibi bol bol övünmesini engellememişti. Üstelik havaya dikilmiş sağ elinin beş parmağının beşini birden göstermişti komşu kadınlara. Minever Bacı, "Bu avrat kudurmuş," diye homurdanmıştı: "İşi gücü bir meret. Hem de bu yaşta! Ben bu yaştan sonra, İsmet Paşa'ya bile varmam." Kapısını kapayıvermişti. Kel Hacı'nın gelini oturduğu yerden kalkıp birkaç adım ileri çıkarak, "Yalan!" diye atılmıştı: "Bacım, biz ilk yılda bile görmedik böylesini." Dudu Bacı istifini bozmadan, "Ne yalanı, kız?" demişti, ellerini beline koymuştu meydan okur gibi. "Ömer Ağam senin sümüklünle bir mi?" Gelmiş, kadınların arasına oturmuştu. Mahalleye yeni gelmiş bir gelinin kulağına eğilmiş, ama herkesin duyabileceği kadar yüksek bir sesle, "Benim huyum da çok kötü," diye fısıldamıştı: "on beş

gün erkeksiz kaldım şunun şurasında: yeni baştan kız olmuşum." Az ötede bir duvar dibine oturmuştuk, konuşmaları dinliyorduk: içimizden birkaç kişi kahkahayı koyvermişti. Dudu Bacı pek ters bakmıştı bize: "Ne gülüyorsunuz, itler?" demişti pişkinlikle, "hiçbiriniz Ömer Ağamın kesip attığı tırnak bile olamazsınız!"

Bundan sonra, Dudu Bacı sabahları kadınların arasına gelirken, parmakları hiçbir zaman üçten aşağısını göstermemişti, ama Ömera'yla yaşadığı sözde mutluluk da on günü geçmemişti. Ömera'nın kim bilir kaçıncı başarısızlığında bir tartışma çıkmıştı aralarında. Dudu Bacı bu durumun böyle sürüp gidemeyeceğini, Ömera da bu yaştan sonra Tanrı'nın her gecesi yaratılışı zorlamanın çılgınlık olduğunu, tatlı tatlı yaşayıp gitmekten, yani yiyip içip uyumaktan başka bir şey düşünmemek gerektiğini söylemişti. Dudu Bacı çok sert bir yanıt vermişti o zaman: onun bildiği kadınlardan değildi, olamazdı da, Ömera mışıl mışıl uyumak istiyorsa, pılısını pırtısını toplayıp gitsin, gönlünün dilediği yerde, gönlünün dilediği kimselere kıçını dönüp uyusundu. Ömera oyun bozanlık kendisinden gelmesin diye bunu bekliyordu anlaşılan: isli gaz lambasının ışığında öteberilerini toplayıp dışarı çıkması çeyrek saat bile sürmemişti.

Ara sokaktan dolaşıp yolunu kesmiştik.

"Merhaba, Ömera, nereye böyle?" demişti Memedali.

"Ben de bilmiyorum," diye yanıtlamıştı Ömera. "Kovdu bizi Allahsız karı. Nereye gideceğimi bilmiyorum. Evi de geçen hafta kiraya vermiştim."

"Neden kovdu, Ömera?" demiştik. "Senden iyisini mi bulacakmış?"

"Ne bileyim oğlum?" demişti Ömera. "Kadın değil, bir canavar: ayıdan beter."

Yanımızdan ayrıldıktan sonra bir o yana, bir bu yana dolaşıp durmuş, sonra, ağır ağır, mezarlığa doğru yürümüştü. Şaşırıp kalmıştık; artık ölmek mi istiyordu, yoksa hiçbir serseriliğine ses çıkarmamış olan ölmüş karısını mı

özlemişti, bilinmez, o geceyi ay ışığında, karısının mezarı üstünde geçirmişti. Yanına yaklaşamamıştık, ama başını bohçasının üzerine koyar koymaz uyuduğu konusunda en ufak kuşkumuz olmamıştı. Nicedir böyle rahat bir uykuya can attığını çok iyi biliyorduk.

Bundan sonra, Dudu Bacı'nın yeni kocasının kim olacağını, evine ne zaman geleceğini araştırmak kalıyordu bizlere. Ama Dudu Bacı da tam bu olaydan sonra atlatmaya başlamıştı bizi.

O güne kadar, ilk kocasının ölümünden sonraki bütün nikâhlarında bulunup şerbetini içmiştik. Bu kez hiç de öyle olmamıştı. Biz daha, "Ömera kapı dışarı edileli neredeyse bir haftayı geçti, nerede kaldı Dudu Bacı'nın yeni kısmeti?" diye konuşurken, bir akşam kapısının önünde, arkasını ırmağa verip aptes bozan bir adam görerek işkillenivermiştik hemen. Adam kendisine doğru yaklaştığımızı görünce, kalkıp toparlanmış, işini yarıda bırakarak şalvarını çeke çeke Dudu Bacı'nın kapısından içeri girmişti.

"Bu işin içinde bir iş var," demişti Memedali.

Belliydi, Dudu Bacı yeni kocasını gizlemekle umulmadık bir oyun oynuyordu bize. Ama biz de kurnazlıkta ondan aşağı kalmazdık. Adamın varlığından habersizmiş gibi uzaklaşmıştık oradan. Ne var ki, yarım saat sonra, eski akşamlardakinden de büyük sessizlik içinde varmıştık penceresinin altına. İlk yenilgiyi de o zaman tatmıştık işte: geç kalmıştık. Her şey çoktan başlamışa benziyor, üstelik, bir makine düzenliliğiyle sürüp gidiyordu. Dudu Bacı'nın keyfine diyecek olmadığı, ağzından dökülen yarı bilinçli, yarı bilinçsiz sözcüklerden belliydi. Bir ara da, kağnıyla gelen köylünün karşısında, elinde kibritle bekleyen Dudu Bacı olmaktan çıktığını kanıtlamak istercesine, "Dur hele, kurban olduğum, şu ışığı yakayım da doya doya görelim birbirimizi," dediğini duymuştuk. Lamba yandıktan bir süre sonra, durum aynı coşkunluğunu, aynı düzenliliğini sürdürdüğüne göre, ışıktan bizim de yararlanabileceğimizi düşünmüş, sırayla usul usul doğrulup boynumuzu uzata-

rak seyretmiştik sevgilileri. Ne var ki, adamın kocaman, çıplak gövdesinden başka bir şey görünmüyordu. Dudu Bacı'nın cilveli sesleri olmasa, adamın kendi başına, anlamsız ve düzenli bir devinimi sürdürdüğü düşünülebilirdi. Memedali'nin bir ara kendini tutamayarak varlığını belli etmesine yol açan da buydu belki: yalnız mı, yoksa Dudu Bacı'yla birlikte mi devindiğini anlamak.

Elindeki sopayı pencereden uzatarak adamın çıplak kalçasını dürtüvermişti.

Önceden bilseydik, hiç kuşkusuz engel olurduk, ama kaşla göz arasında yapıvermişti bu densizliği. Memedali'nin sopayı dürtmesiyle adamın yerinden sıçraması bir olmuştu: insanın içini ürperten, gene de şaşkın ve korkak bir yüz belirmişti pencerede. Memedali hiç değilse bu kez kendini tutsaydı, adamın sesini duyacaktık belki. Ama altından kalkamayacağı bir söz işitmekten mi korkmuştu, nedir çok çocuksu, çok da doğal bir sesle, "Neden şey ediyorsun Dudu Bacı'yı? Ayıp değil mi, utanmıyor musun?" demişti adama. Adamın ürkek yüzü gözlerinin içine dek donuvermişti o zaman. En azından iki üç dakika süzmüştü öyle bizleri. Dudu Bacı lambayı söndürmeyi akıl etmese, belki daha uzun süre kendine gelemeyecekti. Ama, lamba söndükten sonra, hemen pencereden çekilmiş, az sonra duyduğumuz seslerden, yatağın yerini değiştirmeye çalıştıklarını anlamıştık. Varlığımıza aldırmıyorlardı artık. Ne diye aldıracaklardı? Halil Efe onlara öyle bir yuva hazırlamıştı ki, pencereden birkaç adım uzaklaştılar mı, içeride kırk adam birden boğazlasalar, hiç kimsenin kılı bile duymazdı.

Pencere diplerinde geçirilen geceler bu olayla sona ermişti.

Ötegeçe'nin yaşlıları arasında evlenen yoktu o sıralarda. Yaşını başını almış eşleri dinlemek de, işin içindeki Dudu Bacı olmayınca, hiç mi hiç çekici değildi bizim için: ilk geceler geçti miydi birbirlerine düşmanca karşılık veren horultulardan başka bir şeyleri duyulmazdı. Dudu Bacı'yla

yeni kocasını dinlemeye gelince, geçmiş ola! Adam evin penceresine demirler oturtmuş, demirlerin ardına da bir tahta kepenk takmıştı. Yatakları da pencereden uzak bir yerde olsa gerekti. Şimdi yalnız Dudu Bacı'nın anlattıklarıyla yetinmek zorundaydık. Ama o da çok değişmişti artık; komşu kadınların arasına katıldığı yoktu pek, birkaç dakikalığına uğrasa bile, bir zamanlar çok sevdiği konuların açılmasından hiç hoşlanmıyor, "Konuşacak şey mi kalmadı?" diye kestirip atıyordu. Uyuklayıp duruyordu artık. Uykuya kaçta varıyordu geceleri, bilemiyorduk. Ne var ki, çok geç uyuduğu kuşkusuzdu: öğle ezanı okunmadıkça açılmıyordu kapısı.

Tüm bu değişikliklerin nedenini hiç değilse bir dereceye kadar anlarız diye kocasının yaşayışını izlemeyi düşünmüştük. Ama adam ancak günde bir kez çıkıyordu evden, aradan yarım saat geçmeden dönüyordu. Sırtında, içinde bulunduğumuz mevsime de, kendisinin boyuna posuna da hiç mi hiç uymayan bir palto, başında kasketle bere arası bir garip şapka, evinden şöyle böyle iki yüz metre ötedeki caminin apteshanesine gidiyor, bir süre içeride kaldıktan sonra, rahatlamış bir yüzle çıkıyor, ağır adımlarla evin yolunu tutuyordu. Başka bir yere gittiğini görenimiz olmamıştı.

Bir ipucu olabilecek başka bir şey daha vardı: Dudu Bacı yeni kocasını eve aldıktan bir hafta, on gün sonra, eskiden beri sürdüregeldiği, şaşmaz alışkanlığın tersine, birtakım adamlar, kadınlar, çocuklar girip çıkar olmuştu evine. Hepsi de köylüydü bunların, yüzleri yabancıydı. Kimi bir bakraç tereyağı, kimi bir horoz, kimi bir oğlak, kimi bir sepet yumurta, kimi bir torba bulgurla geliyordu. Dudu Bacı'nın sonradan anlattığına göre, kapıdan girdikten sonra beş karıştan daha öteye geçmelerine hiçbir zaman izin verilmemişti. Ama kimi zaman bir iki saat kaldıkları oluyordu içeride. Onlar içeri girince, Dudu Bacı kapının önüne çıkıyor, bir zamanlar Halil Efe'nin nöbet tuttuğu yere oturup bekliyor, içeride neler olup bittiğini soracak

olursak, "Size ne, boyu devrilesiceler?" diye kestirip atıyordu. Eve girip çıkanları sorguya çekmeyi düşünmüştük. Ama aldığımız yanıtlar çok kısa oluyordu: kimi yarım başağrısı için muska yazdırttığını, kimi çocuğunun sıtmasını bağlattırdığını, kimi kısır karısını okutturduğunu, kimi de ölmüşlerine hatim indirttiğini söylüyordu.

Ama burada da işler çatallaşıyordu: hatim indirebilecek kadar okumuş bir kimsenin hiç değilse cuma namazlarını camide kılması gerekmez miydi? Oysa Dudu Bacı'nın yeni kocasının camiyle tüm ilişkisi apteshanesinden yararlanmaktı. Ayrıca bu garip adamın bizim Ömera gibi her gece horul horul uyuduğu da düşünülemezdi. Oysa, önceki evliliklerinde bile, her sabah kapının önüne koca bir leğen su döken Dudu Bacı'nın eşiği sürekli olarak kuru kalıyordu şimdi. Adamın soluğunun etkenliği konusunda da hiçbir bilgimiz yoktu. Gelenler yabancılardı hep, üstelik bir gelenin bir daha geldiği olmuyordu. Sonunda merakımız öylesine tutkulaşmıştı ki, Memedali'nin aklına uymuştuk gene. Adam apteshaneden dönerken, on-on iki kişi birden yolunu kesmiştik. Ne var ki, yalnızca yolunu kesmeyi, gerekirse suratına birkaç tokat indirmeyi kararlaştırmış olduğumuz için, daha uygun düşecek sorular varken, sora sora adını sormuştuk heriften, sonra da çevresinde halka olup beklemeye başlamıştık. Ama adam bizleri aydınlatmak şöyle dursun, adını söylemeye bile gönül indirmemişti. Neredeyse tüm yüzünü kaplayan, kırmızı sakallarının her bir kılının birer diken kesildiğini görür gibi olmuştuk birdenbire. Kaşlarını çatıp derin bir soluk almış, sonra, hiç beklediğimiz bir anda, hepimizi bir itişte dağıtıvermiş, sonra, o hiç değişmeyen, ağır, sallantılı yürüyüşle, gözleri önünde, evine doğru yürümüştü. Tüm öğrendiğimiz, adamın korkunç gücü olmuştu böylece.

"Bu herifin kolu bir demir parçası," diyordu Memedali.

Bu olayın üzerinden bir hafta bile geçmeden, bir acayip dedikodu çıkmıştı Ötegeçe'de. Ama kimden çıktığı bi-

linmiyordu. "Dudu Bacı'nın kocası casusmuş," diyorlardı. Hepsi bu. Bir güz günü, sabahtan akşama kadar yalnızca bu konu tartışılmıştı kapı önlerinde. Memedali de adamın bundan sonraki ilk apteshane seferinde, arkasından, "Casus! Casus!" diye bağırmıştı. Ama hiç oralı olmamıştı adam, duymamış ya da başkasına bağırılıyormuş gibi yürüyüp geçmişti. Kadınlar, bunu görünce, "Ne casusu, kele anam! Herkes gibi bir adam işte, üstelik de Allah adamı garip," diye kesip atmışlardı, "Allah adamı olmasa, Dudu'nun dilini keser miydi hiç?" Doğrusunu söylemek gerekirse, biz de fazla önemsememiştik söylentiyi: böylesine uzak ve ıssız bir kasabada casus ne arayacaktı? Üstelik adamcağızın orada burada dolaştığı da yoktu. Ne olursa olsun, ertesi gün, yüzünden bir anlam çıkarabilmek için, günlük seferine çıkmasını bekleyenler boşuna beklediler: bir daha hiç görünmedi Dudu Bacı'nın erkeği. Gecenin karanlığında çıkıp gitmişti anlaşılan. Bir zaman sonra, omzunda ağzına kadar dolu, kocaman bir heybeyle bilmem hangi köye doğru gittiğini görenler olduğu söylenmişti. Daha sonra da, elinde bir bavul dolusu harita, taslak ve Rus yapısı bir küçücük telsizle, Sıvas'ta yakalandığını, asılmak üzere Ankara'ya götürüldüğünü söyleyenler çıkmıştı. Ama kasabada gazete okuyanlar vardı: onlar böyle bir habere rastlamamışlardı.

İster istemez Dudu Bacı'ya yönelmek gerekiyordu gene. Bu da umutsuz bir çırpınıştan başka bir şey değildi: bir sürü istekliyi en ufak bir duralamaya düşmeden geri çevirdiğine bakılırsa, o kadar yıl birlikte yaşadığı ilk kocasına bile göstermediği bir bağlılığı bu adama göstermek kararındaydı, adamın birtakım gizleri varsa, bunları da açığa vurmak istemezdi kuşkusuz. Üzüntüsü biraz hafifleyip de yeniden kadınlar arasına karışmaya başladığı ilk günlerde, "Ben uyurken kalkıp gitmiş, ama hakkım helal olsun," demiş, bundan sonra hiç açık vermemişti. Daha sonra da değiştirmemişti tutumunu. Biz gene de sıkıştırıp duruyorduk:

"Doğru söyle, Dudu Bacı, sence adam casus muydu, değil miydi?"

"Ne bileyim yavrum," diyordu, "casus muydu, değil miydi, ben nereden bileyim? Allah adamıydı."

"Gece gündüz içeride ne yapardı?"

"Kitabını okurdu, yazısını yazardı."

Bizler casusluk mesleğinin her şeyden önce taslak çizmek olduğunu düşünüyorduk.

"Resim de yapar mıydı?" diye soruyorduk.

"Her şeyi bilirdi," diyordu.

"Ama resim yapar mıydı, yapmaz mıydı, Dudu Bacı?"

"Dedik ya, güzel oğlum, Allah adamıydı: her iş gelirdi elinden."

Ne kadar sıkıştırsak boşunaydı, hiçbir sonuç alamıyorduk: Dudu Bacı hep sonsuzun, hep genelin içindeydi: iki anlama da çekilemeyecek tek sözcük çıkmıyordu ağzından. Bir gün, Memedali her birimizden birer lira toplamış, sonra gitmiş, Dudu Bacı'nın karşısına dikilmişti.

"Dudu Bacı, yirmi lira nasıl para?" demişti.

"İyi para."

"Sana versem?"

"Dua ederim."

"Duan senin olsun. Sözüme doğru yanıt verecek misin?"

"Neden vermeyeyim?"

"Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın mı?"

"Kırılsın."

"Dinsiz imansız gide misin?"

"Dinsiz imansız gideyim."

Memedali yirmi lirayı Dudu Bacı'nın avucuna koymuş, sonra umut içinde, o çok güvendiğimiz soruyu sormuştu:

"Dudu Bacı, Allah'ını seversen doğru söyle: sünnetli miydi, sünnetsiz miydi?"

Dudu Bacı istifini bile bozmamıştı:

"Kim?" diye sormuştu.

"Kim olacak, Dudu Bacı, kocan işte."

"Hangi kocam?"

"Hangi kocan olacak! Son kocan. Bak, gene oyuna getirme bizi."

"Sorduğun şeye bak, deli Memet," diye yanıtlamıştı Dudu Bacı, şeytan şeytan gülümsemişti, "sünnetli olsa ne olacak, sünnetsiz olsa ne olacak?"

"Öyle deme, Dudu Bacı."

Dudu Baci yaslandığı duvar gibi kımıltısız, yaslandığı duvar gibi duygusuzdu.

"Hepsi bir, deli Memedim," diye söylenmişti.

"Sünnetsiz miydi yani?"

"Öyle bir şey demedim ki ben, hepsi bir dedim," diye yanıtlamıştı Dudu Bacı, yürüyüp evine girmişti.

Gene böğrümüzde kalmıştı ellerimiz.

O kadar umutsuzduk ki, ilk çıktığımız noktaya dönmüştük gene: adamın adını öğrenmeye çalışmıştık. Onu bile söylememişti Dudu Bacı. Şöyle iyiden iyiye kocasa da her şeyi boşlasaydı, belki birkaç söz alırdık ağzından. Buna da ömrü elvermemişti: kocasının gidişinden birkaç ay sonra, karlı bir kış günü, bir çamaşır dönüşünde, kilitli kapısının önüne devrilivermişti. Ömera'nın aldığı kefenle Halil Efe'nin yanına gömmek üzere Gariplik'e götürmüştük Dudu Bacı'yı. Hepimiz üzgündük, ama ne yalan söylemeli, tabutunu omuzlarımızda taşırken, kendisinden çok, kendisiyle birlikte toprağa götürdüğü gize *yanıyor*duk.

"Ölmedi, kaçtı," diyordu Memedali, "kocası gibi."

İKİLEM

Doğru söylüyordu Memedali: Beşira'nın geceleriyle gündüzleri arasında bir kopma vardı yıllardır, hem de kesin, tartışma götürmez bir kopma: ortalığı akşam karanlığı sarar sarmaz, o astığı astık, kestiği kestik, o barut gibi erkek niteliğinden sıyrılarak çocuksu, çekingen, neredeyse korkak bir adam oluverdiğini tüm Ötegeçe bilirdi. Kesin bir kopmayı değil de neyi gösterirdi bu? Bugün bile dilden dile dolaşan şu ünlü gençlik öyküsü de bunun başka bir kanıtı değil miydi? Kendisinin de, Seyyar Bacı'nın da söylediğine göre, ilk çocukları Mustafa'nın bebekliği çevresine bir işkenceydi: gecede sekiz on kez uyanır, her uyanışında en azından çeyrek saat, var gücüyle, soluk almadan ağlardı. Bereket versin, Beşira hiç kızmazdı uykusunun bölünmesine, erkekliğini unutarak Mustafa'nın kundağını çözüp altına baktığı, kucağına alıp sallaya sallaya, pışpışlaya pışpışlaya dolaştırdığı bile olurdu. Ama, bir bayram günü, soğuk bir şubat öğlesi, birkaç konukla birlikte sofraya oturduğu sırada, bebek tüm yatıştırma çabalarını boşa çıkararak çığlıklarını sürdürünce, Beşira beşiği kaptığı gibi dışarı fırlamış, birkaç adım koştuktan sonra, var gücüyle Cahan'a atmıştı.

Böyle işte: gündüz başka, gece daha başka bir adamdı Beşira. Bununla birlikte, geceki Beşira'nın gündüzki Beşira'yı, gündüzki Beşira'nın geceki Beşira'yı hiç mi hiç bilmediği de söylenemezdi. Böyle olmasa, o soğukta, hem de bayramlık giysileriyle, gırtlağına kadar suya girmez, kendi attığı beşiği kendi eliyle kurtarmazdı herhalde. Beşira'nın

geceleriyle gündüzleri arasındaki bilinç bağlarının tümden kopmadığını gösteren başka kanıtlar da yok değildi. Örneğin, beş altı yıl önce, Seyyar Bacı, kocasına can sıkıcı bir şey söyleyeceği her seferde yaptığı gibi, alacakaranlık koyulaşırken, yani iki Beşira'nın kesiştiği bir sırada, ağır ağır gelip karşısına oturmuş, "Sana bir şey diyeceğim, ama kızacaksın diye korkuyorum," demişti. "Hemen hazırlığa girişmek gerek: on beş yirmi gün içinde Şerife'nin düğününü tutacağız." Beşira'nın o sıradaki umutsuz görüntüsü usuna vurdukça güler, yeni baştan anlatırdı Mustafa. Birdenbire irkilerek doğrulmak, ayağa fırlamak istemiş, sonra, omuzlarının üstünde kaldırılması olanaksız bir yük varmış gibi, olduğu yere çöküvermiş, titreyen çenesiyle pencereyi, yel önünde döne döne inen karları göstermişti: "Aklını mı kaçırdın sen?" demişti. "Zemheride düğün mü olur?" Olmasına olurdu ya karda kışta düğün tutuldu mu işin içinde bir bityeniği var demekti. Bu bityeniği de hep aynı noktada çıkardı ortaya: kasabanın köklü geleneği uyarınca, nişanlılar kız evinde sık sık gece yatısına kalır, üstelik bu geceleri nişanlılarıyla koyun koyuna geçirirlerdi. Çoğu kız babaları gibi Beşira da bu geleneği bozmak istemişti, ama Seyyar Bacı gene baskın çıkmıştı. Şimdi de karşısına geçmiş, canlı bir arılık görüntüsü gibi boynunu büküyor, utanmadan, yüzü kızarmadan, "Kız beş aylık gebe," diyordu. Bu kadarla kalsa, gene iyi, "Bak, karanlık çöktü artık: kılımıza bile dokunamazsın!" dercesine gözlerinin içine bakarak arsız arsız gülümsüyordu. Haksız da sayılmazdı doğrusu. Şerife içeride lambayı çoktan yaktığına göre, "Desene ki Beşir gene kuru tahtada yatacak!" diye inlemekten başka bir şey kalmıyordu Beşira'ya.

Korkunç gerçeği gündüz gözüyle öğrenmiş olsaydı, kızını da, karısını da çatlatıncaya kadar döverdi kuşkusuz, sırtlarında odunlar kırardı. Sağlam işleri severdi o, bu işin de sağlam olması için elinden geleni yapmıştı. Damadın Orman Okulu'ndan aldığı kapı gibi diplomayı bile günlerce incelemeden, en azından on bilene göstermeden, 'Evet'

dememesi bir yana, belediye nikâhından hemen sonra, oğlanın anasıyla babasını karşısına almış, "Bakın, ben bir sözü bir kez söylerim: bundan böyle ancak gerdekte görüşürler bir daha, daha önce görüşmeye kalkacak olurlarsa, her şey biter, ömürlerinde görüşemezler, bunu böyle bilin," demiş, aynı şeyi daha kesin, daha sert bir dille, karısına da yinelemişti. Ama açıktan açığa aldatılmıştı işte; kim bilir, kendisinin belki de kuru tahtada yattığı bir gece, bir odalık bir uzaklıkta, yani birkaç metre ötesinde, Şerife gebe kalmıştı. Gene de herkesçe bilinen gece tepkisinden öte bir tepki göstermiyor, kilimi toplayıp bir yana iterek kuru tahtada yatmakla yetiniyordu.

Ama, söylediğim gibi, Beşira'nın geceleriyle gündüzleri arasındaki kopmanın tam ve bilinçsiz olmadığını gösterirdi bu tutumu: "Desene ki, Beşir gene kuru tahtada yatacak," demesi bir bilinçlilik, ertesi gün başka tepki göstermemesiyse, bulanık da olsa bir süreklilik belirtisiydi. Kısacası, o kadar da büyütülecek bir şey yoktu ortada, dualar, muskalar boşunaydı. Memedali'ye sorarsanız, isteseydi, Seyyar Bacı bile bulabilirdi tutarsızlığın kaynağını, bir kez bulduktan sonra da işleri yoluna koymak kendi elindeydi, ama bunu yapabilmek için, önce kendi üzerine eğilmesi, önce kendi söküğünü dikmesi gerekirdi.

Bütün Ötegeçe bilirdi ki, Seyyar Bacı sıcak bir kadın değildi oldum olası: körpe gelinliğinde bile, gündüzleri sessiz bir köşede pinekler, geceleri horul horul uyumakla geçirirdi. Çamaşır değiştirmek bile oldukça ağır bir işti onun için. Beşira'ysa, gene böyle herkesin söylediği, herkesin bildiğiyle yetinmeyip her şeyin altını kurcalayan, her işte bityeniği arayan bir adam olmakla birlikte, konuşup konuşturmasını, gülüp güldürmesini severdi. Hiç değilse eskiden. Karısıyla gülüşmesi için de en uygun zaman geceydi. Bu nedenle, akşam oldu muydu bülbül kesilirdi Beşira, tüm tatlılığını takınarak dil döker dururdu Seyyar Bacı'ya. Gene de çok zor geciktirebilirdi uyumasını: her anlamda gülmesini sağlayabildiği geceler enderdi. İster minderde ol-

sun, ister döşekte, Seyyar Bacı bir kez başını yastığa koydu mu bir yandan bir yana dönmesini sağlamak bile deveye hendek atlatmak kadar zordu. Beşira genellikle çabuk öfkelenen bir adamdı ya bunca yaltaklanmadan sonra birdenbire parlayıvermek aykırı kaçar diye midir nedir, öfkesini içine atmayı yeğ tutardı hep. Ama, ertesi gün, gene o uykulu gözlerle karşılaşınca, barut kesilir, kızgınlığını çoğu kez alacakaranlığa dek sürdürür, alacakaranlıkta ise, eksiksiz bir evli adam gecesi geçirmek umuduyla gevşerdi.

Gel gör ki, Seyyar Bacı böyle incelikler üzerinde kafa çalıştıracak kadınlardan değildi, şaşardı yalnızca. Beşira da bunu anlamazdı işte: karısının uyuşukluğuyla kalın kafalılığını bir tür derinlik gibi görerek altında gizli bir neden arar, bu yüzden davranışlarını bir türlü usuna sığdıramaz, kızıp, küsmekle kalırdı. Benzetmek gibi olmasın, Tanrı'ya da böyle küsmüştü bir zamanlar: kimsecikler zorlamadan, kendi gönlüyle, dokuz yaşında namaza, oruca başlamış, sonra, tam sekiz yıl süresince, dindarlığın tüm gereklerini yerine getirmişti. Kusursuz bir müslümandı: Tanrı ve peygamber konusunda, Azrail, sorgu melekleri, cennet ve cehennem konusunda, hocalar ne söylemişlerse, hepsine inanmıştı. Ama gençlik ramazanlarından birinde, korkunç bir cehennem öyküsü dinlediği bir akşamın gecesinde, yatağına girince, birdenbire içine düşen bir kuşku uykusunu kaçırmış, sonra, tam dalacağı sırada, Tanrı'dan cennete gideceği konusunda kesin bir kanıt istemek gelmişti usuna. Tüm oruçlarını tutmuş, tüm namazlarını kılmış, kusursuz bir kul olduğuna göre, bunu istemek hakkıydı. Tanrı da söyledikleri gibi, tüm evrenin yaratıcısıysa, her şeyi yapabilecek güçteyse, kusursuz kulunun bu küçücük isteğini yerine getirmek zorundaydı. Beşira bir gün, iki gün, üç gün beklemişti inançla. Ama Tanrı istediği kanıtı vermemişti bir türlü. Beşira dördüncü gün camiye gitmemiş, Tanrı'yı kafasından iyice silmek için çaba harcamaya başlamıştı. Bununla da kalmayarak karşıtlığı daha kesin bir biçimde belirlemek istemiş, evlendiği güne kadar rakıya

vermişti kendini. İşte böyle, şimdi de karısı geri çeviriyordu dileğini. Ne var ki, Beşira'ya göre, rakıyla geçiştirilemeyecek kadar büyük bir ayrım vardı ortada: Tanrı'nın varlığı tartışılabilirdi, karısından istediğinin varlığı tartışılamazdı; Tanrı'yı unutabilirdi, Tanrı'nın evine uğramayabilirdi, ama karısı kendi evinde, gözlerinin önündeydi, çocuklarının anasıydı: küsmezdi de ne yapardı?

Güler yüz-küskünlük-öfke döngüsü böyle başlamıştı işte.

Önceleri isteği yerine getirilmedi mi arkasını dönerdi Beşira. Bir zaman sonra, yatağın en ucunda yatmaya başladı. Daha sonra, aslan payını karısına bıraktığını, başka bir deyişle, suçluyu ödüllendirdiğini düşünerek bunun acısını çıkarmak istedi: kafası bozuldukça ayak uçlu, baş uçlu yatma yolunu seçerek terli ayaklarını gecelerce Seyyar Bacı'nın burnunda dolaştırıp durdu. Bu yöntem de hiçbir değişiklik getirmeyince, öç alma tutkusunu kendine yönelterek yorganı attı üstünden. Sonra, yavaş yavaş, karyoladan yer yatağına, yer yatağından mindere, minderden kilime, kilimden döşemeye, yani kendi deyimiyle, 'kuru tahta'ya kadar indi. Gündüz kavgalarının sertliği bu inişlerle oranlı olarak arttığı için, Seyyar Bacı gittikçe kötüye giden bu tatsız durumu düzeltmeyi düşünmedi bile. Düzeltmek şöyle dursun, kocasının kuru tahta üzerinde inleyerek bir o yana, bir bu yana dönmesi bayağı hoşuna gidiyordu: "Ömrümü yedi bitirdi, canı cehenneme!" diyordu komşulara.

Ama iş buraya, yani her birinin gerçekleşmesi birer ikişer yıllık bir süreyi kapsayan bütün bu evrimlerden sonra, kuru tahtada yatmaya gelinceye kadar, en azından on-on iki yıl geçmişti aradan, davranışının gerçek nedenini Beşira'nın kendisi de unutmuştu. Şimdi bir tek olgu kalmıştı ortada: gündüz kavga, gece küsme nedeniydi her şey. Beşira her akşam, alacakaranlıkla birlikte, bir melek yumuşaklığına bürünüyor, gündüzki gerginliğin acısını çıkarmak istercesine, hep alttan alarak tatlı tatlı konuşmaya

başlıyordu. Gel gör ki, her yumuşaklık bir küskünlük tohumu taşıyordu içinde. En ufak şeylerden bile başsız sonsuz tartışmalar doğuyordu çoğu kez, Beşira yumuşak ve inandırıcı, karısı sert ve kesin bir sesle, konuşuyor da konuşuyorlardı artık. En sonunda, Beşira boynunu bükerek "Öyle mi?" diye sorup da Seyyar Bacı "Evet öyle! Var mı daha da bir diyeceğin?" diye kestirip attı mı bir kez daha kopuyordu bağlar. Beşira, hemen o anda, oracıkta, kilimi toplayıp duvarın dibine bırakarak döşemeye kıvrılıveriyordu. Yer yerinden oynasa, bir daha ağzını açmıyordu artık, bir kaldırmak isteyen oldu mu inatçı bir çocuk gibi döşemeye yapışmaya çalışıyordu. Gerçekten kötüydü durumu, üstelik, çocukları büyüdükten sonra, küskün geceleri daha da sıklaşmıştı. Seyyar Bacı, arada bir domuzluğu tutsa bile, çoğu kez hiç istemeden küstürürdü kocasını, oğlanlarsa, zavallı adamı neredeyse her gece kuru tahtada yatırmak için fırsat kolluyorlardı. Beşira gün boyunca hiçbirine rahat bir soluk aldırtmadığı, sık sık, hem de dördünü birden duvarın dibine dizip sıra dayağına çektiği, en sonunda elinden sıyrılıp kaçtıkları zaman da arkalarından koşarak, "Komşular, bakın, komşular! Bakın, ortaokul öğrencilerine bakın; nasıl kaçıyorlar!" diye bağırdığı için diş biliyorlardı ona, bütün bunların acısını çıkarmak için de hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Beşira'ya sorarsanız, bir kızı severdi kendisini, bir o sıkmazdı canını. İşte o da küstürmüştü babasını, hem de nasıl küstürmüştü!

Ama yıllarca süren bu kuru tahta serüvenine son veren de o oldu.

Kızının beş aylık gebe olduğunu öğrenince, Beşira yemek bile yemeden kilimi itip uzanmıştı döşemeye. Çok geçmeden omuzları, beli, kalçaları ağrımış, bu yüzden de sık sık uyanmıştı, ama belli etmemeye çalışmış, düzenli uyku soluğunu sürdürmek istemişti. Derken, belki gece yarısı, belki çok daha sonra, alışkın olmadığı bir ses duyarak kulak kabartmıştı: Allah, Allah! Başucunda biri ağlıyordu. Gözlerini açmadan, soluma düzenini de değiştirme-

den, biraz daha dinlemişti: Şerife'ydi ağlayan. Bir küstü mü yer yerinden oynasa çevresiyle ilgilenmeyen, ağzından çeyrek sözcük alınamayan Beşira, bir mucize olmuş gibi, birdenbire doğruluverdi:

"Ne var? Neden ağlıyorsun?" diye sordu.

Şerife yerinden fırlayarak boynuna sarıldı hemen, başını göğsüne yasladı, bir süre de öyle ağladı. Sonra kalktı, elinden tutup çekerek babasını da kaldırdı. Bir çocuk götürür gibi, eli avucunda, odasına, kendi yatağının başına kadar götürdü onu, eğilip yorganını kaldırdı:

"Baba, hadi yat!" diye yalvardı en yumuşak sesiyle. "Bu benim yatağım, hadi yat, sevdiklerinin başı için!"

Beşira büyülenmiş gibiydi, bir süre öylece, suçlu bir çocuk gibi dikilip bekledikten sonra, sessizce uzandı kızının yatağına. Ama kızı bu kadarla yetinmek düşüncesinde değildi: "Söz mü, baba? Söz mü?" diye yalvarıp duruyordu başucunda: "Bir daha kuru tahtada yatmayacaksın, değil mi? Söz mü?" Beşira daha uyuyamamıştı, ama Şerife'nin yumuşacık yatağının ılıklığında, bir düş denizinde yüzer gibiydi. En kötüsü, belki de en iyisi, bu yumuşaklık varlığını, bilincini, istemini de sarmıştı. Bir kızını, bir bu yumuşaklığı, bir de geri geri, yani uykuya doğru çekildiğini duyuyordu. En güçlüsü de uykuydu: uyumasa eriyecekti sanki: "Peki, söz," diye mırıldanarak yorganı başına çekti. Ertesi gün, gözlerini açtığı zaman, kızı hâlâ başucunda oturuyordu.

Böylece beklenmedik bir değişiklik girdi Beşira'nın yaşamına: gece-gündüz uçurumu tüm evce paylaşılan, güleç bir düzlükte eriyip gitti. Bunun sonucu olarak, düğün hazırlıkları bir hafta gibi kısa bir sürede tamamlandıktan başka, Beşira, tam üç gün süresince, düğün alayının en başında, uğuldayan yelin, yüzlere kamçılar gibi çarpan karın altında sesi pek kısık çıkan aptal davulunun hemen arkasından yürümekten çekinmedi. Bir de çeyiz verdi ki, düğünün zamansızlığıyla alay etmeyi bile unuttu herkes. Düğünün zamansızlığına çeyizin zenginliğini de ekleyerek alayı

büsbütün koyulaştırmak, "Zemheride düğün olunca, çeyiz evlere sığmaz," diyebilmek için Memedali olmak gerekirdi.

Memedali, Beşira'nın beklenmedik cömertliğini de açıklamış oluyordu böylece: "Anasına çekmemiş olduğunu görünce, daha da çok sevmeye başladı Şerife'yi, bu kadar çeyizi bu yüzden verdi, kalıbımı basarım!" diyordu. Ama ne olursa olsun, kızının düğünü kısacık bir duruştan öte bir şey değildi Beşira'nın yaşamında; kız gidince daha bir karanlık gördü ortalığı. Küsmeden yaşayamazdı; eski döngü gene başladı. Tükürdüğünü yalayanlardan değildi, bir daha kuru tahtada yatmadı elbette. Ama kuru tahtada yatamamak yüzünden, daha da ileri götürdü küskünlük gösterilerini. Gecenin ilerlemiş saatlerinde, tabanca patlar gibi kapanan bir kapı gürültüsü duyarak pencereye çıkan komşular, yıllardır eskimek bilmeyen tekerlek şapkasının altında, sinirinden tir tir titreyen Beşira'yı görüyorlardı: "Hey Allahım, sen bilirsin!" diye söyleniyordu. "Şimdi, bu saatte, hangi otelin kapısını çalayım?" Sonra bastonuna dayana dayana, ağzının tadını kaçıranlardan uzakta adamca bir uyku çekmek umuduyla, Köprübaşı'ndaki otelin yolunu tutuyordu.

İlk bakışta, Beşira'nın yeni küskünlük gösterisinin bir türlü tersine dönüş olduğu, başka bir deyişle, rahatsızlıktan rahatlığa dönüştüğü düşünülebilirdi. Ne var ki, tahtakurularının azgınlığıyla ün salmış kasaba otellerinin her zaman kirli yataklarının evdeki kuru tahtalardan daha rahat olup olmadıkları konusunda kesin bir şey söylenemeyeceği gibi, sabahı otelde ettikten sonra, karısının yanına gönül rahatlığıyla döndüğü de söylenemezdi. Örneğin bir sabah, gürültülü bir otel odasında geçmiş, tatsız bir geceden sonra, elinde koca bir butla eve dönüyordu. Uykusuzlukta yitirdiğini güzel bir et yemeğinde bulmak istiyordu anlaşılan. Seyyar Bacı penceredeydi, güçlükle yaklaştığını gördü, içi burkuldu birdenbire: "Allah'ım, Beşira ne kadar yaşlanmış!" dedi içinden. "Yaşlanmış, bayağı çökmüş Beşi-

ra!" Ömründe ilk kez acıdı kocasına. Merdivenden hızla inip evin epeyce ötesinde, koşarak karşıladı onu, yükünü elinden aldı. Ama sabah güneşi gözüne mi vurmuştu, neydi, Beşira, hafifler hafiflemez, karısına sövmeye başladı. Sonra, hiç kızmadan gülümsediğini görünce, daha da ileri götürdü işi: şanıyla şerefiyle, komşuların gözleri önünde, bir temiz dövmek istedi onu. Seyyar Bacı, bastonu beynine yiyeceği sırada, hızla uzaklaştı yanından. Beşira ardından koşmak istedi ya çok bitkindi, yetişemezdi. Eğilip kocaman bir taş aldı yerden, var gücüyle fırlattı ardından. Taş neredeyse düşmanının başını sıyırarak geçti, biraz ilerisine düştü. Eğilip bir taş daha aldı Beşira. Ama şimdi pencerelerden başlar sarkıyordu. Seyyar Bacı kaşlarını çatıp duruverdi birdenbire:

"O taşı hemen bırakmazsan, getirdiğin eti yerde bil!" dedi.

Beşira tüm gücü tükenmiş gibi usulca yere bıraktı elindeki taşı:

"Atma lan!" diye bağırdı, "atma lan, dinini, imanını..."

"Tövbe, tövbe!" diye homurdandı bir yaşlı kadın. "Bir de utanmadan camiye gidiyor!"

Memedali orada da bitivermişti:

"Ne olacak, Emiş Bacı," dedi, "altmışından sonra namaza başlamak gâvurun oruç tutmasına benzer."

Benzetmesi pek bir anlam taşımıyordu, ama söylemek istediğinde haklıydı Memedali: namazla rakıya aynı günde başlamasının da gösterdiği gibi, Beşira herkes gibi gitmiyordu camiye, tıpkı hiçbir köşesinde rahat yüzü görmediği evine gelir gibi, yani yıllardır istediğini vermeyen varlığa, sorusunu yanıtsız bırakarak kendisini dayanılmaz, bunaltıcı bir boşluğa yuvarlayan güce balta olmak için gidiyordu.

Buna da Mustafa yol açmıştı.

Mustafa komşu kasabalardan birinde oturuyordu o sıralarda, kurban bayramını baba ocağında geçirmek üzere,

karısıyla iki çocuğunu da alıp bir gün öncesinden Ötegeçe'ye gelmişti. Akşam yemeğinden sonra, hiç yeri yokken, Beşira'nın damarına bastı: Beşira kendi yetiştirdiği hıyarlardan daha üstün hıyar gösterilemeyeceğini söyleyince, Mustafa, bu bahçıvan bolluğunda, böyle bir savın kolay kolay kanıtlanamayacağını ileri sürerek dedesini örnek gösterdi. Beşira da kahkahalarla güldü:

"Hadi canım! Deden bostana adımını bile atmazdı," dedi, "bütün gün caminin örtmesinde pineklemekti işi gücü."

Bu kez de Mustafa kopardı kahkahayı:

"Etme, eyleme, baba," dedi, "ölmüş ebeme, ölmüş dedeme kara çalma böyle durduğun yerde."

"Ne kara çalması, oğlum!" dedi Beşira. "Ben doğruyu söylüyorum: onlar böyle hıyar yetiştirmek şöyle dursun, yüzünü bile görmediler."

Sonra, tartışmayı kesin kanıtlarla beslemek için, karısını mutfağa yollayarak o akşam topladığı tüm hıyarları sofraya getirtti: "Hıyarı gör de öyle konuş," dedi. Gene de düşüncesinde dayattı Mustafa, tartışma uzadıkça uzayarak sabahın dördüne dek sürdü; üstelik Beşira'nın Mustafa'ya kapıyı göstermesiyle sonuçlandı. Ne var ki, daha ortalık iyiden iyiye aydınlanmamış olduğu için, Beşira bu isteğini çok yumuşak bir dille belirtti. Mustafa hiç oralı olmayınca da gitmek gene kendisine düştü:

"Anlaşıldı," dedi inler gibi, "Beşir gene otelde yatacak."

Tekerlek şapkasını başına geçirdi, bastonunu alıp çıktı.

Hava ağarmak üzereydi, bir de hoş serinlik vardı ortalıkta. Beşira, sıkıntısını dağıtmak için, Cahan kıyısında biraz dolaşmayı düşündü. Az sonra bir ezan sesi geldi kulağına, durdu, dinlemeye başladı. Ezanın uzaktan uzağa içli bir türküyü andırdığını, üstelik, hiç değilse şu dakikada, herhangi bir türküden çok daha güzel, çok daha anlamlı olduğunu düşündü. Camiye, daha doğrusu ezana doğru

yürüdü. "Otele gitmem artık," dedi kendi kendine, "bayram namazına giderim, bir güzel namaz kılarım." Nedenini anlamıyordu, ama bayağı sevinçli buluyordu kendini. Aptes almak üzere Cahan'ın kıyısına çömelince, "Namaza engel bir durumumuz yok, çok şükür! Olmaz da: karı karı değil ki," diye düşündü, biraz gölgelendi sevinci, ama hemen sonra, hem de daha gür bir biçimde, yeniden belirdi: çocukluğunda öğrendiği duaların hiçbirini unutmamıştı; akıllı adamdı. Ömrünün ilk namazını kılan bir tıfıl çocuk gibi kıldı bayram namazını. Sonra, kalkıp gideceği sırada, yanındaki ak sakallı adam, biraz daha beklemesini, şimdi çok derin bir Ankara hocasının vaaz vereceğini söyleyerek on altı, on yedi yaşlarında bir çocuğu gösterdi ona: incecik, ufacık tefecik, saz benizli bir çocuktu, sırma işlemeli takkesinin altından duru duru bakıyordu adama. Beşira çok hoşlandı, gene yerine oturarak kulak kesildi.

Çok geçmeden, saz benizli çocuk bir öyküyle söze başladı: İsa peygamberimizin daha göğe süzülmediği, develerini güttüğü sıralarda, Mekke kadısı bir şiir yarışması düzenlemişti; sürü sürü papazların, yezitlerin, çıfıtların, Musevi, Yahudi, esrafil, siyonist, komünist, komprador, anarşist ve keşişlerin altı ay boyunca çalışıp didindikten sonra katıldıkları bu yarışmaya, yedi dakika, yedi saniyede yazdığı bir şiirle Muhammed Efendimiz (S.A.) de katılmıştı; hiç kuşkusuz, herkesi geride bırakarak kazanmıştı yarışmayı; ama kendisine verilen parayı almaya yanaşmamış, buna karşılık, 'Mal sahibi mülk sahibi hani bunun ilk sahibi' diye başlayan bu şiirinin Kâbe'nin yeşil taşına yazılmasını istemişti; bilginlerin Haçlı Seferi adını verdikleri, yirmi dokuz yıl, altı ay, on üç günlük savaş bu yüzden başlamıştı işte: Napoléon adında bir Rum makaryosu, peygamber efendimizin (S.A.) şiirinin yeşil taşa yazılmasını önlemek, dolayısıyla Müslüman ulusunu yok etmek düşüncesiyle, boz bir eşeğe binip tüm Amerika'yı köy köy dolaşarak yüz bin beş yüz on üç asker toplamış, iki ulus arasında bir tatsızlık çıkmasını doğru bulmayan Alman bilgini Bis-

marck'ın ayaklarına kapanıp yalvarmasına kulak bile asmadan Medine'ye yürümüştü; ama sağ başında Muhammed Efendimiz (S.A.) sol başında İsa peygamberimiz, orta yerinde de, altında Düldül'ü, elinde çatal kılıcıyla, Hazreti Ali Efendimiz bulunan üç yüz kişilik Türk ordusu Napoléon'un karınca gibi kaynayan askerlerini hallaç pamuğu gibi atarak Lut Gölü'ne dökmüştü.

Beşira öykünün işte tam burasında fişek gibi fırladı yerinden:

"Dur, lan!" diye bağırdı, "dur, lan it dölü!"

Ortanın ikisine kadar okumuş olması bir yana, bir öğrendiğini bir daha unutmamak gibi bir özelliği vardı: delikanlının öyküsündeki yanlışları bir bir düzeltecekti, ama daha, "O Napoléon dediğin..." diye başlamasıyla kendini yerde bulması bir oldu. Topluluk ağız birliği etmişti sanki: önüne gelen, durumunun elverdiği ölçüde, Beşira'yı ayağından tutup çekiyor, kaba etine bir allahsız çimdik oturttuktan sonra, bir gerisindekine gönderiyordu. Böylece, iki üç dakika içinde, Beşira kapıda buldu kendini. Kunduralarını güçlükle giydi, söylene söylene yürümeye başladı. Eve öyle bir suratla döndü ki, çocukları elini öpmeyi bile göze alamadılar.

Ama, öğleyin, tam sofra hazırlanırken, Beşira ezan sesini duyar duymaz ayağa fırlayıp da namaza gideceğini, kendi yemeğini ayırmalarını söyleyince, Seyyar Bacı, korkusunu yenerek, "Ne namazı?" diye sormaktan kendini alamadı.

"Ne namazı olacak? Tanrı'nın namazı işte!" dedi Beşira, çıkıp gitti.

Evdekiler, ilk şaşkınlık geçtikten sonra, beklenmedik yeniliği yorumlamaya çalıştılar: Beşira'nın, biraz geç olmakla birlikte, düzelmeye yüz tuttuğunu umabilmek istiyorlardı. Olanları duymamışlardı daha, kendisini camiden atanlara meydan okumadan edemeyeceğini düşünemeyecekleri gibi, öfkeli olduğu kadar da tutumlu bir adam olması nedeniyle, sabah serinliğinden beri bozulmamış olan

aptesini bir kez daha kullanmak isteyebileceğini de uslarına getiremezlerdi. Bu nedenle, Beşira namazdan dönüp de duvarın dibinde kendi başına demlenmekte olan Mustafa'ya, "Bir kadeh de bana ver şu zıkkımdan," deyince, tüm düşleri yıkıldı, şaşkınlıkları da en yüksek noktasına fırladı. Şimdi, kadehleri art arda devirişine bakmakla kalıyor, tam bir dengesizlik olarak değerlendirdikleri bu davranışa bir neden ararken, Beşira'nın her şeyden önce bir denge adamı olduğunu uslarının ucundan bile geçirmiyorlardı: Tanrı'yı düşünmediği sürece içmeyi de düşünmemişti Beşira, ama şimdi, bir rastlantı sonucu ve yalandan bile olsa, yeniden Tanrı'ya yönelmesi ters yönde bir aşırılığa itiyordu onu.

Her iki aşırılık da bu bayram gününü aştı: Beşira yıllarca sürdürdü bu cambaz dengesini.

Evet böyle, gerçekten bir cambaz dengesiydi bu; artık ne büsbütün yerde, ne de büsbütün gökte durdurabiliyordu düşüncesini. Seyyar Bacı'ya gelince, şimdi rahatsız edici bir gölgeden öte bir şey değildi onun için. Bir tutumluluk kaygısı ve bir meydan okuma itkisiyle kıldığı öğle namazından sonra, Seyyar Bacı'dan çok, Tanrı ve ölüm sorunları bozmaya başlamıştı kafasını. Bunu da bir türlü kendine yediremiyordu: rakı kadehini eline almasıyla öbür dünyayla alaya başlaması bir oluyordu ya rakının etkisi çok çabuk geçiyor, doğaötesi kuşkular hep kalıyordu. Örneğin, bahçeye inip de kendini tüm benliğiyle hıyarlarına verdiği bir sırada, gür bir teyeği incelerken, "Bu bendeki bir *Tanrı* vergisi," diye mırıldandığını fark ediyor, yani kendi kendini suçüstü yakalıyordu. Bundan sonra, durdarabilirsen durdur Beşira'yı: bir küçücük çekirdekten koca bir teyek çıkıyor, çiçek açıyordu, sonra, çiçekle dal arasında, bir hıyardır büyüyor, daldaki çiçeği burnunun ucuna alarak çekip götürüyordu. Bütün bunlar Tanrı'nın varlığına başvurulmadan açıklanamazdı belki, ama doğrusunu söylemek gerekirse, Tanrı bir evrenin bir Tanrı'sıysa, bu dolambaçlı yollara sapmadan, çiçekle dal arasına hıyarı sokmadan da kalkabilirdi bu işin altından: ölçüsüzlük or-

tadaydı. Kendi belinden üç dakika gibi çok kısa bir sürede iniveren bir Şerife'nin tam dokuz ay on gün süresince anasının pis karnında bunalması da ölçüsüzlüktü; koskoca insanoğlu iki kalemde doğarken, bir tavuk ya da bir serçe parçasının üç kalemde doğması da ölçüsüzlüktü; denizlerin karalardan dörtte üç oranında fazla olması da ölçüsüzlüktü. Öyleyse, peki öyleyse? Beşira burada duruyordu işte: bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde, başkaldırının yadsımada sonuçlanmasından mı korkuyordu, neydi, bir türlü veremiyordu kesin kararını.

"Belki de bilgim yetersiz," dedi sonunda.

Cebirinden tarihine, kimyasından felsefesine dek tüm lise son sınıf kitaplarını getirtti, her şeyden el etek çekerek birkaç ay gibi çok kısa bir sürede okuyup bitirdi hepsini. Ne yalan söylemeli, hiçbirini tam olarak anlayamadı. Canı sıkıldı buna. Ama nasıl olsa yalnız kendisiyle ilgili bir sorun söz konusu olduğuna göre, avuntu hazırdı: her şeyi iyiden iyiye kavradığı söylenemese bile, kafasında bunca kitaptan sayısız izler kalmış olması gerekirdi; bu kitaplar kendisini Tanrı'nın ve evrenin gizine götürmemiş olsa bile, harcadığı bunca çabadan sonra, şu kasabadaki tüm din adamlarından çok daha bilgili duruma geldiğini düşünebilirdi; çünkü, her zaman söylediği gibi, bu adamlar tuzunu, ekmeğini yiyip avukatlığını yaptıkları koca Tanrı'nın varlığını bile, kıldırdıkları namazın, tutturdukları orucun gerekliliğini bile doğru dürüst açıklayamıyorlardı, bilgisizliğe batmışlardı hepten: "Al birini, vur ötekine..." Bundan sonra, karısının üzerindeki ağırlığı hafifletmek pahasına da olsa, lise son sınıf kitaplarını baştan sona okumuş bir insan olarak, din adamlarıyla didişmeye başladı: nikâhlarda, mevlitlerde, cenazelerde, durum uygun mu, değil mi, hiç aldırmadan, kaşla göz arasında yanlarına sokuluyor, her seferinde bir başka soruyla tartışmaya girişiyordu: "Hocaefendi, kafamı karıştıran bir şey var; söyler misin, sen bu işleri bilirsin, hülle vacip mi, değil mi?" Sözcük arapça olduğuna göre, yanıt olumlu oluyordu elbette. Beşira da bu-

nu bekliyormuş gibi ikinci soruyu yapıştırıyordu: "*Kuran*'da sayfası kaç?"

Karşısındaki o zaman terlemeye başlıyordu işte, ya on beş yirmi yıl önce çalınan üç yüz kitabın birinden söz ediyor ya da anlaşılmaz âyetler okumaya başlıyordu. Beşira bu kadarcıkla susturulacak adamlardan değildi öyle. Karşısındakinin her söylediğine dudak büküyor, en sonunda, zavallı adamı göğsünden hafifçe iterek çevresindekilere dönüyor, kendi felsefesini açıklamaya başlıyordu: açıkça görüldüğü gibi, hiçbir şey bilmiyordu bu hoca: boşanma, eski töre gereğince, kocanın iki dudağı arasından çıkacak tek sözcüğe bağlı olduğuna göre, kadın hiç de suçlu olmayabilirdi bu işte; öte yandan, bu dünyada işlediğimiz günahları öbür dünyada ödeyeceğimiz buyrulduğuna, öyleyse yeryüzündeki cezalar ancak nesnesel olabileceklerine göre, nesnesel, yani gerçek cezayı suçsuz olan kadın çekiyor, gerçek suçlu, yani koca bir tinsel, yani yeryüzünde geçersiz bir cezayla kalıyordu; bu da ne Osman'ın adaletine uyardı, ne Ali'nin, ne Muaviye'nin adaletine; bu adaleti savunmaya kalkacak kadar bilgisiz ve katı yürekli bir adamın bir tür önderlik demek olan imamlık mesleğini yürütmeye kalkmasıysa saçmalıkların en büyüğüydü.

Beşira karısını böyle sağlam kanıtlarla susturdu mu en azından dört beş saat rahat ederdi, ama, en parlak biçimde de olsa, kasabanın imamlarının sırtını yere getirmek kolay kolay yatıştıramıyordu onu. Öyle ya, imamların hiçbir zaman yenilgiye boyun eğip "Sen haklısın, Beşira," dememeleri bir yana, kendisi de on yedi yaşında olduğu gibi kolaylıkla kesip atamıyordu. Bunun sonucu olarak, o bayram namazından sonra, o bayram namazındaki saz benizli delikanlının öyküsüne dönmüştü kafasının içi. Üstelik, aydınlığa çıkmak istedikçe tümden karanlığa gömülüyor, böylece, bir düzlemde imamlarla çarpışırken, bir başka düzlemde de kendi kendisiyle, çoktandır bir türlü oturamadığı gibi, çıkıp gitmek de bilmeyen inancıyla çarpışıyordu. Bir başka adam olmuştu neredeyse: ne ölümü unutabiliyordu,

ne ölümün ardında gizlenen cehennemi. Her akşam içmesi bundandı.

Gene aynı kaygılarla, daha doğrusu aynı unutma gereksinimiyle sofraya oturmuştu bir akşam. Bir kadeh, bir kadeh daha, bir kadeh daha derken, gece yarısına doğru, o günlerde kasabanın en ilginç yeri olan 'pavyon'da buldu kendini. Şapkasını biraz ilerisinde yarı çıplak göbek atan, tombul kadına doğru uzatarak, "Yaşa kızım! At şuraya, at şapkanın içine!" diye bağırmaya başladı. Rakısını yenilemeye gelen garson kulağına eğilip de arkadaki derme çatma 'loca'lardan, bu 'loca'lardaki oldukça geniş dokunma özgürlüğünden söz edince, Beşira "Hay ağzını öpeyim!" diyerek ayağa fırladı, şapkasını tam yarım saatten beri bir türlü çağrısına uymayan, kocaman göbeğin üzerine bastırarak tombul kadınla sarmaş dolaş bir biçimde, sözü edilen yere doğru yürüdü. Ama bir yandan ıslak ve tuzlu kadının tadını çıkarırken, bir yandan da doğaötesi sorunlara değinmekten kendini alamıyor, kadehi kadının güleç dudaklarına sürdükten sonra kendi başına dikerek, "Günahını sen al, tadını da ben," gibilerden türküler uyduruyordu. Bununla birlikte, bir süre sonra, yaptığı el oyunlarına tombul kadın da karşılık vermeye başlayınca, ne zamandır ilk olarak, yakasını bırakıp gitti doğaötesi. Böylece kendini tümüyle yeryüzünde bulan Beşira, 'loca'da tanınan dokunma özgürlüğünü, dolayısıyla tombul kadından aldığı tadı az bulmaya başladı: "Sonuna kadar gitmedikten sonra, ne anladım ben bu işten?" diyordu kendi kendine. "Sonuna kadar gitmedikten sonra, ha öpüp sıkmışsın, ha resmine bakmışsın." Birdenbire kollarını çözüverdi kadından, sonra arkaya kaykılarak tepeden tırnağa süzdü epeyce, "Yani, tersinden alırsak, bakmak öpmek oluyor, görmek de yatmak," diye düşündü, sonra gene sarıldı kadına, "Allah'ını seven bize bir fotoğrafçı çağırsın!" diye bağırmaya başladı. "Müslüman yok mu içinizde? Bir fotoğrafçı çağırın: bir güzel çeksin bizi şöyle!"

Gerekenin beş katını ödeyerek çektirdiği resmi kendisi hiç görmedi, ama Ötegeçe'lilerin hepsi, kasabalıların da yarıdan fazlası bol bol gördü: ilkin elli kuruştan satılıyordu, istek çoğalınca bir liraya çıktı, Memedali, bu artıştan sonra, anasına borçlanarak otuz resim birden alınca, ben bile delirdiğini söyledim. Ama burada da gösterdi kaçın kurası olduğunu: şöyle böyle on beş yirmi gün sonra, Beşira'nın damadıyla oğulları resimleri ikişer buçuk liradan toplamaya başlamışlardı. Memedali, her gelişlerinde, "Ben çoktan arkadaşlara sattım, olsa vermez miyim?" diye geçiştiriyor, sonra da arkalarından gülerek, "İki buçuktan resim verecek göz var mı bende!" diyordu. Bu işte en büyük parsayı o topladı böylece: sonuncu resmi sağlam bir yere sakladıktan sonra, bir öncekini bir arkadaş aracılığıyla tam otuz beş liraya satması o günlerde dilden dile dolaşan bir öyküydü.

Beşira'nın damadına en çok koyan da bu oldu anlaşılan: otuz beşi ödediği günün gecesi, kayınlarından ikisini yanına alarak ünlü resmin çekildiği yere gitti. Nicedir 'pavyon'dan çıkmaz olan Beşira'yı yaka paça eve getirdiler, oraya bir daha adımını bile atmayacağına söz verdirtinceye kadar dövdüler. Beşira dayak zoruyla söz vermesine verdi ya büsbütün altta kaldığı söylenemezdi doğrusu: bir süre, hiçbir şey söylemeden, upuzun yattıktan sonra, birdenbire kalkıp oturdu:

"Bastonumu verin bana: ben otele gidiyorum!" dedi.

O dakikaya dek tüm olup bitenlere hiç ağzını açmadan, uykulu gözlerle bakmakla yetinen Seyyar Bacı, bu soğuk çorbaya bir tutam tuz da kendisi katmak istermiş gibi:

"Otele babam da gider," diye homurdandı. "Beyin canı rahat etmek istedi mi doğru otele!"

"Öyle mi! Peki!" diye söylendi Beşira, bastonunu alıp çıktı. Bahçede, çimenler üstünde, başını koyacak bir tümsek ararken, hep aynı sözcüğü yineliyordu: "Peki, peki, peki..."

Yeni bir evreye daha girdi böylece: artık bahçesinde, özenle yetiştirdiği hıyarlar arasında titremekle geçiriyordu küskün gecelerini. Nasıl olsa geri çevireceğine göre, üzerine örtsün diye bir şey götürmek de söz konusu değildi. Seyyar Bacı çok üzgündü, kendini bir türlü bağışlayamıyordu bu kez: "Güzün kışı da var," diye dövünüyordu, "kış gelince ne olacak bu adam?" Ama daha kış bastırmadan, ayaz bir ekim gecesini bahçesinin soğuk otları üstünde geçirdikten sonra, Beşira ancak ortanca oğlunun kucağında dönebildi evine. Değil gece, gündüz bile dışarı çıktığı yoktu artık; kışı da, baharı da, yazı da hiç küsmeden, hiç kimseyle dalaşmadan, yatağında geçirdi.

Ancak ertesi güz göründü ortalarda.

Ama hastalıkla gelen zorlu ölüm korkusundan mıdır, nedir, çıkarsa camiye gitmek için çıkıyordu artık. Ötegeçe'nin tüm yaşlı adamları gibi, saatlerce caminin örtmesinde oturuyor, önce Tanrı'dan ya da peygamberden havalandıktan sonra, en yücesinden en bayağısına kadar her konuya bir bir konan konuşmaları dinliyordu burada. Hakçasını söylemek gerekirse, bu konuşmalara katıldığı da enderdi. Dışarıdan bakanlar dışı gibi içinin de durulduğunu, kızgınlıklarının ve dinsel kuşkularının uzun hastalığının çok gerilerinde kaldığını düşünebilirlerdi: kimselere çattığı yoktu, evdeki tartışmaları da hiçbir zaman küsmeye kadar vardırmıyordu. Bununla birlikte, bir ikindi üzeri, Kâbe'den yeni dönmüş olan Karadede, büyük bir coşkunluk içinde, mutlu serüvenini anlatırken, Beşira çoktandır ağzına almadığı ünlü sorularından birini yöneltti caminin imamına: Kâbe'deki kara taşın değeri kutsallığından mı, eskiliğinden mi, yoksa Arap'ların kurnazlığından mı ileri geliyordu; başka bir deyişle, bu değer tanrısal mı, tarihsel mi, yoksa tecimsel miydi? İmam fazla eveleyip gevelemedi öyle: bu taşı satın almaya hiçbir zenginin gücü yetmeyeceğine, yetse bile kimse satmak istemeyeceğine göre, taşın değerinin tanrısal olduğunu söyledi. Ama sözünü bitirmesiyle bastonu beynine yemesi de bir oldu.

Tutmasalar daha da vuracaktı Beşira. Bereket versin, tutup eve getirdiler hemen. Öylesine sinirlenmişti ki, yolda zangır zangır titriyordu. Evde de pek kolay yatışmadı öyle. Bu kalın kafaları sopayla kırmaktan başka çıkar yol bulunmadığını, Seyyar Bacı'nın kafasının da tıpkı imamlarınki gibi, yani ters çalıştığını söylüyordu: bir temiz dövdü Seyyar Bacı'yı. Arkasından, kendi canıyla uğraşan kadıncağızı iyice çıldırtmak istiyormuş gibi, yemek istedi. Ama şöyle bir gözden geçirdikten sonra, önüne getirilen perhiz yemeklerini tabaklarıyla birlikte sokağa fırlattı. Gene küsüp bahçede yatmasından korkuluyordu: hiç kimse sesini çıkarmadı. Böylece, ister istemez, saatlerce surat asıp oturdu köşesinde. Hiç kimseye bir şey söylemiyor, yalnız, arada sırada, önce karısını, sonra çocuklarını süzüp başını önüne eğiyordu. Bir zorlu fırtına bekliyordu herkes; bu nedenle, değil bir şey söylemek, yerlerinden kalkmayı bile göze alamıyorlardı. Gene de başlarına geldi korktukları: saat on bir sularında, birdenbire ayağa kalktığını, şapkasını, kaputunu aldığını, çabuk çabuk giyindiğini gördüler. Sonra, bastonu elinde, merdivenin başında durarak biraz öfke, biraz da acımayla baktı yüzlerine: "Sizin gibi odunlarla yaşanmaz," dedi, "saatlerdir gözlerimle rakı istedim; kimsecikler oralı bile olmadı. Aranızda oturulmaz, köye gidiyorum, Karalbıstan'a..." Herhangi bir kimsenin karşılık vermesine zaman kalmadan, aşağıya inerek ahırdan eşeğini çıkardı.

Çabucak gerilerde bıraktı Ötegeçe'yi.

Battal Köprüsü'nü geçtikten sonra, eşeğini birdenbire tarlalara sürdü. Bir süre başıboş dolaştı ileri geri, sonra bir söğüt ağacının altında durdu. Sonra, uyumakta fazlasıyla geç kaldığını düşünmüş gibi, eşeğini çabuk çabuk ağaca bağlayıp yere uzanarak kaputunu başına çekti. Toprak yumuşacıktı. "Onların evinde yatakta yatmaktansa, Tanrı'nın yazısında sabahlamak çok daha iyi," dedi kendi kendine. Her gece yaptığı gibi, yüzden bire kadar sayınca, gözleri kendiliklerinden kapandı. Ama tam dalacağı sırada,

hem sırt üstü yattığını, hem de ellerini göğsünün üstünde kavuşturmuş olduğunu fark etti: ürpererek çekti ellerini, yan dönüp toprağa böğrünü verdi. Ama boşuna; ister sırtında olsun, ister böğründe, toprağı duymak içini ürpertiyordu. Kalktı, kaputunu altına yaydı. Bu kez de üşüdü, hem de toprak gene belli ediyordu kendini; toprağın altını, özellikle toprak altındaki ilk günü düşünmemek elde değildi. Toprağın altını düşünmek de büsbütün kafasını karıştırıyordu adamın: örneğin sorgu meleklerinin bir dudakları yerde, bir dudakları gökteyse, dudakları gövdelerinden daha büyük demekti ki, böyle saçmalık olmazdı; hem sonra, mezarın da, dünyanın da derinliği sınırlı olduğuna göre, bir dudak yerde, bir dudak gökte olunca, melekleri değilse de dudaklarını, yalnızca ölünün değil, yaşayanların da görmesi gerekirdi; sık sık söylendiği gibi, yaşayanların göremedikleri bir dünya varsa, sorgu melekleri de tıpkı bu dünya gibi yüzde yüz oranında saydamsa, o zaman sorgu meleği ölünün mezarına gelince iki dünyanın birbirine dokunması gerekirdi ki, bu da dünyamızın dönmesini engellerdi. Oysa, kitapların yazdığı gibi, durmadan dönüyordu dünyamız: Galilei bunu çoktan kanıtlamıştı. Kitaplar yazmasa da, Galilei ya da bir başkası kanıtlamamış da olsa dönecekti dünya, gene de dönecek, gene de dönecekti, dediği gibi. Öyleyse?

Beşira birdenbire doğrulup otururak başını kaldırdı, kanatları birbirine dolaşacak kadar çoğalmış yıldızlar arasında sorusunu yanıtlayacak bir imam ararcasına gökyüzüne baktı bir süre; gökyüzünün bir ucundan bir ucuna kayıp giden bir yıldız gördü; yüreğinden bedeninin her yanına buz gibi bir titreme yayıldı: "Öyleyse sıfır," diye mırıldandı. Öyleyse hiçbir yararı yoktu Galilei'nin buluşunun, öyleyse lise son sınıf kitapları da boştu. Kitaplar yanlış yoldaydı, Galilei de yanlış yola sapmıştı: değil mi ki böylesine akıllı bir adamdı, ölümün çaresini bulmak yaraşırdı Galilei'ye; sorgu meleklerini kıskıvrak yakalamak, bu düzeni değiştirmek yaraşırdı. İstese yapamaz mıydı sanki,

arasa bulamaz mıydı? Bir bulsaydı! Galilei ölümün çaresini bulsaydı, dünya nasıl olurdu acaba, analık, babalık, çocukluk ne biçim olurdu?

Kaputunun içinde büzülerek gözlerini yumdu Beşira: Galilei'nin ölümden arıttığı bir dünya tasarlamaya çalıştı, ama ölümden, tükenmeden uzak hiçbir şey belirmedi gözlerinin önünde, göre göre çocukluğunu gördü. Gene de gülümsedi: o çocukken, Ötegeçe'nin tüm çocukları çevresinde toplanırlardı hep, gözlerinin içine bakarlardı. Ötegeçe'nin tüm kadınlarına haber ulaştırırdı onlarla: "Eşe Bacı mevlide buyursun diyor." Aptesini alan koşardı Eşe Bacı'nın evine; Eşe Bacı şaşkın şaşkın gözlerini ayırıp da "Ne mevlidi, kele bacım?" dedi miydi komşu kadınlar hep birden haykırırlardı: "Kokmuş Beşir, tohumun dünyaya dağılmaya!" Sonra çocukları kovarlardı. Çocuklar hep onun çevresinde toplanırlardı: üçer beşer palamut dağıtırdı onlara, onlar da, ateş almak bahanesiyle, kış tandırlarına gömerlerdi bunları: sonra, palamutlar parlayınca, yorganı dizlerinin üstünden atarak yerlerinden fırlayanlar aynı anda basarlardı çığlığı: "Kokmuş Beşir, tohumun dünyaya dağılmaya!"

Beşira elinde olmadan gülümsüyordu şimdi, "Hep böyle derlerdi," diyordu kendi kendine, "başka bir söz bilmezmiş gibi." Sonra, daha kendisi çocukken, bilemedin on dört on beş yaşındayken, onlar çoktan yaşını başını almış kimseler olduklarına göre, tüm bu insanların, bu komşuların, bu tanıdıkların şimdi çoktan ölmüş olmaları gerektiğini düşünerek içini çekti: burada ya da başka bir kentte ölmüş olmaları hiçbir şeyi değiştirmezdi: çoklarının dudakları, avuçları ve gözleri tükenmiş, iki yüz sekiz kemiklerinden hiç değilse yüz sekizi birbirinden ayrılmıştı. Kumru Gelin'inkiler bile! Oysa öyle güzeldi ki, öyle ak, öyle kıvraktı ki! Kumru Gelin gülüydü Ötegeçe'nin, bunu herkes böyle söylerdi. "Kaç para!" dedi Beşira içinden, kaşlarını çattı: "Kaç yıl oldu Kumru Gelin öleli?" Belki on beş, belki yirmi, belki daha fazla, yani artık ne aklığı kalmıştı,

ne gözleri, ne avuçları. Oysa Beşira daha dünmüş gibi anımsıyordu ki, Kumru Gelin, apak, ışıl ışıl, bir kalasın üstüne oturmuş, Uruplar'ın geliniyle konuşuyordu. Böyle uzun uzun ne konuşurlardı ki? Al fistanın eteklerinin yerlerde sürünmesine bile aldırdığı yoktu. Gülümsedi mi Beşira, yoksa o zaman mı gülümsemişti, birdenbire seçemedi nedense. Ama, bir kez daha, daha dünmüş gibi anımsıyordu ki, bir kazık, bir de taş bulup gelmişti hemen, usulca ardına çömelmişti Kumru Gelin'in, sonra, kaşla göz arasında, al fistanı toprağa çakmıştı; çok geçmeden, Kumru Gelin doğrulunca, al fistan caart diye yırtılıvermişti. Ne diyeceği belliydi: "Kokmuş Beşir, tohumun dünyaya dağılmaya!"

Beşira bu kez gerçekten gülümsedi: Kumru Gelin'in bile ilk kendisini düşünmesi hoşuna giderdi hep, çünkü herkes bilirdi ki, bir oğuzlamaydı Kumru Gelin: öyle işleri vardı ki! Örneğin, gene o yıllarda, bir akşam üstü, evlerinin alt katında oturan kırmızı hekimin göbeğini hoplata hoplata koşarak eve geldiğini görünce, korkuyla karışık bir merak düşmüştü Kumru Gelin'in içine, avluya, merdivenin başına koşmuştu hemen, yüreğinde korkunç bir çarpıntı, burnunu tağanın kirli camına dayayıp beklemeye başlamıştı: kırmızı hekim tam ortasında durmuştu odanın; durur durmaz, duvar diplerine siyen itler gibi, ayağını kaldırıp yana doğru açmıştı: bir top; sonra o ayağını indirip öteki ayağını kaldırmıştı: bir top daha; sonra, içinden çıkanı yeniden içine çekmek ister gibi, derin, çok derin bir soluk almış, "Elhamdülillah," demişti, "bir yellenme bin hekime bedelmiş!" Kumru Gelin'in içinden bir şeyler boşalmıştı sanki, çok korkunç bir olay görmüş gibi çöküp kalmıştı olduğu yere. Neden sonra, kaynanası gelip de "Ne o, Kumru, hasta mısın?" deyince, Kumru Gelin o gün bugün dilden dile dolaşan bir soruyla karşılık vermişti: "Kız ana, büyük adamlarda da kıç olur muymuş?" Beşira bir kez daha gülümsedi bunu anımsayınca, "Ocağın bata," diye söylendi, "olur ya! Olmaz olur mu?" Evet, böyle: büyük

adamların da kıçı olurdu, Galilei'nin bile! İster büyük olsunlardı, ister küçük, hep aynı şeydi yaptıkları; üstten alıp alttan çıkarırlardı: bunun için gelmişlerdi dünyaya. Öyleyse? Öyleyse, bütün insanlar dünyaya bunun için geldikten sonra, koca Galilei bile üstten alıp alttan çıkardıktan sonra, saçmalığın sınırı yok demekti; şu soğuk toprağın altına yatırılır yatırılmaz ateşin içine düşmek de olmayacak iş değildi.

Beşira tepeden tırnağa titredi birdenbire, sıkı sıkı gözlerini yumdu, gelecek bir kurşunu, inecek bir yumruğu, görünmeyen bir dünyanın görünen bir dünyayı durdurduğu yerde patlayacak bir soruyu bekler gibi, kımıldamadan durdu bir süre. Sonra, karanlıkta korkusunu yenmek için türkü söyleyen bir çocuk gibi, gözleri ve avuçları tükenmemiş, kemikleri birbirinden ayrılmamış, canlı bir Kumru Gelin düşündü, evinin önünden gelip geçmesini, gülüp konuşmasını, kalkıp oturmasını, Cahan'dan su taşımasını, teknede çimmesini, yatağında sere serpe yatmasını, yatağında sere serpe yatarken, nazlı nazlı kocasından yana dönmesini düşleyerek içini çekti: Kumru Gelin'in kocası, şimdi çoktan ölmüş olmakla birlikte, talihli bir adam sayılabilirdi. Uslamlama buraya dek geldikten sonra, Beşira'nın Seyyar Bacı'da tökezlememesi olacak şey değildi: küçücük bir çocuk gibi yeri yumruklamaya başladı, küçücük bir çocuk gibi: "Ben de o eve dönersem," diye kekeledi, "ben de o eve dönersem, bana da Beşir demesinler!" Önündeki kesekleri yumrukladı durdu; sonra, yeniden doğrulup otururken, Seyyar Bacı'nın arkasını dönüp uyuyuşunu görür gibi oldu, dudağının kendiliğinden sarktığını, gözlerinin kendiliklerinden yaşardığını duydu, sonra, basbayağı, hüngür hüngür ağlamaya başladı, en azından çeyrek saat ağladı; sonra, topraklı elleriyle gözlerini silerken, "Bitti artık, dönmem!" diye inledi. İşte tam bu sırada, sırtında bir sıcaklık duyarak geriye döndü: "Ocağın bata!" dedi yüksek sesle; eşeği, o da mı üşümüştü ne, sırtını sırtına dayamıştı. "Ocağın bata!" Geriye çekilmedi Beşira, eşe-

ğini de itmedi, tam tersine, daha çok sokuldu. Hıçkırmıyordu artık, eşeğinin soluğunu dinliyor, yavaş yavaş sırtından ta saçlarının dibine, ayak parmaklarının uçlarına dek, bir çekingen sıcaklık yürüyordu, uzak ve içten, güleç bir yabancı selamı gibi. "Ben de o eve dönersem," diye mırıldandı gene.

Ama, kuşluk sonu, varla yok arası gülümsemesiyle, Memedali birdenbire karşısında belirdiği zaman, Beşira eşeği evinin sokağına yöneltmişti bile. Üstelik, çok ivedi bir işi varmış gibi, bayağı hızlı sürüyordu hayvanı. Selamını karşılıksız bıraktı Memedali'nin, Memedali, "Beşira, Beşira! Eşeğinin kuyruğu da tava sapı gibi!" diye seslenince de suratını buruşturmakla yetindi. Kapının önüne geldi hızla, eşekten de aynı hızla indi. Ama, bastonunu var gücüyle kapıya indirerek, "Seyyar! Kız, Seyyar!" diye bağıracak yerde, bunca ivedinin anlamını sıfıra indirmek istercesine, ağır ağır, sessiz sessiz eşiğe çöktü. Hiç de öyle kızgın, hiç de öyle üzgün görünmüyordu; tam tersine, nedenini çok daha sonra, Memedali'nin uzun ve şaşmaz uslamlamalarının yardımıyla anlayacağımız bir rahatlık vardı yüzünde: Beşira yaşamının son evresine girmiş bir Beşira'ydı artık, eski Beşira değildi: iki, hiç değilse çatal Beşira olarak sapmıştı o tarlaya, tek Beşira olarak dönüyordu. Bunca yıllık gece-gündüz ayrımını bir çırpıda silivermiş, kafasını karıştıran, çapraşık sorunlar üzerine de kalın bir çizgi çekmişti. Bundan böyle karısını yok sayarak onunla konuşmamaya, bir yatakta yatmamaya kararlıydı; öbür dünyaya gelince, hiç değilse kendisi için, ya hiçlik, ya cehennemdi artık. Her ikisine de hazırdı.

Gelip götürecekleri dakikayı bekliyordu.

ÖTESİ

Döndü Bacı'yla Nevruz Bacı arasındaki korkunç çekişme başladığı zaman, anam Ötegeçe'ye yeni gelin gelmişti daha, Nevruz Bacı'nın, Döndü Bacı'ya gerçekten beş lira borç verip vermediğine, verdiyse nasıl, ne zaman, nerede verdiğine gelince, değil anam, en eskiler bile kesin bir şey söyleyemiyordu bu konuda. Komşuların kesinlikle belirttikleri bir şey varsa, o da bu iş ortaya çıkıncaya değin aralarından su sızmadığıydı: en çetin sınavları bile 'bana mısın?' demeden atlatmış bir dostlukla bağlıydılar birbirlerine. Öyle ya, daha evliliğinin ilk yılında, kocası Peygamber Efendimizi düşünde görüp de elinde avucunda ne varsa hepsini satarak o uzun Hac yolculuğuna çıkınca Döndü Bacı'nın yatağını sırtlayıp ırmağın karşı kıyısına, Nevruz Bacı'lara taşınmasının haftası bile dolmadan, Nevruz Bacı'nın kocası, zorlu bir aşkın itkisiyle, Döndü Bacı'nın yatağına demir atmış, kendi karısının yüzüne bakmaz olmuştu da ufacık bir ağız kavgası bile çıkmamıştı iki kadın arasında. Üstelik, Nevruz Bacı olsun, Döndü Bacı olsun, en sinirli zamanlarında bile, bu konuda tek sözcük söylememişlerdi. Bir Nevruz Bacı'nın kocası anlatırdı bu işi; yaşasaydı, bu alacak - verecek konusunda da aydınlatırdı belki bizleri. Ama, sorun ortaya çıktığında, dünyasını çoktan değiştirmişti.

Kaç kez anlatmıştır anam: Döndü Bacı'larla karşıki komşuları arasında bir kavgadan sonra patlak vermişti bu iş. Ünlü kavga en azından iki saat sürmüştü: erkekler yumruk yumruğa, gırtlak gırtlağa çarpışıyor, kadınlar ka-

pıdan kapıya, pencereden pencereye, yakası açılmadık küfürler, ilençler yağdırıyorlardı. Sonunda, Ötegeçe'nin ileri gelenleri araya girip kavgayı yatıştırmışlardı, ama en çok dayak yiyenler, yani Döndü Bacı'nın kocasıyla kayınları, soluğu mahkemede almışlar, tüm olup bitenleri karşıdan, ırmağın kıyıya pek yakın bir yerinde çakılı, geniş bir kazığın tepesinde oturarak başından sonuna dek izlemiş olan Nevruz Bacı'yı da tanık göstermişlerdi. Döndü Bacı'ları haklı çıkarmak için elinden geleni ardına bırakmayacağından kimsenin kuşkusu olamazdı. Ama Nevruz Bacı, ömründe bir kez olsun, hükümet kapısına adım atmamıştı, bundan sonra da atmak düşüncesinde değildi. Irmağın iki kıyısını birbirine bağlayan, incecik tahta köprüyü hışımla geçerek Döndü Bacı'nın evine geldi, öfkeli olduğu kadar da kesin bir dille, tanıklığından vazgeçilmesini istedi. Döndü Bacı alttan aldı, "Bizimkine söyleyeyim de sildirsin," diye yanıtladı. Ama iş Döndü Bacı'yı aşmıştı artık: duruşma günü gelip çatınca, jandarmalar Nevruz Bacı'yı zorla götürdüler.

Anlatılanlara bakılırsa, duruşmanın böylesine her yerde rastlanamazdı: Döndü Bacı'lardan bir kadın yargıcın karşısına çağrıldı mı söz konusu kavgaya yumruğundan çok çenesi ile katılmış olan Boş Osman hemen ayağa fırlıyor, feleğin çemberinden geçmiş bir avukat rahatlığıyla, "Efendim, bunların işleri belli olmaz, belki de bir başkasını getirmişlerdir: peçesini açsın da kim olduğunu anlayalım," diyor, yargıç da ona uyarak peçeleri açtırınca, yüzleri ortaya çıkan zavallı kadınlar, çırılçıplak bırakılmışçasına donakalıp, tüm ezberlediklerini unutuyor, adlarını bile söyleyemiyorlardı. Nevruz Bacı'nın başına da geldi bu iş, ama o konuşmak düşüncesinde değildi nasıl olsa: ne sorulursa sorulsun, "Ben bir şey görmedim, yoktum," diye kesip atıyordu. Ama yargıç, "Peki, hanım neredeydin bu kavga olurken?" diye sorunca, Nevruz Bacı, gümbür gümbür bir sesle, "Kaz-z-zığın başındaydım!" diye yanıtladı, yani ilk kez doğruyu söyledi. Geri dönemezdi artık: bu

kazığın hangi kazık olduğunu çabuk öğrendi yargıç, öğrenince de bir güzel azarladı Nevruz Bacı'yı. Nevruz Bacı hüngür hüngür ağlamaya başladı o zaman, bir yandan da anlatmaya. Elleri böğrüne düşmüş, gözleri yumuluvermişti, nerede bulunduğunu, kiminle konuştuğunu unutmuştu, kendini çok eski, çok güçlü dostluğunun can evinde bulmuştu sanki birdenbire, bu büyük dostluğun türküsünü söylüyordu: evet, böyle, bir yandan iki gözü iki çeşme ağlarken, bir yandan da uyumlu sesiyle bağırarak Boş Osman'ın soyunu sopunu yerden yere vuruyordu. Çın çın çınlıyordu ortalık, ama başka türlü konuşamazdı o: büyük dostu Döndü Bacı'nın kulakları ağır işittiği için, Nevruz Bacı hep böyle bağırarak konuşmaya alışmıştı. Yargıcı da böyle bağırması bıktırdı:

"Yeter, hanım, yeter artık," dedi.

Nevruz Bacı işitmedi bile: türküsünü gene sürdürdü. Yargıcın bağırmaları bir sonuç vermeyince, mübaşir yaka paça dışarı çıkardı Nevruz Bacı'yı. Yolda bile bir yandan anlatıyor, bir yandan hıçkırıyordu. Evinde de kendini bir minderin üstüne atıp uzun uzun hıçkırdı. Aşağıdan gelen sesler rahatını kaçırmasa, daha da hıçkıracaktı belki: Boş Osman'ın yetmişlik anası, bir eline bir gaz tenekesi, bir eline de bir odun almış, düşmanlarının kapısında davul çalıyordu, şimdi de Nevruz Bacı'ya gelmişti sıra. Kocakarı, tenekeden davulunu uzun uzun çaldıktan sonra, "Al! Al!" diye bağırarak kalçalarını dövüyor, "Yüzünü de açtırdık! Açtırdık!" diye haykırıyordu. Nevruz Bacı'nın bunu anlamasıyla duvarın dibinde duran bir kova bulaşık suyunu pencereden Boş Osman'ın anasının tepesine boşaltması bir oldu. Sonra gene minderine uzandı, deliksiz bir uykuya daldı.

Kimsenin kuşkusu yoktu artık: büyük dostluk bu sınavı da atlatmıştı. Ertesi gün, Nevruz Bacı'nın Döndü Bacı'ların kapısından içeri girdiğini görenler, iki dostun gene uzun uzun dertleşeceklerini sandılar. Ama iki dakika bile geçmeden, karşılıklı bağırmalar işiterek pencerenin altında

toplandılar: zorlu bir ağız kavgası başlamıştı dostlar arasında, ne konuda atıştıkları bile belli olmuyordu, ama bayağı atışıyorlardı. Birkaç dakika sonra, bir ses daha karıştı seslerine: bir çift nalın sesi. Belliydi: dostu kalkmış gidiyordu da Döndü Bacı yerinden bile kıpırdamıyordu. Öte yandan, Nevruz Bacı dışarı çıkmış da gene susmamıştı, bağırıyordu bayağı: "Döndü karı, ben de sana beş liramı yedirtmem!"

Nevruz Bacı bundan sonra dostunun evine yıllarca uğramayacaktı, ama hemen ertesi gün bir kadın yolladı kendi yerine. Kadın geldiği zaman, Döndü Bacı kapısının önünde komşularla konuşuyordu. "Döndü Hatın, Nevruz Hatın'ın beş lirası varmış sende, dün istemiş, 'Yok,' demişin, bugün verecekmişin, almaya geldim," dedi kadın. Döndü Bacı, kaşlarını çatarak çok kesin ve kararlı bir biçimde, "Yok," diye yanıtladı. "Nevruz Hatın versin diyor, alt yanı beş lira diyor," diye üsteledi kadın. Döndü Bacı kızdı, göğsünden itti aracıyı: "Yok," dedi, "yok dedik işte!" Doğrusu ya, kesin gibi görünmesine karşın, oldukça bulanık bir yanıttı bu: parası mı yoktu Döndü Bacı'nın, yoksa borcu mu, anlaşılmıyordu. Sonraları, kesinlikle Nevruz gibi bir süprüntüden borç almaya gönül indirecek kadın olmadığını söyledi ya bunu daha başlangıçta belirtmesi gerekmez miydi? Böyle yapacak yerde, Nevruz Bacı'nın aracılarını, "Yok," deyip terslemekle yetinmişti, hem de aylar boyunca. Kendisine sorarsanız, bunun da nedeni ortadaydı: Nevruz Bacı'nın böylesine kötü bir kadın olduğunu anlamamıştı daha, her şeyin er geç düzeleceğini umuyor, onu pis bir yalancı durumuna düşürmeye gönlü elvermiyordu.

Nevruz Bacı'ya gelince, bu tür inceliklere kafa yoracak kadınlardan değildi o. Bayrağı açmıştı bir kez, ne pahasına olursa olsun, beş lirasını koparmaya çalışıyor, koparamadıkça da köpürüyordu. Yolladığı aracılar yetmiyormuş gibi, kendisi de ikide bir Döndü Bacı'nın kapısında bitiyor, bin bir küfür, bin bir ilenç arasında parasını isti-

yordu. O böyle yırtınıp dururken, Döndü Bacı, bir karşılık vermek şöyle dursun, pencereden başını uzatıp bakmıyordu bile. İstifini bile bozmadan minderinde oturuyor, sigarasının dumanını pencereye doğru üflemekle, eski dostunun ilençleri kulağına geldikçe, "Ağzından çıkıp koynuna girsin," diye söylenmekle yetiniyordu. Nevruz Bacı'yı deli eden de buydu her şeyden önce. Ama Döndü Bacı'nın bu büyük umursamazlığının görünüşte kaldığı da söz götürmezdi: iyice sararıp incelmişti son günlerde, boyu bile küçülmüş gibiydi, üstelik, bu yaştan sonra sigaraya başlamıştı: tabakası hep önündeydi, kalın kalın sigaralar sarıp tüttürüyordu ikide bir. Geceleri uykuları kaçan komşular Döndü Bacı'nın sabahlara dek kötü kötü öksürdüğünü söylüyorlardı.

Değer miydi bir beş lira için böylesine dertlenmeye? İster borçlu olsun, ister olmasın, verse de kurtulsa olmaz mıydı? Kaç kez söylemişlerdi kendisine, "Döndü Bacı, ver de kurtul," demişlerdi. O kısacık yanıtı vermişti hep: "Yok dedik işte!" Aynı öğüt Nevruz Bacı'ya da veriliyordu: daha çok ona düşerdi bu işe son vermek, hele çocuklarının durumunun yıldan yıla düzeldiği, mahallenin en zengin insanları olmaya yüz tuttukları düşünülürse. Ama nerede! İnadı inattı Nevruz Bacı'nın. Yıllar geçti, inadı geçmedi: her hafta Döndü Bacı'ya bir adam yollayıp alacağını istetiyor, aklına estikçe de pencerelerinin altına gelerek çevresine topladığı komşu kadınlarla birlikte, borçlarını ödemeyen, namussuz, alçak insanların öbür dünyada nasıl hesap verecekleri konusunu işliyordu. Döndü Bacı Hacı Selim Efendi'yi yitirince, hatırı sayılır komşular Nevruz Bacı'ya giderek bir beş dakikacık olsun eski dostunun evine varıp başsağlığı dilemesini, bu yıllanmış çekişmeye böylece son vermesini söylediler. Nevruz Bacı alayla alaylı gülmekle yetindi: "Bir it ölüsü için mi?" dedi. "Ayağıma yazık."

Eski dostunun evine gelmesine bir başka ölüm yol açtı gene de: kocasını gömmesinin üzerinden altı ay bile geç-

meden, Döndü Bacı büyük oğlunu da gömmek mutsuzluğuna uğramıştı. İbrahim Ağa'nın tabutu götürülürken, Döndü Bacı kendisini tutmaya çalışan kadınların ellerinden sıyrılarak var hızıyla koşmaya başladı sokakta. Öyle bir koşuyordu ki, bizler bile yetişemiyorduk ardından. Sonra birden, kurşun yemiş bir kuş gibi tozlar içinde çırpındığını gördük. Kollarından tutup bin bir güçlükle evine getirdik. Dizlerinin üzerinde, bir o yana, bir bu yana ığralandığını gördükçe, anlatılmaz bir ağırlık çöküyordu üzerimize. Ama kapı açılıp da Nevruz Bacı görününce, bu ağırlık birdenbire yok oldu. Bu da bir avuntu sayılırdı: İbrahim Ağa kırk beşinde Gariplik'e göçmüştü, ama kendisinden daha yaşlı bir dostluğun uzun zaman yer altında kalmış bir kaynak gibi yeniden fışkırmasını sağlamıştı. Nevruz Bacı üzgün bir yüzle ilerledi, geldi, Döndü Bacı'nın yanına oturdu, "Başın sağ olsun, bacım," dedi. Döndü Bacı da böyle durumlarda tüm kadınların verdiği karşılığı verdi ona: "Başım kesilsin!" İşte konuşmuşlardı, her şey düzelmişti. Ama, sevincimizin tadına varmamıza zaman kalmadan, Nevruz Bacı o her şeyi yeni baştan altüst eden sözlerini söyledi: "Kesilir inşallah, ama beş liramı ver de ondan sonra!" Aynı anda, Döndü Bacı'nın yerinden fırlayıp Nevruz Bacı'nın üzerine atıldığını gördük: böylesine ufak, cılız, böylesine acılı bir kadından beklenmeyecek bir çabukluk ve sertlikle, Nevruz Bacı'yı yüzükoyun yatırarak sırtına oturdu, sağ elini yumruk yapıp rastgele indirmeye, sol eliyle de düşmanının ak saçlarını çekmeye başladı. Kimsecikler ne yapacağını bilemiyordu şaşkınlıktan, büyümüş gözlerle bakmakla yetiniyorduk. Ama, ne yalan söylemeli, ilk şaşkınlık geçtikten sonra da kimsenin eli varmadı Döndü Bacı'yı tutmaya: Döndü Bacı kendinden geçip de düşmanının yanına devrilmeseydi, Nevruz Bacı bu kavgadan sağ çıkmazdı belki de.

Bu büyük tehlikeyi atlattı, ama evine götürüldükten sonra, en azından bir ay süresince, pencerede bile görünmedi. Gelinleri ve torunları yatağından kalkmadığını, gece

gündüz inleyip ofladığını söylüyorlardı. Ama şimdi, yalnız alacağını değil, öcünü de fazlasıyla almak gibi büyük bir karar vermişti. İbrahim Ağa'nın ölümü üzerinden yirmi gün bile geçmeden, karısının kendisinden on yaş küçük bir baldırı çıplağa kaçmasını çoğu komşular bu kararla açıkladılar. Aynı yıl, ramazan sırasında, camide patlak veren bir üzücü olay da bu kararın sonucuydu: Nevruz Bacı, teravih namazını yarıda keserek, birkaç yardakçının da yardımıyla Döndü Bacı'yı camiden dışarı attırtmaya kalktı. Kendince akan suları bile durduracak bir neden sürüyordu öne: Döndü Bacı gürültüyle, hem de üst üste üç kez, caminin havasını bozmuştu: büyük bir günah işlediği gibi aptesi de bozulmuştu: defolup gitmesi gerekirdi. Caminin kadınlar bölmesinde, kadından çok, çocuk bulunduğu için, sık sık duyulurdu bu türlü sesler, o akşam da bu seslerin çocuklardan çıktığı düşünülebilirdi. Ama Nevruz Bacı'nın yardakçıları hışımla üzerine yürüyünce, Döndü Bacı hüngür hüngür ağlayarak çıkıp gitti.

Nevruz Bacı öcünü bir kez daha almıştı böylece. Gene de yatışmadı: aklına estikçe çarşafı başına atıp kapı kapı dolaşıyor, kiminle konuşursa konuşsun, sözü hemen Döndü Bacı'nın acısına getirerek, "Şükür Allah'ıma, aldı öcümü! Ama ben o pis kaltağın öteki oğlunu, gelinini, torununu da istedim büyük Allah'ımdan, büyük Allah'ım onları da verecek bana. Evet, onları da görecek kara gözlerim, yakında görecek," diyordu. Sonra ayağıyla toprağa bir çizgi çekiyor, "İşte bakın," diye ekliyordu, "işte bakın, yazıyorum buraya: bu kara gözlerim ötekileri de görecek, yakında görecek hem de."

Bizim orada herkes korkardı böyle sözlerden. Bu nedenle, Ötegeçe'nin iyi insanları bu uzun çekişmeye son vermeyi bir kez daha denediler. Döndü Bacı'ya geldiler: "Döndü Bacı, başın gözün sadakası olsun, ver şu parayı, şu kadının sesi kesilsin," dediler. Döndü Bacı kesip attı: "Böyle bir borcum yok benim, sadakayı da yoksullara veririm." Döndü Bacı'nın oğluna geldiler: "Şu işi sen bitir bari, Hüs-

nü," dediler. O da "Anam büyük yemin verdirdi, yeminimi bozamam," dedi. Ömera bu parayı çaktırmadan kendi cebinden vermeyi denedi: Nevruz Bacı elinin tersiyle itti beşliği: "Ayağıma gelsin, kendi eliyle versin, nasıl olsa büyük Allah fazlasıyla alacak benim alacağımı," diye kesip attı.

Nevruz Bacı'nın Tanrı'dan yakın bir akraba gibi söz etmesinin nedenini epeyce geç anladık: onun her işine koşan, kimsesiz bir yaşlı kadın, durup dururken bir kurban kestirmiş, koca koçun kocaman bir butunu da getirip kendi eliyle Döndü Bacı'ya vermişti. Hiç şaşmamış, "Dudu bile Döndü Bacı'dan yana döndü," diye düşünmüştük. İşin aslını öğrendiğimiz zaman ağzımız açık kaldı: bu da Nevruz Bacı'nın işiydi. Önüne gelen anlatıyordu: kendisi vermişti koçun parasını, Döndü Bacı'lara getirilen buta gelince, üstüne ibibik kanıyla yazı yazılmış, sonra, üst üste kırk bir kez, okumuş suya batırılmış da verilmişti. O but büyülüydü kısacası: Döndü Bacı'nın torunu, küçük oğlu, gelini, çok yakında, birer birer gebereceklerdi, onları gömdükten sonra da kendisi çekecekti cartayı. Bu oyun büsbütün ürpertti bizi. Günler geçiyor, hiçbirine bir şey olmuyordu, ama gene de bu sözler usumuza geldikçe tüylerimiz diken diken oluyordu. İçlerinden birini gördük mü, gittikçe yaklaştıkları ölümün izini ararcasına, korka korka bakıyorduk yüzlerine.

Bu izi hiçbir zaman görmedikse de korkunç oyunun açıklanmasından yedi sekiz ay sonra, Döndü Bacı'nın saz benizli gelini ilk çocuğunu doğurur doğurmaz ölünce, kuşkumuz bir kesinlik olup çıktı. Ötegeçe'ye geldi geleli hastaydı Döndü Bacı'nın gelini, "Bununki ince hastalık, koca evi kurutacak," diyenler olmuştu eskiden, evlenmesinden ancak yedi yıl sonra gebe kalmasını da bu hastalığa bağlamışlardı. Ama Döndü Bacı'nın ikinci oğlunun da sararıp solduğunu gördükçe, Nevruz Bacı'nın büyüsüne inanmak daha akla yakın geliyordu bizlere. O da buna inanmamız için elinden geleni yapıyordu hani. "Büyük Allah'ıma gü-

veniyorum, sabırlıyım. Ötekileri de bekliyorum," diyordu önüne gelene.

Oğulları zengin insanlardı artık, çocukları analarına 'anne', babalarına 'beybaba' demeye başlamışlardı, emmileri 'amca' olmuştu hepten. Evlerine karyolalar, masalar, iskemleler almışlardı, hatta, bir söylentiye göre, evde konuk bulunduğu sıralarda, yemeklerini masada, ayrı kaplarda yiyorlardı. Konukları da hiç eksik olmuyordu. Ama bunlar eski konuklar değil, kasabanın ileri gelenleriydi: belediye başkanı gibi, savcı gibi, malmüdürü gibi kişilerle dostluk ediyorlardı artık. Ötegeçe'yle tüm ilgilerini kesmişlerdi, bir Nevruz Bacı sürdürüyordu eski bağıntıları. Ne var ki, onun da Ötegeçe'de her gün birkaç ev gezmesi, büyük düşmanından söz edebilmek içindi: "Kös Hüsnü'nün durumunu beğeniyor musunuz?" diyordu. "İyice yaklaştı eceli: yakında yolcu." Komşu kadınlar kızıp da, "Etme, anam, Allah'tan kork, deme böyle, senin de çocukların var, bırak şu biçarenin yakasını," diyecek oldular mı Nevruz Bacı omuz silkiyor, "Bana ne?" diye yanıtlıyordu. "O kaltak düşünsün. Beş liraya bir oğlanla bir gelin verdi. Çaresi yok: bir oğlanla iki torun daha verecek. Ödeseydi borcunu."

Döndü Bacı'ya gelince, başının derdine düşmüştü. Geceleri pencerelerinin altından geçerken, Hüsnü Ağa'nın kötü kötü öksürüp durduğunu, Döndü Bacı'nın birkaç aylık torununa ağlayarak ninni söylediğini duyuyorduk. Derdi günü bebekti artık: bebeği avutmak için durmadan ninni söylüyor, pörsümüş memesini ikide bir ağzına veriyordu. Nevruz Bacı bunu duyunca, soluğu Döndü Bacı'nın kapısının önünde aldı. "Duydunuz mu, komşular?" dedi bağıra bağıra. "Seksenlik karının memelerine süt gelmiş! Kös Hüsnü de evden hiç çıkmaz oldu. Neden ola? İşi belli olmaz kara katırın: torununa analık ediyor, oğluna da karılık etmesin?.."

"Allah'tan kork, Nevruz Bacı," dedi bir kadın.

Nevruz Bacı şımarık bir pişkinlikle:

"Yok, kızım, şaka söylüyorum," diye yanıtladı. "Bilmez miyim: anasına yaklaşacak can mı kaldı Kös Hüsnü'de? İşi bitti, o da yolcu, bugün, yarın."

Bu sırada, Döndü Bacı'ların kapısı açıldı, elinde koca bir taşla Hüsnü Ağa göründü. Çok zayıftı, çok yaşlı insanlar gibi kamburlaşmıştı. Dişlerini sıka sıka Nevruz Bacı'ya doğru yürüdü. Nevruz Bacı sözlerini yarıda bırakıp kaçmaya başladı, kocaman bir yumak gibi yuvarlanırcasına koştu, tahta köprüyü geçti, evine dar attı kendini. Hüsnü Ağa, koşmak şöyle dursun, zor yürüyordu. Gene de geri dönmedi, o da geçti köprüyü, elindeki taşı Nevruz Bacı'ların kapısına indirdi, ellerini beline koyarak beklemeye başladı. Bir ses gelmedi içeriden. Hüsnü Ağa, "Bana bakın, erkek yok mu bu evde?" diye bağırdı. Nevruz Bacı'nın beş oğlundan ikisini az önce pencerede görmüştük, ama hiçbiri çıkmadı. Hüsnü Ağa bir daha bağırınca, Nevruz Bacı'nın bir torunu çıktı örtmeye, "Ne istiyorsun, lan?" diye sordu. "İtinizi bağlayın!" diye bağırdı Hüsnü Ağa. Sonra birdenbire, yukarıdan boşaltılan bir kova suyun ağırlığı altında, sırılsıklam, yere yığıldı. Hüsnü Ağa'yı kaldırmamıza bile zaman kalmadan, yeğeni Mustafa'nın orada bittiğini gördük. Bizim kadar, yani on beş on altı yaşlarında, kara kuru bir çocuktu, ama o sırada, güneşte yalp yalp yanan bıçağıyla, çok büyük göründü gözlerimize. "Çıkın!" diye bağırıyordu, çın çın çınlıyordu sesi, "çıkın, hepinizi geberteceğim!" Kaç kez bağırdı böyle, ama kimsecikler çıkmadı. Nevruz Bacı'ların pencerelerini taşlamaya başladı bunun üzerine, tüm camları kırdıktan sonra, hiçbir şey olmamış gibi, ağır ağır, evine doğru yürüdü. Emmisini yerden kaldırmayı bile düşünemeyecek kadar öfkeliydi. Biz kaldırdık Hüsnü Ağa'yı, kucaklayıp evine getirdik: kuş gibi hafifti.

Birkaç saat sonra, pencerelerine yeni camlar takılırken, Nevruz Bacı gene o ünlü kazığın tepesine kurulmuş, bizim kıyıdaki birkaç kadınla konuşuyor, "Camların yenilenmesi iyi oldu," diyordu: "Halil'imin gelinini getireceğim yakında. Düğün çoktan yapılacaktı ya Kös Hüsnü ge-

ciktirdi bizi: bir türlü geberemedi. O geberir gebermez başlatacağım düğünü, kaltak Döndü içeride bir yumup on dökerken, kapısında gümbür gümbür davul çaldırtacağım." Kadınlar ürpererek kalktılar çömeldikleri yerlerden. Bir kovalayan varmış gibi hızla uzaklaşırken, "Olur şey değil!" diyorlardı. "Yalan! Yunan bile yapamaz bunu! Yapamazlar, yalan!" Ama, birkaç ay sonra, bir gece yarısı, biricik Hüsnü'sünü de yitiren Döndü Bacı'nın yanında birkaç yaşlı kadın bırakarak evlerimize döndüğümüz sırada, Nevruz Bacı'ların, pencerelerinin karanlıkta pırıl pırıl ışıdığını gördük. Gelin Bacı yumruklarını sıkarak bu pencerelere doğru uzattı. "Allahsızlar çalgıcılara haber salmışlar, düğün yarın başlıyormuş," diye homurdandı.

Gerçekten de, ertesi gün, cenazeden döndükten sonra, kapı önlerinde konuşurken, Nevruz Bacı'lardan gelen davul sesleri kulaklarımızı tırmalayıp duruyordu. Sonra düğün evinin kapısının iki kanadının da açıldığını, davulcuyla zurnacının arkasından, hepsi de kıravatlı bir sürü erkeğin, onların ardından da kimi çarşaflı, kimi mantolu bir sürü kadının tahta köprüye yöneldiklerini gördük: kız evine gidiyorlardı. Ama daha geniş, daha kısa bir yol seçebilirlerdi, belliydi ne yapmak istedikleri: davulcu Döndü Bacı'ların kapısında durdu, sonra, var gücüyle, tokmağını davula indirdi. Zıplıyor, arkaya kaykılıyor, öne eğiliyor, sırtüstü yatıyordu, vuruyor da vuruyordu tokmağı. Ondan başka kımıldayan, gürültü çıkaran var mıydı, yok muydu, bilmiyorduk: donmuştuk, hep ondaydı gözlerimiz. İlk Memedali sıyrıldı bu donmuşluktan: biraz ileride, davula uyup şıkır şıkır oynayan, beş yaşındaki kızkardeşi Meryem'in sırtına bir tekme indirdi, yüzükoyun yere devirdi çocuğu. Yanıma dönünce, kolumu tuttu, arkada bir noktayı gösterdi. Baktım: Nevruz Bacı, evinin örtmesinde, yaşından umulmayacak bir kıvraklıkla göbek atıyordu. Ama, bir şey konuşmamıza zaman kalmadan gene davulcudan yana döndük kendiliğimizden; Mustafa'yı gördük önce, elinde bir altıpatlar, kapının önünde dimdik duru-

yordu, birdenbire çöken sessizlik içinde alabildiğine büyüktü. Attığı kurşun davulun bir yanından girip bir yanından çıkmış, sonra zurnacının göbeğine saplanmıştı. Zurnacı, zurnasını yitirmiş, tozlar içinde çırpınıyordu. Mustafa da herkes gibi ona baktı bir zaman, sonra, altıpatları tutan sağ eli yeniden kalktı: önce Nevruz Bacı'nın büyük oğlu yıkıldı yere, sonra da bir torunu. Kravatlılar kalabalığında bir kımıldama oldu. Mustafa, parmağı hep tetikte, görmüş geçirmiş bir çeteci ustalığıyla geri geri gitti, sonra birdenbire döndü, bir top bulut gibi siliniverdi. "Ver elini, Şardağı," diye mırıldandı Memedali.

Komşular olanı biteni anlatınca, Döndü Bacı birdenbire kesiverdi ağlamayı. Bundan sonra, gözlerinden bir damla yaş çıkmadığı gibi, ağzından da bir tek söz çıkmadı. Gelenlere gözleriyle yer gösteriyor, sözlerine başıyla yanıt veriyor, hiç mi hiç konuşmuyordu. Bebek de hep kucağındaydı, o güldü mü kendisi de gülüyor, ağladı mı memesini çıkarıp ağzına veriyordu. Bir de, aklına estikçe, örtmeye çıkıp gözlerini dağda bir noktaya dikiyor, dakikalarca, kımıldamadan bakıyordu öyle. Söylemiyordu ya belliydi: Mustafa'yı arıyordu gözleri. Ama Mustafa'yı bulmak kolay değildi: üç hafta sonra buldular, teslim olmayınca atıp vurdular.

Mustafa'nın cesedini getirip önüne uzattıkları zaman da sessizliğini bozmadı Döndü Bacı: buruşuk memesi bebeğin ağzında, duygusuz gözlerle, kımıldamadan baktı bir zaman. Neden sonra, elini uzattı, elini tutmak istedi. İşte tam bu sırada bir gürültü koptu aşağıda: Nevruz Bacı, oğulları, gelinleri, torunları kapıyı kuşatmışlardı. Nevruz Bacı en öndeydi, bağırmaya başladı.

"Çık, katır çık!" diyordu. "Çık, yedi kişinin sebebi! Çabuk, getir beş liramı!"

Çıt bile çıkmadı içeriden: Döndü Bacı Mustafa'nın parmaklarıyla oynuyordu. Nevruz Bacı'nın torunları pencereleri taşlamaya başladılar, camlar şangır şangır yerlere döküldü. Nevruz Bacı gene bağırdı:

"Orospu! Çıkar beşliği! Oğullarımı koynuna yollattırtma!"

Gene bir ses gelmedi içeriden: Döndü Bacı Mustafa'nın dağılıp tozlanmış saçlarını düzeltiyordu. Nevruz Bacı'nın torunları kapıyı kırmaya başladılar. Neredeyse hep birden gireceklerdi içeri. Bu sırada, Döndü Bacı Mustafa'yı bırakarak kucağında bebeğiyle örtmeye geldi, öylece durdu.

"Kaltak! Beşliğimi istiyorum!" diye haykırdı Nevruz Bacı. "Duymuyor musun, orospu? Kulağına kurşun mu aktı?"

Döndü Bacı birdenbire eğildi, bebeği ayaklarının dibine bıraktı. Doğrulurken eteklerini de birlikte kaldırdı, fistanını başının üzerinden sıyırıp çıkarmasıyla Nevruz Bacı'nın suratına doğru fırlatması bir oldu. Sonra, kaşla göz arasında, donundan çorabına dek, üzerinde ne varsa hepsini çıkarıp attı aşağıya. Sonra, batmaya yüz tutmuş güz güneşinin altında, Tanrı'nın karşısında durur gibi, boynunu büküp durdu öyle. Bir deri, bir kemikti. Biraz daha baksak, incecik derisinin ardından yüreğini bile görürdük belki.

Ama ömrümüzde gördüğümüz ilk çıplak kadındı, başımızı önümüze eğiyorduk.

DENGE

Çok önceden, yani daha başlangıçta, gerçek anlamda bir bunalım bile değilken anlamamız gerekirdi Hamida'nın bunalımını, birbiri ardından gelen bunca isteği birtakım çocuksu nedenlerle geri çevirmesinden çıkarmamız gerekirdi her şeyi. Kiminin anasını, kiminin babasını, kiminin enişte sini, kiminin mahallesini, kiminin işini beğenmiyor, kiminin de yıllar önce, daha küçücük bir çocukken, bir cam kırmış, bir kedi öldürmüş, bir horoz çalmaya kalkmış olmasını bağışlanmaz bir suç olarak değerlendiriyor, "Kusura kalmayın, ama benim böyle bir adama verilecek kızım yok," diye kesip atıyordu. Ama aynı içgüdüyü bir ölçüde kendisi de paylaştığı için midir, nedir, Memedali bile bir anlam sezemiyordu bu tuhaflıklarda. "Cemile'yi istemeye geldiler gene, babam küplere bindi, bir hafta geçmez artık öfkesi, ortalığı birbirine katar: son zamanlarda çok tuhaflaştı," diyor, ötesini araştırmıyordu.

Kızına fazla düşkün olsa, kendi işine bakmadan, bir terziyi, bir kunduracıyı ya da bir saatçiyi damatlığa yakıştıramaması bir ölçüde anlaşılabilirdi, ama, çocuklarıyla sokağa çıkmak zorunda kaldığı zaman, yanında ya da arkasında değil de sırtında yürüyorlarmış gibi rahatsız olması bir yana, kızlarına karşı daha da ilgisiz olduğu hepimizin bildiği bir şeydi: Cemile'nin fazla bir değeri olamazdı Hamida için. Üstelik, eve dünürcüler gelip gitmeye başlayalı beri, daha bir sert davranıyordu zavallıya, evlenecek yaşa gelmiş olmak bağışlanmaz bir günahmış gibi, olur olmaz nedenlerle azarlıyordu. Bu durumda, "Peki ama neden?"

diyebilirdi Memedali, ama demiyordu işte. Biz de öyle. İlk isteklinin gelmesinden belki üç, belki dört yıl sonra, dünürcülerin arkasının iyiden iyiye kesildiği bir dönemde, Zeynet Bacı'nın, "Bu gidişle gül gibi kız evde kalacak, bundan sonra kim isterse istesin, vereceksin Cemile'yi," diye tutturması ve sonunda kocasını yola getirdiği haberinin yayılması üzerine, Çeten Ali'nin düşünde bile göremeyeceği bir kısmete konmasından sonra, ne olur, ne olmaz kaygısıyla hemen başlatılıveren düğünün kına gecesinde olanlar da açmamıştı gözümüzü.

Çeten Ali, kendine özgü kurnazlığıyla, kara bir çarşafa bürünmüş olarak, Cemile'nin elinden kına kapmaya gelince, daha çatal kapıdan içeri girer girmez, yürüyüşünden tanımış, Ötegeçe'nin onuru adına, hep birlikte üzerine çullanarak neresi gelirse vurmuş, sonra da, kanlar içinde, ölü gibi avlunun ortasına uzatarak çevresinde coşkulu bir halka oluşturmuştuk; ama hemen arkasından, halkamızı şanlı bir yengi halayına dönüştürmek üzere, el ele tutuşmaya başladığımız sırada, Hamida'nın da aramızda bulunduğunu, kavgamızda onun da yer almış olduğunu görerek donakalmıştık: hem yaşını başını almış bir adam, hem kız babası olarak, bu işi bize bırakması gerekirken, tekmelerimizi tekmeleriyle destekledikten sonra, şimdi de sevincimizi paylaşmaya hazırlanıyordu. Ne var ki, biz de Memedali'nin yaptığını yapmakla kalmıştık: "Hamida bir tuhaf oldu," deyip çıkmıştık işin içinden. Üstelik, bu tuhaflığı bir yücelik gibi değerlendirerek "Hamida hepimizden daha Ötegeçeli: Obalı'ya kına mı kaptırır?" diyenlerimiz bile olmuştu.

Çeten Ali, bir iki yaşlının araya girmesi sonucu, yüzüne sular serpilip ayıltılarak, iki koltuğunda iki adam, sürüklene sürüklene oğlan evine götürülürken, Cemile'nin avucundan alması gereken kınayı yaşlı bir kadının elinden almış, böylece hiç değilse kendi yakınları önünde görünüşü kurtarmıştı, ama, ertesi akşam, gene iki kolunda iki adam, camiye doğru sürüklenirken, aptes alırken, namaz

kılarken, camiden çıkıp gerdeğe giderken, durumu hiç de parlak değildi. Topallaması bir yana, gözlerinden biri tümden kapanmıştı, biri de dünyaya incecik bir aralıktan bakıyordu. "Cemile en azından on gün daha sıkacak dişini," demişti çocuklardan biri. Memedali işi pişkinliğe vurarak duymazlıktan gelmişti, ama kötü sinirlenmişti bu söze; daha ötesini araştırmaya başlamasına da bir bakıma bu söz neden olmuştu.

Her şey bitip yorganı başına çekmesinden sonra bile, bu tümceyi belleğinden silemiyor, belleğinden silebilmek şöyle dursun, dönüp dolaşıp içerdiği olguya geliyordu: Çeten Ali Cemile'ye sırtını mı dönmüştü, yoksa tüm ağrılarına karşın, ilk geceyi değerlendirecek gücü bulmuş muydu kendinde? Bu soruyu bir kez kafaya taktıktan sonra, o her şeyi görüntüye dönüştürme tutkusuna kapılmamasına, Cemile'yi, Çeten Ali'yi, Cemile'yle Çeten Ali'nin şimdi, şu dakikada, şöyle böyle beş-altı yüz metre ötede, birlikte giriştikleri işleri gözlerinin önüne getirmemesine olanak yoktu. Söylemek bile fazla, başka şeylerdi düşünmek istediği, örneğin Çeten Ali'nin çarşafının parçalanışı, yediği tekmeler, yumruklar, yere devrilişi. Ama bu tür görüntüler hızla eriyiveriyor, Memedali, elinde olmadan, Çeten Ali'nin Cemile'nin üzerine eğilerek elini uçkuruna uzatışını görüyordu, sonra başka şeyleri. Çeten Ali, Suçatı'daki çimmelerden bildiği, potuk gibi kıllı, şişman, sarkık göbekli Çeten Ali'ydi gene, Cemile'yse tam ortasından ikiye bölünmüştü: belden yukarısı incecik, apak bacısı, belden aşağısı Altındiş. Memedali tepeden tırnağa titreyerek gözlerini yummak istemişti, ama sıkmakla kalmıştı: çoktandır kapalıydı gözleri. İpinden kurtulmaya çalışan bir körpe hayvan gibi kaçmaya çalışmıştı gözlerinin içindeki görüntülerden, yatağında bir o yana, bir bu yana dönmeye başlamıştı.

Neden sonra, azıcık yatışır gibi olduğu bir sırada, yatağında dönüp duran birileri daha bulunduğunu sezinleyerek soluğunu tutmuştu: ortalarında Muttalip, yani her biri

bir başka uçta, anasıyla babasıydı dönenler. "Onlar da mı?" diye düşünmüştü Memedali, ama sorusunun yanıtının kafasında biçimlenmesine zaman kalmadan, Muttalip'in usulca kendi yatağına kaydırıldığını duymuş, böylece, aynı şeyleri görseler bile, bir başka biçimde gördüklerini anlamıştı, çünkü, Muttalip bir başka yatağa kaydırılınca, arkadan neler geleceğini deneyimleriyle bilirdi. Ne var ki, bildiklerine ters düşen bir şeyler dönüyordu ortada: Muttalip'i babası değil, anası çıkarmıştı yataktan; sonra, gene alışılmışın tersine, girişimi anası yapıyor, babasıysa, birdenbire Zeynet Bacı'yla kişilik değiştirmiş gibi, var gücüyle direniyor, alçak mı alçak, ama alabildiğine öfkeli bir sesle, "Olmaz dedik işte!" diye söyleniyordu; Zeynet Bacı biraz daha dayatınca da, yanı başında uyuyanları uyandırmaktan korkmadan, "Yetti be!" diye homurdanmıştı. Bir kez daha, tepeden tırnağa titremişti Memedali. Ne oluyordu böyle? Bu saate dek uyumamış olmalarına bakılırsa, onların da Cemile'yle Çeten Ali arasında geçmekte olanları düşündükleri kesindi ya nasıl düşündüklerini bilmek isterdi doğrusu. Hamida'ya bunca yıldır ilk kez istekle sokulan Zeynet Bacı, kuş uçumu beş altı yüz metre ötede, Iraz Bacı'nın evinde olanları öykünülmesi gereken bir eşsiz devini demeti olarak değerlendirirken, Hamida, böylesine isteksiz, böylesine sinirli davrandığına göre, Çeten Ali'yi bir potuk, Cemile'yi göbekten aşağısı başka, göbekten yukarısı başka bir acayip yaratık biçiminde mi görüyordu, yoksa daha başka bir görüntü mü kımıldıyordu beyninin dibinde? Bilemiyordu. Ne olursa olsun, Zeynet Bacı en sonunda derin derin içini çekerek arkasını dönerken, Hamida, fazladan bir önlem olarak, Muttalip'i yeniden aralarına almıştı.

Kendisi için olduğu gibi babası için de tüm bunların kötü bir düş, geçici bir bunalım olduğunu düşünmüştü Memedali, fazla durmamıştı üzerinde. Ama günler geçtikçe iyiden iyiye anlıyordu ki, hiç de öyle geçici bir bunalım değildi babasınınki, tam tersine, gittikçe yoğunlaşıyordu.

Bunun en açık belirtisi de her geçen gün biraz daha derinleşen bir kopmaydı: Cemile yeni evine, yeni yaşamına alışarak baba ocağından koptukça, Hamida da onun izinden gidiyordu sanki. Şu var ki, Cemile baba ocağından koparken, bir başka ocağa yerleşiyordu, sağlamca yere basıyordu ayaklarını, Hamida'ysa, yerleşecek bir başka yer bulamadığından olacak, başsız sonsuz bir boşluğa gömülüyordu, "Keçeyi suya atmış da çıkan yerini taşlıyor," derler ya, tıpkı öyle.

Evet, böyle, gerdek gecesinin üstünden bir hafta bile geçmeden, bir ince yorganla yetinmek pahasına, yatağını ayırmakta dayatmıştı. Şimdi bu incecik yorgan yere serilip ikiye katlanıyor, Hamida, yeni düzende, altı üste, üstü alta dönüştürmek istercesine, bu yorganın arasına sokularak duvardan yana dönüyor, hemen gözlerini yumup uyumaya çalışıyordu. Uyuyabiliyor muydu? Memedali, eskiden olduğu gibi başını yastığa koyar koymaz uyuyuverdiği kanısında değildi; tam tersine, kolay kolay uyuyamıyordu Hamida; varlığını belli etmekten çekinircesine, uyur gibi yapıyor, evdekilerin dikkatini çekmek kuşkusuyla yorganının içinde dönmeyi bile göze alamıyordu. Sessiz bir adamdı oldum olası, şakayla, şamatayla başı hoş değildi, çocuklarıyla içli dışlı olmaktan, onları yanında dolaştırmaktan, dükkânında çalıştırmaktan da hoşlanmazdı. Bu nedenle, ikide bir herkesi azarlayıp susturur, çevresinde hep sessiz bir düzen egemen olsun isterdi. Ama şimdi her şeyden ve herkesten kopmuş, sessizliği kendi varlığına indirgemiş gibiydi. Zorunlu olmadıkça konuşmaması bir yana, karısının, çocuklarının gülüp eğlenmelerine de ses çıkarmıyor, kendi evinde değil de bilmediği bir yabancı ortamda, görünmez bir duvarın ardında deviniyorlarmış, devinileri de kendisine seslerinden kopmuş, anlamlarını ve nedenlerini yitirmiş olarak ulaşıyorlarmış gibi, uzak uzak bakmakla yetiniyordu. Neredeyse hiç kucağına almamış, yanağını öpmemiş, gözlerini gözlerine dikip gülümsememiş olmakla birlikte, bunca yıldır önünden gelip geçmesi-

ne, sofrasını kurmasına, aptes alırken eline su dökmesine alıştığı ilk çocuğun bıraktığı boşluk mu doğurmuştu bu görünmez duvarı? Yoksa Hamida hâlâ Cemile'nin el evindeki ilk gecesinin etkisindeydi de karısıyla aynı yatakta yatmanın, onunla konuşup sevişmenin bir yerde Çeten Ali'yle özdeşleşmek olmasından korktuğu için bir boşluk duvarı mı örüyordu çevresinde? "Herhalde," diyordu Memedali: olur olmaz her durumda kahkahalarla gülmesi, kavununu, karpuzunu, hıyarını bangır bangır bağırarak satması bile, kendisinden tiksinmesi için yeterli bir neden olan bu adam şimdi Cemile'yle kendisinin Zeynet Bacı'yla yaptığını yapıyor diye yıllardır sürdürdüğü alışkanlıklardan el çekmesi hiç de usa yatkın bir şey değildi, ama bu garip davranışa yalnızca Cemile'nin yokluğunun yol açtığını kesinlemek de olanaksızdı.

Cemile baba evine ilk kez konuk olduğu zaman, Memedali daha iyi anlamıştı bunu.

Öyle görünüyordu ki, Cemile'nin gitmesi gibi dönmesi de sevindirmemişti Hamida'yı; tam tersine, rahatsız etmişti. Öyle ya, Cemile, öncelik hakkını ancak böyle ender durumlarda kazanan Meryemebe'nin elini öptükten sonra, kendi elini öpmeye davranınca, Hamida bir kızgın demir bastıracaklarmış gibi arkasına saklamıştı ellerini; Cemile dayatınca da utanmayla karışık bir öfkeyle direnmiş, sakalının kötü battığını deneyleriyle bildiği bir yabancının öpüşünden kurtulmaya çalışan bir küçük çocuk gibi gerileyerek, elleri hep arkasında, duvara yaslanıp kalmıştı. Daha sonra, Cemile kadınlığını ve bağımsızlığını iyice vurgulamak istercesine, anası ve kardeşleriyle rahat rahat konuşup şakalaşırken, hiç alışılmamış bir biçimde, gevrek gevrek gülerken, Hamida, gözleri yerde, çevresinde olup bitenlerle hiç mi hiç ilgilenmez görünüyor ya da öyle görünmeye çalışıyordu. Çünkü Memedali arada bir çaktırmadan kızına baktığını, ama hemen arkasından, ayıp bir şey görmüş gibi irkilerek gözlerini gene yere diktiğini görüyordu. Neydi onu böylesine rahatsız eden? Kızının yü-

zünde, bedeninde, sesinde ya da devinilerinde Çeten Ali'nin yüz kızartıcı izlerini mi yakalıyordu Hamida, yoksa Çeten Ali'nin karısı olmanın yüzünü, bedenini, sesini ve devinilerini gölgelendirmemiş olması mı ürpertiyordu onu? Bu konuda kesin bir yargıya varmak olanaksızdı, ama çocuklarını yanında yürütmek ya da dükkânında çalıştırmak istememesinin bir zamanlar bir kadınla birlikte gerçekleştirilmiş, yüz kızartıcı bir işlemin canlı kanıtları olarak değerlendirilebileceklerini düşünmesinden ileri geldiği bilindiğine göre, Cemile'yi bundan böyle Çeten Ali'nin çirkin görüntüleriyle gölgelenmiş, daha da kötüsü, lekelenmiş olarak göreceği kuşku götürmezdi.

İşin ilginç yanı, Hamida ilk kez Cemile'nin gene baba evinde bulunduğu, üstelik, bu evden kopmuşluğunu vurgulamak istercesine, Iraz Bacı'yla birlikte gelip Iraz Bacı'nın dizi dibinde oturduğu bir akşam üzeri sıyrılmıştı derin suskunluğundan. Kapıyı açıp da Cemile'yi baş köşede, Iraz Bacı'yla yan yana oturur görünce, suratı asılmıştı, ama bir 'Hoş geldin' bile demeden, köşesinde uzun süre sessiz sessiz oturduktan, bu arada Cemile'yle kaynanasını ikide bir hiç belli etmeden izledikten sonra, bir mucize olmuş gibi, birdenbire gülümsemeye, çok geçmeden de söze karışmaya başlamıştı. Memedali şaşkınlıkla babasına dikmişti gözlerini: yüzünde bir garip sevinç, bir titrek umut ışıltısı, nicedir kafasını karıştıran, içinden çıkılmaz bir sorunu en sonunda çözüme yaklaştırmanın mutluluğunu yaşıyordu sanki. Memedali'ye öyle geliyordu ki, Hamida bulduğu çözümün geçerliliğini her dakika biraz daha iyi anlayıp biraz daha coşuyor, bu bulguda hiçbir katkıları olmasa bile, sırf doğuşu sırasında orada bulunmaları nedeniyle, çevresindekilere bir gönül borcu olduğunu sezinliyor, borcunu hemen oracıkta ödemek için de herkese içtenlikle gülümseyerek güzel şeyler söylemek istiyor, pek beceremmemekle birlikte, alışkanlıklarını zorlayarak eğlenceli şeyler anlatmaya çalışıyordu. Öylesine mutluydu ki, Çeten Ali'nin kapıyı gürültüyle itip içeriye girmesi, kırk

yıllık yeğeniymiş gibi, "Nasılsın, emmi?" diyerek yanına oturması bile söndürememişti gülümsemesini. Peki ama mutlu çözüm ne olabilirdi? En sonunda, ilk kızının Çeten Ali'yle aynı yastığa baş koymasının, Çeten Ali'yle aynı yastığa baş koyduktan sonra, hiçbir şey olmamış gibi, ikide bir evine gelip karşısında boy göstermesinin, arada bir Çeten Ali'nin de ona katılarak ürkütücü bir pişkinlikle, "Nasılsın, emmi?" demesinin, gene aynı pişkinlikle, sofrasına oturup pilavına kaşık sallamasının doğal şeyler olduğunu anlamıştı da Cemile'nin Çeten Ali'ye gelin gitmesinden önceki yaşamına mı dönmüştü? Cemile'nin evlenmesinden önce bile, hiçbir zaman böylesine mutlu, böylesine coşkulu olmadığını bildiği için, Memedali "Evet," diyemiyordu: olsa olsa uzun bir suskunluk dönemini izleyen, geçici bir taşkınlık olabilirdi bu, ya da bir delilik başlangıcı.

Oysa, sonradan kendisinin de söylediği gibi, biraz daha yakından bakmış olsaydı, açık açık görebilirdi her şeyi, hiç değilse, özenle sürülmesi gereken bir izin başlangıç noktasında bulunduğunu sezinleyebilirdi: inanılması zordu belki, ama her şeyden önce Iraz Bacı'nın varlığı coşturuyordu Hamida'yı. Kendisinden en az yirmi yaş büyük olan, üstelik, oğlunun tersine, sessizliği ve soğukluğuyla herkesi kendinden uzaklaştıran, belki de ünlü soğukluğunun dolaysız sonucu olarak, eski, yeni, kirli, temiz demeden, ne bulursa üstüne geçirerek yaz kış kat kat entarilerle, kat kat gömleklerle, kat kat donlarla, kat kat çoraplarla dolaşması hepimizi kahkahalarla güldüren bu çirkin ve garip kadına birdenbire ısınıverdiği için mi, yoksa başka bir nedenle mi? Örneğin, Çeten Ali'nin evinde, Cemile'yle Çeten Ali'nin kurduğu bağıntıyı kurmasına olanak bulunmaması nedeniyle, Çeten Ali'nin karşıtı olarak beliriyordu da ondan mı? Kendi evindekiler söz konusu olunca yeteneğini mi yitiriyordu, neydi, Memedali sorudan başka bir şey üretemiyordu bu konuda. Ne olursa olsun, başka zamanlarda hep o eski suskunluğunu sürdüren babasının, Çeten Ali'yle birlikte gelmiş bile olsa, Iraz Bacı'yı karşı-

sında görür görmez bülbül kesildiğini, gözlerini üzerine dikerek öyküler anlatıp sorular sorduğunu, onun tek sözcüklük, soğuk, kuru yanıtlarını aşarak gerçek bir söyleşim kurmaya çalıştığını, sofrada da kaşığında çıkan kavurmaları hep onun önüne ittiğini görüyor, "Allah Allah! Allah Allah!" diye söyleniyor, bu işin içinden hiçbir zaman çıkamayacağını düşünüyordu.

Gerçekten de, ta kış ortasına değin, Memedali bir adım bile yaklaşamamıştı sorusunun yanıtına.

O günlerde, Cemile'nin gittikçe büyüyen karnı, Çeten Ali'nin gecelerini boş geçirmediğini belli ettiğinden, Hamida kızını her görüşünde iliklerine dek ürperiyordu. Bununla birlikte, genellikle Iraz Bacı da orada bulunduğundan olacak, toparlanması fazla uzun sürmüyor, Iraz Bacı'ya dönerek keyifli keyifli konuşmaya başlıyordu. Ama çok soğuk bir kış gecesi, önünde karnı, arkasında Çeten Ali, Cemile gülümseyerek kapıdan içeri girince, Hamida her üçüne de anlatılmaz bir kinle bakmış, neredeyse öfkeli bir sesle, "Ananız nerede?" diye sormuştu.

"Gelmedi."

"Neden?"

"Biraz rahatsızdı, erkenden yattı."

"Demek öyle?"

"Evet."

Hamida'nın alışkanlığını bozarak böyle öfkeli bir sesle konuşması kötü bir düş kırıklığının sonucuydu kuşkusuz. Düş kırıklığını duygusal düzlemden ussal düzleme aktarıp da Iraz Bacı'nın gelmeyeceğini iyice anladıktan sonra, gene eski sessizliğine gömülerek gözlerini önüne dikmişti. Arada bir, gözucuyla, Cemile'ye, özellikle de Cemile'nin büyümüş karnına bakıyor, sonra gene dalıp gidiyordu. Tek yapabileceği buydu sanki. Ama, birdenbire, öyle kararlı bir biçimde ayağa kalkmış, ayakkabılarını, kaputunu, başlığını öyle hızlı bir biçimde giyip kapıya yönelmişti ki, "Nereye?" demeyi bile göze alamamıştı hiç kimse. Ne var ki, bir süre sonra Memedali de aynı şeyi yapınca, dö-

nüp bakan olmamıştı: Muttalip'le Meryemebe de işin içinde olmak üzere, Çeten Ali'nin öykülerini dinliyordu herkes, Çeten Ali, Hamida'nın varlığının bunaltıcı ağırlığını üzerinden atar atmaz, her zamanki havasını bulmuştu, kahkahadan kırıp geçiriyordu ortalığı.

Kahkahalar evlerinin pencerelerinden taşarak tüm Ötegeçe'de yankılanırken, Memedali, diz boyu karlar içinde, Hamida'nın gidebileceği kahveleri dolaşmış, hiçbirinde bulamayınca, Çeten Ali'nin evinin yolunu tutmuş, sokağın başında birden duruvermişti: Hamida tam önündeydi, yaprak yaprak yağan karın altında, boynunu içine çekip sırtını kamburlaştırmış, Çeten Ali'nin evine doğru yürüyordu. Memedali biraz daha ilerleyip her şeyi rahatça izleyebileceği bir köşeye gizlenirken, Hamida Çeten Ali'nin evine yaklaştıkça adımlarını yavaşlatmış, evin önünde biraz durup soluklanmış, sonra gene koşar gibi yürüyerek sokağın öbür başına dek gitmiş, sonra aynı yürüyüş düzenini ters yönden başlatmıştı. Öyle anlaşılıyordu ki, çoktandır sürüyordu bu iş: Hamida sokağın uçlarından hızlı ve kararlı adımlarla Iraz Bacı'ya yöneliyor, ama yaklaştıkça yavaşlayıp kararsızlaşıyor, kapının önünde bir süre oyalandıktan sonra, gene hızlı adımlarla uzaklaşıp öbür uca dek giderek aynı biçimde geri dönüyor, kapının önüne her gelişinde duruşunu biraz daha uzatıyor, duruşları uzadıkça da yürüyüşü daha ağır, daha kararsız, daha sıkıntılı oluyordu. Belliydi, Iraz Bacı'nın yanına varmak, nicedir kurduğu anlaşılan bir tasarıyı gerçekleştirmek istiyordu. Ama hangi tasarıyı? Belki sorusunun yanıtını önceden sezinlediği, belki de bilmek istemediği için, Memedali daha ötesini araştırmaya gerek duymamış, duvarlara sürtünerek, sessiz sessiz ilerlemiş, tam Iraz Bacı'nın kapısında beklemeye başladığı bir sırada, birdenbire Hamida'nın karşısına dikilerek, "Ne o, baba?" diye sormuştu. Sonra, Hamida ne diyeceğini bilemeden, suçüstü yakalanmış bir çocuk gibi, ürkek ürkek kendisine bakarken, yaklaşıp koluna girmiş, "Hadi, baba, eve gidelim," demişti.

Ağzı, burnu, parmakları soğuktan sızlıyordu, ama babasıyla kol kola, eve doğru ilerlerken, anlatılmaz bir mutluluk içinde yüzüyordu Memedali. Birkaç dakika öncesine değin, tüm Ötegeçe'de, hatta tüm Albıstan'da, kendisiyle hiçbir zaman candan bir ilişki kuramayacağını düşündüğü bir tek insan varsa, o da babasıydı: ne soru sorulmasından hoşlanırdı, ne uzun boylu konuşulmasından; önemli ya da önemsiz, acılı ya da sevinçli, yaşamın tüm edimleri, tüm devinileri dümdüz bir sessizlik içinde sürüp gitsin, insanlar içinde kalmaları gereken yalnızlık duvarlarının ardından burunlarını bile çıkarmasınlar isterdi, ya da Memedali'ye öyle gelirdi. Oysa şimdi, kolunda, hiç direnmeden, uslu bir çocuk gibi yürümeye başladığını gördükten sonra, Hamida'nın hiç de öyle ulaşılmaz bir insan olmadığını düşünüyordu. Bu nedenle, babasına biraz daha sokularak kolunu sıkmayı göze almış, herhangi bir tepki gelmeyince de, "Bu soğukta o kapıda ne arıyordun?" diye sormuştu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Memedali doyurucu bir yanıt beklemiyordu, babasının kendisini terslememesi bile nice yıldır ilk kez filizlenen söyleşim umudunu kurutmayacak bir davranış olacaktı. Olmuştu da: "Çok üşüyordum," demişti Hamida, sonra, tam bizim sokağın başında, belki sözünü ettiği üşümenin başka türlü bir üşüme olduğunu sezdirmek, belki bu kötü başlamış söyleşimi eksiksiz bir kaynaşmayla bitirmek, belki de, soğuktan donmak pahasına, dönüşü geciktirmek için, birdenbire yön değiştirerek bir başka sokağa sapmıştı.

Gecenin karanlığında, alışkın olmadıkları sokaklarda, bata çıka yürüyorlardı şimdi, daha doğrusu Hamida yürüyor, Memedali'yse onun kolunda herhangi bir nesne gibi sürükleniyordu. Her dakika biraz daha yoğunlaşan bir ağlama isteği vardı içinde, ama iliklerini donduran soğuktan mı, kaynağına ulaşamadığı bir üzüntüden mi, yoksa bunca yıllık özlemden sonra birdenbire babasına kavuşmanın getirdiği sevinçten mi, anlayamıyordu bir türlü, ne düşüneceğini, ne diyeceğini bilemiyordu. Arada bir, babasına

böylesine yakınken, susmak da çok güzel olsa bile, onunla konuşmayı deneyebileceğini, örneğin az önce verilen yanıta dönerek Iraz Bacı'nın kapısı önünde beklemenin üşümekle ne ilgisi bulunduğunu sorabileceğini düşünüyor, sonra, kendi düşüncesinden kendisi ürkerek, dakikalar boyunca, daha kolay girilebilecek bir kapı arıyordu. En sonunda, sözünün erimini usuna bile getirmeden, sırf kararsız ve sıkıcı arayışını noktalamak amacıyla, Iraz Bacı'yı çok çirkin, çok itici bulduğunu söylemişti.

Memedali'nin hiç mi hiç beklemediği bir şey olmuştu o zaman: değil çocukları, birlikte büyüyüp birlikte yaşlandığı mahalle arkadaşlarıyla konuşurken bile, üst üste dört beş tümceden fazlasını söylediği birkaç yılda bir görülen Hamida, birdenbire adımlarını yavaşlatarak, azgın kış yelinin eşliğinde, garip, ama çok güzel bir ezgi gibi eklemlenen, uzun bir konuşmaya girişmişti: insanların, Memedali'nin yaşında, daha eski kuşaklardan olanların yüzlerinde her yıl biraz daha derinleşen çizgileri, ellerinin üzerinde kabarıp koyulaşan damarları ve pasları, başlarında gittikçe seyrekleşip aklaşan saçları, yaşamın belli bir döneminden sonra, yavaş yavaş edinilen özellikler değil, doğdukları günden beri süregelen, değişmez nitelikler biçiminde gördüklerini, bu nedenle, bir gün kendilerinin de üç aşağı, beş yukarı onlara benzeyeceklerini uslarına bile getirmeden, bu insanları çirkin ya da itici olarak niteliediklerini söylüyor, bu soğuk kış gecesinden Ötegeçe'nin kimi yaşlı, bitkin, iki büklüm insanlarının geçmiş günlerine doğru giderek, şimdi yerinden kalkamayan Döndü Bacı'nın Ötegeçe'ye ne denli güzel bir gelin olarak geldiğini, Karadede'nin gücünün ve yakışıklılığının insanları nasıl şaşırttığını, Zöhre Bacı'yla göz göze gelen delikanlıların nasıl donup kaldıklarını anlatıyor, tüm bu komşuların şimdiki görünüşleriyle en ufak bir ilintisi bulunmayan güçlerini, güzelliklerini Memedali'nin gözlerinde canlandırmaya çalışıyordu. Canlandırıyordu da. Ama, azıcık duraladığı bir sırada, Memedali, "Peki, Iraz Bacı?" diye sorunca, birdenbi-

re bozulmuştu büyü: Hamida hiç yanıt vermeden ağır ağır eve doğru yürümüştü.

Bu garip geceden sonra, Memedali'nin bir bakıma epeyce yol aldığı düşünülebilirdi, ama nicedir varmaya çabaladığı noktaya ulaşmış olduğunu söylemek olanaksızdı doğrusu, çünkü, hepsi de aynı kaynaktan: Hamida'yı Iraz Bacı'ya doğru sürükleyen tutkudan yola çıkmakla birlikte, her biri bir başka yana yönelen, sayısız sorular arasında dönüp durmaktan başka bir şey gelmiyordu elinden. Kendisini görür görmez neredeyse bir başka insan oluvermesi, o soğukta deli gibi kapısının önünde dönmesi, çirkinliği söz konusu edilince, birdenbire ozan kesilerek çirkinlikle yaşlılığın aynı şey olmadığını kanıtlamaya çalışması, hiç kuşkusuz Hamida'nın Iraz Bacı tutkusunun yoğunluğunu gösterirdi, ama nasıl bir tutkuydu bu tutku? Zavallı, buruşuk yüzün derin kırışıklarının ardında birdenbire bir körpe gelin yüzü görmeye başlamıştı da bu anası yaşındaki kadına gerçekten tutulmuş muydu Hamida? Kızını evlendirdikten sonra, kendini de yüzlerindeki derin çizgilerden, ellerinin üzerindeki damarlardan ve lekelerden söz ettiği insanlar gibi yaşlı ve değişmiş bulmaya başlamıştı da bu yıkım duygusu içinde, bu yıkım duygusunun itkisiyle, benliğinde birdenbire kabaran son bir atılıma ancak Iraz Bacı gibi alabildiğine yaşlı bir kadının yanıt verebileceğini mi düşünmüştü? Çeten Ali'nin Cemile'yle yaptığını yaparak bir yerde Çeten Ali'yle özdeşleşmek korkusuyla, Zeynet Bacı'dan ayrı yatmaya başladıktan sonra, gene de yapmaya can attığı şeyi Cemile'ye en az benzeyen kadınla yapmayı en zararsız yol olarak mı görüyordu? Yoksa, başlangıçtan beri, bulanık bir biçimde sezdiği, "Peki, Iraz Bacı?" diye sorunca, birdenbire susuvermesinin de bir ölçüde esinlediği gibi, ne gençlik, ne yaşlılık görüntülerinde hiçbir güzellik, hiçbir çekicilik bulmamakla birlikte, Çeten Ali'nin Cemile'ye yaptığını kendisi de Çeten Ali'nin anasına yaparak ondan öç almak, böylece bozulduğunu düşündüğü bir dengeyi yeniden kurmak mı istiyordu? Memedali hiçbir

olasılıkta uzun boylu oyalanamıyor, babasının o geceden sonra takındığı tutum da işini büsbütün zorlaştırıyordu. Öyle ya, şimdi daha da uzak, daha da suskundu Hamida: sabah erkenden, çorbasını bile içmeden çıkıp gidiyor, akşam da ya yemeğini yer yemez yorganının altına büzülüyor, ya da çıkıp bir kahveye gidiyor, gece yarısından önce dönmüyordu. Bir zamanlar, hiç değilse Iraz Bacı gelince canlanırdı, şimdi, belki duyguları değiştiği, belki duyguları konusunda bir kuşku uyandırmaktan çekindiği için, onun da yüzüne bakmıyor, hatta aralarında çok tatsız şeyler geçmiş gibi, o kapıdan girer girmez, kendisi kaputunu giyip çıkıyordu.

Bir mayıs akşamı, kaç gündür Memedali'lerde yatıp kalkmakta olan Cemile'nin ağrıları tutup da Urup Fadime'ye haber salındığı zaman, Hamida gene bir suçlu gibi dışarıya atmıştı kendini. Issız ve karanlık sokaklarda, kasabanın dışındaki çamurlu yollarda, nereye gittiğini bilmeden yürüyüp durmuş, Ötegeçe'den girip Kızılcoba'dan, Kızılcoba'dan girip Arasa'dan, Arasa'dan girip Suçatı'dan çıkmış, belki iki, belki üç saat sonra, hem bir sigara tüttürmek, hem biraz soluklanmak üzere, bir taşın üstüne tünediği zaman da tabakasını evde unuttuğunu anlayarak yeniden Ötegeçe'nin yolunu tutmuş, ama bizim sokağa girdikten sonra, birdenbire geri dönüp neredeyse koşar adımlarla İpsiz'in kahvesine gitmiş, kahvede, soluk soluğa, "Bana bir sigara," demişti. Belki ilk kez başkalarından bir şey istediği, belki terden sırılsıklam yüzü ve saçları, çamura batmış kaputu ve şalvarıyla kötü şeyler düşündürdüğü için, kahvedekiler şaşırıp kalmışlar, yerlerinden kımıldamadan, korkuyla bakmışlardı Hamida'ya, "Hayrola, Hamida?" demeyi bile göze alamamıştı hiç kimse. Yalnız İpsiz her zamanki ağırlığıyla kalın bir sigara sarıp yakarak ağzına vermiş, önüne bir demli çay bırakmıştı. Ama daha Hamida'nın çayını yudumlamasına bile zaman kalmadan, Memedali, yüzünde varla yok arası bir gülümseme, sessizce

içeriye girip önüne dikilmiş, "Hadi, baba, eve gidiyoruz," demişti.

Kapıdan içeri girdikleri sırada, evde her şey öyle sessiz, öyle kımıltısızdı ki, Hamida neredeyse kötü bir düşten uyandığını düşünecekti. Ama, Memedali'nin ardından yaz odasına girip de yorganının bu odaya serilmiş olduğunu, üstelik, yorganının yanındaki bir başka yorganın altında, Çeten Ali'nin horul horul uyuduğunu görünce, tepeden tırnağa titremiş, yeni bir kötü düşe dalıyormuş gibi gözleri kararmıştı. Bu da yetmiyormuş gibi, Zeynet Bacı'nın kucağında bir bebekle odaya girdiğini, "Bak, dedesi, bak!" diyerek kendisine doğru ilerlediğini görmüş, tam yanına gelince, kendini geriye atarak, "Götür!" diye bağırmıştı. Sonra, Zeynet Bacı, "Delirmiş bu herif! Sancısını kendi çekti sanki!" diye homurdanırken, Hamida, hemen yanında, dizlerinin üzerinde yamalı bir örtü, Iraz Bacı'nın oturduğu yerde uyukladığını görmüş, neden, nasıl, nereden geldiği bilinmeyen bir esinle, zavallı yaşlı kadını omuzlarından tutup var gücüyle sarsarak, "Iraz Bacı, Iraz Bacı, hadi kalk," demişti: "çok yoruldun: seni evine götüreceğim."

Memedali, ılık mayıs gecesinde, şimdi tam tepeden gelen ay ışığının altında, biri kocaman, biri ufacık, iki kara gölge gibi ilerleyişlerine bakıyor, birlikte bir yere giden iki insan değil de yaşamında ilk kez gördüğü bir çalgısız oyun izliyormuş gibi bir duyguya kapılıyordu: ufak gölge ağır ağır, yalpalana yalpalana giderken, iri gölge baş döndürücü bir hızla çevresinde dolanıyor, kimi zaman koşar gibi ilerleyip geri geliyor, onu da hızlandırmak amacıyla sağına soluna dokunuyor, istediği gene olmayınca, yeni baştan çevresinde dönmeye başlıyordu. Bu nedenle, Iraz Bacı en sonunda belinden anahtarını çıkarıp kapısını açarken, Hamida'nın ondan en az on kat fazla yol teptiğini düşünmüştü Memedali, Iraz Bacı'nın kapısının karşısında, bir duvar girintisinin koyu karanlığı içinde, yere çömelip beklerken de, "Gene o oyunu mu oynuyorlar? Yoksa babam Iraz Bacı'yı uyutup da öyle mi çıkacak?" deyip durmuştu kendi

kendine. Ne var ki, ilk horozlar öterken, elinde bir gaz lambası, başı açık, ayakları çıplak, Iraz Bacı'nın Hamida'yı uğurladığını görünce, bir kez daha yanıldığını anlamıştı.

Ama böyle ayrıntılar üzerinde harcanacak zamanı yoktu: arka yollardan koşa koşa eve dönüp Hamida'yı beklemeye başlamıştı. O da fazla bekletmeden gelmişti ya beklenenin tersini yapmıştı bir kez daha: yüzünde anlatılmaz bir gülümseme, dosdoğru Cemile'nin yattığı odaya giderek herkesi ayaklandırmış, bebeği kucağına alıp iki gaz lambasının ışığında, uzun uzun yüzüne bakmış, "Bana sorarsanız, çok güzel bir kız olacak," diyerek gevrek bir kahkaha atmıştı. Sonra, yüzünde hep aynı gülümseme, ağır ağır soyunmuş, sonra da nicedir hiç yatmadığı, eski, rahat yatağına uzanarak derin bir uykuya dalmıştı.

Neden sonra, kendisi de aynı ölçüde derin bir uykuya dalmadan önce, Memedali "Oldu işte," diye söylenmişti, "Oldu işte: gene kuruldu denge."

ÜÇLEM

Çok eskiden, daha babalarımızın bile dünyada olmadıkları bir dönemde, Takavut'ların oğuzlama bahçıvanı Osmana, konağın beslemesi Nasip'le evlenip ahırın üstündeki iki göz eve yerleşmek konusunda ne düşündüğü sorulunca, yüzünde en ufak bir çizgi bile oynamadan, "Ben bilemem, siz nasıl isterseniz öyle olsun," demekle yetinmiş, Takavut'ların büyükleri de bunu olumlu bir yanıt saymışlar, aradan bir hafta bile geçmeden, ot ve gübre kokan bir mayıs gecesi, zorlu kahkahalar arasında, Osmana'yı gerdek kapısından içeriye itmişlerdi. Ayak uydurmakta güçlük çektiği bunca karmaşık törenden sonra, kapıyı ardından kapayınca, rahat bir soluk almıştı Osmana: uyku gözlerinden akıyor, yeni giysisi de dar geliyordu, en sonunda soyunup yatabilecekti. Ama yorganın altında, belki de yeni bir töreni başlatmak üzere, yarı çıplak bir durumda kendisini bekleyen Nasip'i bulunca, gene rahatı kaçmıştı. Ne yapılırdı ki böyle bir durumda, ne söylenirdi? Bilmiyordu. En azından beş dakika süresince, imgeleminin dar sınırlarını zorlayarak bir çözüm aramış, en sonunda soyunup yatağa girmiş, bir kez sağ, bir kez de sol eliyle, karısının çıplak sırtını sıvazladıktan sonra, "Uyu, ya Nasip," deyip öbür yana dönmüş, karısından herhangi bir yanıt gelmeyince de sorunu en iyi biçimde çözdüğünü düşünmüştü. İkinci gece de aynı edimi ve aynı sözü yinelemekte bir sakınca görmemişti böylece. Sakınca görmek şöyle dursun, ona kalsa, yaşamının sonuna dek sürdürürdü bu töreni. Ne var ki, üçüncü gece, Nasip usul usul sokularak töre-

ni kendi güdümünde, kendi bildiği biçimde yürütmeye başlamış, yeni tören horozlar ötünceye dek sürdüğü için de Osmana uyku karşısında ne denli dirençli olabileceğini görerek bayağı gururlanmıştı. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, Nasip'e duymaya başladığı, yaşamı boyunca da duyacağı hayranlığın yanında sözü bile olmazdı bu gurur: o ne yapsa, ne söylese, hayranlıkla onaylıyor, "Ulan Nasip, ulan Nasip, ne akıllı kadınsın sen! Senin aklına gelenler şeytanın aklına bile gelmez," diyordu. Başkalarına, örneğin ağaya, ağanın karısına, oğluna, kızına, damadına gelince, Osmana Nasip'in eşsiz buluşunun farkında bile olmayan, meyvesini toplayamayan, 'nasipsiz' insanlar olarak, biraz alay, biraz acıma, biraz da horgörüyle bakıyordu hepsine.

Memedali anasına o oyunu oynadıktan sonra, ikide bir Osmana'yı ve garip öyküsünü anımsamıştım: Nasip'i de yanındaysa, toprağı dar olsun, daha iyi hayvandan beri, bedenin kendiliğinden bulduğunu insan usunun en büyük, en güzel buluşu sanmıştı rahmetli, buna ancak gülünürdü. Ne var ki, yataktan sofraya geçilince, ben de, Memedali de üç aşağı, beş yukarı Osmana gibiydik: yaşam boyu değilse de yıllar boyu, kimi yemeklerin, özellikle de baklavanın, yalnız kendi anamızın buluşu olan ve yalnız kendi evimizde pişen yiyecekler olduğunu sanmıştık. Doğruydu, arada sırada, Hacı Bey'in lokantasının önünden geçerken, kimi tabaklarda baklavaya benzer bir şeyler gördüğümüz olurdu, ama lokanta bizim için öylesine gerçekdışı bir uzamdı ki, lokantadaki adamlar da baklavalarını öyle rahat, öyle doğal bir biçimde yerlerdi ki, bunlarla bizim evlerimizde, yılda bir ya da iki kez, bir kutsal tören havası içinde hazırlanıp yenilenler arasında bir özdeşlik bağıntısı kurmak usumuzdan bile geçmezdi. Böylece, baklavalı gecelerin ertesinde, biz de tıpkı Osmana gibi acıyarak ya da küçümseyerek bakardık herkese, ama Osmana'yla Nasip gibi, gecenin ilerlemiş saatlerinde, büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirdiğimiz eşsiz mucizeyle övünmek şöyle dursun, gene

tıpkı Osmana gibi, gizimizi özenle saklar, başkalarının yanında geğirmekten bile çekinirdik. Neden? Yarattığımız mucizeden başkalarının da yararlanmaya kalkmalarından korktuğumuz için mi? Osmana'nın suskunluğu hangi kuşkudan kaynaklanırdı, bilmem ya biz en çok kem gözden korkardık: Gariplik'te yatanların yüzde doksan dokuzu gözden, yüzde biri kendi eceliyle gittiğine göre, ayda, yılda birkaç dilim baklava, birkaç tutam kadayıf yiyoruz diye Tanrı'nın günü baklava, kadayıf yermiş gibi göze gelip maldan, candan olmak istemiyorsak, baklavayı da, kadayıfı da gizli yapıp gizli yememiz gerekirdi. Anamız böyle söylerdi.

Bu nedenle, Ebe'yle bize geldikleri gece, anam inançlarına da, alışkanlıklarına da ters düşen, beklenmedik bir esinle, birdenbire kalkarak yarım tepsi baklavayı sakladığı yerden alıp önümüze getirince, Memedali vurgun yemiş gibi donup kalmıştı bir süre: bir yandan baklava şöleninin yalnız kendi evlerinde gerçekleşen bir mucize olmadığını saptamanın şaşkınlığı içinde bocalayıp duruyor, bir yandan da anamın büyük gözüpekliğinin korkunç sonuçlarını düşünerek iliklerine dek ürperiyordu. Bir o gece olsa, gene iyi, günler boyu duymuştu bu ürpertiyi, günler boyu, evimizin önünden her geçişinde, kötü bir olayla karşılaşmak korkusuyla titremişti. Ama sonra, her şeyin eskisi gibi sürüp gittiğini gördükçe, yavaş yavaş güvene gelerek korkusuna gülmeye başlamış, sonra da toprak ve gübre kokan bir mayıs akşamı, Suçatı'da, uzun bir yürüyüşün ardından, azıcık soluklanmak üzere, söğütlere belimizi verip oturduğumuz bir sırada, cebinden kat kat kâğıtlara sarılı iki dilim baklava çıkarmış, usulca önüme bırakarak, "Al, ye," demişti.

Ben daha ikinci dilime geçmeden de anlatmaya başlamıştı, ama damağımdaki bildik tat yeter de artardı bile, anlatmasa da olurdu: Hamida yatsı namazından dönüp de kapı arkasından sürgülendikten sonra, Zeynet Bacı, Meryem'leri de kapsayan, suskun bir hayranlar halkasının or-

tasında, çeliğe su vermeye hazırlanan bir usta gibi, ağır ağır kollarını sıvayarak leğenin başına geçer, Hamida'nın tuttuğu kısık gaz lambasının ışığında, hamurunu yoğurmaya girişir, bakışlarından devinilerine değin her şeyinde bir uzaklık, bir başkalık, bir yücelik, sessiz sessiz sürdürürdü işini. Arada bir, tek sözcüklü tümcelerle, bir görüş ya da bir yardım istediği olsa bile, yanıtı da, yardımı da yalnız kocasından beklediğini belli ederdi. Ötekilere gelince, bakarlar ve dinlerdi yalnızca, oldukları yerden kımıldamazlardı. Ne var ki, uzun çabalardan sonra, sıra dilimleme işlemine gelince, halka birdenbire daralıverir, çocuklar da, büyükler de, yenik bir ülkenin haritası çevresinde toplanmış bağlaşık komutanlar gibi, tepsinin üzerine eğilirler, Hamida'nın büyük bir yetkeyle yaptığı paylaştırma işlemini yakından izleyerek kendilerine düşen dilimleri daha çiğken görüp belirlemek, böylece tüm tepsiyi düşleyerek yollarını şaşırmaktansa, düşlerini dişler gibi kendi dilimlerine bastırmak isterlerdi. Ötegeçe'de ilk horoz seslerinin yükseldiği saatte, ilk dilimlerini tadıp yatmalarından sonra da sürerdi düşleri; üstelik, şimdi bir uçları geçmişte, bir uçları gelecekte olduğu için, daha da yoğunlaşırlardı. Ama bu kez de yenilmez bir korkunun gölgesi düşerdi üzerlerine: her pay ayrı bir kap içinde, ayrı bir yere kaldırılmış, Hamida'nın da başkasının payına el sürenin bir daha bu evde değil baklava, kuru ekmek bile yiyemeyeceğini yineleyip durmuş olmasına karşın, hemen herkes ikide bir başını kaldırır, ortalıkta dolaşan birileri bulunup bulunmadığını, özellikle Memedali'nin yatağında olup olmadığını anlamak isterdi. Çünkü herkes deneyimleriyle bilirdi ki, ortalığı karıştırmadan edemezdi Memedali: kimi zaman tabakları olmadık yerlere saklar, kimi zaman yerlerini değiştirir, kimi zaman da dilimlere yeni konumlar verirdi. Ama ne yaparsa yapsın, ertesi gün bir fırtınadır kopardı evde. Tabaklarının görüntüsünü beyinlerine nakışlar gibi işlemiş olarak uyanan kardeşler saç saça, baş başa gelirler, Zeynet Bacı bir onlara, bir Memedali'ye doğru seğirtir, "Tohumu

dünyaya dağılmayası, gene ettin edeceğini!" diye söylenirdi.

Ama, hemen belirtmek gerekir ki, bunca yıldır ortalığı karıştırıp durmasına karşın, Suçatı'da iki dilim baklavayı önüme koyduğu dakikaya değin, bu konuda bana bile hiçbir şey söylememişti Memedali. Üstelik, bu iki dilim baklavayı bana herkesten uzakta, ta Suçatı'da vermesi de Mükerrem'in bile özenle sakladığı bir gizi tüm Ötegeçe'ye yaymak düşüncesinde olmadığını gösterirdi. Her şeyin ortaya dökülmesinin bir daha baklava yiyememek gibi kötü bir sonuç getirme olasılığı bulunması bir yana, baklavayı gizli yemenin bir başka tadı olduğunu da çok iyi biliyordu. Yalnız baklavayı mı? Hayır. Kadayıfı da, helvayı da, kavurmayı da. Bu bakımdan, Zeynet Bacı'ya oynadığı o korkunç oyuna bir açıklama bulmak çok zordu. Ölçünün kaçırıldığını mı düşünmüştü birdenbire? Yoksa yalnız Mükerrem'in öcünü almak mı istemişti? Soruları hep yanıtsız bırakıyor, "İyi oldu, iyi oldu," diyerek kahkahalarla gülüyordu.

Gülmemek de kolay değildi doğrusu.

Hamida'yla Zeynet Bacı, nice hesaplardan, nice tartışmalardan sonra, besili bir keçi alarak kışlık kavurmaya dönüştürmek konusunda kesin kararlarını verdikleri zaman, en büyük güçlüğü yendiklerini düşünerek rahat bir soluk almışlardı, ama, hemen arkasından, karlı dağ gibi bir sorun dikilmişti önlerine: yabancı gözlere göstermeden, nerede, nasıl keseceklerdi keçiyi, nerede doğrayıp nerede kaynatacaklar, nerede kalıba dökeceklerdi? Bu işin evde kotarılmasına olanak bulunmadığına göre, Zeynet Bacı iki üç günlüğüne kızlarının evine taşınıp sorunu orada sessizce çözümlemeyi öneriyor, Hamida'ysa, üç gün süresince damadıyla aynı çatı altında kalıp aynı sofraya oturmayı bir türlü usuna sığdıramadığından, öneriye kesinlikle karşı çıkıyordu. Ne var ki, ortada başka bir çözüm görünmediği, pilavını, keşkeğini kavurmayla tatlandırma düşüncesine de gereğinden fazla alıştığı için, en sonunda karısına boyun eğmiş,

böylece, bir sabah erkenden, kapılarını sessizce kilitleyerek hep birlikte Çeten Ali'nin evinin yolunu tutmuşlardı.

Bir iki saat sonra, Çeten Ali'nin ahırında, Hamida bıçağını bileyip de Çeten Ali'yle Memedali'nin ayaklarından tutup yere yatırdığı aklı karalı keçinin gırtlağına dayayınca, Mükerrem kollarına yapışarak, "Kestirmem, kestirmem!" diye haykırmaya başlamış, aklı karalı keçisi iyiden iyiye kımıltısızlaştığı zaman bile, anasının kolları arasında sarsıla sarsıla ağlayıp durmuştu, ama deri yüzülüp et ortaya çıkar çıkmaz sesini kesmiş, keçiyle gırtlak arasında ilk kez yakın bir bağıntı kurarak köşedeki donuk gözlü kelleye bile ağzı sulanarak bakmaya, anasının kollarından sıyrılarak her şeyi daha bir yakından, daha bir alıcı gözle izlemeye başlamıştı. Böylece, eksiksiz bir barış ve mutluluk havası inmişti ahıra: Hamida damadıyla şakalaşıyor, damat elinin kanını Meryemebe'nin yüzüne sürüyor, Zeynet Bacı olur olmaz her şeye gülüyor, küçük Meryem de ilk kez ayaklar altında dolaşarak çaktırmadan babasına sürtünüyordu. Öğleyin, yukarıda, kaşla göz arasında kavrulmuş ciğerin başında toplandıkları zaman da, akşam gene aynı yerde, işkembe kaşıklanıp kelle kemirilirken de, ertesi sabah, kütükler üstünde, makine gibi işleyen eller altında, keçi baş döndürücü bir hızla parçalanıp doğranırken de, ikindi üzeri, kazan bir süre fokurdadıktan sonra, Zeynet Bacı'nın şimşir kaşığı, hep kendi elinde kalmakla birlikte, bir ağızdan bir ağıza giderken de kesintisiz bir biçimde sürüp gitmişti barış: kimse kimsenin lokmasını saymıyor, Mükerrem, keçinin kendi keçisi olduğunu bir an bile usundan çıkarmamasına karşın, dibi görünen tepsiyi kendi önüne çekmeye kalkmıyordu. Memedali bile iyice kaptırmıştı havaya kendini. Tepsilerdeki butlara, kollara baktıkça, yokluk kavramı neredeyse tümüyle siliniyordu bilincinden, hiç değilse bir daha geri dönmeyeceğe benzeyen bir geçmişe doğru çekiliyordu. Bu yüzden olacak, daha geçen yıl, Takavut'ların kapısı önünde yakalayıp eve getirdiği yavru tekiri, yavru tekirin kısa sürede canlılığını yitirip

bir uyuz kediye dönüşünü, yüzünde öfkeden başka hiçbir duygunun izine rastlanmayan Hamida'nın ikide bir sırtını okşayarak, "Sabret, kızım, sabret hele, kurban bayramına ne kaldı şunun şurasında," demelerine değin her şeyi kös dinleyişini, kurban bayramında iyice toparlanıp da eski kapısının yolunu bulduktan sonra, kendisini her görüşünde fişek gibi fırlayarak soluğu Takavut'ların konağının en dip köşesinde alışını bile tatsız bir anı gibi değil de okuma kitabında bir parça gibi anımsıyor, yüzünde hep o varla yok arası gülümseme, "Şunun tuzuna bir daha bakayım," diyerek ağzını anasının şimşir kaşığına yaklaştırıyordu.

Üçüncü günün gecesi, ortalıktan el ayak çekildikten sonra, en önde Hamida'yla Zeynet Bacı, en arkada Meryemebe'yle Meryem, ayaklarının ucuna basarak, sessiz sessiz evlerine doğru yürürken, karşılarına biri çıkacak da kucaklarında yedi yıldan sonra bulunmuş oğlanlar gibi taşıdıkları kavurma kalıplarını görecek diye korkudan titremişlerdi, ama bilemedin çeyrek saat sürmüştü bu iş: kapıdan içeri girince, daha bir mutlu, daha bir sevinçli bulmuşlardı kendilerini. Başlar yastıklara konulurken, Zeynet Bacı'nın uzun bir söyleve başlayarak kavurmanın dut kurusu gibi bir çerez, peynir gibi bir katık olmadığını, yaza kadar dayanabilmesi için yalnızca yemekleri tatlandırmakta kullanılması, ağızlarının tadının bozulmaması için de evlerine dört kalıp kavurmayla döndüklerini hiç kimsenin öğrenmemesi gerektiğini önemle vurgulaması bile durumu değiştirmemişti: son üç günün görüntüleri hâlâ öylesine güçlü, öylesine canlıydı ki, ayrıcalıklı bir yaşam parçası gibi değil de bir süreklilik gibi dönüyorlardı gözlerinin önünde.

Mutluluk ertesi gün de aynı yoğunlukla süreceğe benziyordu: sabah kahvaltısını içinde tek parça kavurma bulunmayan bir erişte çorbasıyla geçiştirmiş olmalarına karşın, hepsi de üç aşağı, beş yukarı Osmana'yı andırıyor, özellikle çocuklar, üç günden sonra yeniden kavuştukları arkadaşlarına belirgin bir horgörüyle bakıyor, evlerinde

tam dört kalıp kavurma bulunan, ayrıcalıklı kişiler olarak, her oyunu, her konuşmayı kendileri yönlendirmek istiyorlardı. Başlangıçta Mükerrem de sürdürüyordu bu eşsiz ayrıcalık bilincini, üstünlüğünü herkese kanıtlamak ister gibi, her şeyi kendi dediğine getirmeye çalışıyor, kolayca da başarıyordu. Ne var ki, bir süre sonra, ikide bir dalıp gitmeye, alışılmışın tersine, her oyunda yenik düşmeye başlamıştı. Neden? Kendini oyuna verecek yerde, dönüp dolaşıp kavurmaya geldiği, böylece üstünlük bilinci üstünlüğü kullanmayı önlediği için mi? Doğruydu, dönüp dolaşıp kavurmaya geliyor, gözlerinin önünde hep kavurma görüntüleri beliriyordu, ama, öyle anlaşılıyordu ki, durmamacasına kavurmanın çevresinde dolaşarak görüntüsünden tadına, kökeninden geleceğine doğru gidip gelmek birdenbire iki büyük gerçekle burun buruna getirmişti Mükerrem'i: kaşığında çıkacak her kavurma kalıpları küçülten bir kavurma olacağına, üstelik yalnız kendi kaşığında değil, başka kaşıklarda da kavurmalar çıkacağına göre, üstünlüğü hem geçici, hem de altı ağızla birden paylaşılan bir üstünlüktü. Bu yüzden bir ağırlıktır çökmüştü Mükerrem'in üstüne, hiçbir şeye ilgili duymaz olmuş, en sonunda, kendi yengisiyle sonuçlanmak üzere olan bir güreşi yarıda bırakarak, kulaklarında yaşıtlarının yuhaları çınlaya çınlaya, ağır ağır eve doğru yürümüş, evde, üç günlük yokluğun gerçek nedenini aramak için hiçbir sözü, hiçbir bakışı, hiçbir devinimi gözden kaçırmamaya çalışan bir sürü kadını itip geçerek anasının yanına gelmiş, bir şeylerden korkmuş ya da bir suç işlemiş gibi, usulca kucağına yerleşerek yüzünü göğsüne gömmüş, anası, "Ne oldu, oğlum, neyin var?" diye sorunca da kulaklarına dek kızararak, "Hiç," diye söylenmiş, anasının kollarından sıyrılıp var hızıyla sokağa atmıştı kendini. Sonra, değişik aralıklarla, bir kez daha, bir kez daha eve dönüp aynı devinimleri yinelemiş, sorulan tüm soruları, "Hiç," diye yanıtlayarak bir şeylerden korkmuş ya da bir suç işlemiş gibi boynunu bükmüştü.

Ama, öyle görünüyordu ki, evden çıkıp tek başına sokaklarda dolaşırken, kavurmanın kaçınılmaz dönüşümlerini gözlerinin önünden geçirdikçe, yavaş yavaş bir tuhaf başkaldırı biçimleniyordu Mükerrem'in içinde: daha yularından tutulup bacısının evine getirilir getirilmez, hem anası, hem babası, aklı karalı keçinin kendisine alındığını kaç kez yinelediklerine, analar, babalar da her zaman doğruyu söylediklerine göre, arıstaktaki dört kalıp kavurmanın dördünün de kendisinin olması, hepsini kendisinin yemesi gerekirdi. Böylece, üstünlüğün sona ermesi önlenemese bile, paylaşılması önlenmiş olurdu hiç değilse. Ama beşinci kalıbı bacısının evinde bırakıp gelmelerinin de gösterdiği gibi, aklı karalı keçinin kendisinin olduğu unutulup gitmişti: anası, babası nasıl isterse, kavurma öyle tüketilecek, kendisine fazla fazla yedide bir pay düşecekti. Bu nedenle, tırnaklarını sonuna dek avuçlarına gömüp öbür yandan çıkarmak ister gibi, yumruklarını sıkıp durmuştu Mükerrem. Sonra, kızgınlığın doruğunda, haksızlığı biraz olsun giderecek bir yol bulduğunu sanarak eve doğru koşmaya başlamış, eşikte dimdik durarak:

"Ana, ben acıktım," demişti.

Zeynet Bacı konuklarla konuşuyor, yaklaşan kıştan, ağırlığı gittikçe daha çok duyulan yokluktan söz ediyordu. Kısa bir duralamadan sonra, konuşmasına en uygun yanıtı vermişti Mükerrem'e:

"Kuşkanadan ekmek al."

"Kuru ekmek yemem."

"Ekmekten başka bir şey yok."

"Var."

"Yok dedik."

"Var işte."

Zeynet Bacı, hepsi de kulak kesilmiş bunca kadın arasında, tepeden tırnağa titremiş, işlerin daha kötüye gitmemesi için Mükerrem'e küçük bir ödün vermenin kaçınılmaz olduğunu düşünerek olabildiğince doğal bir sesle:

"Ha," demişti, "dün bacın iki diş peynir vermişti. O da kuşkanada. Getir de onu düreyim ekmeğine."

"Yemem."

"Yemez misin? Neden peki?"

"Yemem işte."

"Peki, ne yersin? Dayak mı?"

"Hayır, kavurma yerim. Kavurma dür ekmeğime."

Zeynet Bacı bir kez daha tepeden tırnağa titremişti, ama işin buraya geleceğini önceden kestirdiği için, gerçekten şaşırmış gibi davranmış, zorlama bir kahkahadan sonra:

"Düş mü görüyorsun, oğlum? Ne kavurması?" diye sormuştu.

Mükerrem hiç duralamadan yetiştirmişti yanıtını:

"Ne kavurması olacak? Benim kavurmam, benim keçimin kavurması."

Odayı dolduran kadınlar, beklediklerine kavuşmanın sevinci içinde, birbirlerine kaş göz edip dururken, Zeynet Bacı çevresinde olup bitenleri göremeyecek kadar sinirliydi: "Deli bunlar, hepsi deli, baba, oğul, büyük, küçük, hepsi fıttırmış. İşte buyur: kavurmaymış! Hem de dört kalıp! Ben bu eve geldim geleli kavurma mı gördüm ki! Kavurmaymış! Hani, nerede, nerede peki?" diye bağırıp duruyor, Mükerrem'in arada bir, eveleyip gevelemeden, sarsılmadan, şaşırmadan verdiği yanıtları ya duymuyor, ya duymazlıktan geliyordu. Ama Mükerrem tüm gücünü toplayıp da "Arıstakta! Arıstakta diyorum işte! Dördü de orada işte!" diye bağırınca, yerinden fırlamasıyla kolundan tutup arıstağın önüne getirmesi, sonra da bacaklarından tutup kaldırarak: "Bak!" diye haykırması bir olmuştu. "Bak bakalım, bak da kendi gözünle gör! Görürsen bize de göster!"

Odayı dolduran kadınlar, Mükerrem'in, "İşte burada!" demesini beklerken, birdenbire korkunç bir çığlık kopardığını duymuşlar, sonra da Zeynet Bacı'nın, çığlık ellerini yakmış gibi, Mükerrem'i yere fırlattığını, bununla da yetinmeyip üzerine çullandığını, burası göz, burası kulak,

burası burun demeden, neresi rastgelirse orasına vurduğunu görmüşler, gördüklerine inanmakta güçlük çektikleri için de ancak iş işten geçtikten, Mükerrem'in ağzı, burnu kana bulandıktan sonra araya girmişlerdi. Ama, görünüşe bakılırsa, Mükerrem'i Zeynet Bacı'dan değil de Zeynet Bacı'yı Mükerrem'den kurtarmışlardı: koskoca kadın dururken, beş yaşında bir çocuğa inanmış olmanın ezikliğinden midir, nedir, Zeynet Bacı'nın çevresinde toplanmıştı hepsi de: Zeynet Bacı, iki gözü iki çeşme, yoksulluktan dert yanarken, yoksulluğun, değil deliliğe, oğul öldürmeye bile götürebileceğini söylerken, kimi sırtını okşuyor, kimi gözlerini kuruluyor, kimi saçlarını düzeltiyor, kimi yatıştırıcı sözler bulmaya çalışıyordu. Mükerrem'e gelince, kanlı yüzü sımsıkı sıkılmış yumruklarının üstünde, yüzükoyun yatıyordu eşikte, bedeninin ve başının kaç yerinde birden duyduğu ağrılara eşlik edercesine, sürekli ve düzenli bir biçimde hıçkırıyordu, ama arada bir, sesini iyice yükselterek ayağını var gücüyle yere vurmasına bakılırsa, yalnızca ağrılar değildi eşlik ettiği. Gerçekten de, yediği dayaktan, işittiği azardan çok, ekmeğine en azından günde bir kez kavurma dürdürterek en çok payı kendisi almayı kurmuşken, arıstağı bomboş bulmak koymuştu Mükerrem'e, düşüncesi her şeyden çok bu boşluğun çevresinde dönüyordu: kimi kez anasının sözlerine inanarak bir ölüye ağlar gibi hıçkırıp duruyor, kimi kez de aklı karalı keçinin değişik dönüşümlerini yeni baştan gözden geçirerek nedenini, nasılını bir türlü kavrayamadığı, korkunç bir oyuna geldiğini düşünüyor, ayağını var gücüyle yere vurarak, "Yalan! Yalan!" diye haykırıyordu.

Ne var ki, konukların gitmesinden sonra, anası başucuna çömelip de "Yalan, evet, yalan, ağlama artık," dediği zaman, sesini daha bir yükselterek kesilmiş bir horoz gibi çırpınmaya başlamasına bakılırsa, kavurmanın yokluğunun mu, yoksa varlığının mı yalan olduğu konusunda herhangi bir kesinliğe varmış değildi Mükerrem. Her şey öylesine karışmıştı ki, yalanla doğru, düşle gerçek öylesine birbirine girmişti ki, varı yoktan, yoku vardan ayırması

beklenemezdi: işte anası, eteğinin ucuyla yüzünün kanlarını silerken, bir yandan kavurma kalıplarının kilerde, dolabın içinde olduğunu, hem komşular kokusunu almasın, hem de evdekilerden hiç kimse şeytana uyup dokunmasın diye buraya kilitlediğini, sözlerine inanmıyorsa, hemen açıp gösterebileceğini, hatta, yalnız bugüne özgü olmak üzere, ekmeğine birkaç diş kavurma dürebileceğini söylüyor, bir yandan da bir yumup on dökerek, "Yokluğun gözleri kör olsun!" diye inliyordu. Bu nedenle, Mükerrem doğruyu yalandan, varı yoktan ayırmaya çalışmıyordu artık, bir saatte yüz yaş birden almış gibi, her şeye dışarıdan bakıyor, her şeyi doğal bulmaya, hiçbir şeye şaşmamaya başlıyordu. Kilerde, kapağı ardına dek açılmış, bomboş dolabın önünde, Zeynet Bacı boş bir çuval gibi yığılıp kaldığı zaman da, kapıda gözleri dışarıya fırlamış kadınların, adamların, çocukların önünde, Memedali kavurma kalıplarını bizim evden kendi evlerine taşırken de, hemen sonra, elinde koca bir tepsi, tepside dört kalıbın en irisi, Zeynet Bacı komşulara birer birer kavurma sunarken de şaşırmamıştı. Kızdığı ya da sevindiği de söylenemezdi: olanları uzaktan uzağa, sıkıcı bir oyun gizi izlemekle yetiniyordu.

Şaşırmak bize düşmüştü böylece.

Memedali, Mükerrem'in başına gelenleri görüp de birdenbire, beklenmedik bir esinle, anasının Mükerrem'e oynadığı oyunu kendisi de anasına oynamaya karar vererek kalıpları bizim eve taşıdığı zaman, anam, Azrail'le burun buruna gelmiş gibi, tepeden tırnağa titremeye başlamış, getirdiklerini geri götürmesi için uzun uzun dil dökmüştü: hemen geri götürmezse, Zeynet Bacı evimizi başımıza yıkar, bize de, kendisine de yapmadığını bırakmazdı. Ama Memedali'ydi bu, bir şeyi kafaya koydu mu sonunu getirmesi gerekirdi. Bu yaşında anasından, babasından dayak yemeyi, en azından bir hafta süresince evlerinin önünden bile geçmemeyi göze alarak taşımıştı kavurmaları, durumun anlaşılmasından sonra, eşiklerde öbeklenmiş komşuların şaşkın gözleri önünde, garip bir tören yürüyüşüyle, kalıpları ağır ağır bizim evden kendi evlerine götürürken

de anasının çamaşır tokacını kaparak alıcı kuş gibi üzerine yumulmasının bu törenin en zorlu evrelerinden biri olacağını düşünüyordu. Ama hiçbiri çıkmamıştı korktuklarımızın: her şey tersine mi dönmüştü birden, yoksa doğal akışına mı kavuşmuştu, neydi, Zeynet Bacı'nın daha hiç el sürülmemiş bir kalıptan yumruk büyüklüğünde bir parça koparararak, "Al, şunu da Minever Bacı'ya götür: o hiç ortalıkta görünmedi," demesini saymazsak, kimsecikler bir şey söylememişti Memedali'ye. İşin daha da şaşırtıcı yanı, Mükerrem bir kez olsun kavurma istemezken, anasının hiçbir komşu çocuğunu eline koca bir kavurma dürümü vermeden bırakmaması, eve bir iki konuk geldi mi hemen bir yolunu bularak önlerine koca bir tabak dolusu kavurma getirmesiydi. Neden böyle yapıyordu? Cömertliğinin bilincine mi varmıştı birdenbire? Kavurmanın yalnız kendilerinin değil, herkesin kavurması olduğunu kanıtlayıp da kem gözlerden kurtulmak mı istiyordu böylece? Yoksa varlığı herkesçe saptandıktan sonra bir bakıma 'murdar' olduğunu düşünüyordu da daha çok başkalarının karnına gitmesini mi yeğliyordu? Daha önemlisi, yalanı ortaya çıkarılan kendisi değilmiş gibi nasıl böyle rahatlıkla yapabiliyordu bütün bunları? Nasıl böyle bir an bile yüzü kızarmıyordu? Memedali özellikle bu soruya gülüyordu işte:

"Bir gece evlerine girip de yorganı üstlerinden çekselerdi, Osmana belki kızarırdı, ama Nasip pek de oralı olmazdı," diyordu, "çünkü tüm karı kocaların aynı şeyi yaptıklarını biliyordu."

CUMA

"Unutamam, o düş gibi bir şeydi bu da; unutamam," deyip duruyordu Memedali.

Gerçekten de, Suçatı'da, boy aptesi almak üzere, ağır ağır soyunurken, birdenbire, suda bir batıp bir çıkan, ak bürgülü bir kadın başı görünce, uyanık insan bilincini yitirivermişti. Bir düş evreninde çıkarmıştı üzerindekileri, bir düş evreninde Cahan'a atlamıştı. Kadını sudan çıkardıktan, Lemde Bacı olduğunu anladıktan, soluk aldığını, arada bir gözlerini aralayıp baktığını gördükten sonra da sıyrılamamıştı bu düş evreninden: giysilerini giymek şöyle dursun, yerden almayı bile düşünmeden, Lemde Bacı'yı sırtlayıp Ötegeçe'nin yolunu tutmasından belliydi. Hava da büsbütün artırıyordu düş izlenimini: her yer apaktı, göz gözü görmüyordu: zorlu bir tipi başlamıştı. Öte yandan, Memedali, bu tipide, sırtında baygın ve sırılsıklam bir Lemde Bacı'yla, yalınayak, çırılçıplak, dona dona yürürken, üzerinden buğular yükselen bir su kovası, bir de bu kovanın suyuyla boy aptesi alan bir Memedali görüyordu yalnızca, yalnızca bu suyla bu Memedali'ye doğru gittiğini duyuyordu.

"Ne saçma değil mi?" diyordu.

O kadar da saçma değildi. Beş altı saat önce, karanlıkta gözlerini açtığı zaman, hem güzel, hem yabancı bir şaşkınlığın sınırını aşıp bilinç düzlemine gelememişti bir türlü. Neden sonra, bir yandan bir yana dönünce, yapışkan bir soğuklukla birlikte, alabildiğine kabarmıştı şaşkınlığı, her şeyi saracak gibi olmuştu, ama bir çift sözde eritiver-

mişti onu: "Düşüm azmış!" Sonra, soluk bir ışıkta titreyen bir kadın belirmişti gözlerinin önünde. Gözlerini yummuştu. Onu görmek istemediğinden değil, tam tersine, daha yakından görmek istediğinden. Öyle ya, biliyordu şimdi: bu gece, yaşamında ilk kez, düşünü azdıran kadındı bu: ak saçları omuzlarına dökülmüş, göğüsleri upuzun sarkmış, bir deri, bir kemik, sırtı kambur, ama yüzü güleç, gözleri mavi. Düşünün sıcak yazında, bu kadına doğru koşmuştu işte. "Geldin mi?" demişti kadın. "Evet, geldim," demişti Memedali. Kadın tümden çıplak, Memedali tümden giyinikti. Gene de olmuştu her şey, yolunca, yordamınca, gönülden. Memedali bu nedenle yumuyordu gözlerini, kadını yeni bir uykuda, yeniden bulmak istiyordu. Uyku da çok yakınlarda gibiydi: bir ucu dışarıda, bir ucu gözlerinde. Ama bedenine işlememişti bir türlü. Memedali, uykudan umudu kesince, az önceki soğukluğu daha keskin bir biçimde duymuş, içini çekmişti. "Ya boy aptesi?" diye söylenmişti. Boy aptesi almasını bilirdi, alırdı da, her yıkanışında alırdı. Ama onlar karşılıksız apteslerdi, şimdi ancak bundan sonra alacaktı karşılıklısını. Bunu düşününce, büyümenin sevinci büyümüştü içinde, ama hemen sonra ürperivermişti. Anasına ya da bacısına, "Su ısıtın: boy aptesi alacağım," dediği zaman, suyu ısıtırlardı ya gülerlerdi de: "Adam olmuş da düşü azmış, boyu devrilesi!" derlerdi; "Kimdi?" derlerdi. Hele bir de boş bulunup "Lemde Bacı!" diye yanıtlayacak olursa, günlerce alay ederlerdi herhalde. "Cuma falı en sonunda çıkmış," derlerdi. "Olmaz," diye düşünmüştü Memedali.

Lemde Bacı, her cuma, öğleyin, halk namazdan çıkarken, iki eli kanda da olsa, kalkar, Cahan kıyısına, kara taşın başına gelir, gözlerini suya dikip beklerdi, kımıltısız, yeryüzüyle ilgisini kesmiş gibi. Az sonra, karşı kıyıdan, kasketlerinin önünü arkaya çevirmiş insanlar, konuşa konuşa evlerine dönerlerdi: "O işi oldu bil," derlerdi; "Bahar geldi sayılır artık, ağaçlar tomurcuklanmış," derlerdi. Lemde Bacı'nın dünyadan kopmuş yüzünde gencecik bir gü-

lümseme parlardı o zaman, uçar gibi dönerdi evine. "Cuma falı iyi çıkmış: gelecek," derdi görenler. Ama namazdan dönenler her zaman da böyle güzel şeyler söylemezlerdi. "Bostanları soğuk vurmuş," derlerdi; "O çocuk mu? Adam olmaz!" derlerdi. Lemde Bacı tepeden tırnağa sarsılırdı, sanki yürümez de sürüklenirdi evine giderken. "Cuma falı iyi değil: gelmeyecek," derdi görenler.

"Olmaz! Suçatı'ya giderim," diye söylenmişti Memedali. Ama içi ürpermişti birden: dünya düşündeki gibi değildi şimdi, buzlaşmış karların üstüne yeni karlar yağıyordu her gün, Cahan'a elini soksan, buza keserdi. Boy aptesini unutmak, başka şeyler düşünmek istemişti bu yüzden, dönüp dolaşıp düşüne gelmişti: "Geldin mi?" – "Evet, geldim." Ama gene ürpermişti birdenbire, hoş da olsa çok büyük bir suç işlemiş gibi. "Lemde Bacı, zavallıcık," demişti içinden.

Her ay, en az üç perşembe, elinde bir kâğıt, bir kalem, Lemde Bacı'nın tek odalı, tek pencereli evinin basık kapısından içeri girerdi Memedali. Mindere oturduktan sonra, kâğıdın üst yanına, ezbere bildiği 'Selâtentünciyna'yı yazardı, sonra Lemde Bacı'ya dikerdi gözlerini: "Söyle, Lemde Bacı," derdi. Lemde Bacı, iki gözü iki çeşme, ığralana ığralana, Tanrı'ya yakarmaya başlar, Memedali de onun her söylediğini kâğıdına geçirmeye çalışırdı. "Allah'ım, hiç sabrım kalmadı artık, taş olsa çatlardı: ıssız evde daha fazla kalamam," diye inlerdi Lemde Bacı. Durumunu anlatırdı, dileğini söylerdi: "Otuz güne kalmaz, gelirim," diye gidip de otuz yıldır gelmeyen kaçakçı kocasını, altı aylık, yani gencecik kocasını geri isterdi Tanrı'dan. Ertesi gün, sabah sabah, Suçatı'nın yolunu tutar, varıp Söğütlü'nün Cahan'a karıştığı yere çömelir, içinden birtakım dualar okuyup havaya üfledikten sonra, bir gün önce Memedali'ye yazdırdığı kâğıdı koynundan çıkarıp usulca suya bırakır, görünmez oluncaya dek ardından bakardı. Başı dara düşen her Ötegeçeli'nin yaptığı bir şeydi bu, ama kimse üç cumadan fazla dayatmazdı. Lemde Bacı dayatırdı, koca-

sını beklemekte dayattığı gibi. Yıllardır yapardı bunu, hiç değişmezdi. Yakarısı değişirdi yalnız: her cuma biraz daha sert, biraz daha dertli, biraz daha uzun olurdu.

Memedali, yepyeni ve daha sıcak bir içlidışlılık duygusuyla, hep Lemde Bacı'nın yüzünü, gözlerini, ağlayıp yakarışını getirmişti gözlerinin önüne, gün ağardıktan sonra da, sımsıkı giyinip Suçatı'nın yolunu tutuktan sonra da, gözlerinde bu buruşuk, bu çok güzel yüz, aklında bu yakarılar, bu yakınmalar vardı: bir bir anımsıyordu hepsini. Sonra, birdenbire, bir gün önceki yakarışı gelmişti aklına: "Ne kadar kısaydı!" diye söylenmişti. "Dayanamıyorum artık, gelmeyecekse, belli et," demişti Lemde Bacı, hepsi buydu. Memedali, anlatılmaz, anlaşılmaz bir ürperti içinde, neden böyle olduğunu, neden böyle yaptığını bilmeden, daha hızlı yürümeye, neredeyse koşmaya başlamıştı.

Sonra, Lemde Bacı'yı sırtlayıp Ötegeçe'ye doğru yürürken, her şey silinmişti düşüncesinden. Lemde Bacı istemeden mi düşmüştü Cahan'a, yoksa, her ayın üç cumasında, buradan suya bıraktığı kâğıdın gittiğini düşündüğü yere kendisi de gitmek mi istemişti? Bunu bile düşünmemişti Memedali. Geceki düşün tersine, Lemde Bacı giyinik, kendisi çıplak, bir kova sıcak suya doğru gittiklerini duymuştu, hepsi bu. Uzun süre böyle yürümüştü hiç değilse. Sonra bir ara, düşündeki kısacık konuşma gene gelmişti usuna: "Geldin mi?" – "Evet, geldim." Ama bu düş sözleriyle Lemde Bacı'nın otuz yıllık düşü arasında hiçbir yakınlık kurmamıştı, bu da silinmişti hemen. Sonra sıcak su kovası da silinmişti. Korkunç soğuğu bile, Lemde Bacı'nın ağırlığını bile duymaz olmuştu. Geceki düşe dönmüştü her şey: her şey sonsuz bir açıklık, bir rahatlık, bir hafiflik olmuştu: Memedali başsız sonsuz ve çok güzel bir yürüyüşte unutmuştu kendini. Neden? Yarı yolda, Lemde Bacı'da başlayan sonsuzluk Lemde Bacı'nın gittikçe katılaşan giysilerini aşarak kendisini de sardığı için mi? Bilmiyordu. "Unutamam," diyordu yalnız.

Kim unutabilirdi ki?

BEBEKLER

Biz Ötegeçe'de her şeyi Memedali'den sonra, Memedali'nin gözleriyle görmeye alışmıştık, ama buna bir eksiklik denilemezdi. Öyle ya, onun için giz olmayan bizim için de değildi: bize de gösterirdi gördüklerini. Meryem'lerin dostluğu konusunda hiçbir şey bilmememiz Memedali'nin de hiçbir şey bilmemesindendi. Gerçekten de, üstü başı sırılsıklam, ayakları çamur içinde, bir kırk ikindiden kaçarken, ne böyle bir dostluktan haberi vardı, ne de bu garip ve garip olduğu ölçüde sağlam dostluğu yıkmak üzere olduğundan. Biricik düşüncesi kapağı eve atmaktı. Tam kapıyı iteceği sırada, örtmeden gelen bir ses duydu, duruverdi: "Heye, bacım, bereket toprakta büyür, toprak da yağmurdan alır bereketi," dedi bir çocuk sesi. "Bir, iki, üç, on ikindi, beş ikindi, kırk ikindi, bir baba hindi," dedi. Memedali gülümsedi, "Amma da çok bilmiş çocuk," diye düşündü, "kimin çocuğu?" Bir konuğun çocuğu olmalıydı, ama Memedali evlerine gelebilecek çocukları da, seslerini de bilirdi. Çabucak yukarıya çıktı. Bir Meryem'i gördü örtmede: nalınlarını önüne koymuş, ayaklarını altına kıvırıp oturmuştu, yetmişlik kadınlar gibi. Memedali pek durmadı onun üzerinde, az önce konuşanı bulmak için çevresini araştırdı. Ama bir Meryem vardı işte. "Sen miydin yoksa lan?" dedi. "Sen miydin o yağmur konuşan?" Bir yanıt alamayınca, çamurlu ayağıyla omzuna çöktü, sırtüstü uzattı Meryem'i. Meryem ne ağladı, ne bir şey söyledi: dudakları, yıllardan beri, birbirine yapışmış gibiydi. Memedali şaşkın şaşkın başını salladı,

sonra da geldiği gibi gitti. Yağmurun altında yürümeye başladı. "Olur şey değil," diye homurdandı. Evet, olur şey değildi: Memedali yenilmişti. Ötegeçe'de onu şaşırtacak bir şey bulunabileceği ne kendisinin usuna gelirdi, ne bizim: mahallenin kedilerini bile tüm özellikleriyle bilmekle övünürdü. Ama işte, yaşı beşi bulmuş bacısının konuştuğunu daha bugün öğreniyordu. Gözü hep dışarıda olduğu, evdekilerle ilgilenmediği için mi? Belki de. Ama öbür kardeşlerinin her şeyini biliyordu. Buna ne denirdi? "Belki korku," diye söylendi.

Meryem'in korkusu söz konusuydu elbette: Meryem varlığını belli etmeye başladığı zaman, anası iki torun kucaklamıştı, kızıyla yarışmak düşüncesinde değildi. Yeni bir doğumu önlemek için, baş vurmadık taş bırakmamıştı, ama hep büyümüştü karnı. Sonra, zorlu sancılar ardından, bir oğlan doğurmuş, onun hemen ardından da Meryem gelmişti. Mükerrem istenmiyordu ya hiç değilse bekleniyordu, üstelik erkekti: herkesçe sevildi. Meryem'e gelince, doğumundan yarım saat önceye değin beklenmeyen, varlığından kuşkulanılmayandı, istenmeyen bir çocuk bile sayılamazdı, fazladan, gereksiz bir nesneydi. Bu nedenle, anasının iki memesini de Mükerrem emdi, Meryem'i sarı inek besledi. Sarı inek satılınca, Meryem başkalarının ağzında yumuşatılmış lokmalarla yetindi. Mükerrem gelişti, Meryem bodur kaldı. Mükerrem'e yeni fistanlar alındı, Meryem onun eskilerini giydi. Hâlâ da giyerdi. Ama kim giydirirdi, ne zaman giydirirdi, Memedali anımsamıyordu. Nasıl unutmuştu küçük bacıyı? Aralarında yaşamasa bile evlerinde yaşardı. Nasıl unutmuştu? "Olur şey değil!" Yağmur gene azıtıyordu işi. "Kırk ikindi," diye söylendi Memedali. Geldiği yollardan geri döndü. Örtmenin altında durup bekledi. Gene aynı sözleri işiteceğini umuyordu. Hayır, aynı sözleri işitmedi, ama aynı sesi işitti: küçük bacı türkü söylüyordu, çocuk ağzına yakışmayan, dertli bir türkü, bir ağıt. Ne o? Şimdi de ağlayacak mıydı Memedali? Hemen topladı kendini. "Belki de bir başkası," diye dü-

şündü. Ne var ki, örtmeye çıktığı zaman, Meryem gene aynı yerde oturuyordu. Bir şey demeden içeriye girdi. Öbür Meryem, yani ninesi, bir köşede uyumuştu. Anası Mükerrem'i kucağına almış, pencereden yağmura bakıyordu. "Sırılsıklamsın," dedi. Memedali yanıt vermedi, aklı Meryem'deydi: kara gözlü bir küçük bacıydı Meryem, yamalı oğlan fistanının içinde büzüldükçe küçülürdü.

Kapı açıldı: Hamida eşiğe bir balgam attı, yemenilerini çıkardı, geldi, yanına oturdu. "Meryem'in babası," diye düşündü Memedali. Sonra gene açıldı kapı: gelin bacısı Cemile geldi. Memedali, "Meryem'in büyük bacısı," dedi içinden. Büyük bacı gülümsüyordu: "Çabuk, dışarıya gelin," dedi. Hep birden dışarıya çıktılar. Gelin bacı hep öyle büzülüp oturan Meryem'i gösterdi: "Öyle güzel ev süpürüyor ki! Ama beni görünce bıraktı," dedi. "Kız günün adamı olup çıkacak," diye düşündü Memedali. Keşke olmasaydı: anası, Meryem'in yumruğunu zorla açmış, süpürgeyi tutturmaya çalışıyor, "Süpür de bir görelim," diyordu. Anası gülümsüyordu ya Meryem gene de titriyor, süpürgeyi itmeye çalışıyordu, süpürgeden korkuyordu sanki. Anası, en sert sesiyle, "Süpürecek misin?" diye bağırdı. Meryem, gene direnince, sırtına yedi yumruğu. Bu kez babası yaklaştı yanına, gülümsemesini tutarak süpürgeyi önüne koydu: "Al da süpür!" diye bağırdı. Meryem gene itti süpürgeyi. İkisi birden üzerine çullandı o zaman: anası sırtına oturup bir yandan saçlarını çekerken, bir yandan da, "Süpürmeyecek misin?" diye bağırıyordu; babası neresi gelirse tekmeliyordu. Gelin bacısı da çömeldi, yüzünü tokatlamaya başladı. Meryem'in dudakları yapışmıştı, "Of," bile demedi. Ama, birdenbire, kapı gürültüyle açıldı: öbür Meryem örtmeye fırladı, koltuk altlarından kavrayarak şişeden mantar çıkarır gibi çekip aldı Meryem'i, kendisinden beklenmeyecek bir güçle kucaklayıp içeriye götürdü. "İşte yeni bir şey daha," diye düşündü Memedali.

Bir başka yeniliğe de yemekte tanık oldu: herkes sofranın başında toplanırken, Meryem'ler hep aynı karanlık

köşede oturuyorlardı. Anası bakırı çıkmış bir tepsiye pilav koydu, bir de bazlama aldı, götürüp önlerine bıraktı, hemen yemeye başladılar. Kimsecikler başını çevirip bakmadı: Meryem'lerin ayrı sofrada yemeleri doğal bir şeydi sanki. "Bu da yeni mi çıktı?" diye sordu Memedali. Babası yüzünü ekşitti, "Serseriliğin sorduğun şeyden belli: eve uğradığın yok ki," diye homurdandı. Memedali kaşığını atıp örtmeye çıktı. Az önce Meryem'in oturduğu yere çömeldi, bulutlardan yeni sıyrılmış bir yıldıza dikti gözlerini. "Vay kocakarı," diye söylendi.

Anlatacakları tükendi mi onu anlatırdı bize: bir zamanlar hiç de böyle değildi kocakarı, mum tuttururdu herkese, anasını bile döverdi. Kocakarı üzerine yürüyünce, Memedali'nin anası başını korumakla yetinirdi: başına vurulmamak koşuluyla, dayak yemeye bir diyeceği yoktu sanki, sanki gelinini dövmek en doğal hakkıydı kocakarının. Ama, bir gün, Memedali, ne yaptığını pek düşünmeden, odunu kaptığı gibi üzerine yürümüştü. Kocakarı gelinini bırakarak ona saldırırken, kardeşleri yetişmişler, hep birden üstüne çullanmışlardı. Anaları, şaşkınlıkla, korkuyla, bir zaman onları izledikten sonra, birdenbire her birini bir yana iterek kaynanasını ellerinden almış, upuzun yere uzatıp göğsüne oturarak bir eliyle kollarını tutmuş, bir eliyle de başını kaldırıp kaldırıp yere vurmuş, bayıltıncaya dek dövmüştü. Akşam, kocasının karşısında da aynı yiğitliği göstermişti: olanı biteni bir bir anlattıktan sonra, bıçak gibi sert bir dille, bundan böyle, gerek anasının, gerekse kendisinin fiskesine bile boyun eğmeyeceğini, vuracakları ilk fiskede, beş çocuğunun beşini de kasnak gibi boyunlarına geçirerek anasının evine gideceğini söylemişti. Bu bilenmiş istem karşısında, Memedali'nin babası susmaktan başka çıkar yol bulamamış, susunca da, ister istemez, saltanatı karısına kaptırmıştı. Kocakarı, o gün bugün, şimdiki yaşayışını sürdürürdü işte: herkesten uzak bir köşede pinekler durur, bir sabah, bir de akşam, bakraçları alıp evin suyunu getirmekten başka bir iş de yapmazdı. Geri kalan zamanı-

nı, belki de çocukluğundan beri süregelen bir alışkanlığın etkisiyle, yıllardır bir tekini bile atmadığı eski çamaşırlarını, çoraplarını, harcamaya bir türlü kıyamadığı bozuk paralarını bohçalara, çıkınlara yerleştirmekle, açıp baştan saymakla, baştan düzeltip baştan yerleştirmekle geçirirdi. Evdekilerle ilişkileri son derece sınırlıydı artık: oğlundan en küçük torununa dek herkese küsmüştü. O korkunç dayaktan bu yana, torunlarını açıkça dövmeyi göze alamazdı, ama en küçükler, daha konuşmasını bile öğrenmeden, kocakarının yanına yaklaşana çimdiği basan, amansız bir yaratık olduğunu öğrenir, ondan uzak dururlardı. Biraz büyüdükleri zaman, korkularının yerini horgörü alır, kocakarının yanına yaklaşmak şöyle dursun, yüzüne bile bakmazlardı. Meryem neden hor görmüyordu onu? Küçüklerin can düşmanı kocakarı, bir eski saygıyı belirtmek yerine, sonsuz horgörülerini pekiştirmek için kendi adıyla adlandırdıkları Meryem'i hiç çimdiklememiş miydi? Nasıl başlamıştı dostlukları? Ne zaman başlamıştı? Yoksa bugün ilk kez mi korumuştu kocakarı adaşını? Zeynet Bacı kahkahayla güldü: ortak bir yaşam sürerdi onlar. İşte hep böyle, gördüğü gibiydiler: karanlık köşede birbirlerine yaslanıp otururlardı. Ne birbirleriyle konuştukları olurdu, ne başkalarıyla. Uzak, ilgisiz, biraz da küçümser gözlerle ötekileri izleyip konuşmalarını dinlemekle yetinirlerdi. Hiç mi görmemişti? "Allah! Allah!" diye söylendi Memedali.

Uykusu kaçtı o gece, yatağında, saatlerce, bir o yana, bir bu yana döndü durdu. Sonra birden, akşam üstü kırk ikindi yağmurundan söz eden sesi duydu: "Bacım, bacım, güzel bacım, uyan hadi, uyan, gözünü seveyim." Sonra bir öpüşme duydu Memedali, sonra aralıklı fısıltılar geldi kulağına, bir şey anlayamadı. Sonra, karanlığa alışmış gözleri büyük Meryem'in usulca yataktan kalktığını, yüklüğe gidip buradaki sayısız bohçalarından birini açarak içinde bir şeyler aradığını, aldıklarını uçkurunun arasına sıkıştırıp yatağına döndüğünü gördü. "İşte yakaladım," dedi içinden, "gerisi kendiliğinden gelir artık." Gene dinlemeye başladı:

fısıltıyla konuştukları için, tüm söylediklerini anlayamadı, ama çoktandır üzerinde durdukları bir konuyu derinleştirdikleri seziliyordu. Konu derinleştikçe, sesleri yükselmeye başladı. Memedali, Meryem'lerin birbirlerine hep 'bacım' dediklerini, her üç dört bacımdan sonra da öpüştüklerini öğrendi. Konuşmalarının konusunu da kavrıyordu şimdi: her şey yoluna girince kaçacaklardı: Antep'e, belki Maraş'a, belki Adana'ya. Kocakarı içini çekti: "İki yüz bebeğimiz olmalı ki," diye söylendi. "İki yüz mü, bacım?" dedi küçük Meryem. "Evet, güzelim, iki yüz, en azından. O zaman iş tamam, bacım." Üçüncü 'bacım'ı kullanmışlardı: öpüştüler. Sonra sesleri kesildi. "Yarın erkenden kalkarım, anlarım işin aslını," diye düşündü Memedali.

Ama, uyandığı zaman, güneş ta tepeye dikilmişti: Meryem'ler evin suyunu getirip gezmeye çıkmışlar, sonra gelmiş, her zamanki köşelerinde pineklemeye başlamışlardı. Şimdi Meryem ninesini dizlerine yatırmış, başındaki bitleri kırıyordu, makineler gibi işliyordu parmakları, Memedali hayran kaldı: "İn mi, cin mi, nedir bu kız, anlayamadım," dedi içinden. Anasına başı ağrıdığını, yatağını kaldırmamasını söyledi. Yemeğini yedikten sonra, yalancıktan uykuya daldı. Meryem'lerden başka hiç kimse kalmadı içeride: çıt yoktu. Ama az sonra iki kardeşi girdi odaya, girmeleriyle Meryem'leri tekmelemeye başlamaları da bir oldu. Bir zamanlar anasının yaptığı gibi, seslerini çıkarmadan başlarını korumakla yetindiler. Sonra gene açıldı kapı: Meryem'in ikizi geldi. Olanları şöyle bir izledikten sonra, beklenmedik bir şey yaptı: Meryem'leri tekmeleyenleri tekmeledi. İlk gelenler, Meryem'leri döverken yakalanmaktan çok, gürültü ederken yakalanmak korkusuyla dışarıya çıktılar. O zaman Mükerrem beklenmedik bir şey daha yaptı: bu kez de kendisi tekmeledi adaşları, sonra zıplaya zıplaya uzaklaştı. Memedali şaşırdı, bir titrek kuşku kımıldadı içinde: Ötegeçelilerin her şeylerini öğreneceğim diye geceleri saatlerce kapıları, pencereleri dinlemesi, durmadan oraya buraya koşması boşunaydı belki: belki

ancak bir tek evi, bir tek insanı tanıyabilirdi, belki bu da olanaksızdı. İşte örnek önündeydi. Önce kurtarıp sonra vuran çocuktu, kendi kardeşiydi. Numarayı bırakarak kalkıp gitmeyi düşündü. Bu sırada, Mükerrem geldi, adaşların önüne dikildi, birer sarı para attı eteklerine. Adaşlar koyunlarından üçer elma çıkarıp ona uzattılar. Memedali biraz olsun silkeledi kötümserliği: insanlar bütün bütün de anlaşılmaz olmasa gerekti. Öğleyin erkeklere beşer, kızlara ve kadınlara üçer elma dağıtıldığını biliyordu; babasının, keyifli günlerinde, erkeklere onar, kızlara ve kadınlara beşer kuruş dağıttığını da, gene böyle bir gününde olduğunu da biliyordu. Öyleyse Meryem'ler, kim bilir ne zaman yaptıkları bir anlaşma gereğince, meyvelerini Mükerrem'e satıyorlardı. Öyleyse kararları karardı, gideceklerdi. Kımıltısız yüzlerini bir gülümseme yaladı. Paralarını üçkurlarının arasına sıkıştırdılar: Kocakarı çarşafını aldı, dışarıya çıktılar. Memedali giyinmeye başladı hemen.

Adaşların izini bulduğu zaman, bahçeler arasındaki ince yoldaydılar. Sonra Gariplik'in sol yanından dağa tırmanmaya başladılar. Memedali, görünmemek için, uzaktan dolaşıp geldi. Bu yüzden, yaptıklarını rahatça izlemesine elverebilecek bir kaya dibi bulduğu zaman, kan-ter içindeydi. Ama gönlü rahattı: işte kocakarı dik bir kayanın gölgesine oturmuş, özene bezene bir şeyler dikiyor, torunu da hayranlıkla ona bakıyordu. "Ne olabilir ki?" dedi içinden, yanıt bulamadı. Sonra geceyi anımsadı birden: "Bebeklere giysi mi dikiyorlar?" diye söylendi, "hangi bebeklere?" Kalktı, usul usul geriledi, Meryem'lerin kendisini göremeyecekleri bir yere gelince, var hızıyla koşmaya başladı. Adaşların dağda dikiş diktikleri, anasıyla kardeşlerinin de dışarıda güneşlendikleri bir sırada eve girdi. Belki ninesinin saltanat günlerinden kalma bir korku, belki de bir tür tiksinti yüzünden, hiç kimsenin el sürmediği sayısız bohçalardan birini açtı: bir sürü çaput bebek saçıldı önüne. Memedali irkildi. Dümdüz, toparlak bacaklı, ayaksız, yuvarlak gözlü, al yanaklı, tombul bebeklerdi hepsi

de, toparlak yüzleri, dağınık saçlarıyla, çocuk resimlerini andırıyorlardı. Ama ihtiyar bebeklerdi. Hepsi de. Neden, söyleyemezdi, ama böyleydi işte: her yanlarından bir eskilik, bir yaşlılık akıyordu bu bebeklerin, çok eski çağlardan kalmışlardı sanki, çok eski çağlarda ölmüşler de, görülmedik bir rastlantı sonucu, oldukları gibi kalmışlardı. Hiç kuşkusu yoktu Memedali'nin: çocuklar bu bebekleri istemezlerdi, ne denli renkli, ne denli tombul olurlarsa olsunlar, çocuklar korkardı bu bebeklerden: Meryem'lerin emekleri boşunaydı.

Öyle ya, iyi biliyordu şimdi: bunları satarak geçineceklerdi gurbette. Başka hazırlıkları da olmalıydı: Memedali meyvelerini sattıklarını görmüştü, herhangi bir şey aldıklarını görmemişti. Bohçalarını araştırdı, tek kuruş bulamadı. Ama, o günün gecesi, usulca yataklarından kalkarak odadan çıktıklarını gördü. Hemen arkalarından gitti. Kilerin kapısının aralıklarından bir solgun ışık sızıyordu. Gözünü anahtar deliğine yapıştırdı: tam karşıda, yıllardır kullanılmayan ocağın önünde, Meryem'ler çömelmişlerdi. Lamba, bacısının elindeydi, ninesi ocağın içine ve çevresine yığılmış nesneleri kaldırıyordu. Memedali yatağına dönüp kendi sırasını bekledi. Adaşlar uyuduktan sonra, lambayı alıp kilere gitti. Ocağın önündeki kırık kalburları, delik tencereleri bir bir kaldırdı. Sonra, hiç duralamadan, sol yandaki isli kerpici geriye itti, ortaya çıkan çukurda bulduğu çıkını çözdü: beş kuruşlarla, on kuruşlarla, yüz paralarla doluydu. Sağdaki kerpici de itti, buradaki çıkın çok daha büyüktü: burada onluklar, beşlikler, yirmi beşlikler, ne zamandır geçmez olmuş, turalı paralarla karışıktı: "Kocakarının torbası!" Memedali kalakaldı öylece, yutkundu, Meryem'in dertli türküsünü dinlerken de böyle olmuştu. Ama her zamanki Memedali olmak istedi: küçük çıkındaki tüm paraları iç gömleğinin eteğine doldurdu. Sonra, çok mu fazla buldu, nedir, bir avucunu da büyük çıkına boşaltı. Küçük çıkından başka her şeyi yerli yerine koyarak kilerden çıktı.

Erken erken gelip bizi bulduğu zaman, iki cebi de doluydu: önüne boşalttı. Değerlerine göre ayırıp bir bir saydıktan sonra yüzünü buruşturdu: "Hay Allah! On lira bile tutmuyor," diye homurdandı. Gidip bir kahveye oturduk, sigara, çay, gazoz içtik, bir iki saatte erittik paraları. Belki de tam bu sırada, bomboş çıkının önünde, adaşlar şaşkın bir yıkılmışlıkla birbirlerine baktılar. Sonra küçük Meryem kalkıp kapıya koştu birden. Adaşı ardından seğirtti. Yanına geldiği zaman, küçük bacı öbür köşeye kaçtı, sessiz, şaşkın, küskün bir kovalamacadır başladı böylece. Küçük bacı yalvararak kendisini kovalayan bakışlara bir tek sözcükle olsun yanıt vermedi. Böylece, en yakınınca aldatıldığından hiç kuşkusu olmadığını açıkça belli etti. Bu nedenle, gecenin ilerlemiş saatlerinde, adaşı boynuna sarıldıkça, o sıyrılmaya çalıştı. Adaşı, en candan sesiyle, "Bacım, bacım, küçük bacı," dedikçe, küçük bacı biraz daha öteye kaydı. Sonra kalktı, Mükerrem'le Mustafa'nın yatağına sokuldu.

Ertesi gece, aynı saatlerde, Memedali bir ağıtla uyandı: ninesi çocuklar gibi, yutkuna yutkuna ağlıyordu. Sonra boğuk, hıçkırıksı bir sesle: "Bacım, güzel bacım," diye başladı: "Bacım, ilkin senin gibi bir oda: küçücük müçücük. Bir de yanına sonra. Sonra bir daha. Bir de üstüne. Tamam mı? Ama senin çocukların canımı sıkarlarsa, ben de onları döversem, sen de bana kızarsan... Bacım, bacım..." Memedali: "Öpüşmenin tam sırası: bu kaçıncı bacım!" diye düşündü. Ama öpüşmek şöyle dursun, bacısının doğrulduğunu, kollarının üzerinde sürüklenerek kardeşlerinin yatağına doğru ilerlediğini gördü. Beklenmedik bir şey oldu bu sırada: büyük Meryem torununun arkasından seğirterek bir eliyle saçlarını kavradı, bir eliyle de kalçasını çimdiklemeye başladı. Küçük Meryem hiç sesini çıkarmadan sıyrılıp gitti, ama, ertesi gün, kardeşleri ninesini tekmelerken, bir tekme de o savurdu. Üstelik, kendisine hiçbir zaman yüz vermemiş olan kardeşlerinin ardından giderek onlarla birlikte sokağa çıktı: her şey tersine dönmüştü işte, ya da

düzelmişti: küçük bacı yeni bir yaşamın eşiğindeydi, bu yeni yaşamda en büyük yeri anasına, babasına, kardeşlerine verecekti, belliydi. Kardeşlerinin oyunlarına katılmayı şimdilik göze alamıyordu, ama gittikçe daha yakından izliyordu onları, şakalarına gülüyordu. Akşam da yemeği seksenlik adaşıyla yemek hiç hoşuna gitmedi. Karşılıklı birkaç lokmadan sonra, dopdolu pilav tabağını ninesinin önünden çekip bacaklarının arasına aldı, hızlı hızlı atıştırmaya başladı. Ninesi yaklaşmak istedi, ama uzanan eline kaşıkla vurulunca, aç kalmaya boyun eğerek geriye çekildi. Açlığa bir zaman için boyun eğse bile, yatağından vazgeçemezdi: gelinlik yatağıydı. Herkes uyuyup da küçük bacı kendisini itmeye başladığı zaman, direnmekte kararlıydı. Gene de alttan aldı: "Ayak uçlu, baş uçlu yatalım, bacım," dedi yalvarır gibi. Ama o alttan alınca, küçük bacı büsbütün yüreklendi: itti, tekmeledi, çimdikledi. Bunun üzerine o da kükredi: bir çarpışmadır başladı. Zeynet Bacı uyandı: "Ne oluyor?" diye bağırdı. Sonra sanki her ikisi de çok yaramaz birer çocukmuş gibi, "Gece de mi rahat yok sizden?" diye ekledi. Büyük Meryem hüngür hüngür ağlamaya başladı o zaman, "Kızın beni yatağımdan kovuyor," dedi, "benim gelin yatağımdan." Zeynet Bacı öfkeyle kalktı, Meryem'i kolundan sürükleyerek eşiğe getirdi: "İşte burada yatacaksın, neterek!" dedi.

O da yenilgiye boyun eğdi ister istemez: kuru yerde yattı. Ama, ertesi sabah, gözlerinde acayip bir parıltı vardı: belliydi, bir şeyler yapacaktı. Üç gündür yapmadığını yapmakla başladı işe: ninesi bakraçları alıp çeşmenin yolunu tutunca, eski günlerdeki gibi ardından gitti. Dönüşte de ardındaydı gene, o eski, o sadık köpek yürüyüşüyle geliyordu, sanki bir şeycikler değişmemişti. Ne var ki, tam kapının önünde, birdenbire ileriye fırlayarak bakraçlara birer avuç toprak attı. Büyük Meryem, bu da eski bir alışkanlıkmışçasına, tek sözcük söylemeden, suları yere boşalttı, çeşmenin yolunu tuttu yeniden. Zeynet Bacı kasıklarını tuta tuta gülüyordu. "Ne oldu bunlara?" dedi, "kedi-köpeğe

döndüler. Ne oldu bunlara böyle?" Memedali yanıt vermedi. Güçlükle uzaklaşan ninesine bakıyordu, "Ninem ne kadar yaşlanmış," diyordu içinden, "nasıl taşıyabiliyor bu kadar suyu? Nasıl yaşayabiliyor?" İşte gene geliyordu: yıkılmamak, belki de ölmemek için dişlerini sıkar gibi. Evet, böyle, Memedali kolay kolay yanılmazdı: kapıyı aralayarak geçmek istediği sırada, Meryem birdenbire karşısında belirip de bakraçlara gene toprak atınca, ninesi yere yığıldı. "Ne diyeyim, bacım," dedi sayıklar gibi, "ne diyeyim, bana dönesin, başka ne diyeyim!" Meryem geriye çekildi, bu kez de taşlamaya başladı adaşını, yaptıkları yetmemiş gibi. Anası kahkahalarla gülerken, Memedali ninesinin birdenbire kalktığını, merdivenden umulmadık bir güçle yukarıya çıkarak hışımla içeriye daldığını gördü, donakaldı.

Kendisini toplayıp da ardından odaya girdiği zaman, yüklükteki tüm yatakları indirip alttan bohçaları çıkarmıştı ninesi. Birer birer açıyordu şimdi bohçaları, açtıkça sürü sürü bebekler saçılıyordu. Hepsini yere döktükten sonra, üçer beşer, pencereden sokağa fırlatmaya başladı. Memedali hiçbir şey düşünemez oldu, öbür pencereye oturdu, ihtiyar bebeklerin tozlar arasında yuvarlanışına baktı. Aşağıda çocuklar toplanmıştı, gittikçe de çoğalıyorlardı. Şaşkın şaşkın bakıyor, bebeklerin çevresinde toplanıyorlardı. Bir kız ileriye fırladı, havada yakaladı bir bebeği. Sonra tüm çocuklar yerdeki bebeklerin üzerine üşüştüler. Birkaç dakika sonra ne bir bebek kaldı, ne de bir çocuk.

Memedali pencereden kalktı. Anası yerde upuzun yatan Ninesinin sapsarı yüzünü okşuyordu: "Ninenin hali hal değil: yatağını yap," dedi. Memedali karmakarış olmuş yataklar arasından ninesinin döşeğini çekti, her zamanki yerine götürürken, anası durdurdu: "Oraya değil, şuraya, babanın yatağının yerine: kadının hali hal değil," dedi. Gerçekten de, bir korkunç ateş içinde her yanı seğiriyor, tere batmış, sapsarı yüzünde gözlerinin karası zor görünüyordu. Memedali ayakkabılarını giyip çıktı. Meryem'in konuşmasını ilk duyduğu günkü gibi, nereye gittiğini bil-

meden yürürken, duvar diplerinde sürü sürü çaput bebekler gördü, o ihtiyar bebekleri: kedi ölüleri gibi, tozlar içinde, upuzun uzanmış yatıyorlardı. Çocuklar çok yaşlı, çok çirkin diye mi atmışlardı bebekleri, yoksa içlerine sinen, yıllanmış umut yükünün ağırlığına dayanamadıkları için mi? Sorusunun beyninde biçimlenmesine zaman kalmadan, Memedali gözlerinin yaşardığını duydu. Daha birkaç gün önce, Meryem'lerin iki büyük dost olarak yürüdüklerini gördüğü incecik yoldan geçerek dağın eteğine geldi, gücü tükeninceye dek tırmandı. Dönüp de ardına baktığı zaman, Ötegeçe'yi küçücük gördü. Bir kayanın dibine attı kendini, hıçkırmaya başladı.

Akşam üstü, eve döndüğü zaman, genç bir hafız ninesinin başucunda Kuran okuyordu. Kardeşlerinin her biri bir köşeye büzülmüştü, ağlıyorlardı. Anası da, babası da ağlıyordu: iyice yaklaşan ölüm her şeyi değiştirmişti. Gözleriyle Meryem'i aradı: gene eski yerindeydi o, suratı asıktı, ama ağlamıyordu. Bir iki adım ilerleyince, ailede ağlamayan birinin daha bulunduğunu gördü: ninesi, ateşler içinde çırpınırken, hırıl hırıl bir türkü söylüyordu, Meryem'in örtmede söylediği türküyü. Memedali anasına baktı. Anası gözlerini kuruladı: "Yarım saattir hep böyle türkü söylüyor, hep bu türküyü söylüyor," dedi. Sonra azıcık durakladığını görünce, elini büyük Meryem'in alnına bastırdı, üzerine doğru eğildi: "Ana bak, Memedali de geldi: Memedali'yi seversin, ona da hakkını helal et," dedi. Ninesinin çırpınması geçer gibi oldu, oldukça anlaşılır bir sesle: "Helal olsun, Memedali'me hakkım helal," diye kekeledi. Anası bir daha sildi gözlerini, "Talihin varmış," dedi: "kimine ediyor, kimine etmiyor: Mustafa'ya helal etmedi." Gene eğildi kaynanasını kulağına, "Ana, kız ana, Mustafa'ya hakkını helal etmeyecek misin?" diye seslendi. Memedali ninesinin yüzünü buruşturarak, iki hırıltı arasında, "Helal ya, Mustafa'ma da helal," diye inlediğini duydu. Sonra, birdenbire, Mustafa'nın kendini yerden yere attığını, haykıra haykıra ağladığını gördü.

Anlıyordu şimdi Memedali: çoktandır sürüyordu bu iş: bir sözle borçtan kurtulanlar, bunu hiç de hak etmediklerini düşündüklerinden midir, nedir, haykıra haykıra ağlamaya başlıyor, ötekileri de kendilerine uyduruyorlardı. Memedali her zaman unutulanı da borçtan kurtarmak istedi. "Nine, Meryem'e de helal et hakkını," diye seslendi ninesinin kulağına. Hiç beklemediği bir şey oldu o zaman: ninesi, en duru sesiyle, "Meryem'in ağzına..." diye başladı, arkasını da getirdi. Sonra, türkü söyler gibi, hep aynı sözü yineledi: "Meryem'in ağzına..." Hafız suratını asarak Kuran okumayı bıraktı. Haykırmalar, hıçkırmalar da kesildi, yavaş yavaş gülümsemeye, sonra basbayağı gülmeye başladı herkes. Her şey tersine dönmüştü bir kez daha, ya da düzelmişti. Şimdi evin en küçük çocuğunun ilk kekelemelerini sevinçle izleyen bir mutlu aile oluvermişlerdi. Ama Memedali yanında birinin soluduğunu duydu, bakmadan anladı kim olduğunu. Elini aradı, tuttu. O zaman, kucağında bir ihtiyar bebekle, kucağına atıldı Meryem, başını göğsüne yaslayıp hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bir yandan da var gücüyle elini sıkıyor, bayağı acıtıyordu.

"Bu kız başka türlü bir şey," diye düşündü Memedali.

OĞUL

Nasıl ve nereden geldiği bilinmeyen, ama hepimize birden ulaşan bir gizli buyruğa uyarcasına, başlarımız önümüzde, Emnebe'nin kapısından içeriye girerken, hiçbir şeyi bıraktığımız gibi bulamayacağımızı çok iyi biliyorduk. Emnebe'yi daha beş gün önce buradan alıp Gariplik'e götürmüş, bu da yetmiyormuş gibi, anasının ölümünden üç gün sonra, kasabaya gelen Arifa'nın gündüzleri yemeden, içmeden mezarın başında oturup sigara üstüne sigara içtiğini, geceleri de elleri göğsünde, gözleri tavanda, ölü yatağında ölü gibi yattığını görmüştük. Şimdi, o da gittikten sonra, yoksulluğun en son çizgisine ulaştığı, çıplak odanın ender nesneleri: yamadan görünmez olmuş kıl kilim, kırık dökük tahta sandıklar üzerine serilmiş, daracık pamuk yatak, rengini çoktan yitirmiş köşe yastığı, sıvası dökülmüş kerpiç duvarların şurasına burasına iri çivilerle tutturulmuş, kirli sarı ayetler ve Arifa resimleri gözümüze başka türlü görünecekti ister istemez, irkilecek, ürperecek, üşüyecektik. Ama böyle olmamıştı: küçük evin eşiğini aşar aşmaz, yaşamı ölümden ayıran, görünmez çizginin ötesine geçmiş gibi, öylece donup kalmıştık; ne ürperme, ne üşüme, ne hıçkırma, ne bir şey, bilinçsizce bakıyorduk yalnızca. Gerçekten görüyor muyduk, yoksa donmuş gözlerimize bilinmedik bir uzamın görüntüleri mi yansıyordu, soran olsa, hiçbir yanıt veremezdik. Çünkü, duvarların isli kerpiçlerini ve hepsinde aynı yüzün biçimlendiği, irili ufaklı resimleri saymazsak, Emnebe'nin evinde bulunduğumuzu kesinlememizi sağlayacak ne varsa, hepsi çekil-

mişti ortalıktan ya da diz boyu yükselen bir garip yığına dönüşmüştü: boy boy tahta parçaları, tomar tomar kâğıtlar, zarflar, makbuzlar, deste deste kitaplar, defterler, dergiler, gazeteler, kat kat çocuk giysileri, çocuk çamaşırları, sonra, şurada burada, yapayalnız bir toplu tabanca, bir kırık ayna, bir havaneli, bir kahve fincanı, tabanı delik bir çocuk yemenisi, bir durmuş saat, bir kama, patlak bir top, bir okul kasketi, bir çakmaklı tüfek, bir yeşil topaç, bir meşin kemer, sarısı yeşile dönmüş bir divit, pembe gül göbekli bir tabak, paslı bir sigara tabakası, kısacası, yan yanalıkları bile bir son gün izlenimi uyandıran bir sürü ayrışık nesne soğuk gözlerini gözlerimize dikiyor, biz de, bakışlarının büyüsüne kapılarak onlarla bütünleşmiş gibi, ürpermeden, irkilmeden, hıçkırmadan, kafamızda herhangi bir soru bile biçimlendirmeden, öylece dikilip duruyorduk. Memedali birdenbire geriye dönerek kendini dışarıya atmasa, kolay kolay kımıldayacağımız da yoktu.

Ne var ki, gene ortak bir buyruğa uyarcasına, sessizce onu izlerken, görünmez çizgiyi bir kez daha aşarak yaşama yeniden döndüğümüzü kesinleyebilsek bile, anlamsızlıktan anlama döndüğümüzü söyleyemezdik: tüm bilincimiz üç sözcüklük bir ünleme indirgenmiş gibi, arada bir, "Olur şey değil," diye söyleniyor, sonra, gözlerimiz yerde, beynimizde hep aynı ünlemin tekdüze bir uyumla yankılanıp durduğunu duyuyorduk. Bizim gibi, arada bir, "Olur şey değil," diye mırıldanıp uzun uzun susmasına bakılırsa, Emnebe'yle sürdürdüğü bunca yıllık dostluğa ve en ufak edimleri, en değersiz nesneleri bile beklenmedik anlamlarla donatan, tükenmez yorumlama tutkusuna karşın, Memedali de bizden farklı bir durumda değildi. Belki bir, belki iki saat sonra, birdenbire kımıltısızlığı bozarak bahçelerin arasından ağır ağır dağa doğru yürürken de anlamsızlıktan anlama yöneldiğini söylemek zordu; tam tersine, böyle tek başına, ağır, ağır, dağın yolunu tuttu mu anlamlandırmakta güçlük çektiği bir şeyler var demekti. Gerçekten de, bir türlü anlamlandıramıyordu gördükleri-

ni. Ama sonradan anlattığına göre, bizim gibi, ikide bir, "Olur şey değil," diye söylenirken, erimsiz bir sorunun değil, "Nasıl anladı bunu?" ya da "Nasıl yapabildi?" türünden, belirli bir özne ve belirli bir tutum içeren bir edimin çevresinde dönüyordu o, şaşkınlığı bunca ilgisiz nesnenin bir gecede bir ölü evinde bir araya gelmesinden kaynaklanmıyordu. Bu tüfeği, bu kamayı, bu eski çocuk yemenisini burada daha önce de gördüğü için mi? Hayır. O da bizim gibi ilk kez görüyordu bu nesneleri, ama, bizden farklı olarak, çıplak evin hiçbir zaman boş olmadığını, üç aşağı, beş yukarı aynı türden 'öteberiler' sakladığını biliyordu: "Hayır, boş değildi, doluydu hep," diyordu, "Emnebe hep toplanıyordu, hep yer açıyordu da ev ondan boş görünüyordu böyle."

İki yıl önce, gene böyle bir güz sonu, Emnebe'nin arada bir yinelenen, uzun hastalıklarından birinde, sabaha çıkmasının bile kuşkulu olmasına karşın, belki de bu yüzden, büyüklerden hiç kimsenin yanında kalmaya istekli görünmediği bir gece, yorganını sırtlayıp küçük eve gelmiş, kibriti cebine, bakraçla tası başucuna koyduktan sonra, gazı tükenmek üzere olan lambayı üfleyerek yorganın içine büzülmüş, Emnebe'nin soluğunu dinlemeye başlamıştı: arada bir derin derin inlemekle birlikte, oldukça rahat uyuyordu. Bu yüzden olacak, evde, kardeşleriyle paylaştığı odada sık sık başvurduğu yöntemi uygulamak istemişti Memedali: uykuyu çabuklaştırmak için, soluğunu Emnebe'nin soluğuna uydurmuştu. Burada da oradaki gibi olmuş, çok geçmeden ağır bir uyku çökmüştü gözlerine, ama hepsi bu kadarla kalmıştı. Çünkü, tam dalacağı sırada, kendisi hep aynı uyumla solumayı sürdürürken, Emnebe'nin soluğu gittikçe zayıflayarak kesilecek ve kendisi hiç farkında olmadan, göndergesiz bir öykünüyü sürdürüp duracakmış gibi bir korku saplanmıştı içine. Bir an soluğunu keserek koşutluğu bozmuş, Emnebe'nin güçsüz soluğunu kendisininkiyle desteklemek ister gibi, o soluğunu verirken, kendisi tüm gücüyle havayı içine çekmeye başla-

mıştı. O sırada ediminin bilincinde değildi ya herhalde korkudan sıyrılmak istiyordu böylece, ama istemeden, içgüdüyle, iki soluk arasında yaptığı karşılaştırma sonucu, Emnebe'nin ölümünün iyice yaklaştığını düşünüyor, iliklerine dek ürperiyordu. En kötüsü, böyle bir korkuya kapılmak bir bakıma korkulanı beklemek, beklemekse basbayağı istemekmiş gibi geliyordu Memedali'ye, iyiden iyiye yaklaşan ölümden mi, yoksa ilk kez yakından göreceği bir korkunç olayla boy ölçüşme isteminden mi kaynaklandığını bilemediği bu bulanık bekleyiş yüzünden kendinden tiksinmeye başlıyordu. Sonra, bu da yetmiyormuş gibi, uzun bir iniltinin ardından, belli belirsiz bir hışırtı, varla yok arası bir kımıltı duyarak daha keskin bir korkuyla doğrulmuştu yerinden, soluğunu keserek dinlemeye başlamıştı.

Evet, gene duyuyordu işte: tavanın, duvarların, belki de altındaki toprağın derinliklerinde, durup durup yeniden başlayan bir ince hışırtı, bir tanımsız devinidir sürüp gidiyordu. Ama neyin devinisi, neyin hışırtısı? Buna yanıt bulamıyor, bulamadığı için de soğuk soğuk terliyordu. Sonra birden, yeni bir hışırtıyla birlikte, yüzüne, saçlarının arasına ince ince bir şeylerin indiğini sezinleyerek elini yüzüne götürmüş ve her şeyi anlar gibi olmuştu: tavandan ve duvarlardan incecik topraklar iniyordu üzerine, soluğunu kesen hışırtı ve devini de olsa olsa bunların, Emnebe'nin toprak evinin için için eriyip ufalanmasının devinim ve hışırtısı olabilirdi. Ne var ki, hiçbir şeyi çözmüyordu bunu bilmek, korkuyu dindirmiyordu; tam tersine, şimdi, Emnebe'nin evinin için için ufalanıp erimekte olduğunu anladıktan sonra, evle Emnebe arasında bir koşutluk kuruyordu ister istemez, Emnebe'nin evinin bu bitimsiz ufalanışı Emnebe'nin yaşamının, hatta yalnız Emnebe'nin yaşamının değil, kendisininki de içinde olmak üzere, tüm yaşamların eriyip tükenişini belirliyormuş gibi bir duyguya kapılıyor, Emnebe'nin zayıf ve solgun yüzünü gözlerinin önüne getirdikçe, toprağın onu örtmekte gösterdiği bu

inatçı ivecenlik tüylerini ürpertiyor, onunla birlikte gömülmemek için, doğrulup kalkmak, yürümek, bu evden uzaklaşabildiğince uzaklaşmak istiyordu.

Bununla birlikte, varlığı derinden derine bu korkunç gömülüşe yöneliyormuş gibi, Emnebe'nin yatağına doğru sürüklenmek olmuştu tüm yapabildiği: ellerinin olanca gücüyle Emnebe'nin yatağının altındaki sandıklara yapışmış, her şeyi bir anda bitirmek ister gibi, bunları kendine doğru çekmeye çalışmıştı, ama boşuna: kaya gibi ağırdı hepsi de, yerlerinden kımıldamıyorlardı. Memedali daha çok yaklaşmıştı o zaman, kolunu ta sandıkların arkasına uzatmış, onları bir kez de böyle kımıldatmayı denemek istemişti. Ne var ki, beklenmedik bir rastlantı sonucu, parmakları bir sandığın aralığından içeri girip de ne olduğunu kestiremediği bir sürü nesne arasında buz gibi soğuk bir bıçak ucuna değince, ölümle burun buruna gelmiş gibi geriye atmıştı kendini, bir daha yerinden kımıldamamıştı. Gece korkunç ve çelişkin bir yolculuğa dönüşmüştü böylece: bir yandan hep aynı noktada, yani burada, Ötegeçe'de, Emnebe'nin odasında olduğunu biliyor, bir yandan da Emnebe ve odasıyla birlikte, dursuz duraksız bir biçimde, bu uzamdan, bu zamandan ötelere, dönüşsüz bir sona, amansız bir tükenişe doğru yol aldığını duyuyordu, ama, düşüncede bile olsa, direnmeye çalışmıyordu artık, iyice bırakmıştı kendini, geri dönebileceğini hiç ummuyordu. Bu nedenle, dört bir yandan yükselen horoz sesleri de, yavaş yavaş karanlığın ayrılmaz parçaları olmaktan çıkarak kendi özgün ve bağımsız biçimlerine kavuşmaya başlayan nesneler de olağandışı olgularmış gibi şaşırtmıştı onu, alışılmış nesneler ve seslerle birlikte, alışılmış devinim ve edimlerin yeni baştan yaşama dönmesi olmayacak bir düştü sanki. Neden sonra, ortalık iyice ağarıp da alışılmış bir devinimle yerinden doğrulmayı başardığı zaman bile üzerinden atamamıştı bu izlenimi; tam tersine, Emnebe'nin bedeninin yorganın altında güçlükle belli olan yükseltilerine, çizgileri daha bir sıklaşıp daha bir derinleşmiş, zayıf

yüzüne baktıkça, saatlerdir yaşadıklarının bir kuruntu olmadığını görüyordu: korkunç ve çelişkin yolculuğun açık izlerini taşıyordu Emnebe, bütün geçe üzerine yağan topraklar onu gözle görülür biçimde örtüp eritmiş, yüzünü, ellerini, bedenini gözle görülür biçimde küçültmüş gibiydi. İşin kötüsü, bir gecelik bir karabasan olarak kalmamıştı Memedali'nin izlenimi.

Emnebe kefeni yırtmayı bir kez daha başarmış, aradan yirmi gün bile geçmeden, alışılmış yaşamına yeniden başlamıştı. Bir deri, bir kemik bedenine, renksiz yüzüne, bükülmüş beline karşın, tüm varlığında anlatılmaz bir gençlik ve şenlik havası, gene çocuklarla oyunlar kuruyor, gene Ötegeçe'nin evlerinde öyküleri insanları büyülüyordu. Ama, Memedali'ye öyle geliyordu ki, dışarıda, sokaklarda, kapı önlerinde, başkalarının evlerinde alışılmış boyutları içinde, yani bayağı uzun bir kadın olarak görünürken, adımını kendi eşiğinden içeriye atar atmaz, ev onu görünmez kıskacına alarak küçültüveriyor, ufak tefek, yorgun ve çekingen bir kadına dönüştürerek dışarıdaki gençlik ve şenlik havasını bir çırpıda siliyordu. İnanması zordu, ama Memedali gözleriyle görüyordu bunu, hiç değilse gördüğünü sanıyordu: bu Emnebe o Emnebe değildi. İyiden iyiye kafası karışıyordu Memedali'nin, gündüz, gece, sabah, akşam, yaşamını sürekli bir bunalıma dönüştürüyordu. Huyuydu, kafasını bir soruna taktı mıydı kesinlikle çözümlemedikçe bırakmazdı ardını, ama bu kez Emnebe'nin çevresinde dört dönerek en beylik sözlerini, en ufak devinilerini bile bir anlama bağlamaya çalışırken, bir gizi ortaya çıkarmak değildi amacı, belki de kaynağı yalnızca kendinde, kendi benliğinin derinliklerinde bulunan, dayanılmaz bir bunalımdan kurtulmaktı. Ne var ki, bunalım hep sürüyordu: küçük evin kapısından içeriye girer girmez, tavanda, duvarlarda, kilimin altında, bir zamanlar boş sandığı sandıkların içinde, belli belirsiz bir biçimde, ama sürekli olarak bir şeylerin kımıldadığını sezinliyor, dışarıdaki uğultular seslerini bastırsa bile, durmadan yağdık-

larından kuşku bile duymadığı toprakların birdenbire hızlanarak Emnebe'yle kendisi de içinde olmak üzere her şeyi örtüvermesinden korkuyor, gözlerini son bir umutla Emnebe'ye dikiyordu. Ama bunalımı azalmıyordu. Çünkü, birkaç beylik sözden sonra, evinin tam karşıtına dönüşmüş oluyordu Emnebe: alabildiğine ufalmış bir durumda, bir taş gibi susuyordu. Sonra, suskunluğunun ve kımıltısızlığının hiç sona ermeyecekmiş gibi göründüğü bir sırada, ne zaman, nasıl, nereden çıkardığını bilemediği bir kâğıdı kendisine doğru uzatıyordu. Memedali'nin bunalımına yeni bir bunalım daha ekleniyordu o zaman, hiçbir şey düşünemez oluyordu.

Kaç yıldır bildiğimiz bir şeydi: Emnebe'nin yazdırdığı mektuplar hem bunaltıcı uzunlukları, hem de bitmek tükenmek bilmeyen dert ve istek yükleriyle şaşkına döndürürdü Memedali'yi: Arifa'dan ayda iki mektup gelirdi en az, Emnebe gene de mektuplarının arasını fazla açmasından yakınır, postacıdan günler boyu "Yok!" yanıtını almanın dayanılmaz acısını uzun uzun betimlemeye çalışırdı; Arifa dört beş ayda bir yeni çekilmiş bir resim koyardı mektubunun içine, Emnebe gene de el kadar bir resim bile yollamadığını söyler, analığın ne demek olduğunu biliyorsa, gelecek mektubuyla bir resim yollamasını isterdi; Arifa her ay belirli bir para yollardı, nice yıldır peynir, yoğurt ve kuru ekmekten başka bir şey yemediğine, evine de genellikle akşamdan akşama geldiğine göre, bu para gereksiniminin on katını karşılardı, Emnebe gene de az bulur, ikide bir olağandışı masraflar uydurur, masraflarının karşılığı gönderilmeyecek olursa, soğukta nasıl donacağını ya da alacaklı karşısında nasıl ezileceğini Arifa'nın gözlerinde canlandırmaya çalışırdı. Canlandırırdı da doğrusu: atlanmış bir sözcük, unutulmuş bir istek ya da yakınma kalıp kalmadığını anlamak için, yazdırdığı mektubu dinlerken, yatağının köşesinde, büzülmüş, ufalmış bir durumda, sessiz sessiz ağladığını gördükçe, Memedali bile güç tutardı kendini.

İşin en şaşırtıcı yanı, zarfın üstü yazılıp da dışarıya çıktığı zaman, birdenbire bir başka insan oluverirdi Emnebe: ağlamaktan şişmiş gözlerini silerek konuşup şakalaşmak üzere insanlara doğru yürür, Arifa'dan haber sorulunca da "İyi, iyi, çok iyi," diye yanıtlar, hep koynunda taşıdığı son resmini çıkararak, "İşte bu da son resmi, daha yeni geldi," derdi. Arifa'dan ağlayarak istediği paralara gelince, herkesin bildiği gibi, benzersiz bir cömertlikle harcardı bunları: çocuklara toplar, topaçlar, çemberler, gelinlere kalaylı siniler, okumayı sökenlere Kuran'lar, namaza başlayanlara tespihler, camilere halılar, kilimler alıp dururdu. Arifa'nın kasabaya nice yıldır dirsekleri ve dizleri incelip parlamış giysiler, yakaları, kol uçları tiftiklenmiş gömlekler, burunları havaya dikilmiş pabuçlarla geldiği düşünülürse, cömertçe harcanan bu paraların bir araya getirilmesinin hiç de kolay olmadığı söylenebilirdi. Ama Emnebe düşünmek bile istemezdi bunu. Neden? Küçük evde üzerine yağan tozlar yalnız dış varlığını değil, iç varlığını da örterek belleğini ve aklını yolundan mı saptırıyordu? Yoksa gerçekten aklından zoru vardı da biz mi bilmiyorduk? Memedali bu soruları kendi kendine sorarken bile yüzünün kızardığını duyuyordu, çünkü, herkes bilirdi ki, küçük eve gelin geldiği günden beri, Ötegeçe'nin en akıllı, en bilgili, en becerikli kadını olarak tanınırdı Emnebe.

Herhangi bir evde erişte kesilecekse, turşu kurulacaksa, pekmez kaynatılacaksa, kız istenecek ya da kız verilecekse, önce onun düşüncesi alınır, gelinin doğum sancıları başlamışsa, neredeyse bulunup getirilir, çocuğun alınmasından göbeğin kesilmesine, şerbetin kaynatılmasından adın konulmasına kadar, her şeyin onun denetiminde geçmesi istenirdi: sonra çocuklar büyürler, hastalıklarında, sünnetlerinde, evden kaçmalarında onu hep yanı başlarında bularak acılarının hafiflediğini duyarlar, elini ateşli alınlarına koyarken, "El benim değil, Fadime anamızın eli," demesini yadırgarlardı, çünkü onun elinden daha üstün bir el bulunabileceğini düşünemezdi hiçbiri. Görünüşte hiçbir

üstünlüğü bulunmayan, okuması yazması bile olmayan bu yaşlı kadının bilemeyeceği, anlayamayacağı, yapamayacağı şeyler de bulunabileceği usumuza bile gelmezdi. Bu nedenle, yıllar yılı dişinden, tırnağından artırdığı parayla ta Maraş'tan ustalar getirterek dağın yamacında, dinamitle parçalanmış kayalar arasında düşlerinin iki katlı taş evini yükseltmeye girişen Hacahmeda, uzun bir hastalıktan yeni kalkmış olan Emnebe'nin adam boyu yükselmiş taş duvarlar üzerinde Maraşlı ustalarla tartıştığını görünce, iliklerine dek titremişti; korka korka yaklaşarak hiç söze karışmadan dinlemeye başlamış, en sonunda, Emnebe'nin kendi evi söz konusuymuşçasına, ikide bir öfke ve kararlılıkla yinelediği sözcüğü bir kez de kendisi yinelemişti, hem de kesin bir buyruğa dönüştürerek: "Yıkın!" Ustalar çığlık çığlığa karşı çıkarak her şeyi olduğu gibi bırakıp gitmekten söz etmişler, bunca yıllık ustaların işlerini bir kadından daha iyi bileceğini, gerçeğin de bu olduğunu anlatmaya çalışmışlar, ama Hacahmeda'nın kararını değiştirtememişlerdi: adam boyu yükselmiş taş duvarlar yıkılmış, ev yeniden, Emnebe'nin gösterdiği biçimde yapılmaya başlamıştı. Kısacası, bilginin ve kusursuzluğun candan yüzüydü Emnebe, Emnebe'nin tutarsızlığından söz etmek, yeryüzünde her şeyin tutarsız olduğunu kesinlemek anlamına gelirdi.

Ama oğluna yolladığı mektuplar da ortadaydı işte. İki sözünün biri Arifa olmasa, Arifa'nın her anılışında gözleri ışıklanmasa, Memedali Emnebe'nin oğlunu hiç sevmediğini söyleyip çıkacaktı işin içinden. Ne var ki, onun yetenekliliğinden, onun duyarlılığından, onun yakışıklılığından, onun karayazısından, yani yalnızlığından ve oğulsuzluğundan söz ederdi durmadan, her sözünün başında o vardı. Sözlerini hiçbir zaman gereğince dinlemezler miydi, yoksa, tam tersine, gereğinden fazla dinlerler de göstergeden göndergeye gitmeye zaman mı bulamazlardı, nedir, karşısındakiler de onun gözüyle, daha doğrusu onun sözüyle görürlerdi her şeyi: Arifa'nın geçimini sağlamakta bile güçlük çektiği her şeyinden belliyken, Ötegeçe'nin ye-

tiştirip yetiştireceği en başarılı kişi olduğundan bir an bile kuşku duymadan, "Düzeltmen mi, neymiş işte, gazetelerin yanlışını düzeltirmiş, daha ne olsun!" diye kesip atarlar, solgun yüzünü, uzun boynunu, donuk gözlerini hiç görmemiş gibi, yakışıklılığından söz edilmesinde hiçbir aykırılık görmezler, çocuklar da, kaşığı siniye bırakırken, "Yiyenlere afiyet, kazananın kesesine bereket," dedikten sonra, kutsal bir görevi yerine getirir gibi, "Arifa'ma da ömür," diye eklemeyi hiçbir zaman unutmazlardı. Doğrusunu söylemek gerekirse, Memedali de yeni yeni görmeye başlıyordu çelişkiyi, ama her şeyden önce Emnebe'nin çelişkisinin nedenine ulaşmaya çalışıyor, gerçekle bağdaştırılmasına olanak bulunmayan, sonu gelmez övgülerle zehir zemberek mektuplar arasındaki çelişkinin Ötegeçe'den uzakta, çoluksuz çocuksuz yaşamayı seçmiş, hayırsız oğulu cezalandırma itkisinden kaynaklanan bir tür iki yüzlülük sayılıp sayılamayacağını düşünüyordu. Biraz yakından bakılacak olursa, kuşkusunu haklı çıkaracak belirtiler de yok değildi.

Hiç kuşkusuz, Arifa, elinde bavulu, Çatalkapı'da ya da Cahan'ın üstündeki incecik köprüde belirdiği zaman, Emnebe yaşından beklenmeyecek bir çabuklukla, başına bir örtü bile almadan, ona doğru koşmaya başlardı hemen, boynuna atılıp var gücüyle sarılır, yüzünü, ellerini, kollarını, ceketini, gömleğini, bavulunu öperek, "Şükür, Tanrım, şükür sana, bu günü de gösterdin," diye hıçkırırdı; hiç kuşkusuz, Arifa'nın küçük evde uyuduğu gecelerin sabahında, daha güneş bile doğmadan kapının önüne çıkarak yüksek sesle konuşanları susturur, koşanları durdurur, çocukları tavuklar gibi kişeler, yakınlarda bir eşek anırdı mı öfkeyle yüzünü buruştururdu; hiç kuşkusuz, çok iyi ağırlardı oğlunu, evinde hiç kazan kaynamazken, Arifa gelince en güzel yemekleri pişirir, üstelik, komşularda bile, ağzına kuru ekmek, peynir ve yoğurttan başka bir şey koyduğu enderken, birdenbire huy değiştirerek her şeyi yemeye başlardı; ama burada kalırdı her şey, karşılama ve ağırlama

düzeyini aşmazdı. Gerçekten de, kaç yıldır burnunda, gözünde, kanında tüten biricik oğulla değil de uzak ve değerli bir konukla konuşur gibi, yalnızca havadan sudan söz ederdi onunla; hiçbir zaman uzun ve içten dertleşmelere girişmez, öğrenmekten çekindiği bir şey varmış gibi, büyük kentte ne yapıp ne ettiğini, ne yiyip ne içtiğini sorduğu bile olmazdı. Bizim önümüzde de değiştirmezdi tutumunu, Arifa'nın söze karışmasını önlemek ister gibi, anımsamasına olanak bulunmayan, bulunsa da hiç mi hiç ilgisini çekmeyen çocukluk günlerinden söz edip durur, sonra, hiç beklenmedik bir zamanda, "Hadi, Arif, hadi oğlum, kadınlar, çocuklar arasında sıkıldığın yeter: çık, dolaş, hava al biraz, çarşıya git, kahveye git, taydaşlarınla konuş," diyerek aramızdan çekilmeye zorlardı onu. Bütün bunlar Emnebe'nin oğlundan uzaklığının değil, onu sıkmak korkusundan kaynaklanan bilinçli bir özverinin belirtileri olarak da değerlendirilebilirdi belki, ama gözlem geçerliliğini yitirmezdi: ister içten, ister içtenliksiz olsun, Emnebe'nin davranışları birbirini tutmuyordu. Böylece, bir kez daha, dönüp dolaşıp aynı noktaya geliyordu dostum, çıldıracak gibi oluyordu. Ama Memedali'ydi bu: bir gün, hem de tüm umudunu yitirdiği bir sırada, birdenbire kırıvermişti kısırdöngünün çemberini.

Emnebe gene zehir zemberek bir mektup yazdırtmıştı Memedali'ye, Arifa'nın gidişinin üzerinden daha bir ay bile geçmediğini unutarak kendisini çok özlediğini, yıllardır görmediği için, yüzünü gözünün önüne getirmekte bile güçlük çektiğini yineleyip durmuştu. Alıştığı bir şeydi, ama Memedali bir kez daha şaşırıp kalmıştı. Bir kez daha, iyiden iyiye anlıyordu ki, şimdi, şurada, kendi evinde, kendi döşeğinin üstünde otururken, Emnebe kendi kendinden uzaklardaydı, Ötegeçe sokaklarında anlatılmaz bir gençlik ve şenlik havasıyla dolaşan öteki Emnebe'yle çakıştırılamazdı, çünkü, ufalmış yüzüne baktıkça, bu yüzde hiçbir zaman hiçbir gülümseme biçimlenmemiş, bir daha da kolay biçimlenemezmiş gibi geliyordu ona. Bu da onu

bunaltıyordu. Kendini toplamak istemiş, gerçeği anımsatmaktan çok, bu yoğun bunalım havasını biraz olsun dağıtmak amacıyla, "Nasıl böyle konuşursun, ebe," demişti. "Arifa gideli ne oldu şunun şurasında? Hesaplasan bir ay bile tutmaz."

"Öyle mi? Yeni mi gitti?"

"Evet, öyle, bir ay bile olmadı."

"Bilmiyorum, bilemiyorum, sen haklısın herhalde."

Emnebe derin derin göğüs geçirerek küçücük bir suçlu kız gibi başını önüne eğmiş, gözlerinden ağır ağır dudaklarının köşelerine inen gözyaşlarını yalayarak, "Ne yapayım, bilmiyorum, unutuyorum işte, yüzünü bile unutuyorum, tanıyamıyorum," diye söylenmiş, sonra Memedali'nin herhangi bir şey söylemesine zaman kalmadan, kolunu yatakla duvar arasına sokarak bir deste resim çıkarmış, bunlara bakmaya başlamıştı.

Gözlerine, iyice birbirine yaklaşmış kaşlarına bakılırsa, baktığı resimler dışında her şeyi unutmuş, tüm varlığını bu resimlerde toplamış gibiydi; ne var ki, elleri makineler gibi işliyor, oğul resimleri gibi değil de oyun kâğıtları gibi, şaşırtıcı bir hızla çeviriyordu bunları. Memedali yaklaşabildiğince yaklaşmış, omzunun üstünden bakıyor, hepsinde de Arifa'nın değişmez yüzünü gördüğü için, resimlerin bu baş döndürücü devinimine hiçbir anlam veremiyordu. Neden hiçbirinin üzerinde bir an bile oyalanmıyordu Emnebe? Hiçbiri aradığı değilse, neden aynı resimleri yeni baştan çeviriyordu? Ne bekliyordu bu işlemden? Bu resimler, bu hızlı devinim sonucu, birbirleriyle kaynaşacaklar da görülmedik bir doluluğa mı erişeceklerdi? Bu hızla tek bir yüzeyde birleşeceklerdi de yüzey derinliğe, derinlik gerçeğe mi dönüşecekti? Emnebe yalnızca oğluna en çok benzeyen, yüzünü, bakışını ya da tinini en iyi yansıtan resmi bulmak için çırpınıyorsa, o zaman her birinin üzerinde tek tek durması gerekmez miydi? Öyleyse? Düşüncesinin arkasını getiremeden, Emnebe'nin birdenbire resimleri kucağına bırakarak umutsuzca başını salladığını

görmüştü Memedali: "Hayır, tanıyamıyorum, tanıyamıyorum," diyordu. O zaman, Emnebe aynı sözcüğü bir kez daha yineleyemeden, sorudan önce yanıt biçimlenmişti Memedali'nin beyninde; öyleyse, hepimizin bildiği gibi, Arifa'nın resimleri hep aynı geniş ve çıkık alnı, aynı çöküк yanakları, aynı seyrek saçları, aynı soğuk ve hüzünlü bakışı yansıttıklarına, hem tıpa tıp Arifa'nın kendisine, hem birbirlerine benzediklerine göre, Emnebe'nin umutsuz gözleminin bir tek anlamı olabilirdi ancak: bu oğulun o oğul olmaması, varlığı, bu Arifa'nın berisinde, sıcacık bir ekmek kokusu gibi sezilen, ama yüzü resimlere ve gözlere yansımayan bir başka Arifa bulunması.

Evet, böyle, inanılması zordu, ama bu garip düşünceye birdenbire dört elle sarılıvermişti Memedali: bunca resme, bunca mektuba, bunca özlem ve övgüye karşın, belki de bunca resim, bunca mektup, bunca özlem ve övgü yüzünden, Arifa neredeyse yitirilmiş bir oğuldu nicedir, belki bunca yıllık uzaklığın, bunca yıllık değişimin sonucu olarak, belki de başka bir nedenle, bölünmüş, parçalanmış, dağılmış, gerçek oğul niteliğinden uzaklaşmıştı, Emnebe, bilerek ya da bilmeden, on beş-yirmi günde bir alınan bir mektuba, dört beş ayda bir gelen bir küçük resme, iki üç yılda bir ağırlanan bir konuğa dönüştürmüştü onu, soyutlaştırdıkça soyutlaştırmış, böylesine soyutlaştırdığı için de tanıyamaz olmuştu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Arifa da fazlasıyla kolaylaştırmıştı her şeyi, anasının dizi dibinde, herkes gibi bir yaşam sürmek varken, Ötegeçe'nin daracık evlerine, Albıstan'ın uzun çarşısının küçücük terzi, köşker, bakkal, kasap ve kalaycı dükkânlarına sığmayacak düşler kurmuş, daha ortaokulunu bile bitirmeden, buralardan çekip giderek, bulanık düşünün ardında, oradan oraya dolaştıktan sonra, yolunu şaşırmış bir sinek gibi, loş ve basık bir odada, hem elleri, hem yüreği karartan, yağ kokulu, ince, uzun kâğıtlarla dolup taşan bir topal masaya takılıp kalmıştı. Arada bir, o topal masadan koparak buralara düştüğü zaman da belki hâlâ gerçekleşmemiş düşler içinde

yüzdüğünden, belki artık bir başka ortamın, bir başka yaşamın insanı olduğundan, belki de yalnızca çekingenliğinden, herkesten uzak duruyor, dudaklarında zorlama bir gülümsemeyle kapının önünde belirince, hemen çevresinde toplanarak kendisine her yemekte uzun ömürler diledikleri söylensel adamı yakından görüp sesini işitmek, kollarına, bacaklarına sürtünmek isteyen çocukların arasında bir an bile oyalanmadan, hızlı adımlarla uzaklaşarak tek başına, saatlerce, kasabanın dışındaki yollarda dolaşıyor, yorgun düşüp bir iki saatliğine Köprübaşı kahvesine gelince de Cahan kıyısına bir iskemle çekip gözlerini suyun oynak köpüklerine dikerek hep aynı biçimde oturuyor, yanına gelip "Merhaba" ya da "Hoşgeldin" diyenlere her zaman zar zor duyulan, tek sözcüklü yanıtlar vererek yalnız kalmak istediğini belli ediyordu. Evdeyse, daha bir güleç, daha bir konuşkan görünse bile, yabancı kılığı, yabancı ağzı, yabancı mantığı ve yabancı devinileriyle, Emnebe'nin analık atılımlarının biçimlenemeden silinip gitmelerine yol açıyor, böylece, ister istemez, onun düşündüğü, onun beklediği, onun özlediği oğulun sürekliliğini baltalamaktan başka bir şey yapmıyordu. Emnebe'nin sabahları Arifa uyanmasın diye tüm Ötegeçe'yi sessizliğe gömmek istemesi bundandı işte, onu yemeğini yer yemez çıkıp dolaşmaya zorlaması da bundandı, özlediği oğula gölge düşürmesin diyeydi. Geceleri, onu kendi yatağına yatırıp uyuttuktan sonra, gözlerini yüzüne dikerek saatlerce başucunda oturmasına gelince, o zaman, bilerek ya da bilmeden, bir ölüyü bekliyordu Emnebe.

Düşüncesinin ya da düşünün tam burasında, gerçek bir ölü yüzü görmüş gibi, birdenbire duruvermişti Memedali. Ne oluyordu ona böyle? Emnebe'nin odasında geçirdiği o korkunç geceden sonra, dengesini yitirmiş de her şeyi bölünmüş, parçalanmış, her şeyi çift görmeye mi başlamıştı yoksa? Nicedir iki ayrı Emnebe'nin varlığına inanıyor, her iki Emnebe'yi de gözleriyle gördüğünü sanıyordu, şimdi de Arifa'yı mı parçalayacaktı? Doğruydu, Emne-

be'nin kendi evindeki davranışlarıyla dışarıdaki davranışları birbirini tutmuyordu, Arifa'yla ilişkisi alabildiğine çelişkindi, sonra, belki gerçekten, belki de yalnızca kendi bakışından kaynaklanan bir yanılsama sonucu, evine girip de köşesine oturur oturmaz, olduğundan daha küçük görünmeye başlıyordu, ama, en azından Emnebe için, birbiriyle çelişen iki ayrı Arifa varsa, öteki Arifa kimdi, nasıldı, neredeydi? Memedali korkunç karabasanın en korkunç ayrıntısı olarak unutmaya çalıştığı bir anıyla irkilmişti birdenbire, hemen kalkıp Emnebe'nin karşısına dikilmiş, sert bir sesle, tıpkı meydan okur gibi, "Sandıklarda ne var?" diye sormuştu.

"Sandıklar da mı?" demişti Emnebe, başını bile kaldırmamıştı. "Ne olacak, Arif'in öteberileri."

"Nasıl öteberileri? Hangi öteberileri yani?"

"Arif'in öteberileri işte, topları, topaçları, çemberi, pabuçları, tabancası, kaması, tüfeği, tabağı, çanağı, tüm öteberileri."

Daha fazlasını sormamıştı Memedali, sessizce kapıya doğru yürümüş, bir allahaısmarladık bile demeden çıkıp gitmişti. Ama iyice yoğunlaşmaya başlayan alacakaranlıkta, bir zamanlar Arifa'nın dolaştığı yollara doğru, tek başına, ağır ağır ilerlerken, ikide bir Emnebe'nin son sözcüklerini yineliyor, sonra, her yinelemenin ardından, az önce kendi usundan kuşkulanmasına yol açan, şaşırtıcı düşüncenin yeni bir kanıtını buluyor ya da bulduğunu sanıyordu. Evet, böyle, hiç kuşkusu yoktu artık: Emnebe'nin öteki oğlu, daha onu ilk emzirdiği, ilk kundakladığı, beşiğini ilk salladığı günden beri, başında hafiften yana yatırılmış bir kasket, ağzının üstünde gür bir bıyık, bacaklarında bol peyikli bir kara şalvar, ayaklarında arkaları bastırılmış bir çift yemeni, yeleğinin cebinde sarı köstekli bir saatle, ama hep bu güleç bebeğin girintisiz çıkıntısız, dümdüz uzantısı olarak düşlediği oğuldu, ilk gülmesini, ilk oturmasını, ilk emeklemesini, ilk yürümesini birer mucize gibi izlerken, söylediği ilk sözcükleri anlatılmaz bir mutluluk içinde, bi-

rer tılsım gibi yinelerken, baştan sona Ötegeçe'yle Albıstan'ın uzun çarşısının kutu gibi bir terzi dükkânı arasında geçecek, dümdüz bir yaşama doğru yol aldığını düşünmüştü hep. Bir de genç yaşında dul kalınca, başka bir şey düşünemez olmuştu. Ötegeçe'nin tüm çocukları sokaklarda çığlık çığlığa koşup oynarken, Arifa'nın kitaplardan başını kaldırmaması da, çocuk yaşında çekip gittikten sonra, gelişlerinin arasını gittikçe açıp kalışlarının süresini gittikçe kısaltması da değişmez düşünden koparamamıştı Emnebe'yi. Ne var ki, bir zamanlar dümdüz düşüne doğru dümdüz bir çizgi üzerinde yol alırken, şimdi, Arifa bu dümdüz yolu arapsaçına çevirdikten sonra, gözleri bağlı bir beygir gibi, yalnızca çevresinde dönüyor, bunca yol tepmesine karşın, aradaki uzaklığı hiçbir zaman eksiltemediği ve bağlı gözleriyle boşlukta kaldığı için de Arifa'nın yerle bir ettiği sürekliliği, karınca kararınca, bir başka düzlemde yeniden kurmaya çalışıyordu. Memedali'ye öyle geliyordu ki, bir olanak bulunsa da Emnebe'nin uzun süre boş sanılmış sandıkları birbiri ardından açılsaydı, Arifa'nın dört yaşında eskittiği yemeniden karısıyla bayramlarda etli pilav yiyeceği porselen tabağa, beş yaşında döndürdüğü topaçtan namazda kendisi çekip namazdan sonra beşikteki oğluna doğru uzatarak şakırdatacağı tespihe, altı yaşında çevirdiği çemberden yaşamını karartmaya kalkacak düşmanının alnına dayayacağı tabancaya doğru gidilebilir, böylece, yaşanıp gerilerde kalmış geçmişi yaşanmamış, yani gene gerilerde kalmış gelecekle kaynaştıran süreklilik tozlu bir yol gibi izlenebilirdi. Sandıkları açsın, açmasın, Emnebe de hep bu yolu izlemişti işte, ama yol gerçek bir zaman, gerçek bir uzam boyunca uzanmadığından, bunca köşe taşına karşın, bir türlü neresinde bulunduğunu bilemiyor, dönüp dolaşıp başlangıç noktasına geliyordu.

Şimdi, neden içeride başka, dışarıda başka türlü konuştuğunu da, Arifa'nın karşısında iştahının neden açıldığını da, Arifa'yı neden hep dışarıda dolaşmaya zorladığını da anladığını sanıyordu Memedali, "Dönüp dolaşıp başlan-

gıç noktasına geliyordu da ondan," diyordu. Kim bilir, haklıydı belki de: Arifa'nın yediğinin iki katını yiyip de "Hiçbir şey yemiyor, anam, kuş kadar olsun yemiyor," dediği zaman, yaşamının en mutlu döneminde, yani Arifa'nın daha gurbete çıkmadığı günlerde buluyordu kendini; örneklerini hep bu dönemden verdiğine göre, Arifa'nın yakışıklılığını, Arifa'nın duyarlılığını, Arifa'nın yetenekliliğini överken, gene gurbete çıkmamış bir Arifa'yı tanımlıyor, komşular Arifa'nın son resmine bakarak, "İyi, çok iyi, maşallah, hiç değişmemiş," dedikleri zaman da gene eski, gene başka bir Arifa'yı getiriyordu gözlerinin önüne. Ama onu komşuların resimdeki Arifa'yı gördükleri gibi, yani tüm çizgileri belirli ve hiç değişmemiş bir Arifa olarak görebiliyor muydu Emnebe? Hayır, bazı bazı, büyük adam kılığına sokulmuş bir çocuk görüntüsüyle, şöyle bir belirse bile, çizgileri hiçbir zaman kesinlikle biçimlenmiyor, dilimizin ucuna dek gelip de bir türlü söyleyemediğimiz bir sözcük gibi yakın, ama ele gelmez bir gölge olarak kalıyordu. Üstelik, böylesine yarım yamalak, böylesine geçici bir biçimde belirmesi için bile, ötekinin, uzaktaki Arifa'nın araya girmesi, kimi zaman geçmişinin, kimi zaman bugününün bir yanını onun buyruğuna vermesi gerekiyordu. Böylece, nicedir yolları ayrılmış olmakla birlikte, iki karşıt ve oğulsuz Arifa, birbirlerini hem durmamacasına besliyor, hem de amansızca sömürüyorlardı: öteki berikinin somutluğunu alıyordu elinden, beriki ötekinin soyutluğunu. Ama böyle olunca da eksiliyorlardı ister istemez, düşle gerçek arasında bir boşlukta yüzlerini yitirerek tanınmaz oluyor, Emnebe'yi, durup dinlenmek bilmeden, bir o yana, bir bu yana seyirtmek zorunda bırakıyorlardı. Bu yüzden hep şaşırıyor, bocalıyor, bölünüyordu Emnebe, evde başka, sokakta başka bir Emnebe'ye dönüşüyor, tutunacak somut bir dal bulmak umuduyla, Arifa'dan mektup üstüne mektup, resim üstüne resim, para üstüne para istiyor, sonra, umduğunu gene bulamayınca, soyutluğu çelişkin ve dağınık bir somutluğa dönüştürmeye yöneli-

yor, Arifa'nın dişinden, tırnağından artırarak yolladığı paralarla aldığı halıları, Kuran'ları, sinileri, tespihleri Albıstan'ın dört bir yanına dağıtarak türümünü insanların yüzlerine, gözlerine, sözlerine bir nakış gibi işlemek, sonra da karşısına geçip doya doya bakmak istiyordu. Bakıyordu da. Somut oğulu yalnızca doğurmuştu, soyut oğulu her gün yeniden yaratıyordu, ama, her yüzde başka türlü gülduğü, her gözde başka türlü baktığı için, belirmesiyle dağılması bir oluyor, bir türlü sürekliliğe eremiyordu. Gene de umudunu kesmiyordu Emnebe, boynunu bükerek evine gidiyor, alışılmış köşesinde büzüldükçe büzülerek yer açıyor, tavandan ve duvarlardan toz toz inen tükenişi dinlerken, başında kasketi, ayağında bol peyikli şalvarıyla, birdenbire kapıdan girerek tükenişi geleceğe dönüştürecek oğulu bekliyordu.

Ama oğul çok geç gelmişti, hem çok geç, hem başka bir kılık, başka bir mantıkla gelmiş, tükenişi geleceğe dönüştürecek yerde, sürekliliğin en tutarlı, en belirgin, en elle tutulur göstergelerini karıştırıp darmadağın ederek soyutu yokluğa dönüştürmüştü. Sonra da, tüm insan düşlerine meydan okur gibi, kapıyı ardına kadar açık bırakarak çekip gitmişti.

"Olur şey değil," diyordu Memedali.

SONU

"Biraz ilerledik," dedi Memedali. "Şimdi geçmişti aklımdan: hep böyle duramayız, elbet bir değişiklik olacak diye düşünmüştüm. Düşündüğüm çıktı: biraz ilerledik."

"Yok," dedi gerisindeki, "ilerlemedik, sıkıştık."

"Gene de ilerledik sayılır: biraz daha yaklaştık," diye karşılık verdi Memedali.

"Evet, orası öyle: bir karış kadar. Ama değişen bir şey yok. Sabırsızlıktan oldu bu. Dura dura sabırsızlandı adamlar, sıkıntıdan birbirlerini ittiler, hepsi bu. Kimsenin işi bitmiş değil, kuyruktan çıkan olmadı."

"Ama herkes yerli yerinde durmuyor, birer karış ilerlediler."

"Birer karış mı? Bir karış ilerledin sen, ben de ilerledim bir karış. Ama herkes için öyle mi oldu? Bana kalırsa, öndekiler sıkışabilecekleri kadar sıkışmışlardı. En öndekini düşün: arkadakilerin bastırmasıyla, ezilecek derecede yaslanmıştı duvara ya da boşluğa, ardındakiler de onun üzerine. Bu sıkışma çok daha gerilerde başladı. Ortalardan, daha da geriden belki. Mantık bunu gerektirir. Sonra, nereden başlamış olursa olsun, ilerleme en çok bize yaradı. İlerlemeyi başlatan adam belki ancak yarım santim ilerledi. Ama gerilere doğru gelindikçe, kapanan aralıklar çoğaldı."

"Yanılmıyorsam yanılıyorsun," dedi Memedali. "Adam yarım santim ilerleseydi, bizim için de yarım santim olurdu bu ilerleme. Onun yarım santimlik bir boşluğu doldurması üzerine, ardında aynı ölçüde bir boşluk açılırdı. Ardındaki de bu boşluğu doldururdu. Onun ardındaki, onun ardındaki derken... Kısacası, değişik yerlerde de olsa, herkesin iler-

lemesi yarım santimde kalırdı, her kişinin ilerlemesiyle yarım santim boyunda bir boşluk geriye atılırdı. Oysa, kendin söylüyorsun: birer karış ilerledik en azından."

"Hayır, yanılan sensin," dedi gerisindeki. "Düşündüğün gibi değil: bir karışlık bir boşluk kalabilir miydi şimdiye kadar? Kim bilir ne zamandır kuyrukta herkes. Bu zaman üzerinde kesin bir bilgimiz yok, ama çok uzun, çok sıkıcı olduğunu biliyoruz. Bu durumda, şimdiye kadar, insanların bir karış gibi azımsanmayacak bir boşluk bırakmış olabileceklerini düşünemeyiz. İlk ilerleyen en fazla yarım santim ilerledi belki, ama bu ufak devinim başka devinimler getirdi. Geridekiler arasında, gelişigüzel dağılmış, başka boşluklar vardı, bunlar da ilk hızla, şahlanan sabırsızlıkla, hava kabarcıkları gibi dışarı püskürtüldü."

"Dışarı püskürtüldü diyemeyiz," dedi Memedali.

"Doğru, dışarıya püskürtülmedi, geride bırakıldı bu boşluklar, dolduruldu. Her boşluğun dolduruluşunda, kimi kez bir öncekine eşit, kimi kez çok az, ama çok az bir aralık açıldı geride. Böylece, bu ufacık artmalarla, en çok ilerleyen ikimiz olduk."

"Kafam karıştı," dedi Memedali, içini çekti. "Ne olursa olsun, sonuç hep aynı: topu topu bir karışçık bir yer kazanıyoruz, zaman bakımından bir şey değişmiyor. Yer değiştirmenin iyi mi, kötü mü olduğunu da kestiremeyiz."

"Karamsarlığa kapılmamalı," dedi gerideki. "İlkin ben de küçümsemiştim bu bir karışı, ama şimdi düşünüyorum da, çok güzel bir şey: en öndeki işini bitirip de sıra geridekilere gelecek mi, gelirse nasıl, ne zaman gelecek, ne olacak, bu konularda hiçbir bilgimiz yok, bir varsayıma bile girişemeyiz. Ama az önce bir karış ilerlediğimiz bir gerçek, bu gerçekle yetineceğiz ister istemez. Bu gerçeğe dört elle sarıldık mı gerçek ilerlemektir ya da ilerlemek gerçektir diyebiliriz, aslolan ilerlemektir de diyebiliriz."

"Kafam karıştı," dedi Memedali. "Ayrıntılara girmeyi sevmez oldum çoktandır. Ayrıntılara girdim mi hep böyle oluyorum. Neden? Asıl büyük şeyler ayrıntılardır da ondan mı? Yani bizim önemsiz dediğimiz, ayrıntı dediğimiz

şeyler, en önemli şeyler midir gerçekte? Bu kuşku sık sık düşer içime. Bir sonuca varamam, ama bu kuşkunun doğması ayrıntıların eşiğine geldiğimin, kafamın karışmaya başladığının en açık belirtisidir."

"Ayrıntılara indiğimiz yok ki," dedi ardındaki, "en açık gerçeğe bağlanmak istiyoruz: aslolan ilerlemektir gerçeğine."

"Ama böyle yapınca da tüm ayrıntıları siliyorsun. Boşlukta bir kopuk çizgi kalıyor. Kafası karışıyor insanın. Bırakalım, çok yorgunum: günde yirmi altı saat çalışıyorum."

"Günde yirmi altı saat mi dedin?"

"Yirmi altı."

"Öyleyse hakkın var, yorulursun, ayrıntılara da giremezsin."

"Çıkamıyorum da," dedi Memedali.

Bir bitkin üzüntü vardı sesinde. Başını önüne eğdi, bir daha konuşmamasıya susmuş gibi. Ama ardındaki omzuna vurdu:

"Yorulunca terler misin?" diye sordu.

"Evet, çok."

"Buldum," diye atıldı gerisindeki. "Çok terleyen zayıflar. Sen de çok zayıfsın. Zayıflığın çok şeyler söylüyor. Senin bu zayıflığından yararlanarak bir karışlık ilerlememizi doğru olarak açıklayabilirim. Bak, dinle: beklemenin uzunluğu göz önüne alınınca, ilerlemenin başladığı yerde ve daha gerilerde birtakım boşluklar kalmış olması usa uygun gelmiyor. Bu aralıkların çoktan kapatılmış olmaları gerekirdi. İnsan sabrı sınırlıdır. Sonradan, bekleme yarattı bu aralıkları, beklemenin yorgunluğu yarattı. İnsanlar bekleye bekleye yoruldular. Yorgunluktan, ter dökmekten zayıfladılar, böylece oylumları azaldı, küçük küçük boşluklar doğdu aralarında. Sonra biri, ya böyle bir boşluğu sezdiğinden, ya sabırsızlıktan, ilerlemeye çalıştı. İlerledi de. Arkasındakinin ilerlemesi daha fazla oldu. Çünkü iki adamın yitirdiği oylum ölçüsünde ilerliyordu o, yani kendi zayıflamasından da yararlanıyordu. Bizim bir karışlık

ilerlememizde, önümüzde bulunan tüm insanların payı var, bizden öncekilerin hepsinin zayıflamasından yararlandık. Hatta, senden bir geride bulunduğum, kendi yitirdiğimden de yararlandığım için, senden biraz daha fazla ilerlediğimi söyleyebilirim."

"Ama bu benim senden bir ileride bulunmamı hiçbir zaman önlemez," dedi Memedali.

"Evet, ama aslolan ilerlemek olduğuna göre..."

"Ama böyle bir ilerleme neye, nereye götürecek seni? Bu ağır bekleme bitecek mi? Sıran gelecek mi? Bir gün bu kuyruktan çıkabilecek misin? Bu ilerleme bu tür sonuçlara götürmez seni. Öyle ya, sonsuza dek götüremezsin uslamlamanı: insanların sonsuza dek eriyeceklerini kuramazsın, öyle olsa bile, kendin de eriyeceğini unutamazsın."

"Bütün bunlar beni ilgilendirmez. Bir tek gerçek var elimde: bu gerçeğe sarılacağım: az önce bir karış ilerledim. İnsanlar yorulup zayıflayacaklarına göre, daha da ilerleyeceğim. Buna sarılmak, bununla yetinmek zorundayım: bu gerçekten başka hiçbir şeye tutunamam bu uzun kuyrukta."

"Ama pek yetersiz bir gerçek," dedi Memedali. Bedenini kıpırdatmadan başını geriye çevirdi, yüzü yalvarır gibiydi. "Bana iyilik etmek istiyorsan, başka bir kesinlik ver," diye ekledi. "Ne olur, biraz yana çık şöyle, çık da ileriye doğru bir bak: kuyruk çok mu uzun, ucu görünüyor mu, nerede? Önümüzdeki insanların yüzlerinde umut var mı? Bunları söyle. Ne olur, çık da bir bak benim için."

"Sen de çıkıp bakabilirsin."

"Çıkarsam, giremem bir daha bu dar yere. Hem de çok yorgunum."

"Ben de öyle. Sıramı yitirmekten de korkarım. Hem kuyruğun çok uzun olduğunu anlamak için çıkıp bakmak gerekmez. Ucunu göremeyiz. Önümüzdeki insanların yüzlerindeki de umut olamaz."

"Olabilir. Ama belki bir an gelir, kuyruğun ucu görünür, insanların yüzlerinde umut belirir. Belki belirmiştir bile. Ben böyle düşünüyorum. Babam da böyle bir kuyruktan söz etmişti. Sonsuz gibi görünen bir kuyruktu, demişti,

ben de en gerideydim, yorulmuştum, beklemem bitmeyecek gibi gelmişti; ne kadar bekledim, bilmiyorum, ama en sonunda işimi bitirdiğimi anımsar gibiyim, demişti."

"Nerede, ne zaman söylemişti bunu?"

"Bir ara söylemişti işte."

"Ölürken mi?"

"Böyle olsaydı, her şey açıklanırdı diye düşünüyorsun, değil mi? Hayır, ölürken söylemedi. Öyle de olsa her şey açıklanmazdı bence. Bir tek kuyruk yoktur ki."

"Gene de iyi olurdu: keşke ölürken söylemiş olsaydı! Arada bir yakınlık kurar, ikinci bir kesinliğe doğru giderdik. Baban ölmedi mi?"

"Bilmiyorum."

"Nasıl bilmezsin?"

"Babamdan çoktan ayrıldım."

"Neden ayrıldın?"

"Ayrıntılara girmemek için. Babam çok yaşlı bir adam değildi, ama sık sık uyuyakalırdı. Konuklarıyla, arkadaşlarıyla ilginç şeyler konuşurken bile, bazı bazı, birdenbire, hiç istifini bozmadan uyuyuverirdi oturduğu yerde. Birdenbire yüreği durmuş gibi. Buna alışmıştık, doğal bulurduk. Ama bir gün, kendisine bir şey anlattığım bir sırada, babam gene uyuyakalınca çok şaşırdım. Ben konuşurken hiç uyumamıştı o güne dek. Donuverdim olduğum yerde, sonra titremeye başladım. Babamı öldürmüşüm gibi bir duygu uyandı içimde. Bu duygunun bir daha çıkmamasıya içime yerleştiğine, hiç değilse, babamı her görüşümde yeniden belireceğine kesinlikle inandım. İster istemez, duygumu yenmek için çabalayıp duracak, nedenlerini bulmaya çalışacaktım bundan böyle. Bu da ayrıntılara girmek olacaktı. Ayrıntılara girmek de zordu benim için. Günde yirmi altı saat çalışıyordum, bunun üstüne bir de..."

"Kuyruk öyküsünü o zaman mı anlatmıştı?"

"Bilmiyorum," dedi Memedali. "Ne yapsan boşuna: kesin gerçeğinle yetinemiyorsun. Hadi, yana çık da bir bak şöyle."

"Çıkamam. Çıkarsam, bir daha dönemem belki."

"Bakmak da gereksiz belki," dedi Memedali. "Belki de babamın öyküsündeki gibi her şey. Babamın öyküsü şu: başlangıç noktası bilinmeyen, tükenmez bir kuyruktaymış. Bu kuyruk, belki başlangıçta düz bir çizgi gibi uzanıyormuş, ama ya daha uzadığı için sonradan gelenlere yer kalmadığından, ya sabırsızlıktan gelen bir kızgınlık her şeyi yıkmak istediğinden, ya da varılacak yere doğru olmasa da bir ilerleme gereksiniminden, insanlar kupkuru bir düzlüğe döndürmüşler çevrelerini, önlerine ne gelirse yıkıp yerle bir etmişler, sonra birbirlerinden kopmadan, halka halka yayılmışlar bu düzlüğe. Bu da çok güzel bir şeymiş. Öyle ya, ön diye, arka diye bir şey yokmuş artık. En gerideki bile çok önlerde olduklarını düşünebiliyorlarmış. Bir sonsuz düzlükte iç içe halkalar: babamın öyküsü. Ama bu öykü bir avuntu olamaz benim için, fazla fazla kafamı karıştırır. Ben yalnız şunu bilmek istiyorum: kuyruk çok mu uzun? Ucu görünüyor mu? Görünüyorsa, nerede? İnsanların yüzlerinde umut var mı?"

"Önündekine de sorabilirsin bunu," diye yanıtladı ardındaki, "hiç değilse yüzünü çevirtip bakabilirsin."

"İyi ki söyledin," dedi Memedali. Önündeki adamın omzunu sarsmaya başladı. "Arkadaş, birazcık geriye döner misin: yüzünü görmek istiyorum," diye bağırdı. Yanıt gelmedi. "Arkadaş, arkadaş, bir saniye geriye dön," diye yalvardı. "Arkadaş, sana bir şey sormak istiyorum."

"Beni rahat bırak, engel oluyorsun," diye homurdandı önündeki.

"Birazcık dönüver şöyle, ne olursun!"

"Dönemem. Hiç zamanım yok. Zamanım çok değerlidir, boşuna harcayamam."

"Bir saniye dönüversen?"

"Olmaz, karım bekliyor."

"Ne olursun..."

"Yeter, rahat bırak adamı artık," dedi gerisindeki. "Adam haklı. Sen babanın öyküsünü düşün gene. Düşün de bak: avunursun."

"Avunamıyorum, gittikçe daha çok sıkılıyorum," diye yanıtladı Memedali. "İnsanların yüzlerine bakmak istiyorum. Ama şu adamın ensesinden başka bir şey göremiyorum."

"Sen de geriye bak, başka şey düşün. Kesin gerçeği düşün: bir karış ilerlediğimizi."

"Başka bir şey düşünemem. Bu kuyruğun sonlarında olduğumu sanıyorum. Başını görmedim. Gerçekten ilerleyip ilerlemediğimi bilmiyorum. İnsanların yüzlerindeki umut mudur, değil midir, bunu da bilmiyorum. Başka bir şey düşünemem."

"Dedim ya: geriye bak hiç değilse."

"Bakıyorum. İşte biri geliyor," dedi Memedali. "Daha çok uzakta. Nasıl da koşuyor!"

"Evet, gördüm: kusursuz bir insana benziyor, sağduyulu, iyi yürekli bir insana."

"Belli, bize doğru geliyor, var hızıyla. Hızını alamasa da geçip gitse bizi, sonra geri dönse, senin ardına yerleşse, gördüğü insanların yüzlerini anlatsa bize..."

"Hiç sanmam. Hesaplı gelir, zamanını boşa harcamak istemez. Baksana nasıl koşuyor, ne çabuk ilerliyor!"

"Evet, ama ne değişir? Oraya, yani başka yana doğru koşabilse... Hiçbir yere yetişmemek için koşabilse... Böyle olmadıktan sonra, çok hızlı da ilerlese ne değişir? Öndeki yüzleri göremedikten sonra, ne değişir? Hiçbir yere yetişmemek için koşabilseydi..."

"Hiçbir yere yetişmemek için koşamaz. İnsanların yüzlerini de göremez. Ama koşması bizim için bir değişiklik yaratabilir," dedi gerisindeki. "Öyle ya, bu hızla gelirse, bana çarpar. Ben de sana çarparım. İnsanlar daha da zayıflamıştır: aralarda boşluklar doğmuştur gene. Bu çarpışmayla, bu boşluklar kapanır: biraz daha ilerleriz."

"Of! Gene kafam karıştı," dedi Memedali. "Hem de çok yoruldum. Artık hiçbir ayrıntıya girmeyeceğim, hiçbir ayrıntıya."

Tahsin Yücel

BEN VE ÖTEKİ

CAN

Ben ve Öteki'nin ilk öykülerini yazmaya giriştiğimde, üç öykü kitabı, bir de roman yayımlamıştım; ama nice yıldır, benim için gerçek yazarlık serüveninin bu kitapla başladığını düşünürüm. Onu öncekilerden ayıran özellikler, örneğin, öykülerin değişmez anlatıcısını bütünleyen değişmez gözlemci, gözlemciyi yönlendiren bireysel açılmalar, neredeyse kesintisiz bir sorgulama biçiminde gelişen anlatım ve kurgu, önceden kararlaştırılmış öğeler değildi; bunlar, şöyle bir sezinlenmiş çocukluk evrenini, yani Ötegeçe'yi ve söylensel kişilerini yeniden kurmaya çalışırken, yolculuk sırasında oluşturmak zorunda kaldığım araçlardı. Bu bakımdan ***Ben ve Öteki***, benim için bir okul oldu: anlatı kişilerinin, zamanın, uzamın, kurgunun ve biçemin mantığını her şeyden çok onu yazarken kavradım. Yazınsal değerine gelince, bu konuda söz söylemek bana düşmez. Ama öyle sanıyorum ki, Oğuz Demiralp'in 'Bupûlamak'ından Rafael Carpintero Ortega' nın Madrid Üniversitesi'nde verdiği doktora tezine kadar, bu kitap ve öyküleri üzerine yazılmış bunca inceleme ve eleştirinin niteliği, en azından, kendisini getiren serüvenin üzerinde durulmaya değer bir süreç olduğunu gösteriyor.

Kapaktaki resim: HANEFİ YETER

ISBN 975-510-802-5

9 789755 108025

KDV 13500000 K.D.V. DAHİL